Тодор Галунов е роден на 15. IX. 1964 г. в гр. Павликени. Завършва история във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ през 1990 г. От 1993 г. е преподавател в ЮФ на ВТУ. Книгата е предназначена за юристи, историци, политици и всеки, който желае да научи нещо повече за историята на българската държава и право.

4 500 лв.

ТОДОР ГАЛУНОВ • ВТОРАТА НАЦИОНАЛНА КАТАСТРОФА

ТОДОР ГАЛУНОВ

2532

ВТОРАТА НАЦИОНАЛНА КАТАСТРОФА

• ПРОЦЕСЪТ
• ВИНОВНИЦИТЕ

R U M Ä N I
S E R B I E N
B U L G A R I E N
MONTENEGRO
T Ü R K
G R I E C H E N
Ä G Ä I S C H E S
Zeichenerklärung.
Das Ge
des bulgar
Exarc

© Тодор Галунов, автор, 1998
© Кънчо Данев, художник, 1998
ISBN 954-427-267-4

99630

ТОДОР ГАЛУНОВ

ВТОРАТА НАЦИОНАЛНА КАТАСТРОФА

• ПРОЦЕСЪТ
• ВИНОВНИЦИТЕ

Велико Търново, 1998

На съпругата ми Калина

EX LIBRIS
УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ

2532
МСТ

1-0000002023

55

ТОДОР ГАЛУНОВ. ВТОРАТА НАЦИОНАЛНА КАТАСТРОФА. Редактор *Екатерина ТОДОРОВА*. Техн. редактор *Елена ТОНКОВА*. Художник *Кънчо ДАНЕВ*. Формат 60/90/16. Печатни коли 16. Издателство „Абагар" – Велико Търново. Печат „Абагар" ЕООД – Велико Търново

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемите на конституционно-наказателната отговорност на министрите са слабо проучени в българската историко-правна литература. Настоящата монография си поставя за задача да запълни поне отчасти тази празнина, като въпросът ще се разгледа на фона на съдебния процес срещу министрите от кабинета на д-р Васил Радославов, управлявал страната ни в съдбоносния за нея период 1913–1918 г. Преди обаче да се пристъпи към конкретното изложение, е полезно да се направи кратка историческа екскурзия по отношение разбирането и конкретното приложение на принципите на конституционно-наказателната отговорност на министрите в европейски контекст.

Намерили практическо приложение в течение на няколко века, принципите на съдебната отговорност на министрите справедливо са считани за едно естествено допълнение и необходим коректив на монаршеската неотговорност, фиксирана обикновено в писаните конституции.[1] Нуждата от тези принципи се чувства особено силно във време на политически размирици и социални конфликти, които са благоприятна почва за злоупотреба с властта.

Проблемът за конституционно-наказателната отговорност на министрите е твърде деликатен и от гледна точка на това, че последните могат да причинят много злини в управлението, без формално да нарушат нито един закон. Това е и един от основните аргументи на авторите – противници на точната регламентация на министерските престъпления.

В Англия, люлката на парламентаризма и министерската отговорност, няма законодателна дефиниция на понятието „министерско престъпление". Там, в периода между първия съдебен процес от 1376 г. и последния такъв, проведен през 1805 г., при определянето на министерските престъпления Камарата на лордовете, съдеща министрите, има пълна дискреционна власт за тяхното формулиране. Ярка илюстрация за това е процесът срещу бившия министър на правосъдието лорд Страфорд през 1678 г. По време на провеждането му бившият кралски любимец заявява с плач пред втората камара, че ако предварително е знаел кое действие на един министър е престъпно и кое – не, никога нямало да превиши правата си. Отговорът на лордовете е съкрушителен – те заявяват, че най-добре е министърът да не знае за какво точно може да бъде подведен под съдебна отговорност. Все във връзка със същия процес Камарата на общините решава, че министрите могат да носят съдебна отговорност и за „правотата, честността и полезността на мероприятията им“.[2] Това решение на практика запазва и укрепва широката дискреционна власт на Камарата на лордовете при определяне престъпленията на подсъдимите министри.

Във Франция системата на дискреционната власт за пръв път е установена със закона от 10–15.V.1791 г. В него се предвижда съдене на всички ония, които, казано най-общо, са нанесли вреда на Отечеството без някаква конкретизация на престъпленията. Приема се те да се съдят от Върховен национален съд (разполагащ с широка дискреционна власт при определяне на престъпленията) по обвинения, повдигнати от Парламента. Законът е отменен с Конституцията от 3/18.IX.1791 г., но в 1795 г. се забелязва връщане към неговите принципи, когато отново се образува Върховен национален съд, пред който са изправени 47 обвиняеми. На 21.IV.1815 г. се приема допълнителен конституционен акт, т.нар. Acte additionel, в чиито чл. 39–42 изрично се дава дискреционна власт на съда при провеждането на министерски процеси.

Опити за издаване на закони, фиксиращи точно министерските престъпления, се правят през: 1814, 1816, 1817, 1819, 1832, 1834, 1839 (два), 1849, 1879. За илюстрация последният от тях определя следните министерски престъпления: нарушение на съществуващите закони и Конституцията; предателство – под което например се разбира обявяването на война без съгласието на Парламента; отменяне на Конституцията; вмешателство в правосъдието, нанасяне вреда на държавата; измяна на Отечеството; злоупотреба с властта (лошо управление). И този проект обаче е отхвърлен (както впрочем и всички останали), тъй като се преценява, че подобна регламентация е излишна и министрите могат да се съдят за абсолютно всичко. Така във Франция се утвърждава практика, даваща широка дискреционна власт на Сената (съдещ министрите) при определяне на престъпленията и налагане на наказанията. Нещо повече, Конституцията от 16.VII.1875 г. дава възможност да се съдят министри и за деяния, които не са фиксирани дори в общия наказателен закон. В тоя случай втората камара конструира престъплението и налага наказанието. Въобще през този период във френската правна доктрина господства схващането на Роси, разглеждащ министерските престъпления като комплекс от продължителни действия и по тая причина смятащ, че подобни сложни за дефиниране престъпни деяния правят един специален закон за съдебната отговорност на министрите излишен и неудобен.

На подобно мнение е и един от авторите на Френската конституция от 1814 г. – Бенжамин Констан, според който законите, определящи точно министерските престъпления, ще направят неприложима отговорността на министрите. Тезата му като цяло се подкрепя от Лабулей и Жан Кло. Друг бележит френски конституционалист – Есмен, също изявява предпочитание към системата на дискреционната власт.[3] На същото мнение са и френските професори Ларнод и Лафериер, в специалното си изложение до Парижката мирна конференция през 1919 г. относно евентуалната наказателна отговорност на бившия германски Кайзер Вилхелм II.

Липсата на специален закон не се оказва обаче пречка във Франция да се провеждат съдебни процеси спрямо нарушилите законите министри. Например през 1830 г. са подведени под съдебна отговорност министрите на Карл Х, а именно: премиерът Полиняк и членовете на кабинета Пейроне, Шантелез, Ранвил. Обвинението се състои в суспендирането на основни права и свободи, като тези за свободата на печата, събранията, свободното движението от едно място на друго, потъпкването на изборното законодателство – всички те фиксирани в Конституционната харта от 1814 г. и игнорирани с ордонансите на монарха от 24.VII.1830 г. Така според камарата на перовете фактически е суспендирана Конституцията и понеже министрите на основание чл. 13 от Конституцията приподписват ордонансите, те поемат отговорността и за последиците от тях. Освен това те се съдят и за лошите съвети, дадени на краля по време на Юлската революция, изразяващи се в призив за въвеждане на обсадно положение в Париж. В крайна сметка те са признати за виновни в престъплението „измяна“, предвидено в чл. 56 на Хартата от 1814 г., и осъдени на доживотен затвор и гражданска смърт на основание чл. 7, 17 и 18 от Code Penal и чл. 25 от Code Civil. За отбелязване е, че при съденето камарата на перовете взема решение в смисъл, че дейността ѝ ще бъде не само чисто съдебна, а и по необходимост законодателна.

Последното се извежда от презумпцията, че в политическите процеси публичното право отстъпва на естественото право на всеки народ да дири отговорност от лицата, които са го управлявали. Подобна постановка на нещата на практика отваря вратите на беззаконието, но това е типично във времената на значителни обществени промени, част от които е и Юлската революция във Франция от 1830 г.

Съдебен процес е проведен и през 1918 г. срещу бившия министър на вътрешните работи Малви. Той е признат за виновен за връзки с неприятелски на Франция държави по време на Първата световна война и е осъден на изгнание.

Германската доктрина относно съденето на министрите, намерила отражение в Пруската конституция от 1850 г., в противовес на френската и английската системи изисква точно да се определят деянията, за които министрите биха били съдени.

По подобен начин са уредени и нещата в чл. 90 на Белгийската конституция от 1831 г., където се предвижда приемането на специален закон. Това обаче не става и по тоя начин се запазва действието на чл. 134 от нея, фиксиращ, че до издаването на закона Камарата на представителите ще има широка дискреционна власт при повдигането на обвиненията, а ВКС – при съденето. Сходни с Белгийската конституция са и основните закони на Испания от 23.V.1843 г. и на Дания от 1889 г.[4]

Румънската конституция от 1866 г. (чл. 102) определя, че на специална подсъдност принадлежат само престъпленията, извършени от министри в качеството им на такива, а за останалите престъпления да се прилагат обикновените закони. До издаването на специален закон за министерската отговорност (което става на 2.V.1879 г.), върху ВКС се възлага установяването на престъпленията и определяне на наказанията с уговорката, че санкциите не могат да бъдат по-високи от „затваряне в тюрма“, освен в случаите, когато имат приложение углавните закони.

Конституцията на Гърция от 1864 г. също предвижда специален закон, регламентиращ министерските престъпления. Той се приема на 22.XII.1876 г. и съгласно чл. 2 от него министърът подлежи на съдебно преследване, когато при упражнение на длъжността си, дори и да не нарушава някой изричен конституционен текст или пък законите и указите, умишлено, чрез действие или бездействие причинява вреда на държавата. Подобна постановка на нещата фактически признава дискреционната власт на съда при определяне на министерските престъпления.

Специален закон, регламентиращ министерската отговорност, предвижда и Конституцията на Сърбия от 1869 г. Той е приет на 31.I.1891 г. и с него на практика се ограничава дискреционната власт на съда. Интересното в този закон е, че не приравнява изричното нарушение на конституционния текст с нарушението на някой обикновен закон, а определя за изричното конституционно нарушение по-голямо наказание.

За разгледаните системи, предоставящи широка дискреционна власт на съда, може да се каже по сполучливия израз на Бенжамин Констан, че единствената гаранция за справедлив процес остава публичността му.

Интерес представлява проблемът за гражданската отговорност на министрите. Тя може да се оспорва от две гледни точки: 1) практическата невъзможност на министрите да възстановят нанесените от тях имуществени щети и 2) евентуалната злоупотреба от страна на частни лица с възможността за предявяване искове спрямо министрите. Тези аргументи по мое мнение не са достатъчни, за да обезсмислят приложението на тоя вид отговорност. В крайна сметка принципът, че всеки е отговорен имуществено за вредите, причинени от него при извършено престъпление, приложим спрямо обикновените граждани, е още по-наложителен при констатиране на министерско престъпно деяние. Министрите, като висши длъжностни лица в държавата, разполагащи с огромна власт, са длъжни още повече от гражданите да спазват законите. А възможността те да отговарят и имуществено за закононарушенията си малко или много би ги принудила да са по-стриктни в управлението на държавата.

Този принцип е фиксиран във френското законодателство още на 15.V.1850 г., а в подобен дух може да се изтълкува и текстът на чл. 6 на Френската конституция от 1875 г.

В България по напълно разбираеми причини за пръв път принципите на конституционно-наказателната отговорност на министрите залягат в Търновската конституция (ТК) от 1879 г. Член 153 от нея регламентира, че министрите са отговорни пред царя и НС съвкупно за всички общи мерки, които те вземат, и лично – всеки един за всичко, което той е извършил по поверената му част.[5] Този текст, за който науката тогава няма единно мнение, впоследствие по време на Третия държавен съд става предмет на оживени спорове между представителите на политическите партии. Основна тема, по която се спори, е дали въпросният текст визира само политическата отговорност, или се отнася и за съдебната. Всъщност дискусията се свежда до това, дали е възможна съвкупна наказателна отговорност и как тя трябва да се разбира. Отношение към проблема има и чл. 154 от ТК, предвиждащ министрите заедно или поотделно да приподписват актовете на неотговорния по чл. 18 монарх.[6] Това означава, че те поемат върху себе си отговорността за действията на царя, включително и за неконституционносъобразните. За нарушения на Конституцията, измяна на царя и отечеството, както и за предателство или вреда, причинена на царството за лична полза, министрите се предават на съд от НС. Предложение за предаване на съд може да се прави от 1/4 от всички народни представители, като в него писмено трябва да се съдържат „едно по едно всичките обвинения". То се счита за прието, ако за него гласуват 2/3 от присъстващите депутати. Важността на съдебната отговорност на министрите се вижда и от факта, че тяхното съдене се възлага на специален Държавен съд, а тези от тях, които са осъдени за някакво нарушение на Конституцията (чл. 16), не могат да се амнистират или помилват от монарха без съгласието на парламента.[7] ТК не определя изрично дали тези монаршески ограничения се простират и до другите престъпления, за които евентуално могат да се съдят министрите. Все пак, имайки предвид духа на ТК и достиженията на тогавашното конституционно право, можем да направим извода, че помилването и амнистирането на осъдени министри изцяло е прерогатив на парламента и в това отношение неговите решения не би трябвало да се утвърждават от царя. Този извод се подкрепя косвено и от чл. 159 от Конституцията, в който се казва: „Царят не може да опрости един обвинен министър без съгласието на НС". Текстът може да бъде тълкуван в смисъл, че монархът сам по никакъв начин не може да спре делото срещу обвинения министър.[8] В случая основният закон може да се интерпретира и в смисъл, че князът няма право да осуети задвижването механизмите на конституционно-наказателната отговорност на министрите. От духа на ТК и по аналогия с някои други конституции може да се приеме, че по-вероятно е разглежданите монаршески ограничения да са в сила по отношение на цялата процедура, касаеща практическото реализиране на конституционно-наказателната отговорност на министрите, т.е. от първоначалното предложение за даването им под съд до

издаването на присъдата от Държавния съд. Всичко това, съчетано с изключителното право на парламента да предава на съд провинили се министри и с текста на чл. 16, ясно показва, че НС е органът, играещ първостепенна роля при въвеждането в действие принципите на конституционно-наказателната отговорност на министрите. Последното показва голямото значение, което ТК отдава на контрола, упражняван от камарата върху изпълнителната власт. На практика възможността правителството да бъде съдено по предложение на народното представителство е превърната в най-висша форма на парламентарен контрол.

Принципите на ТК залягат при изработването на първия български Закон за съдене на министрите от 1880 г.[9] Съгласно него, след като в Събранието е внесено предложение за предаване на съд на действащи или бивши министри, направено по адекватен на Конституцията начин, този акт веднага се съобщава на обвинените. Последните имат право на обяснения пред камарата за свое оправдание или опровержение на мотивите за обвинението, изложени от неговия вносител. След това следват дебати и в зависимост от техния изход НС решава да даде или не ход на предложението. Ако се реши, че обвиненията имат своето основание, то се образува парламентарна комисия, която трябва да ги проучи най-подробно (за този акт е необходимо обикновено мнозинство). В състава на комисията не могат да бъдат избирани депутати, подписали предложението, но те заедно с обвинените министри имат право да бъдат изслушвани от комисията всеки път, когато пожелаят. До края на сесията, в която е избрана, комисията е длъжна да представи на парламента резултатите от своята работа. На тази база камарата решава с мнозинство от гласовете на 2/3 от присъстващите депутати въпроса за предаване министрите на съд или отхвърля направеното предложение. При положение че се вземе решение за започване на съдебно преследване, то от средата на депутатите се избира държавен обвинител, на който се възлагат и прокурорските функции. Предварителното следствие се води от комисия, назначена от княза по предложение на министъра на правосъдието. В нея влизат следните лица: един член на Върховния касационен съд (ВКС), който е и неин председател; един от подпредседателите на апелативните съдилища и един от подпредседателите на окръжните съдилища. Комисията работи под надзора на държавния обвинител, комуто тя представя и резултатите от разследването. Ако не поиска допълнително разследване, държавният обвинител изготвя обвинителния акт и го праща на председателя на ВКС заедно с материалите от следствието и списък на лицата, които трябва да се призоват. Същият поддържа и обвинението пред Държавния съд, който се състои от всички членове на ВКС (без съдията, участвал в предварителното следствие) и още толкова съдии измежду председателите на апелативните и окръжни съдилища, избрани по жребий на заседание, ръководено от председателя на ВКС. Последният по право е председател и на Държавния съд. Евентуално издадената от съда присъда подлежи на утвърждаване от НС (чл. 19).

Наказанията, налагани от Държавния съд, са определени в Закона за наказанията, които се налагат за престъпленията, предвидени в чл. 155 от Конституцията (Закон за наказанията... от 1880 г.).[10] Те са следните: за измяна на царя и отечеството – затвор в окови от 5–15 год. (чл. 1); за нарушение на Конституцията – затвор в тъмница от 1–5 год. (чл. 2); за предателство или вреда, причинена на Царството за личен интерес – затвор в тъмница от 1–10 год. (чл. 3). Освен това осъдените се лишават завинаги от граждански и политически права и трябва да възстановят причинените на държавата вреди (Заб. 1). За по-точно определяне на посочените престъпления забележка 2 от закона предвижда съдиите да се ръководят от Конституцията и Наказателния закон (НЗ). Може да се каже, че така формулираните текстове на закона предоставят на Държавния съд ограничена дискреционна власт, изразяваща се в издирване елементите на престъпленията, фиксирани в чл. 155 от ТК. При тая си дейност той трябва да прецени и що е „нарушение на Конституцията“ и „нанасяне вреда на държавата за лична полза“. Що се отнася до измяната и предателството, то те са точно фиксирани в НЗ.

От всичко казано дотук се вижда, че в България процедурата за съдене на министрите отговаря напълно на конституционните предписания, а предвижданите наказания са сравнително тежки.

В края на 1903 г. XIII ОНС приема т.нар. „Тълкувателен закон към чл. 2 от Закона за наказанията... от 1880 г. и на забележка „б“ от същия закон“.[11] По смисъла на промяната за нарушение на Конституцията трябва да се смята само това, състоящо се в нарушаването на неин изричен текст. Фиксира се

също, че нарушението само на един закон не може да се смята за конституционно престъпление по смисъла на чл. 43 от ТК. Тълкуването на този член обаче е превратно, тъй като в него изрично се предвижда, че държавата трябва да се управлява точно според законите. Оттук закономерно следва и изводът, че нарушението, макар и само на един обикновен закон от даден министър при изпълнение на длъжността му, представлява нарушение и на Конституцията.[12] Това нарушение може да се характеризира като „косвено“ нарушение на основния закон за разлика от нарушенията, пряко погазващи неговите текстове, които са „преки“ нарушения. Напълно логично е от тая гледна точка да се предвидят и различни наказания за „косвеното“ и „прякото“ нарушение, като първото да се наказва по-леко.[13] Без да е изрично указана, тая възможност съществува в тогавашното ни законодателство, тъй като цитираният вече Закон за наказанията... от 1880 г. предвижда санкция за нарушения на Конституцията от страна на министър в размер между една и пет години. Следователно на Държавния съд е предоставена дискреционна власт да прецени тежестта на престъплението и да наложи адекватно наказание. От казаното дотук следва, че направената промяна с „Тълкувателния закон“ от 1903 г. е нелогична и не хармонира с конституционния текст и дотогавашното ни законодателство, регламентиращо конституционно-наказателната отговорност на министрите. Създава се реална възможност за подкопаване законността в управлението, тъй като министрите спокойно биха могли и да не се съобразяват с действащите закони и то без страх, че могат да станат субекти на съдебно преследване.

С друга важна промяна се приема, че служебните действия на министрите, одобрени веднъж от парламента, не могат да бъдат предмет на никакво наказателно и гражданско преследване, независимо дали одобрителният вот е даден предварително или е последващ. С тая редакция на практика се дава възможност политическата отговорност да покрие наказателната, тъй като парламентът може да утвърди и незаконни действия, след като те вече са факт. Подобен одобрителен вот не може да има никаква юридическа сила и най-много може да значи, че НС признава, че нарушаването на законите от страна на правителството е било целесъобразно. От тая гледна точка одобрителният вот може да освободи правителството само от политическа отговорност, иначе се отварят вратите за евентуален министерски произвол. Като цяло целият „Тълкувателен закон“ създава реална възможност за обезсмисляне принципите на конституционно-наказателната отговорност на министрите и ненапразно е отменен през 1908 г.[14]

В началото на XX век в България се провежда и първият Държавен съд срещу провинили се министри. На подсъдимата скамейка застава кабинетът на Тодор Иванчев (1899–1900 г.).[15] Механизмите на конституционно-наказателната отговорност на министрите са задвижени на 16.V.1901 г., когато 45 депутати правят предложение за даване под съд на 7 бивши министри. Главните обвинения са за сключената неизгодна сделка от правителството за закупуване голямо количество негодни вагони и неправомерното изразходване на сумите от натуралния десятък. След проучване на фактите от съдебната анкетна комисия на 24.VIII.1901 г. НС решава да възбуди съдебно преследване срещу четирима от министрите. За държавен обвинител е избран Александър Малинов, който в Обвинителния акт прибавя към престъпленията, изброени в Предложението от 16.V.1901 г., още и различни политически престъпления, извършени от бившите министри, както и строежа на незаконни хамбари и провеждане на серия незаконни търгове. В крайна сметка на 4.VI.1903 г. съдът признава за виновни само трима министри: Тодор Иванчев, Васил Радославов и Димитър Тончев и ги осъжда на 8 месеца тъмничен затвор и лишаване завинаги от граждански и политически права. До ефективно изтърпяване на присъдата обаче не се стига и на 31.XII.1903 г. тримата бивши министри са амнистирани.

Следващият министерски процес е срещу министрите от т.нар. „Втори стамболовистки режим“ 1903–1908 г. За разлика от първия, при който се пристъпва направо към избор на съдебна анкетна комисия съгласно чл. 5 от ЗСМ, то сега съдебното дирене се предшества от парламентарна анкетна комисия, избрана на 25.II.1910 г. на основание чл. 106 от ТК. След изслушването на нейния доклад на 10.XII.1910 г. в НС е внесено съответното предложение за съдене на бившите министри, които най-общо се обвиняват в систематическо нарушение на законите и причиняване вреда на държавата за лична полза. На 13.II.1911 г. XIV ОНС решава да се започне съдебно преследване срещу бившите министри и избира за държавен обвинител проф. Георги Данаилов, а за негови помощници – д-р Александър Гиргинов и В. Милев. В изготвения от тях Обвинителен акт бившите министри са обвинени в получаване на комисионни от оръжейни доставки, присвояване на държавни средства, опрощаване глоби на частни лица с цел лично облагодетелстване, незаконно провеждане на търгове, присвояване на безотчетни фондове и др. Въпреки че през пролетта на 1913 г. Държавният съд е конституиран, до откриване на неговите заседания не се стига, тъй като на 25.VII.1914 г. XVII ОНС решава, че предложението за възбуждане на съдебно преследване е антиконституционно, тъй като не съдържа едно по едно всичките обвинения по смисъла на чл. 156 от ТК. На тая основа решението на НС от 13.II.1911 г. се обявява за незаконно и цялото производство се унищожава.[16]

В настоящата монография ще се разгледа обстойно най-драматичният до 9.IX.1944 г. съдебен процес в българската история срещу бивши министри, а именно този срещу министрите от т. нар. „либерална концентрация“ (обхващаща Либералната, Младолибералната и част от Народнолибералната партии), участвали в двата кабинета на В. Радославов през периода 1913–1918 г. В сравнение с предишните два процеса тук обвиненията са много по-сериозни. В крайна сметка става въпрос за определяне конкретната вина на Радославовите министри за българския погром по време на Първата световна война, погребал до голяма степен завинаги мечтите за обединена и силна България. От друга страна, Третият държавен съд се провежда в обстановка на тотална криза на демокрацията в общоевропейски и български аспект. За установения в България земеделски режим принципите на ТК са политическа ерес, а представите на новите управници за демокрация значително се разминават с духа и буквата на тогавашния ни основен закон. Всичко това налага своя отпечатък върху процеса, в който през цялото време политическите аргументи господстват над правните.

БЕЛЕЖКИ

[1] Протоколи на съдебните заседания на Държавния съд по углавно дело № 1 от 1921 г. против бившите министри от кабинета на д-р В. Радославов през 1913–1918 г. Свитък III, С., 1921, с. 1649

[2] Баламезов, Ст. – Конституционно право, ч. I, С., 1993, с. 425.

[3] Протоколи на..., с. 1650 и сл.

[4] Защитителна реч на бившия министър Д. Тончев пред III-ия Държавен съд, ч. I., С., 1928, с. 224.

[5] Методиев, В., Стоянов, Л. Български конституции и конституционни проекти, С., 1990, с. 35; Киров, Ст. Българско конституционно право. ч. I. Устройство на българската държава, С., 1938, с. 264.

[6] Методиев, В., Стоянов, Л., Пос. съч., с. 22.

[7] Пак там, с. 21; Баламезов, Ст. Пос. съч., ч. I, с. 442.

[8] Вж. Баламезов, Ст. Пос. съч., с. 341, 474.; Манолова, М. Създаване на Търновската Конституция, С., 1980; Алманах на Българската Конституция, Пловдив, 1911; Тълкуването на чл. 159 се усложнява от факта, че в първоначалния руски проект вместо „опрости" се казва „помиловать". И понеже текстът е приет без дебати на пръв поглед, може да се твърди, че става въпрос за отнемане правото на монарха да помилва осъдени министри. На практика тогава текстът на чл. 159 се обезсмисля, тъй като чл. 16 от ТК вече е наложил това монаршеско ограничение. За това по-вероятна ми изглежда тезата, че в случая се подчертава независимостта на цялата процедура по предаване министрите на съд и тяхното евентуално осъждане от намесата на княза.

[9] Държавен вестник, бр. 91 от 1880 г.; Манолова, М. Парламентаризмът в България 1879–1894, С., 1989, с. 56–62.

[10] Пак там.

[11] Държавен вестник, бр. 3 от 1904 г.

[12] Принципът, че министрите могат да се подвеждат под отговорност и за нарушение на обикновените закони, е фиксиран и в други конституции като: чл. 9 на Австрийската от 1867, чл. 106 на Шведската от 1809, чл. 103 на Португалската от 1826, чл. 77 ал. 2 на Холандската, чл. 91 на Югославската. Вж. Протоколи на..., свитък III, с. 1666.

[13] Подобно разграничение е направено в сръбския Закон за министерската отговорност от 31.I.1891 г., Протоколи на..., свитък III, с. 1666.

[14] Баламезов, Ст. Пос. съч; Пак там, 1908; Ганев, В. Сп. „Демократически преглед", год. IX, 1911 г., с. 430.

[15] Палангурски, М. Първият държавен съд, сп. „Епохи", 1993, год. I, кн. 3–4, с. 38–50; Баламезов, Ст. Пос.съч., с. 474–495.

[16] Баламезов, Ст. Пос. съч., с. 465–467; 495–503; Държавен вестник, бр. 173 от 1914 г.

Глава първа

ПРАВНА И ПОЛИТИЧЕСКА ПОДГОТОВКАТА НА СЪДЕБНОТО ПРЕСЛЕДВАНЕ СРЕЩУ РАДОСЛАВОВИТЕ МИНИСТРИ

1 Парижката мирна конференция и арестуването на бившите министри

Периодът 1912–1918 г. е един от най-драматичните в българската история. Причините за националните катастрофи, сполетели страната в тези години, са обстойно изследвани в научната литература.[1] За предмета на настоящата работа е по-важно, че в резултат на погромите от войните, водени от българската държава, в тогавашното общество се появяват настроения за дирене съдебна отговорност на министрите, управлявали България в тези времена и до голяма степен дали своя съществен принос за разигралата се трагедия.[2] За засилването на тези настроения голяма роля играе и ходът на Парижката мирна конференция, където България е поставена на колене пред страните победителки във войната. Там се обсъжда и въпросът за наказване на тая част от политическия елит на победените държави, допринесла за подпалването на световния пожар. В тая връзка, на първо място се има предвид германският кайзер Вилхелм II. За целта конференцията натоварва френския професор Ларнод да даде юридическата обосновка на евентуалния съдебен процес. В изготвения от него рапорт обаче се застъпва тезата, че кайзерът не може да бъде съден, тъй като се оказва, че не нарушава никакви норми на международното право, касаещи обявяването и ръководството на войната. Въпреки това в чл. 227 от подписания на 28.VI.1919 г. Версайски мирен договор, Кайзерът е обвинен в тежки нарушения на нормите на международното право. На това основание конференцията официално иска екстрадацията му от правителството на Холандия, където той се намира. Холандската страна обаче на 21.I.1920 г. отказва да изпълни нотата на Великите сили с аргумента, че отговорността на Вилхелм II е чисто политическа и няма основание за неговото съдене.[3]

Като отчита настроенията на конференцията, българската делегация решава да поиска от нея съдействие за екстрадацията на главните виновници за българското участие във войната. На 19.IX.1919 г., при връчването на проектодоговора за мир, искането е направено и в него фигурират имената на бившия цар Фердинанд, бившия премиер В. Радославов, бившия главнокомандващ армията ген. Никола Жеков и други лица, участвали активно в управлението на страната по време на войните.[4] Ходът на нашите политици има за цел да умилостиви по някакъв начин Великите сили, с цел при предстоящото подписване на договора да се смекчат поне малко чудовищните му за България клаузи.

На 6.X.1919 г. Александър Стамболийски образува коалиционно правителство от представители на БЗНС, Народната партия (НП) и Прогресивнолибералната партия (ПЛП). Четири дни след това, на 10. X.1919 г. премиерът прави декларация в НС за намеренията на кабинета. В точка 4 от нея се предвижда и наказване виновниците за националните катастрофи.[5] На 30. X. 1919 г. Министерският съвет (МС) издава постановление № 10, изготвено от министъра на търговията, промишлеността и труда Атанас Буров.[6] В него се нарежда да се вземат мерки за неотклонение срещу редица лица, носещи според него вина за погрома на България през Първата световна война. Между тях се оказват и повечето министри от кабинетите на В. Радославов (1913–1918 г.). На 4.XI.1919 г. те са арестувани от полицията със съдействието на военните. От тази участ се спасяват само намиращите се извън страната В. Радославов, ген. Н. Жеков и бившият министър на вътрешните работи и народното здраве Христо Г. Попов (арестуван на 26.II.1920 г.).[7] С тези действия правителството изземва функциите на съдебните органи, които единствени имат право да налагат мерки за неотклонение, като по тоя начин нарушава чл. 13 от ТК, предписващ, че съдебната власт в царството принадлежи на „...съдебните места и лица“. Погазва се и чл. 231 на Закона за углавното съдопроизводство (ЗУС) от 1897 г., гласящ, че постановлението за задържане се връчва на обвиняемите в срок от едно денонощие от тяхното задържане.[8] Това е направено едва на 18.XI.1919 г., когато една временна военносъдебна комисия връчва на задържаните министри писмено обвинение за извършван от тях контрабанден износ за Германия по време на войните.[9] При арестите на Радославовите министри не може да се ползва и ЗСМ от 1880 г., тъй като в него няма никакъв текст, позволяващ задържането на бивши министри да се извършва без съответното постановление на съдебните органи. Нещо повече, горепосоченият закон не предвижда никакви мерки за неотклонение, което значи, че и при арестуването на министри трябва да се спазва действащият ЗУС. Този акт е възможен обаче едва след окончателното решение на парламента за предаване министрите на съд, а в конкретния случай и това изискване не е реализирано.[10]

Министърът на външните работи и изповеданията Михаил Маджаров информира мирната конференция в Париж за задържането на бившите министри с надеждата, че това ще допринесе поне малко за сключване на един по-справедлив за България мирен договор.[11]

Във вътрешнополитически аспект арестите са одобрени от почти всички политически сили. В НС само представителят на Народнолибералната партия (НЛП) Бончо Боев изразява протест и отправя специална интерпелация до правителството.[12] В нея се иска обяснение от премиера защо не са спазени законите на страната при извършване на задържането. За министър-председателя въпросните арести не само не рушат законността, а, напротив, я укрепват. За него те са и една чисто превантивна мярка, за да не „избягат престъпниците“. Той използва случая да обяви коронните съдии за „изтъркани и корумпирани“, а досегашният Държавен съд за неефективен. Стамболийски приветства болшевишкия режим в Русия за това, че „разклати понятията на нашите юристи за законност и управление“. За него в това отношение руските болшевики показват, че „онова, което диктува животът, е по-силно от онова, което се крои в кабинетите на разните учени“. Според него е необходимо да се устрои Народен съд както за „вчерашните“, така и за „утрешните“ престъпници, състоящ се от избрани народни съдии. Това се налага поради факта, че министрите извършват своите злодеяния като пълномощници на народа и съвсем закономерно е той да ги съди. Съставът на съда е необходимо да се формира от представители на общинските и окръжни съвети, а обвинителите да се посочат от изпълнителната власт. Премиерът патетично заявява, че е дошло времето, „когато не юристите да раздават правосъдие, а това да бъде дело на лица, отърсени от маса предразсъдъци и остарели схващания“. Тази доста патетична реч недвусмислено показва, че предстои пореден министерски процес в България, но за разлика от предишните се усеща, че настоящият може да се окаже доста по-драматичен. Освен всичко друго в речта си премиерът явно прави пореден опит да натрупа известен актив преди заминаването на българската делегация за подписване на мирния договор в Париж (нещо, потвърждаващо се и от една телеграма на първия министър до Жорж Клемансо).[13]

НП оправдава действията на кабинета както по отношение на арестите, така и по отношение необличането им в законна форма, с липсата на време и нуждата от бързи и ефективни действия. Тази нейна позиция е напълно нормална предвид участието ѝ с двама министри в кабинета.[14]

Подобно е и отношението на Радикалната партия (РП), за която след „големия трус“, претърпян от човечеството, законите в България се оказват доста „изтъркани и неотговарящи на нуждите на времето“ и по тази причина няма нищо страшно в тяхното нарушаване.[15]

За БКП (т.с.) спазването на законната процедура при арестите не е от особена важност поради прекалено големите грехове на радославистите.[16]

Протестите на НЛП срещат разбиране единствено в представителите на Демократическата партия (ДП), тъй като последните правилно виждат в действията на кабинета нарушение на ТК, състоящо се в намеса на изпълнителната власт в прерогативите на съдебната.[17]

Всъщност тези дебати разкриват една типична за българския политически живот практика, а именно – изкористяването и на най-добрите идеи. За почти всички партии е ясно, че радославистките министри са виновни за националната трагедия и че може би има основание за съдебно преследване. Кабинетът на Стамболийски обаче не прави опит да облече своевременно действията си в законна форма. Тези и редица други не особено прецизни действия при съденето на арестуваните министри постепенно ще започват да им създават ореол на мъченици и на несправедливо преследвани. В края на краищата това ще се окаже и главната причина за слабия обществен авторитет на присъдата, издадена от Третия държавен съд.

2. Законопроектът за съдене и наказване виновниците за народната катастрофа и проблемът за обратната сила на законите

В края на 1919 г. голяма част от тогавашния български политически елит е на мнение, че законите, касаещи министерската отговорност от 1880 г., не отговарят на нуждите на новото време. Най-активно това мнение се изразява в левия политически спектър на Царство България. Това особено ясно се вижда от факта, че в парламента са внесени три законопроекта, имащи отношение към проблема за съденето на министрите. Първият принадлежи на БРСДП (о)[18], вторият – на правителството на Ал. Стамболийски, в което доминират земеделските министри[19], а третият – на БКП (т.с.).[20]

На 12.XI.1919 г. НС започва разглеждането на внесения още на 24.X.1919 г. „Законопроект за съдене и наказване виновниците за народната катастрофа“ (ЗСВНК), в който редица текстове имат отношение към разглежданата тук тема. Той е внесен от дейци на БРСДП (о) и члена на БЗНС Стоян Омарчевски и поддържан освен от горепосочените партии и от редица дейци на БКП (т.с.).[21] Според автора на законопроекта Григор Чешмеджиев той е изготвен и внесен заради факта, че България е загубила войната и това обезсилва всякакви бъдещи спорове около неговата евентуална конституционност. Признанието му е твърде интересно и показва, че в определена част от тогавашния български политически елит съществува настроение да се накажат на всяка цена виновниците за Втората национална катастрофа дори и с цената на погазване на Конституцията и законите. Самият законопроект се състои от 14 члена, като първите два съдържат материалноправни, а останалите 12 – процесуалноправни норми. В него се предвиждат тежки санкции за лицата, взели активно участие в подготовката, обявяването и ръководството на войната (чл. 1), както и за тези, извършили спекулативни сделки по време на нейното времетраене (чл. 2). Определя се процедурата, по която ще бъдат съдени въпросните лица (чл. 4–11), както и съставът и видът на съда (чл. 3 и 4). Член 14 пък дава обратна сила на закона и отменя всички законоположения, които му противоречат. Чл. 1 от законодателното предложение, предвиждащ смъртно наказание за държавния глава, председателя на МС, главнокомандуващия армията и министрите, взели участие в подготовката, обявяването или ръководството на войната през 1915–1918 г., както и съдействали за нейния злополучен край, предизвиква оживени дискусии в пленарната зала.

От гледна точка темата на настоящия труд в случая ни интересува само проблемът за санкциите спрямо министрите. Първото впечатление, което прави разглежданият текст, е, че в един закон се смесват материи, които по принцип трябва да бъдат предмет на отделна законодателна регламентация. Става въпрос за това, че в духа на ТК, а и на законодателната практика до този момент, е министерската подсъдност да се регламентира в отделни закони. Не е уместно отговорността на министрите да се смесва с тая на депутати, генерали и спекуланти (чл. 1 б. „а“). Това са различен вид отговорности, които изискват различни наказания. В текста са визирани прекалено много лица и приемането на този сумарен подход може да доведе до размиване на отговорността и до известна степен да се окаже пречка за разкриване на истинските престъпници и тяхното наказване.

Главен предмет на спора обаче става създаването на нови министерски престъпни състави в чл. 1, като: „подготовка“, „обявяване“, „ръководство“ на война. Те се разминават с точно фиксираните в чл. 155 на ТК. Освен това законопроектът предвижда осъждането, вида и размера на наказанието за министрите, управлявали страната в периода 1915–1918 г., с което оставя впечатлението, че е създаден за конкретни лица, а не да разреши по един по-съвършен начин въпроса за конституционно-наказателната отговорност на министрите. Всъщност спорът, освен конкретните мотиви, които го пораждат, отразява и разнопосочните виждания на партиите по въпроса – възможно ли е прилагането на закони, имащи обратна сила? Принципите на наказателното право, а и действащият тогава НЗ, са категорични, че: „Престъпление или нарушение се счита онова деяние, което е обявено от закона за такова“ (чл. 1 от НЗ) и че: „Всяко престъпление или нарушение се наказва с онова наказание, което е определено от закона, преди то да е извършено“ (чл. 2 от НЗ).[22] Тези текстове хармонират с духа на чл. 75 ал. 1 от ТК, предписващ, че „никому не може да се наложи наказание, което не е установено от законите“. Тогавашният ни основен закон съдържа и друг текст, косвено забраняващ издаването на закони с обратно действие, а именно чл. 46, според който: „Никой закон няма сила и действие, докле не се обнародва“. Става ясно, че след като законът започва да се прилага след обнародването му, то в никой случай действието му не може да се разпростре и за периода преди това.

Разгледаните текстове са резултат от най-напредничавите достижения на тогавашното наказателно право и утвърждават принципите на законоустановеност на престъпленията и наказанията, залегнали още в Декларацията за правата на човека и гражданина, издадена на 26.VIII.1789 г. по време на Великата френска революция. Законоустановеността в случая значи, че гражданите на страната могат да бъдат съдени само за престъпления, които са се считали за такива от действащите закони по време на извършването им и че не могат да им се налагат никакви други наказания освен предвидените по времето на престъпленията. Наказателното право допуска едно изключение относно наказанията, което намира място в чл. 2 ал. 2 на НЗ от 1896 г., и гласи, че: „Ако между извършването на деянието и издаването на присъдата последват различни закони, то в такъв случай трябва да се приспособи оня, който е по-мек.“ Ясно се вижда, че новите и твърде строги наказания, предвиждани в проекта на социалдемократите и касаещи министерските престъпления, могат да имат действие само за в бъдеще, но в никой случай не трябва да им се предава обратна сила.

Обратната сила на проектирания закон е в косвено противоречие и с още един правен принцип, намерил място в чл. 47 на НЗ и постановяващ, че незнанието на закона не извинява никого. Презумпцията на текста е, че всеки трябва да знае закона, но как може да се иска от дадено лице да знае предварително нещо несъществуващо? Именно до такава абсурдна постановка на нещата могат да доведат законите с обратно действие.

Освен всичко друго обратната сила на закона е и юридически абсурд, тъй като всяко престъпно деяние се определя по своя обект, а той е правната норма и престъплението се извършва именно чрез нейното нарушаване. Следователно, за да има престъпление, трябва да има правна норма предварително, а не впоследствие създадена, тъй като не може да се наруши нещо несъществуващо.

При дебатите по разглеждания въпрос най-голямата парламентарна сила – БЗНС, се разделя на две. Първата група, която е по-многочислена и в която се открояват Недялко Атанасов, Ст. Омарчевски, Александър Ботев, Димитър Драгиев, Тома Вълчев и донякъде Ал. Стамболийски, смята, че няма нищо необичайно в издаването на наказателни закони с обратна сила. За тях достиженията на наказателното право нямат особено значение, тъй като депутатите не трябва да се страхуват от „форми, формули и букви“, а трябва да намерят отдушник на народната съвест, намирайки начин да осъдят погромаджиите.[23] Основен лайтмотив на тяхната концепция е девизът „Целта оправдава средствата“. Министър-председателят Ал. Стамболийски не участва в дебатите не само по този текст, а и по целия проект. Той обаче е предварително запознат с него и изказва своето становище в парламента предварително. Странно прозвучават неговите оценки, че законопроектът „мирише твърде много на юриспруденция и адвокатство“.[24]

Второто течение в БЗНС е представлявано най-енергично от министъра на правосъдието Марко Турлаков. По отношение на законодателството с обратна сила той стои твърдо на позициите на ТК и заявява, че в качеството си на министър не желае да дава лош пример, подкрепяйки законопроекти от типа на този, внесен от социалдемократите.[25] За него проектът е безспорно антиконституционен и тези лица и партии, които подкрепят създаването на нови престъпни състави с обратна сила, трябва да защитят своята позиция пред едно бъдещо Велико народно събрание (ВНС), което да одобри подобни действия.[26] Идеята за свикване на ВНС обаче не е много издържана. Каквото и решение то да вземе, каквато и поправка да направи в Конституцията, те ще имат правна сила от момента на тяхното вземане и няма да могат да оправдаят действия със задна дата.

Втората политическа сила, представена в НС, е БКП (т.с.). Отделни нейни представители подкрепят проекта на социалдемократите, което значи, че те не виждат нищо необичайно в нарушаването на утвърдените правни понятия. Тази концепция намира отражение и във внесения от компартията на 12.XI.1919 г. Законопроект за съдене виновниците за народната катастрофа. Той се състои от шест члена, като материалноправните норми се съдържат в чл. 1 и в чл. 4 ал. 2 т. 1–4. В проекта се предвижда съденето на Царя и министрите, подготвили, обявили и водили всички войни през периода 1912–1918 г., както и на тези, пропуснали да сключат навреме примирие или след сключено такова са възобновили военните действия (чл. 1). Планира се и съдебно преследване спрямо редица политически, обществени и частни лица, съпричастни към тези войни.

Наказанията, които ще се налагат, са фиксирани в чл. 4 ал. 2, т. 1–4. Останалите текстове съдържат процесуалноправни норми и уреждат начина на възбуждане на съдебно дирене (чл. 3), формирането, състава и организацията на съда (чл. 2, 5 и 6), както и мерките за неотклонение (чл. 4 ал. 2). Даването обратна сила на законопроекта, както и смесването в него на процесуалноправни с материалноправни норми, по дух и по буква силно го сближава със законодателното предложение на социалдемократите. Този законопроект обаче не е поставен на разглеждане поради нарушение на процедурата при неговото внасяне.[27]

Концепцията на РП е изразена от Петко Стоянов, който в една дълга реч пред НС оправдава ретроактивното действие на законопроекта. Според радикалите деянията на министрите не могат да бъдат наказани по досега действащите закони, тъй като те са създадени на базата на чл. 155 от ТК, а в този случай тя не е изчерпателна. Това на практика е открит призив за нарушаване на Конституцията! П. Стоянов дори изказва мнение, че чл. 75 ал. 1 от ТК може да бъде заобиколен въз основа на „неограниченото право на държавата да се справи с всичките престъпници и преди обикновените наказателни закони да са квалифицирали техните деяния като престъпления, и подир“.[28]

Лидерите на ДП разглеждат съдебната отговорност на министрите като „първото доказателство за слабостта на народа, който не е можал чрез парламентарен режим да предотврати катастрофата“. За тях съденето на министрите е „ненормалност, до която не трябва да се стига“. Никола Мушанов не е съгласен с проекта на социалдемократите, нарушаващ чл. 75 ал. 1 от ТК и чл. 1 ал. 2 на НЗ, и заявява, че приемането на подобни текстове би било „самоубийство за демокрацията“.[29]

Позицията на ПЛП по чл. 1 от проекта като цяло съвпада с тази на ДП. Според Христо Мутафов приемането на подобни изключителни закони ще създаде опасен прецедент в политическия ни живот. Освен това дословно изброените в проекта деяния могат ефикасно да се вместят в престъпленията, предвидени в чл. 155 от ТК. Прогресивнолибералите не одобряват факта, че проектът на практика е съставен за конкретни лица, което създава впечатление за опит за разправа с политическия противник и ще намали ефекта от присъдата. За тях с евентуалното приемане на чл. 1 ал. 1 от проектозакона ще се извърши революционен акт, съвсем неприличащ на една правова държава. В заключение Хр. Мутафов заявява, че времето за бързи и екзекутивни действия вече е пропуснато. Това изказване не хармонира добре с речта му до този момент, а и с цялостната позиция на партията му, което показва, че дори и изявени лидери на партии – привърженици на традиционната демокрация, са склонни в името на партизански интереси да допуснат отклонения от конституционализма.[30]

Народната партия повтаря аргументите на ДП, ПЛП и десницата в БЗНС. Теодор Теодоров застъпва тезата, че углавното наказание само тогава е целесъобразно, когато внася „ред, успокоение, мир и дава урок за в бъдеще“. За да бъде ефикасно наказанието, трябва според оратора то да се наложи по начин, недопускащ никаква сериозна критика и укор за несправедливост. В заключение Теодоров призовава, подобно на Мушанов, при евентуално съдене на министри, управлявали България през войните, да се приложат законите от 1880 г.[31]

3. Кой да бъде съден и за какво?

Разглежданият досега проблем е в тясна връзка с въпроса, породил доста спорове в пленарната зала, а именно: Кой да бъде съден и за какво? Както е формулиран чл. 1 от проекта на социалдемократите, при неговото приемане от камарата той автоматически открива процедура за подвеждане под съдебна отговорност кабинета на В. Радославов, както и този на Александър Малинов. Освен това чл. 14 от проекта допуска и подвеждане под отговорност на министри, извършили нарушения на чл. 155 от ТК след 17.IX.1912 г. Наистина този текст има процесуално значение, като указва, че министри ще бъдат съдени по ЗСВНК само по неговата процедура, т.е. срещу тях няма да се прилагат наказанията в чл. 1. Но той показва също, че социалдемократите имат амбиции да разширят доста кабинетите, обект на съдебно преследване. За тях безспорните виновници за националната трагедия са министрите от кабинета на В. Радославов. Началото на неговата престъпна политика те виждат в писмото на В. Радославов, Димитър Тончев и Никола Генадиев до монарха от 23.VI.1913 г., в което се настоява за реванш и отмъщение спрямо сърбите и гърците, което според тях трябва да стане с помощта на Централните сили.[32] Гр. Чешмеджиев заявява, че виновни са не само министрите, активно участвали в събитията, свързани с войната, а и тези, които „косвено“ със своето бездействие са съдействали за злополучния ѝ край.

Разбирането на социалдемократите, че на съдебно преследване трябва да се подложат както министрите, управлявали България по време на Първата световна война, така и тези, стояли начело по време на Балканските войни, се споделя и от представителите на БКП (т.с.) по време на дебатите около ЗСВНК, станали на първо четене.[33] На сходни позиции са и левите земеделци около Ал. Ботев и Тома Вълчев.

Интересна е тезата на РП, изложена от П. Стоянов. За него всички кабинети, управлявали България в периода 1913–1918 г., заслужават да бъдат преследвани по съдебен път (без, разбира се, тоя на Ал. Малинов и Стоян Костурков). Основното им престъпление ораторът вижда в извършеното от тях систематическо насилие над правата, имотите и живота на българските граждани и в довеждането страната до състояние на стопанска и политическа зависимост след претърпените от нея загуби на хора и имоти. За радикалите е безспорно, че и при победоносна война министерските престъпления трябва да бъдат санкционирани.[34]

ДП е на мнение, че съдебна отговорност може да се търси само от радославистите. Основните техни престъпления са следните: първо – практическото решаване на въпроса за войната без сезирането на парламентарните групи (с изключение тази на народнолибералите, която участва във вземането на предварителното решение на 8.IX.1915 г.); второ – провеждането политика на обвързване с Централните сили, съпроводено със заплахи спрямо съглашенофилските партии; трето – разтурянето на НС на 31.XII.1913 г. с цел провеждането на нови избори и осигуряване на правителствено болшинство. При тези избори според Н. Мушанов включването на избиратели мюсюлмани от Гюмюрджинския край (оказал се в пределите на България след Балканските войни) и щедрите обещания, които са им дадени, при положение че гласуват за правителствените кандидати, както и избирането на представители на това население за депутати с листите на „либералната концентрация“, си е чиста проба държавна измяна. Именно с помощта на тези депутати В. Радославов успява да получи парламентарна подкрепа за много от своите действия и да провежда безпрепятствено своята политика.[35]

НП счита, че на съд трябва да се предадат само радославистите за това, че са обявили войната без съгласието на НС, както и за указа, издаден от монарха по предложение на правителството на 23.IX.1915 г., в резултат на което се променя изцяло текстът на глава III от ВНЗ и се засилват неимоверно много случаите, при които се налага смъртно наказание. Такъв важен въпрос според Т. Теодоров е непростимо да се реши без санкцията на парламента. Това според него са и главните конституционни престъпления на радославистите. Народняците категорично се противопоставят да се търси отговорност заради резултатите от войната. За тях и при победен завършек на военния конфликт бившите министри трябваше да носят евентуална наказателна отговорност за извършените престъпления.

В резултат на дебатите на първо четене по ЗСВНК чл. 1 и 2 от него, определящи кои кабинети да бъдат съдени и за какво, не претърпяват никакви промени. След това въпросните текстове (както и целият законопроект) стават предмет на обсъждане и в парламентарната комисия по министерството на правосъдието. В нея участват едни от най-видните представители на тогавашния политически елит (същевременно много от тях са и добре подготвени юристи), като Н. Мушанов и Ал. Гиргинов от ДП, Стефан Бобчев и Т. Теодоров от НП, Н. Генадиев от НЛП, Димитър Христов и Цоню Бръшлянов от ПЛП, Гр. Чешмеджиев и Петър Алеков от БРСДП (о), Димитър Пандов от БКП (т. с.), М. Турлаков от БЗНС и др. При обсъждането на чл. 1 и 2 от проекта много от участниците признават неговата антиконституционност, но правят много малко да смекчат неговите клаузи, тъй като считат, че той „отговаря на народното убеждение и правосъзнание“.

Представителите на БКП (т.с.) настояват в закона изрично да се предвиди подвеждането под съдебна отговорност не само на министрите от кабинета на В. Радославов, а и на всички тези, подготвили, обявили и водили войните през периода 1912–1918 г.

На подобни позиции стоят и социалдемократите, но двете партии не успяват да синхронизират действията си и това е една от основните причини кабинетите на Иван Гешов 1911–1913 г., Стоян Данев 1913 г., както и този на Ал. Малинов, да се спасят от евентуалното им включване в ЗСВНК като подлежащи на съдебно преследване. Друга причина за това изключване на въпросните кабинети е фактът, че най-голямата парламентарна сила, тази на БЗНС, имаща надмощие и в комисията, не иска да предизвиква криза в коалиционния кабинет, оглавен от техния лидер Ал. Стамболийски.[36] А че такава криза би настъпила, се разбира от само себе си, тъй като народняците и цанковистите управлявали България през целия период, обхващащ подготовката и провеждането на Балканските войни 1911–1913 г., в момента участват със свои министри в правителството. Ясно е, че всяко тяхно съдебно преследване ще доведе до оставките им от кабинета и евентуално до предсрочни парламентарни избори, за които земеделците още не са напълно готови. В резултат на това чл. 14 от законопроекта на социалдемократите, предвиждащ евентуално съдебно преследване на министрите, управлявали страната след 17.IX.1912 г., отпада. Нова редакция претърпява и чл. 1, съгласно която лицата, обявили войната от 1915–1918 г., се съдят вече за измяна на Отечеството и нарушение на Конституцията, т.е. не просто заради самия акт на обявяване на войната, а за това, че я започват, без да свикат парламента и да поискат неговото становище.[37] Включва се и нов текст, съгласно който на съдебно преследване принадлежат и тия лица, заповядали въвеждане в действие и на раздел III от Военнонаказателния закон (ВНЗ). В случая е ясно, че става въпрос за бившия цар Фердинанд и правителството на В. Радославов. Новата редакция на чл. 1 от законопроекта е предложена от Ст. Бобчев, но с една съществена разлика, предвиждаща в края на члена да се впише изричен текст, в който да се казва, че лицата, извършили посочените престъпления, се съдят и наказват съгласно Закона за съдене на министрите от 13.XII.1880 г. С това, по неговите думи, той иска да направи законопроекта „по-малко противоконституционен“, тъй като се избягва създаването на нови престъпни състави и няма да се налагат никакви по-големи наказания, освен предвидените в действащите дотогава закони. Тази последна част от неговото предложение е отхвърлена при гласуването в комисията. Предложението на Ст. Бобчев не е обаче много прецизно, тъй като ЗСМ от 1880 г. урежда само процедурата по осъждането, без да съдържа никакви наказания. Те са фиксирани в Закона за наказанията... от 13.XII.1880 г.

Новата формулировка на чл. 1 поставя три въпроса от конституционно-правно значение, а именно: длъжна ли е по Конституция изпълнителната власт да иска санкцията на законодателната камара при обявяване на война; при какви условия може да се законодателства на основание чл. 47 от Конституцията и що е измяна на Отечеството.

Първият въпрос за обявяването на войната не е изрично уреден в ТК, но в нея все пак съществуват податки, позволяващи решаването на проблема. Текстът на чл. 17 от основния закон постановява, че: „договорите за мир се внасят за одобрение" и „стават окончателни само след приемането им от НС". Оттук може да се направи заключението, че след като е ясно, че договорът за мир е край на войната, то логично е и за нейното начало да се иска съгласието на парламента. До подобни изводи води и анализът на чл. 73 ал. 3 и 4 от конституционния текст, изискващ военното положение да се обяви със закон, а ако камарата не заседава – с указ под обща отговорност на министрите, но в този случай НС трябва да се свика и да одобри действията на кабинета най-късно пет дни след издаването на указа.[38] Военното положение често предхожда обявяването на войната, следователно напълно правдоподобна е тезата, че за двата акта се изискват идентични действия. В конкретния случай войната е обявена на 1/14.X.1915 г., а парламентът е свикан на 15/28.X.1915 г., но монархът по предложение на правителството се възползва от правомощията си по чл. 135 от ТК, даващи му възможност да отлага заседанията с два месеца, в резултат на което те започват едва на 14/27.XII.1915 г. От казаното дотук се вижда, че монархът и правителството нямат ни най-малко намерение да спазват изискването на чл. 73 ал. 3 и 4 относно начина за обявяване на военно положение, така че допълнението, направено от комисията на чл. 1 от законопроекта, е напълно уместно поради явното конституционно нарушение на държавния глава и носещите отговорност за действията му министри.[39] Анализът на фактите показва, че в случая не може да се използва и чл. 47 от Конституцията, даващ право на царя да издава наредби закони по предложение и под обща отговорност на министрите при положение, че държавата е заплашена от сериозна външна или вътрешна опасност, а НС не може да се свика. В края на септември и началото на октомври 1915 г. няма непреодолима преграда за свикване на камарата. Просто действията на министрите са плод на една политика, целяща решаването на проблема за българското национално обединение чрез политическо и икономическо обвързване с Централните сили. Тя има за своя идейна

основа писмото на В. Радославов, Д. Тончев и Н. Генадиев до монарха от 23.VI.1913 г. и в нейното провеждане В. Радославов не се спира пред нищо, дори и с цената на рисковани и опасни за бъдещето на страната комбинации, като например тая с турците от Гюмюрджина през 1914 г. Напълно логичен ход на тоя фон представлява и обявяването на войната срещу Сърбия на 1.X.1915 г. от Фердинанд и правителството. Явно при евентуално свикване на НС те не са сигурни, че ще получат подкрепа за тоя акт. Така се стига до първото голямо и основно конституционно нарушение от страна на правителството още в началото на Първата световна война.

По същите причини, които не позволяват да се приеме, че обявяването на войната става по начин, адекватен на конституционните предписания, трябва да се отхвърли и начинът, по който се отменя действието на раздел III от ВНЗ (чл. 224–248) и се въвеждат в действие нови текстове, предвиждащи завишени наказания за престъпления, наказвани дотогава по-леко. Голяма част от тях са взаимствани до голяма степен от италианския ВНЗ и предвиждат в повече от 20 случая смъртно наказание.[40] Тази стъпка на правителството се оказва с изключително тежки последствия, тъй като в хода на войната именно на основание на този раздел на фронта са издадени стотици смъртни присъди срещу български войници, 54 от които са приведени в изпълнение. Освен това неимоверно много се увеличава и числото на нарушенията, за които се предвижда наказание строг тъмничен затвор, като в повечето случаи той е от 10 до 15 години. Така в резултат на направените промени по време на войната повече от 1200 български воини са дадени под съд.[41] По мое мнение именно въвеждането на основно изменения раздел III се оказва най-голямото престъпление на радославистите не толкова от юридическа, колкото от морална гледна точка. През този период победоносната българска армия извършва чудеса по бойните полета и подобни драконови мерки за затягане на дисциплината са проява на излишна жестокост, която може да има обратен ефект.

Третият конституционно-правен въпрос, който се поставя с предложението на комисията за нова редакция на чл. 1 от законопроекта за съдене и наказване виновниците за народната катастрофа, е обявяването на войната на 1.X.1915 г. представлява ли измяна на Отечеството? От какъвто и ъгъл да се разглежда този въпрос, отговорът трябва да бъде отрицателен. Съвсем друг е въпросът, че в конкретния случай те проявяват една уникална политическа недалновидност, недооценявайки огромния икономически и човешки потенциал на Антантата в сравнение с този на Централните сили и неточната им стъпка след три години довежда страната ни до една от най-страшните катастрофи в нейната история. Именно тази недалновидност е причина и кабинетът на В. Радославов да не вземе никакви мерки срещу някои търговски сделки, провеждащи се буквално до последните дни преди обявяването на войната и в крайна сметка довели до снабдяването на нашите бъдещи военни противници с жизнено важни стоки. При опита да се квалифицира обявяването на войната като измяна, трябва да се има предвид, че измяната винаги се извършва съзнателно, а в случая царят и министрите от кабинета на В. Радославов се водят съзнателно от мотива да направят в резултат на войната от България една голяма и силна държава. Освен това според действащия тогава НЗ измяна има, когато е налице убийство или опит за убийство на държавния глава или престолонаследника, или им е нанесена тежка телесна повреда, така че те да не могат да управляват (чл. 98). Под същия знаменател е квалифицирано предаването на държавния глава или престолонаследника на неприятеля, или отнемането на личната им свобода чрез насилие (чл. 98). Като измяна в НЗ е определено и всяко деяние, имащо за цел да наруши целостта на държавата чрез насилствено присъединяване на част от нея към чужда държава, а също и всеки опит за насилствена промяна на държавния строй или законното престолонаследие (чл. 99).[42] Явно при работата по законопроекта комисията по министерството на правосъдието няма намерение да се придържа към принципите, залегнали в НЗ. Това до голяма степен е направено от стремежа непременно да се накажат строго виновниците за народния погром, но в някои нейни членове има и стремеж за разправа по тоя начин с политическите противници, каквито за тях са радославистките министри и техните приближени. Комисията прави и една редакционна промяна, при която текстът, предвиждащ санкции за всички лица, участвали в подготовката на войната (включително и министрите, представляващи интерес за настоящата работа), е преместен от чл. 1, ал. 1 в чл. 2. Тази разлика обаче ни най-малко не се отразява на смисъла на текста.

Текстовете в законопроекта за съдене и наказване виновниците за народната катастрофа, които определят кои ще бъдат

съдени и за какво, не претърпяват никакви съществени изменения на второ четене. Това обаче не значи, че по въпроса не са изложени никакви интересни виждания. Напротив, втората парламентарна сила – тази на компартията, се опитва да наложи своето виждане по този въпрос, намиращо най-точен израз във внесения от нея законопроект за съдене на виновниците за народната катастрофа. Въпреки че отново не успяват да го поставят на разглеждане, комунистическите депутати излагат пред парламента голяма част от идеите, заложени в него, като някои от тях са детайлизирани.[43] Комунистите отново се обявяват за съдене на всички кабинети от периода на войните 1912–1918 г., включително и този на Ал. Малинов. При защитата на техния законопроект най-активният им парламентарен оратор през този период – Тодор Луканов, развива тезата, че войната от 1915–1918 г. не е някакво изолирано явление, а логична последица от войните 1912–1913 г. Това безспорно е така, но освен обвиненията, които в зависимост от тълкуването могат да се приемат за конституционни престъпления (като например сключването на тайни договори и обещаването на помощ на чужди държави, без да е известено НС), има и такива, които трудно се вместват в престъпленията по чл. 155 от ТК, като например заповядване военни действия след сключено вече примирие. От горесказаното се вижда, че въпреки някои относително справедливи обвинения срещу министрите, управлявали страната през войните, законопроектът на БКП (т.с.) не е особено прецизен от конституционна гледна точка.

Съществуващото в редовете на БРСДП (о) силно течение, искащо съдебно преследване не само срещу правителството на В. Радославов, а и срещу някои от министрите, виновни за погрома през Балканските войни, изразява своите позиции чрез Гр. Чешмеджиев. Последният прави предложение за прибавяне на нова алинея към чл. 2 от социалдемократическия проект, с която да се предвиди съдене на всички лица, отговорни за акта на 16.VI.1913 г., включително и бившите министри от управляващия тогава страната кабинет на Ст. Данев. Колкото до правителството на Ив. Гешов, започнало Първата балканска война, то в случая социалдемократите изразяват становище, че той носи една голяма политическа отговорност за това събитие, но в никакъв случай не може да му се дири съдебна отговорност поради факта, че войната от 1912 г. се започва със санкцията на НС. Както се вижда, позицията на БРСДП (о) претърпява известно развитие, тъй като първоначално редица нейни членове искат съд и за кабинета на Ив. Гешов.[44]

Настроения за включване в числото на министрите, подлежащи на съдебно преследване, и такива, които са участвали и в други кабинети, освен в тоя на В. Радославов, има и сред част от земеделците. Те обаче са парирани благодарение авторитета и противодействието от страна на М. Турлаков и Райко Даскалов.[45]

В крайна сметка на второ и трето четене в законопроекта на социалдемократите не се вмъква текст, позволяващ да се предвиди съденето не само на министри от кабинета на В. Радославов, но и на участващите в други кабинети, управлявали страната през периода на войните 1912–1918 г. Всъщност тези опити се правят в разрез с мнението на специалната парламентарна комисия, назначена от XVII ОНС, за анкетиране дейността на кабинетите на Ив. Гешов и Ст. Данев по цялостното им управление, включително подготовката и ръководството на войните от 1912–1913 г. Заключението на комисията, изложено през май 1918 г. пред парламента, е категорично, че въпросните кабинети не извършват конституционни нарушения и че няма основание да бъдат подложени на съдебно преследване.[46] Този извод, разбира се, не задължава политическите сили да не повдигат въпроса за евентуалната съдебна отговорност на въпросните кабинети. Що се отнася обаче до правителството на Ив. Гешов, може да се постави следният въпрос: представлява ли претворената в дела идея за дележ на Македония „измяна на Отечеството“? Строго юридически погледнато това тяхно действие не може да се квалифицира като такова. Първо, защото престъплението „измяна на Отечеството“ е фиксирано по съвсем друг начин в действащия НЗ. И второ, в случая става въпрос не за дележ на територия, намираща се в пределите на българското царство, а за такава, намираща се извън неговия обхват. Фактически обаче с дележа на Македония се нарушават изконни национални интереси, отстъпва се от идеала на поколения българи да видят нацията обединена в една държава. Тук по-скоро можем да говорим за морално престъпление спрямо българската нация, която е по-широко понятие от тогавашната българска държава. Никоя от парламентарните партии обаче не успява да напипа на тоя етап вярната посока в това отношение. До някои подобни прозрения достигат само някои от бившите стамболовисти и част от радикалите, но това ще бъде разгледано впоследствие.

Последната по-важна промяна в законопроекта за съдене и наказване виновниците за народната катастрофа, имаща отношение към проблема кои министри да се съдят и за какво, е направена на трето четене по предложение на ДП и някои земеделци около Ст. Омарчевски. Благодарение на това предложение в чл. 2 от проекта се вмъква текст, предвиждащ лицата, взели активно участие в подготовката или в ръководството на войната, да се наказват само при положение, че в тая си дейност са нарушили законите или са действали с користна цел.[46] Освен това с предложената редакция на чл. 2 от него се изважда изричното споменаване на царя като евентуален подсъдим. По тоя начин се избягват критиките за неконституционност на този текст, тъй като ТК в своя чл. 18 изрично предвижда, че монархът е неотговорен за своите действия, а отговорността за тях поемат неговите министри, приподписващи всичките разпоредби, излизащи от него. Това на практика значи, че никой съд в страната не може да съди българския цар.

4. Нови наказания за министерските престъпления

От историко-правна гледна точка значим интерес представлява проблемът какви наказания ще се налагат на осъдените министри. Чл. 1 ал. 2 от проекта за ЗСВНК предвижда като санкция за техните деяния смъртно наказание и конфискация на всичките имоти. Най-активни радетели за тези наказания са социалдемократите. Гр. Чешмеджиев заявява, че ако се извади от проекта смъртното наказание, ще се премахне „жилото“ на закона.[47] Всъщност в чл. 1 от социалдемократическия проект за пръв път в българската правна история се предвижда смъртно наказание за министерски престъпления. Колкото до другата предвидена санкция, т.е. конфискацията на всички имоти, то тя е в разрез с чл. 67 на ТК, определящ правото на собственост като неприкосновено, и на чл. 75 ал. 2 от същата, изрично забраняващ конфискациите на имоти. Конфискациите са забранени и по силата на чл. 13 ал. 2 б. „б“ от НЗ, предвиждащ при извършване на престъпления да се конфискуват само определени предмети. Този текст се основава на утвърдения в онези времена принцип да не се допуска обща конфискация на имуществото на осъдените.

Наказанията, предложени от БРСДП (о), имат своите привърженици и в редиците на БЗНС. Това са лицата, подписали техния законопроект. Впоследствие обаче тази доста радикална позиция е смекчена. На противоположно становище е министърът на правосъдието М. Турлаков. Той е принципен противник както на смъртното наказание за политически престъпления, така и на конфискацията на имотите на осъдените, предвидена в чл. 1 б. „а“.[48]

Комунистическата парламентарна група не е последователна в своето отношение към смъртното наказание. Първоначално тя застава зад внесения от БРСДП (о) проект. Впоследствие обаче в собственото си законодателно предложение тя предвижда като основни наказания доживотен или временен затвор. Това хуманизиране на техните виждания безспорно заслужава интерес, като се има предвид теорията и практиката на комунизма. По отношение конфискацията на имуществата те се солидаризират със социалдемократите, а допълнителните наказания „публично изобличение“ и „лишаване от граждански и политически права“ в общи линии хармонират с действащия НЗ.[49] Предлаганата в проекта на БКП (т.с.) санкция „доживотен затвор“ е интересна и от гледна точка на това, че за пръв път в правната ни история се предвижда подобно наказание за министерски престъпления.

По отношение на наказанията, които ще се налагат, РП стои на позициите на БРСДП (о) и това ясно проличава по време на гласуването, при което радикалите подкрепят социалдемократическия законопроект.[50]

ДП е твърд противник на предложените наказания. За тях е несъмнено, че трябва да се приложат санкциите, предвидени в Закона за наказанията, които се налагат за престъпленията, предвидени в чл. 155 от Конституцията от 1880 г., които са достатъчно строги според Ал. Малинов и Н. Мушанов. Модерният законодател според демократите трябва да разбере, че политическият противник не трябва да загива под ударите на страстта, а само под ударите на правото, осветени от Конституцията. В случая за Мушанов е безспорно, че завишаването на санкциите в сравнение със законите от 1880 г. само ще намали ефекта от действието им.[51]

Прогресивнолибералите и народняците се солидаризират с демократите по отношение на наказанията. Дори Т. Теодоров патетично заявява в парламента, че конфискацията е излишна мярка, тъй като „нарушителите и да ги продадат, пак няма да се възстановят щетите на държавата“.[52] За народняците пет години затвор, съчетано с временно лишаване от права, е напълно достатъчно. В този случай според тях трябва да се пресекат всякакви възможности за помилване и наказанието да се изтърпи ефективно.

След като не претърпяват никакви промени на първо четене, текстовете в социалдемократическия проект, отнасящи се до вида и размера на наказанията, са предмет на разглеждане в парламентарната комисия по министерството на правосъдието. Там министърът на правосъдието М. Турлаков, както и Ст. Бобчев, Н. Генадиев и други видни политически дейци, въпреки съпротивата на социалдемократите, успяват да изхвърлят смъртното наказание за всички видове престъпления. Относно министрите, виновни по чл. 1 от проекта, се взема решение да им се наложи санкцията доживотен затвор, а на тези по чл. 2 – от 10 до 15 год. строг тъмничен затвор. Освен това, съгласно чл. 5 се предлага осъдените по закона лица (включително и министрите) да бъдат лишени завинаги от граждански и политически права, както и да заплатят солидарно нанесените на държавата вреди и загуби.[53] Последното предложение фактически замества санкцията „конфискация“, но на практика може да се окаже същото. Причината за това е, че щетите, нанесени на страната през Първата световна война, са толкова големи, че са практически невъзстановими, дори с цената на цялото имущество на евентуално осъдените, което съгласно чл. 5 ал. 2 се поставя под възбрана за обезпечаване гражданския иск на държавата.

Така направените промени са предмет на разглеждане при второ четене на законопроекта. Тук обаче неговият автор Гр. Чешмеджиев прави предложение за възстановяване санкциите „смърт“ и „конфискация на имотите“ за всички осъдени по чл. 1 и 2. Неочаквано и за самия него тези текстове са приети без дебати.[54] При третото четене противниците на смъртното наказание за политически престъпления, намиращи се най-вече в редовете на традиционните партии, правят последен опит да осуетят неговото фиксиране в закона. За целта демократите правят аргументирано предложение в ЗСВНК изрично да се предвиди, че на осъдените по него ще се налагат санкциите, предвидени в Закона за наказанията ... от 1880 г. В това отношение те са подкрепени от народняците, които чрез Ст. Бобчев излагат своите мотиви. В крайна сметка обаче предложението е отхвърлено от НС, тъй като мнозинството на основната парламентарна сила – БЗНС, вече има свое оформено становище по въпроса, изразено в залата от Ст. Омарчевски. Той предлага смъртното наказание да се налага само когато по съдебен път се докаже, че министрите, извършили престъпление по чл. 1 и 2, са действали с користни цели. Ораторът прави и тълкуване на това понятие, което според него значи вкарване на България във война на страната на Централните сили срещу подкуп. Освен това в неговото предложение е избегната и санкцията „конфискация на имотите“, като фактически се предлага в закона да залегне вариантът на комисията, предложен на второ четене, а именно – осъдените да заплатят солидарно нанесените имуществени щети на държавата. В крайна сметка тези предложения са приети от камарата. Напразни остават опитите на министър Турлаков да бъде премахнато смъртното наказание от ЗСВНК, тъй като то е „отживелица“ и „човешко самоунищожение“.[55] В сравнение обаче с първоначалния вариант на проекта, предложен от социалдемократите, трябва да се признае, че е направена известна крачка напред. Все пак смъртното наказание се налага само при доказани користни действия, докато в проекта на Чешмеджиев такова изискване няма. Може да се каже, че положителен момент е и премахването на изричния текст за конфискация на имотите (подобно наказание дотогава нашето наказателно право не познава), въпреки че текстът на чл. 1 ал. 1 от ЗСВНК, предвиждащ осъдените да заплатят на държавата всички нанесени щети, практически го обезсмисля.

5. Нови виждания за процедурата по съдене на министрите

Един от големите проблеми, стоящ пред парламента, е този по каква процедура ще се предават на съд министрите. Неговите основни аспекти са дадени от чл. 155 до чл. 157 от Конституцията, а ЗСМ от 1880 г. внася необходимите детайли.[56] Внесеният от БРСДП (о) проект в това отношение съдържа някои нови моменти. Броят на държавните обвинители се увеличава на петима, които трябва да бъдат депутати с юридическо образование. Те от своя страна избират един от тях за главен

държавен обвинител. Това положение е крачка напред в сравнение със закона от 1880 г., тъй като увеличаването броя на обвинителите, съчетано с образователния ценз, създава повече гаранции за обективност при съдебното дирене. Социалдемократите правят важно предложение, което според тях ще доведе до ускоряване на процедурата по предаване министрите на съд. То се състои в премахване изискването НС да решава бъдещето на провинените министри с квалифицирано мнозинство (залегнало впрочем и в конституционния текст), а това вече да става с обикновено мнозинство. Прокарването на тази идея ще доведе до грубо погазване на основния закон. Тя е своеобразен революционен акт, тъй като дава възможност твърде леко да се задвижва механизмът за търсене съдебна отговорност спрямо бивши министри. На практика всяко следващо парламентарно мнозинство ще може без особени проблеми да предизвика съдебно дирене спрямо правителството, излъчено от средите на политическата сила, доминираща в предишното събрание.[57]

В чл. 6 от проекта се предвижда промяна в начините за назначаване на следователи, което вече трябва да става от министъра на правосъдието, без да се изисква непременно образователен ценз от назначените и без определяне на техния брой. Последното е отражение на факта, че в случая разглежданият проект смесва министерската отговорност с тази на други длъжностни лица, което довежда до това функциите на следователите да са доста по-разширени в сравнение със стария закон и на практика това не е старата следствена комисия по закона от 1880 г. При такова поставяне на въпроса е ясно, че обвинените могат да бъдат десетки и стотици, което пък не позволява изричното определяне на техния брой. Освен всичко друго разглежданият текст, иземващ функциите на монарха и предоставящ ги на министъра на правосъдието, е отражение и на републиканските идеи на социалдемократите и подкрепящите ги земеделци и комунисти. Влияние оказва в конкретния случай и недоверието, което те питаят към личността на Борис III.

Вносителите на ЗСВНК настояват за една бърза процедура, съобразена с правилата на наказателното съдопроизводство и с някои особености като: ограничаване броя на свидетелите; единствена мярка за неотклонение да бъде задържане под стража; даване право на съда при произнасяне на присъдата да не излага никакви мотиви и др. (чл. 11). Интересен момент е текстът на чл. 11 б. „б“, недопускащ в никой случай помилване при делата по този закон. Идеята му е да се отнемат възможностите на царя, фиксирани в ТК, в съгласие с НС да опрощава или помилва осъдените по този закон лица. Що се отнася до интересуващия ни тук проблем, то идеята на текста няма особено значение, тъй като и без това материята за помилване или амнистиране на осъдените министри е запазена съгласно Конституцията за НС. Няма особена стойност и предложеният от Гр. Чешмеджиев текст на второ четене, изключващ възможността осъдените по чл. 1 и 2 лица да бъдат помилвани, защото, ако осъдените са министри, то парламентът има право да ги помилва, а при положение, че те не са министри, то монархът има подобни права на основание чл. 14 и 15 от конституционния текст. Понеже тия права са изрично фиксирани в ТК, то един обикновен закон в никой случай не може да забрани тяхното приложение. Освен това, ако парламентът реши да даде помилване, то спокойно може да приеме закон, с който отменя този текст, и ако помилването се отнася до осъдени министри, то действа автоматически, а ако се отнася до други лица, то влиза в действие след санкцията на монарха. Както се вижда, и в двата случая предложението на Чешмеджиев не може да има реално практическо приложение, така че е отхвърлено напълно справедливо като излишно в пленарната зала. В крайна сметка се взема решение на трето четене за осъдените по ЗСВНК „помилванията да стават само с решение на НС“ (чл. 6 ал. 2).

Позицията на десницата в БЗНС е отразена в „Законопроект за съдене на министрите“, внесен от М. Турлаков на 10.XI. 1919 г.[58] За разлика от проекта на социалдемократите, включващ в себе си както наказателноправни, така и процесуалноправни норми, правителственият е чисто процесуален и като такъв е по-обстоен по отношение процедурата за съдене на министрите. Подобно на социалдемократите и М. Турлаков предлага премахване на цялата предварителна процедура, предвиждаща избор на депутатска анкетна комисия, натоварена с предварително проучване на фактите по обвиненията. В случая след вземането на решение за предаване министрите на съд, те веднага биват информирани за това, като за разлика от социалдемократическия проект им се дава право на обяснения пред НС, което безспорно е позитивен елемент. След приключване пренията по тях, ако камарата отхвърли министерските обяснения, тя взема решение за углавно преследване и избира

шест депутати за членове на особената следствена комисия, натоварена с функциите по извършване на предварителното дирене. Тази комисия се допълва още с един съдия от ВКС за неин председател и двама подпредседатели от представителите на апелативните и окръжни съдилища, назначени от монарха по предложение на министъра на правосъдието. При анализа на състава на комисията се вижда, че народното представителство има значителен превес спрямо съдебните органи, показващо значението, което вносителите на проекта отдават на НС при упражняването функциите му по отношение съдебната отговорност на министрите. Това е важно въведение в сравнение със ЗСМ от 1880 г., възлагащ предварителното следствие на комисия изцяло от коронни съдии. Тук обаче може да се постави въпросът, доколко включването на депутати в една съдебна анкетна комисия е конституционносъобразно? Според мен така се нарушава чл. 13 от ТК, предоставящ съдебната власт единствено на съдебните органи, и се нарушава принципът на разделение на властите. Включването на депутати в следствената комисия, представляваща чисто съдебен орган, не е уместно и от факта, че НС се конституира като страна по делото. Така се получава ситуация, в която парламентът е едновременно и обвинител и съдия, т.е. кумулира две несъвместими функции. Към това, ако се прибави и фактът, че НС извършва и законодателството, касаещо бъдещите съдебни процеси срещу провинилите се министри, ще се види, че евентуалните подсъдими се поставят в прекалено неравноправно положение.

Предвижданият състав на особената следствена комисия може да бъде критикуван и от гледна точка чл. 73 ал. 2 на ТК, забраняващ създаването на изключителни следствени комисии. Естественият орган, разследващ престъпленията, би трябвало да се състои само от коронни съдии. И понеже този принцип е нарушен, т.е. комисията в никой случай не може да се характеризира като „естествена“, следователно тя е „изключителна“ и в такъв случай е създадена в разрез с чл. 73 ал. 2. Образуването на такава комисия е в противоречие с естественото право на всеки гражданин, пък бил той и министър, да знае от какви органи ще бъде разследван и съден при евентуално извършени от него престъпления. От тая гледна точка е немислимо след извършване на престъплението да се променят и органите, натоварени с неговото разследване. Подобна промяна би могла да има действие само за в бъдеще, но не може да ѝ се предава обратна сила.

От всичко казано може да се направи изводът, че проектираната особена следствена комисия е противоконституционна.

Интересен е и фактът, че съгласно чл. 13 ал. 2 комисията се задължава да приключи своята работа и следователно да информира парламента в същата сесия, в която е взето решението за съдебно преследване срещу министрите. Така формулиран, текстът се намира в хармония с чл. 9 на проекта, определящ предложението за възбуждане съдебно преследване срещу министрите като законодателно. А съгласно практиката на парламента и чл. 45 от неговия правилник подобни предложения трябва да се разгледат в сесията, в която са внесени.

Формулировката на чл. 13 ал. 2 от проектирания ЗСМ е продиктувана от стремежа на вносителите да създадат условия за бързо правораздаване, но създава реална опасност за едно непрецизно проучване на фактите предвид кратките срокове.

От изключителна важност е правомощието на комисията, предвиждано в чл. 9 ал. 2, съгласно което тя може да търси и други престъпления освен изрично изброените в парламентарното предложение, стига те да се вместват в рамките на чл. 155 от ТК. Подобен текст не се съдържа в ЗСМ от 1880 г. и в случая може да се постави въпросът за неговата конституционност. Става въпрос за това, че чл. 156 от основния закон е категоричен, че инициативата за възбуждане на съдебно преследване произлиза от народното представителство, като предложението за това се подписва най-малко на 1/4 от депутатите. От духа пък на всички текстове, регламентиращи конституционно-наказателната отговорност на министрите, се вижда, че подобни предложения могат да се правят само от народни представители. Следователно сезирането на НС от страна на комисията за новооткрити от нея престъпления в никой случай не може да доведе до автоматичното им обсъждане в пленарната зала, тъй като в комисията освен депутати (нямащи 1/4 от общия брой) участват и трима коронни съдии. За да се спази формата, е необходимо за новооткритите престъпления да се направи ново предложение за съдене на министрите съгласно текста на чл. 156 от ТК. В противен случай ще се наруши духът на ТК, предвиждащ, че съдебно преследване срещу министри за извършени от тях престъпления в качеството им на такива може да започне само по инициатива на парламента и на никой друг, включително и на съдебните органи.

Интерес представлява текстът на чл. 21 ал. III, съгласно който на Държавния съд се дава възможност да решава въпроса за виновността и налагането на наказания, когато разкритите при съдебното дирене обстоятелства изменят престъпното деяние от обвинителния акт в такова, което е подсъдно на общите граждански съдилища. Това проектовъведение е в разрез с предписанията на чл. 155 от ТК, указващ за кои точно престъпления министрите ще се предават на съд от НС, т.е. точно за тях те трябва да се съдят и от Държавния съд, предвиден в чл. 158. По смисъла на Конституцията този съд не може да излиза извън рамките на престъпленията, предвидени в чл. 155. И понеже компетентността, установена с основния закон, не може да се изменя с обикновен закон, то проектираната ал. III на чл. 23, водеща точно до промяна в компетентността на съда, трябва да се признае за противоконституционна.

Важно нововъведение се предлага и с текста на чл. 23 ал. 1, предвиждащ, че за престъпления вън от чл. 155 министрите ще се съдят (когато са на служба) с разрешение на НС от окръжните съдилища, а не както досега от углавното отделение на ВКС. По тоя начин при извършване на престъпления от общ характер те се приравняват с обикновените граждани, като явно от подсъдността на окръжните съдилища ще се изключат случаите, предвидени в чл. 23 ал. III.[59]

Що се отнася до държавното обвинителство правителството предлага то да се състои от един главен обвинител и един или двама негови помощници, без да се изисква образователен ценз. Основното негово правомощие е да упражнява всестранен контрол върху действията на особената следствена комисия и в съставянето и предаването на обвинителния акт на председателя на ВКС. Грижа на обвинителството е и съставянето списък на лицата, които ще се призовават в съда. Съгласно чл. 6 ал. 2 то запазва своя мандат и след разтурването на камарата, която го е избрала. Така се запълва една празнина, тъй като старият закон от 1880 г. не решава този въпрос.

За разлика от проекта на широките социалисти, в правителствения се дава възможност за помилване. За целта осъденият министър трябва да подаде молба до парламента, който, ако я уважи, я праща на държавния глава за утвърждаване (чл. 22 ал. 2). Този текст, приет и в крайния вариант на закона, отразява неправилните възгледи на мнозинството в парламента, че и актовете на НС, отнасящи се до осъдени бивши министри, трябва да се санкционират от царя. В тая връзка министър Турлаков прави тълкуване, че без съгласието на НС няма да се опрости нито един министър, което среща справедливия отпор от страна на С. Омарчевски, поддържащ тезата, че „само парламентът ще дава помилване“.[60]

Последното по-важно нововъведение, което трябва да се отбележи, е отпадането на изискването, залегнало в ЗСМ от 1880 г., присъдите на Държавния съд да се утвърждават от НС. Явно вносителите на предложението смятат, че това е излишно, но в случая може да се спори, тъй като духът на ТК дава изключително широки правомощия на НС при цялата процедура, касаеща съденето на министрите, и е логично отново то да има последната дума относно тяхната участ.

От краткия преглед на предложената процедура се вижда, че въпреки някои дефекти, правителственият проект създава повече гаранции за справедливо правосъдие. Тук липсват суровите изисквания за незабавно задържане под стража, приключване следственото дело най-много за месец – нещо много опасно за обективния изход на делото. Освен това обвинените министри имат право да дадат обяснения пред камарата два пъти: при първоначално направеното предложение за даването им под съд (чл. 3) и след прочитане заключителното постановление на особената следствена комисия (чл. 14). За съжаление на второ четене правителството е принудено, под натиска на земеделската парламентарна група, да премахне правата на обвинените министри по чл. 3 подобно на социалдемократическия проект.[61] Колкото до правото на обвинените министри по чл. 14, то е премахнато след първо четене от комисията по министерството на правосъдието.

Законопроектът на Турлаков предизвиква острата реакция на социалдемократите. Чешмеджиев го нарича „недоразумение“, което може да се приеме само за сведение. Според него от проекта може да се ползва само чл. 8, предвиждащ широко депутатско присъствие в следствената комисия. Интересна оценка, като се има предвид, че в изготвянето на законодателното предложение са участвали висши магистрати и един от най-подготвените юристи от БРСДП (о) д-р П. Джидров.[62]

БКП (т.с.) като цяло подкрепя горната теза, добавяйки, че по този проект по-хубаво да не се започва въобще съдебно дирене, тъй като нищо няма да излезе. Комунистите предлагат всеки гражданин да получи право да възбужда обвинения пред съда и да се явява там в качеството си на обвинител. Тази позиция, резултат от ултралевите идеи на компартията, нарушава един от основните принципи в правото, а именно, че искане за възбуждане на съдебно преследване могат да предявяват само оторизираните органи или пострадалата страна.[63]

РП подкрепя социалдемократите, а ДП, ПЛП и НП – проекта на Турлаков. Лидерът на народняците дори заявява, че с „две ръце“ подкрепя министъра на правосъдието, тъй като неговото предложение избавя процедурата от голямата тромавост, характерна за ЗСМ от 1880 г.[64]

6. Народен или Държавен съд?

Проблемът за състава и характера на съда се оказва един от най-трудните за разрешаване от страна на парламентарните политически сили. Действащият от 1880 г. ЗСМ предвижда министрите да се съдят от Държавен съд, състоящ се от всички съдии от ВКС плюс още толкова, определени по жребий между председателите на апелативните и окръжни съдилища.[65] Ако се приложи стриктно неговата буква, то това значи, че Държавният съд трябва да се състои от 26 коронни съдии, тъй като от 1899 г. ВКС, се състои от 14 съдии, но съгласно текстовете на закона съдията, участващ в предварителното следствие, не може да участва в състава на съда.[66] На пръв поглед цифрата от 26 души изглежда твърде голяма и може да доведе до тромавост в работата на Държавния съд. Ако се вземе предвид обаче сложността на министерските процеси, изискващи висока степен на съдийска квалификация, този състав може да се приеме. Така ще се обхване почти целия съдийски елит, което е определена предпоставка за компетентно и справедливо правораздаване, независещо от страничен политически натиск в една или друга посока, нещо характерно за подобни министерски процеси. Трябва да се има предвид и това, че е необходимо министрите да се съдят от тоя съд, който е предвиден по времето, когато са извършвани техните закононарушения. От тая гледна точка е редно предлаганите промени да нямат отношение към предстоящия Трети държавен съд. Какво обаче става на практика?

Парламентарната левица се обявява за Народен съд. Проектът на БРСДП (о) предвижда той да се състои от седем действителни и трима запасни съдии. Съставът на първите се формира от председателя на ВКС, който задължително е и председател на Народния съд; четирима се избират от НС из средата на депутатите; двама от тях са граждански съдии, назначени от министъра на правосъдието, който назначава и запасните съдии. Този проблем ни сблъсква за пръв път с въпроса за включването на народния елемент при съденето на министрите. В случая това става с възлагането на съдебни функции върху депутати, без спрямо тях да се предявяват изисквания за някаква специална подготовка – нещо не много уместно. Освен това по тоя начин се нарушава принципът за разделението на властите, тъй като законодателната се поставя в случая над съдебната. Впечатление правят и широките права, предоставени на министъра на правосъдието, което от своя страна засилва позициите на изпълнителната власт за сметка на съдебната в лицето на коронните съдии. Последната се представлява от трима коронни съдии срещу трима народни. Докато за председателя на ВКС може да се предполага, че ще се дистанцира от всякакви политически пристрастия, тъй като влиза в съда по право, то същото не може да се каже за другите двама, които явно ще са обект на старателен подбор. Въобще това предложение създава възможност за формиране на един политизиран съд, недаващ достатъчно гаранции за безпристрастност.[67]

Проектът на правителството предвижда конституирането на Държавен съд, състоящ се от председателя на ВКС, който е и председател на съда; двама съдии от ВКС; четирима измежду председателите и подпредседателите на апелативните съдилища и още толкова от председателите на окръжните. Освен тези коронни съдии, избрани по жребий, в състава на съда трябва да бъдат включени и десет съдебни заседатели, определени измежду съдебните заседатели от всички окръзи по една двустепенна система на избор. Тук отново се използва жребият с цел даване на възможност съдебните заседатели да не се влияят от политическата конюнктура. Това предложение е отражение на модерната в ония години идея за активно участие на народния елемент в работата на съдилищата при провеждане на дела за тежки престъпления, каквито безспорно са и тези по чл. 155 от ТК.[68] Съгласно действащото до този момент законодателство съдебните заседатели участват в дела, за които НЗ предвижда повече от 5 год. затвор, както и при разглеждането на всички политически престъпления. Техните правомощия се свеждат до

възможността да се произнасят по виновността или невинността на подсъдимите, по смекчаващите или отегчаващи вината обстоятелства, степента на довършеност на престъплението и др. Съдебните заседатели обаче не участват в самото постановяване на присъдата. Явно министър Турлаков счита, че този съдебен институт може ефикасно да се приложи и при съденето на министрите, още повече че техните престъпления почти винаги имат политическа насоченост.

Съпоставката между двете виждания за Държавния (респективно Народния) съд показва, че както социалдемократите, така и десницата в БЗНС, имат една обща идея – включване на радикален народен елемент в правораздаването като отглас от силно разклатената ценностна система на правните понятия след края на Първата световна война. Главното различие между тях е от кои среди да се привлече този елемент. За БРСДП (о) вариантът на Турлаков е напълно неприемлив, тъй като досегашната практика показва, че съдебните заседатели са се обърнали на „кръчмарски институт“ поради попадането в техните редове само на „кръчмари“, според Константин Бозвелиев. За Чешмеджиев те са „въдица“, за която „ако се хванем, само ще утежним състава на съда“. Той заявява, че този „тежък“ съд никога няма да даде възмездие на виновниците, а това може да стори само съставът, предложен от широките социалисти.[69]

Третото виждане за държавния съд е отразено във внесения от БКП (т.с.) проект. За комунистите е безспорно, че по характер и състав това трябва да бъде истински народен съд, който да съди по съвест, а не според „закостенелите понятия“. Неговият състав трябва да се формира измежду 236 народни съдии, избрани по реда за избор на депутати. От своите редове те избират 36 обвинители и следователи, а останалите се разделят на 100 действителни и 100 запасни. Предвижда се формирането на 10 отделения, като всяко от тях, състоящо се от 10 действителни и 10 запасни съдии, трябва да разглежда определени категории престъпления. Комунистите смятат, че по този начин ще се раздаде бързо и справедливо правосъдие, основано на народната съвест. По време на процеса се предвиждат пълни правомощия на съда относно събирането на доказателства по делото и налагането мерки за неотклонение. По отношение на народните съдии се предвижда определен „ценз“. Не могат да избират и да бъдат избирани лица, живеещи от доходи от капитали, имоти и експлоатация на чужд труд. Качествено нов етап е и мнението на БКП (т.с.), че за народни съдии могат да бъдат избирани и жени! Освен това за пръв път в нашата законодателна практика се прави предложение, в което изцяло се игнорират правата на коронните съдии! Недоумение в проекта на БКП (т.с.) буди и липсата на всякакъв образователен или професионален ценз за лицата, които ще правораздават по такъв важен политически и правен въпрос. В проекта не се уточнява имат ли право на помилване осъдените. Ако си послужим с понятията „ляво“ и „дясно“, то проектът на БКП (т.с.) безспорно е ултраляв. Освен всичко друго, предлаганият съд е извънреден в разрез с чл. 73 ал. 2 от ТК.[70]

Аргументирайки предложения състав на съда, Т. Луканов се позовава на едно изказване на Ал. Стамболийски в НС преди заминаването му за Ньой, в което премиерът се обявява за народен съд, състоящ се от лица, избрани между общинските и окръжни съветници, тъй като на коронните съдии „не може да се вярва“. По тоя начин представителите на БКП (т.с.) се опитват да противопоставят председателя на МС на министъра на правосъдието, известен като привърженик на по-умерени методи при търсенето на съдебна отговорност от министрите. За комунистите е неприемливо включването на съдебни заседатели в състава на съда по начина, предложен от Турлаков. За тях този институт, въведен в съдебната практика още в края на миналия век, е „буржоазен“ и „реакционен“, тъй като се формира предимно от представители на господстващата класа, която няма да раздаде справедливо правосъдие. Васил Коларов се изказва и против съвместното участие на коронни съдии и представители на народа в един съд, тъй като последните ще станат жертва на „казуистичните увъртания на коронните съдии“, поради неразбирането на юридическите формули. Категорично е отхвърлен и проектът на социалдемократите – за БКП (т.с.) единственият ефективен вариант на съдебния състав е предложеният от самите тях.[71]

Близки до идеите на комунистите са премиерът Стамболийски и левите земеделци около Ал. Ботев, които с всички сили се противопоставят на проекта, внесен от правосъдния министър. Между възгледите на тези среди (намиращи се в момента в левия спектър на БЗНС) относно състава на съда и тези на представителите на БКП (т. с.) има много сходни черти, плод на близостта в техните идеологии. За Ал. Ботев например „главни съдии“, „главни прокурори и заседатели“ трябва да бъдат лица, избрани измежду представителите на селските и градски общини, окръжните съвети, а също и депутати. Според него е недопустимо в състава на съда да участват съдебни заседатели, избрани по досега действащата практика, характерна с изискването за имуществен ценз и силно участие на кметовете при изборите.[72]

РП се обявява за смесен съд, състоящ се от коронни съдии и народен елемент. Според нея при определянето състава на съда трябва да се даде ново тълкуване на ТК, позволяващо създаването на изключителни съдилища, тъй като „особеното време, в което живеем“, налага такъв подход.[73] За П. Стоянов например коронните съдии са дали достатъчно доказателства, че могат да правораздават, стоейки далеч от политическите борби, а народният елемент трябва да се включи, като се подобри системата, по която досега са избирани съдебните заседатели, тъй като в досегашния си вид тя е твърде порочна. РП обаче няма конкретно предложение как да се извърши сполучливото съчетание на коронния с народния елемент.

Демократите отхвърлят категорично виждането на БКП (т. с.) за състава на съда, а от предложенията на земеделците и социалдемократите приемат текстовете, водещи до намаляване броя на членовете му. Според Н. Мушанов включването на депутати или съдебни заседатели в състава на съда ще се отрази благоприятно върху правораздаването. Интересна е тази тяхна позиция, като се има предвид, че и депутатите и съдебните заседатели за тях са един политически елемент, а това може да доведе до сериозни отклонения в работата на съда. В случая това може да се обясни и с факта, че при демократите (както впрочем и при други партии) се прокрадва изкушението да пожертват част от принципите си в името на евентуална разправа с политическите си противници.[74]

Прогресивнолибералната партия харесва идеята на социалдемократите за депутатско участие в съда, като добавя, че всяка партия, представена в НС, трябва да има свой представител. За Хр. Мутафов всеки депутат безспорно ще бъде по-добър съдник от лицата, взети направо от народа. С това изказване той се противопоставя и на крайно левите идеи на Ал. Ботев, изложени по-горе.[75]

Народняшкият лидер Теодоров оправдава промените в състава на съда, водещи до неговото намаляване. В това отношение той повтаря аргументите на Н. Мушанов и добавя, че практиката е показала, че съдиите от ВКС, съдейки министрите, на практика загърбват останалите си задължения. В това отношение проектът на М. Турлаков заслужава акламации, тъй като оставя част от тези съдии неангажирани. За него Държавният съд трябва да бъде само от коронни съдии и да не наброява повече от 12 души. Естеството на министерските престъпления според НП е такова, че за справедлива присъда е необходима една точна професионална оценка, а това в случая прави немислимо народното участие. Това даже е опасно според Теодоров, тъй като народът е преживял много мъки и страдания и може да отсъди прекалено строго под влияние на емоцията. В заключение Теодоров отхвърля категорично идеята за включване на съдебни заседатели в Държавния съд, тъй като техният избор ще политизира много нещата и това ще доведе до формирането на мнение, че целта на присъдата е парирането на възможността осъдените да дойдат отново на власт. НП предлага една доста интересна система за формиране на Държавен съд, като за база се взема броят на членовете на съда според ЗСМ от 1880 г. От този евентуален негов състав Теодоров предлага обвинените и държавното обвинителство да отзоват по равен брой съдии така, че в крайна сметка да останат 12 съдии за членове на Държавния съд. Така според него ще останат ползващите се с най-голямо доверие магистрати и тяхната присъда ще бъде „най-авторитетна“.[76]

Между първо и второ четене комисията по министерството на правосъдието (обсъждаща паралелно както ЗСВНК, така и ЗСМ) премахва от първия закон текстовете, предвиждащи учредяване на народен съд, и взема решение всички престъпления по ЗСВНК „като комплекс от деяния, свързани с престъпните деяния, извършени от министрите“, да се съдят от държавния съд, предвиден в ЗСМ. Тази концепция се оформя като чл. 6 от ЗСВНК и е предложена и приета на второ четене на законопроекта. Това е направено въпреки аргументираните протести на радикали и социалдемократи, справедливо отбелязващи, че ЗСМ се създава единствено за съдене на министри, а по тоя начин по него ще се съдят и други лица.[77]

На второ четене по време на дебатите по Законопроекта за съдене на министрите земеделската парламентарна група чрез Ал. Ботев прави важни предложения относно формирането и състава на държавния съд. Съгласно тях съдът ще бъде председателстван от председателя на ВКС и ще се състои от още 16

съдии, от които 6 коронни и 10 съдебни заседатели. Коронните съдии ще се избират по жребий: „в общо публично заседание на ВКС“ 10 дни преди определения за разглеждане на делото ден. Съгласно предложението двама от тях трябва да бъдат съдии от ВКС; двама председатели или подпредседатели на апелативни съдилища и двама председатели на окръжни съдилища. Както се вижда, в сравнение с първоначалния проект на министър Турлаков, коронните съдии са намалени от 10 на 7.

Броят на съдебните заседатели се запазва, като сега изрично се предвиждат четирима запасни и се правят важни промени относно начина на избирането на всички заседатели. Докато в първопроекта се предвижда те да се избират съгласно практиката, утвърдена със Закона за съдебните заседатели от 1897 г., то сега те се набират между общинските и окръжни съветници. За целта всеки окръжен съвет избира от своите редове един представител. От всички така избрани представители ВКС по жребий избира пет действителни и двама запасни съдебни заседатели. Освен това всеки селски и градски общински съвет избира по един свой представител, а всички те се събират и избират един съветник за цялата околия. След това измежду всички тях ВКС избира по жребий 5 действителни и 2 запасни заседатели. Така направените предложения са приети на второ и трето четене и влизат в закона като чл. 17.[78] По тоя начин за пръв път в българската правна история в състава на един Държавен съд, призван да съди провинили се министри, се включва народен елемент в лицето на съдебните заседатели. Трябва да се признае обаче, че това е направено по начин, създаващ предпоставки съдът да се политизира. Главна причина за това е, че заседателите се избират измежду политически фигури, каквито са общинските и окръжните съветници. Това не създава небходимите предпоставки за справедливо правораздаване и според автора начинът на подбиране на съдебни заседатели, предложен в първоначалния проект на М. Турлаков, явно е по-добър. Освен това с приетия текст се игнорира и чл. 13 от ТК, изрично предвиждащ, че съдебната власт „принадлежи на съдебните места и лица“, а в случая съветниците са органи на местното самоуправление и не е уместно да бъдат едновременно и органи на съдебната власт. От друга страна, може да се спори дали изобщо, когато предстои да се правораздава по такива важни въпроси, каквито са тези престъпления, касаещи конституционно-наказателната отговорност на министрите, включването на народен елемент е уместно, независимо по кой начин и от кои среди е подбран. Все пак в конкретния случай е необходима една изключително сериозна юридическа подготовка, а случайно подбраните заседатели може да нямат и никаква такава. Любопитно в случая е и това, че тези текстове са прокарани от земеделците, а само след три години те ще отменят изобщо участието на съдебни заседатели в наказателни дела със „съкрушителните“ аргументи, че въпросният институт е затънал в корупция и некомпетентност.[79]

7. Гласуването на Закона за съдене и наказване виновниците за народната катастрофа и Закона за съдене на министрите

На 22.XI.1919 г. НС гласува ЗСМ и ЗСВНК. По настояване на Гр. Чешмеджиев министър Турлаков уточнява, че министрите ще се съдят по процедурата в първия закон, а ще им се налагат наказания по втория. Уточнението е необходимо, тъй като в двата закона има текстове, които биха затруднили съдебните органи при тяхното приложение. Например в ЗСМ процедурата по помилване на осъдените е уредена по един начин, а в ЗСВНК – по друг. Ясно е, че след направеното уточнение ще се приложи ЗСМ. Изводът, който може да се направи от гласуването, е, че в резултат на дебатите доминираният от левицата парламент успява да наложи волята си. И в двата закона се съдържат текстове, разминаващи се с традиционните представи за правосъдие. Това, разбира се, важи с по-голяма сила за проекта, прокаран от социалдемократите, тъй като ЗСВНК на практика изрично посочва кои министри ще бъдат съдени и какви наказания да им се наложат, като за целта обявява за престъпни деяния, които по време на тяхното извършване не са се считали за такива съгласно действащото тогава законодателство. По тоя начин ЗСВНК се превръща в закон-присъда. Съгласно чл. 1 от него „Лицата, които са взели активно участие в обявяване на войната, без да бъде предварително свикано и консултирано НС, също и онези, които са издали и заповядали турянето в действие на раздел III от ВНЗ от 23.IX. 1915 г. стар стил, преди да бъде гласуван от НС, се съдят за измяна на отечеството и нарушение на Конституцията и се наказват с доживотен строг тъмничен затвор, а ако са действали користно, наказват се със смърт“. Следващият текст (чл. 2) прави допълнение, че със същото наказание ще се накажат и лицата, „взели активно участие в дипломатическата подготовка или ръководството на войната от 1915–1918 г., като са нарушавали законите или са действали с користни цели“.[80] Така формулирани, текстовете обхващат почти всички бивши радославистки министри и въпросът само се състои в това, дали в предстоящото съдебно дело може да се включат и участници от други кабинети.

Друг по-важен текст от ЗСВНК, който трябва да се отбележи, е, че осъдените по него се лишават завинаги от граждански и политически права и се осъждат да заплатят на държавата причинените ѝ от войната вреди и загуби (чл. 5). За обезпечаване гражданския иск на държавата имотите на всички осъдени се поставят под възбрана, а към всички сделки, сключени от тях през периода 10.IX. 1913 – 21.IV.1918 г. по отношение на държавата се предвижда прилагане разпоредбите на чл. 140 от Закона за задълженията и договорите (ЗЗД) (чл. 5 ал. 3).[81] Включването на последния текст показва ясно неудачния експеримент от смесването в един закон на материята за министерската отговорност с тая, визираща търговци и спекуланти, тъй като чл. 140 от ЗЗД регламентира отношенията между кредиторите (в тая роля в случая се явява държавата) и некоректни длъжници, а министрите по принцип се съдят за престъпления по държавното управление. Същото може да се каже и за текстовете на същия член, предписващи всички сделки, сключени след 21.VI.1918 г., да се считат за симулативни и безпарични.

В заключение относно ЗСВНК може да се каже, че с неговото гласуване за пръв път в българската правна история НС приема наказателен закон с обратна сила. Така се получава парадоксалната ситуация да се дават на съд бивши министри заради конституционни нарушения с един закон, погазващ Конституцията! ЗСВНК не притежава едно от основните качества на всеки закон, а именно да съдържа абстрактни норми за поведение. От тая гледна точка той е закон-присъда, изрично съдържащ в себе си имената на лицата, които ще бъдат осъдени.

Що се отнася до ЗСМ, то основната му слабост е създаването на политизиран съд с включването в него на съдебни заседатели, произлизащи от средите на окръжните и общински съветници, което пък от своя страна създава предпоставки за нарушаване принципа на разделение на властите. Последното не хармонира добре с предписанията на основния ни закон. Тълкуването на М. Турлаков обаче създава предпоставка този закон да се използва за създаването на един изключителен съд в разрез с чл. 73 ал. 2 от ТК. В случая просто се игнорира принципът, че престъпленията от какъвто и да е характер трябва да се санкционират по процесуалните норми и от ония съдилища, които са били предвидени по време на тяхното извършване. Този именно аспект ни дава основание да твърдим, че ако с гласуването на някои текстове от ЗСМ през 1919 г. НС нарушава Конституцията, то с направеното от М. Турлаков и прието от парламента тълкуване, че радославистките министри ще се съдят по него, а не по ЗСМ от 1880 г., основният закон отново е погазен. По тоя начин тогавашните депутати нарушават клетвата си, дадена съгласно чл. 131 от ТК, с която се задължават да пазят и бранят Конституцията.

Няколко дни след приемането на разглежданите закони, на 27. XI.1919 г., се подписва Ньойският мирен договор. В чл. 118 от него се съдържа изискването българското правителство да предаде на държавите победителки лицата, „обвинени в извършване на действия, противни на законите и обичаите на войната“, за да бъдат съдени и санкционирани по „предвидените в законите наказания“.[82] Това условие (косвено касаещо и бившите Радославови министри) не се осъществява. По-интересното в случая обаче е, че дори държавите победителки в крайна сметка не се решават да съдят виновниците за световния пожар със закони ad hok, а предвиждат да ги накажат съобразно действащите по време на престъпленията им правни норми. В това отношение явно е, че новият български политически елит, формиран до голяма степен след края на войната, отива твърде далеч, гласувайки изключителни закони от типа на ЗСВНК. По тоя начин се поставя начало на една традиция в новата ни правна и политическа история, възприемаща като нещо нормално безмилостното отношение към поваления политически опонент и противник.

БЕЛЕЖКИ

[1] Влахов, Т. Отношенията между България и Централните сили по време на войните (1912–1918), С., 1957; Лалков, М. Балканската политика на Австро-Унгария (1914–1917)., С., 1983; Дамянов, С. България във френската политика 1878–1918, С., 1985.; Илчев, Ив. България и Антантата през Първата световна война, С., 1990; Марков, Г. Голямата война и българският ключ към европейския погреб (1914–1916) С., 1995; Пантев, А. Петков, П. САЩ и България по време на Първата световна война, С., 1983.

[2] В. „Земеделско знаме“, 5.VIII.1919 г.

[3] Защитителна реч на..., с. 187 и сл.; Кесяков, Б. Принос към дипломатическата история на България, т. II, С., 1926, с. 151.

[4] Муравиев, К. Договорът за мир в Ньой, С., 1992, с. 116.

[5] Дневници на XVIII ОНС, I р. с., кн. 1, с. 5–6.

[6] Даскалов, Р. Избрани произведения, С., 1986, с. 244.

[7] Пешев, П. Исторически събития и деятели. От навечерието на освобождението ни до днес (чуто, видяно и преживяно). С., 1993, с. 684; Протоколи на съдебните заседания на Държавния съд..., С., 1922, свитък II, с. 1337.

[8] Държавен вестник, бр. 77 от 1897 г.

[9] Пешев, П. Пос. съч., с. 677

[10] Държавен вестник, бр. 91 от 1880 г.

[11] Муравиев, К. Пос. съч., с. 240.

[12] Дневници на XVIII ОНС, I р. с., кн. I, с. 31 и сл.

[13] Пак там, с. 33–38; ЦДИА, ф. 176, оп. 4, а. е. 58, л. 11–13, „Писмо до председателя на мирната конференция Клемансо за справедливо отношение към българския народ“. Писмото е писано между 12 и 15.XI.1919 г. и в него Ал. Стамболийски обещава на Клемансо бързи и безмилостни наказания за всички престъпници, виновни за участието на България в Първата световна война, като същевременно моли за един по-снизходителен мирен договор.

[14] Пак там, с. 41.

[15] Пак там, с. 43–44.

[16] Пак там, с. 45–46.

[17] Пак там, с. 41–43.

[18] Пак там, 4 зас., с. 54–56.

[19] Пак там, 5 зас., с. 76–78.

[20] Пак там, 10 зас., с. 192 и сл.

[21] Пак там, 4 зас. с. 54-56

[22] Държавен вестник, бр. 40 от 1896 г.

[23] Дневници на XVIII ОНС, с. 54 и сл.

[24] Пак там, 5 зас., с. 79.

[25] Методиев, В. Стоянов, Л. Цит. съч., с. 27.

[26] Дневници на XVIII ОНС, 7 зас., с. 157.

[27] Пак там, 5 зас., с. 84; 7 зас., с. 158, 10 зас., с. 198–202. Проектът на БКП (т.с.) е подписан от 47 депутати, но по време на неговото внасяне много от тях отсъстват от пленарната зала, в която присъстват 146 народни представители. А чл. 109 от Конституцията изрично постановява, че законопроектите се считат за редовно внесени, ако са подписани от

1/4 от присъстващите депутати. Като се позовава на този текст, председателстващият Събранието Н. Атанасов преценява, че проектът е неправомерно внесен и не го поставя въобще на разглеждане през целия мандат на XVIII ОНС.

[28] Пак там, с. 147 и сл.

[29] Пак там, 6 зас., с. 104.

[30] Пак там, с. 104 и сл.

[31] Пак там, с. 120 и сл.

[32] Пак там, 5 зас., с. 81; 10 зас., с. 203; Пантев, А., Р. Попов, Кр. Шарова, Е. Стателова, Цв. Тодорова. Външната политика на България и политиката на опозиционните партии (1900–1914) – Известия на Института по история, 1974, 23.

[33] Дневници на XVIII ОНС, 6 зас., с. 134.

[34] Пак там, 7 зас., с. 147 и сл.

[35] Пак там, 5 зас., с. 87 и сл.

[36] Пак там, 10 зас., с. 202; Чешмеджиев, Гр. Политически спомени, С., 1988; Дневници на XVIII ОНС, 10 зас., с. 202.

[37] Пак там.

[38] Сборник на действащите съдебни закони в царството 1878–1936 г., С., 1936, с. 6 и с. 13; Баламезов, Ст. Сравнително и българско конституционно право, ч. I, 1935 г., с. 247

[39] Дневници на XIX ОНС, I р. с., 63 зас., с. 2296 и сл.; Сборник на действащите..., с. 20

[40] Протоколи на съдебните ..., свитък II, с. 1015.

[41] Пак там, свитък III, с. 1579; Андреев, М. История на българската буржоазна държава и право 1878-1917 г., С., 1993, с. 210.

[42] Държавен вестник, бр. 40 от 1896 г.

[43] Дневници на XVIII ОНС, I р. с., 10 зас., с. 198-202

[44] Пак там, с. 203–205.

[45] Дневници на XVIII ОНС, I р. с., 10 зас., 195 и 204.

[46] Кьорчев, Д. Време на надежди и катастрофи, С., 1994, с. 141–146.

[47] Дневници на XVIII ОНС, I р. с., 5 зас., с. 77 и сл.

[48] Пак там, 7 зас., с. 152 и сл.; 11 зас., с. 227.

[49] Пак там, 5 зас., с. 84; 10 зас., с. 202.

[50] Пак там, 7 зас., с. 147 и сл.

[51] Пак там, 5 зас., с. 87 и сл.; 6 зас., с. 100 и сл.

[52] Пак там, 6 зас., с. 104 и сл.

[53] Пак там, 10 зас., с. 192 и сл.; Чешмеджиев, Гр. Пос. съч., с. 240–242.

[54] Пак там.

[55] Дневници на XVIII ОНС, I р. с., 11 зас., с. 223 и сл.; Чешмеджиев, Гр. Пос. съч. , с. 242.

[56] Методиев, В. Стоянов, Л. Цит. съч., с. 35; Държавен вестник, 1880 г., бр. 91.

[57] Дневници на XVIII ОНС, I р.с., 4 зас., с.- 55; 6 зас., с. 104.

[58] Пак там, 5 зас., с. 77.

[59] Държавен вестник, бр. 91 от 1880 г.; Баламезов, Ст. Конституционно право, ч. I, с. 452.

[60] Дневници на XVIII ОНС, Iр. с., 11 зас., с. 231.

[61] Пак там, 9 зас., с. 185–187.

[62] Пак там, 5 зас., с. 77–80; 7 зас., с. 154.

[63] Пак там, 10 зас., с. 192 и сл.

[64] Пак там, 5 зас., с. 87 и сл.; 6 зас., с. 126.

[65] Държавен вестник, бр. 91/1880 г.

[66] Държавен вестник, бр. 7 от 12.I.1899 г.

[67] Пак там, 4 зас., с. 56.

[68] Пак там, 5 зас., с. 76–77; Токушев, Д. Институтът на съдебните заседатели в българското наказателно право, сп. „Правна мисъл“, кн. 3, 1978 г.; Джамбазов, А. Правосъдната система на България (1878–1944), С., 1990, с. 75, с. 104 и сл.

[69] Дневници на XVIII ОНС, I р. с., 5 зас., с. 80; Пак там, с. 78 и сл.

[70] Пак там, с. 192 и сл.; 5 зас., с. 79.

[71] Пак там, 6 зас., 134 и сл.

[72] Пак там, 3 зас., с. 32 и сл.; 5 зас., с. 84 и сл.; Държавен вестник, бр. 74 от 1897 г.; Становището на Ал. Ботев не е съвсем точно. Законът за съдебните заседатели от 1897 г. в неговия чл. 1 предвижда за такива да бъдат избирани само грамотни български граждани, владеещи български език и плащащи минимум сто гроша пряк данък на държавата или притежаващи минимум средно образование. Освен това заседателите не се посочват от кмета, а се избират от събрание, председателствано от председателя на съответния окръжен съд.

[73] Дневници на XVIII ОНС, I р. с., 7 зас., с. 147 и сл.

[74] Пак там, 5 зас., с. 87 и сл.

[75] Пак там, 6 зас., с. 104 и сл.

[76] Пак там, с. 120 и сл.

[77] Пак там, 10 зас., с. 215–216.

[78] Пак там, 9 зас., с. 187.

[79] Държавен вестник, бр. 176 от 6.XI.1922 г.

[80] Пак там, бр. 203 от 9.XII.1919 г.

[81] Закон за задълженията и договорите, Държавен вестник, бр. 268/1892 г.

[82] Кесяков, Б. Принос към дипломатическата..., пос. съч, т. II, С., 1926, с. 154.

Глава втора

ПРЕДВАРИТЕЛНОТО СЛЕДСТВИЕ СРЕЩУ МИНИСТРИТЕ ОТ „ЛИБЕРАЛНАТА КОНЦЕНТРАЦИЯ“

1. Възбуждане на съдебно преследване срещу Радославовите министри

На 27.XII.1919 г. в съответствие с конституционните изисквания земеделската парламентарна група прави предложение за започване на съдебно преследване срещу министрите от кабинета на д-р В. Радославов, подписано от 65 народни представители, включително и от някои депутати на НП и ПЛП.[1] То се състои от пет пункта. В първия от тях бившите радославистки министри се обвиняват за предрешаването на въпроса за включването на България в Първата световна война чрез сключените от тях тайни договори на 24.VIII.1915 г. с Германия и Австро-Унгария и умишленото несвикване на НС в края на септември 1915 г. за обсъждане включването на България във войната, с което се нарушават Конституцията и парламентарната практика, установена с обявяването на войните през 1885 и 1912 г. Изрично се подчертава, че при обявяването на войната не съществува обстановка, позволяваща този акт да се извърши на основание чл. 47 от ТК. По тая причина министрите, подписали Манифеста от 1.X.1915 г. за обявяване война на Сърбия, са солидарно отговорни съгласно чл. 18, 153 и 154 от Конституцията. С посочените в пункт 1 деяния министрите според предложението извършват измяна на Отечеството и нарушение на Конституцията и по тая причина се предлага да се накажат по чл. 1 и 2 и забележка 1 на Закона за наказанията... от 1880 г., както и по чл. 1 от ЗСВНК. Накратко казано, евентуалното доказване на тези обвинения в един бъдещ Държавен съд би довело до смъртно наказание за Радославовите министри или, в най-добрия за тях случай, до доживотен затвор, съчетан с лишаване завинаги от граждански и политически права и възстановяване на причинените щети. Наказанията ще се наложат по съвкупност на престъпленията, което на практика значи, че ще се приложи чл. 1 на ЗСВНК като по-строг в сравнение със Закона за наказанията... от 1880 г. Така за пръв път в парламентарната ни практика се прави предложение за възбуждане на углавно преследване срещу министри, което при успешен край може да доведе до санкционирането им с най-тежките наказания, предвидени в българското законодателство – смърт и доживотен затвор.

Що се касае до самите обвинения, то проблемът за обявяването на войната без санкцията на камарата вече бе разгледан, затова тук ще се спра на обвинението относно договорното обвързване на страната с Германия и Австро-Унгария. Съгласно чл. 17 на ТК правителството има право да сключва международни договори, които министрите могат да не съобщават на парламента „...щом като интересите и сигурността на държавата допускат това“. Аналогичен е и чл. 92, даващ им право под своя обща отговорност да пазят договорите в тайна при положение, че подобна информация може да навреди на държавните интереси. Тези текстове може да се ползват от правителството при положение, че то иска да запази тайната на сключените споразумения от военностратегически и политически съображения. Тайната обаче е възможно да се пази само до определено време, тъй като към конвенциите с Германия и Австро-Унгария има секретно споразумение, задължаващо България в срок от 35 дни да нападне Сърбия.[2] Това по същество значи обявяване на война, а съгласно смисъла на чл. 17 ал. 2 от основния закон договорите, касаещи мира и войната, стават валидни само след приемането им от парламента. Следователно последната възможна дата за сезиране на парламента от страна на правителството с въпросните договори и следователно за тяхната ратификация е 29.IX.1915 г. След тая дата правителството може да се освободи от отговорност по два начина: първият е да убеди монарха да свика парламента и да направи пред него достояние клаузите на споразуменията; вторият начин е кабинетът просто да не изпълни договорните си задължения, като същевременно може да продължи да пази тайната от народното представителство, без да носи за това никаква юридическа отговорност. Фактически неинформирането на камарата още не значи нарушение на конституцията; това става едва при обявяването на войната на 1.X.1915 г. Накратко казано, при подписването и пазенето в тайна на договореностите с Германия и Австро-Унгария от 24.VIII./6.IX.1915 г. кабинетът на „либералната концентрация“ не извършва нито престъплението „нарушение на Конституцията“, а още по-малко престъплението „измяна на Отечеството“, за които е обвинено. От тая гледна точка обвинението за антиконституционно сключените договори трябва да се признае за неиздържано.

Второто главно обвинение срещу бившите министри е относно извършеното от тях насилие над парламента при прокарването на 500-милионния заем от „Дисконто Гезелшафт“ на 2.VII.1914 г. и свързаните с него договори за 120-милионен „авансов“ заем; постройката на Тракийско-Беломорската жп линия Михайлово – Хасково – Порто Лагос и на пристанището Порто Лагос; отдаване на каменовъглените мини „Перник“ и „Бобов дол“ за експлоатация на едно германо-българско дружество. В конкретния случай правителството се обвинява и за това, че обявява заема за редовно прогласуван и привежда в действие договора за неговото сключване, игнорирайки насилената воля на депутатите. Според авторите на предложението по тоя начин кабинетът фактически нарушава чл. 44, 45, 105 (ал. 2), 111–118, 123–125 от ТК, запазващи материята за сключване на заеми изключително за парламента.[3] И понеже сключването на заем обикновено се облича в закон, бившите министри нарушават и текстовете на чл. 44, 45, 105 (ал. 2) и 111–118 от основния закон, тъй като фактически законът за сключване на 500-милионния заем не е обсъден в парламента при нормална обстановка. Заради тези престъпления се предлага те да се съдят и накажат за престъплението „нарушение на Конституцията“, фиксирано в Закона за наказанията... от 1880 г.

От всичките тези обвинения като основание за съдебно преследване може да послужи само доказване на евентуалното насилие, приложено спрямо парламента от страна на МС. Какво обаче показват фактите? Въпросните договори са сключени на 29.VI./12. VII.1914 г. и на същата дата са внесени за одобрение в парламента, като предварително е взето съгласието на царя, съгласно изискванията на чл. 109 от ТК.[4] Тяхното обсъждане наистина става в ненормална обстановка, като дори се стига до бой между правителственото мнозинство и опозицията. В такава обстановка се провежда и самото гласуване. Опозицията оспорва вота, смятайки го за фалшифициран, но това не е взето предвид от ръководството на парламента, твърдящо, че всичко е минало нормално.[5] Трябва да се подчертае, че в конкретния случай МС не може да носи никаква юридическа отговорност, тъй като от страна на правителството няма никакво насилие над депутатската воля с помощта на силите на реда или по някакъв друг начин. Спречкването става вътре в пленарната зала, в него се „отличават“ и депутатите от опозицията и така на преден план лъсва ниската степен на парламентарна култура у тогавашните народни избраници. Ако трябва да се търси съдебна отговорност, то това трябва да се направи на основание чл. 95 от ТК, предвиждащ, че за извършване в заседанията на Събранието „...от членовете му погрешки и престъпления, които са предвидени от криминалните закони...“, „...виновните в това могат да бъдат теглени на съд...“.[6] И понеже съгласно основния ни закон няма пречка министрите да бъдат и депутати, то текстът може да се приложи и спрямо Радославовите министри, които са едновременно и членове на парламента. Разбира се, за целта трябва да се докаже, че те извършват по време на боричканията около заема някое криминално престъпление, което в случая може да бъде нанасяне на телесна повреда или например обида на някой от депутатите. Това обаче няма да бъде престъпление по смисъла на чл. 155 от ТК, т.е. министерско престъпление, а такова в качеството им и на депутати.

В крайна сметка договорите са одобрени с решение на НС (а не със закон, както неточно се твърди в някои изследвания) и на 4./ 17.VII.1914 г. са утвърдени от монарха, въпреки протестите на опозицията, твърдяща, че е нарушена парламентарната процедура при обсъждането им.[7]

Правителството не може да бъде обвинено по никой начин нито за икономическата неизгодност на договорите, нито заради тяхното прокарване през камарата. Съгласно установената дотогава в България традиция, базираща се на конституционните предписания, заемите се оформят в закон, което значи, че подобни предложения трябва да се разгледат на три четения. Конституцията обаче никъде не забранява заемите да се одобряват и с решение на парламента, за което е необходимо само едно четене. Правилникът за работа на Събранието в своя чл. 42 ал. 2 дава възможност предложенията, нямащи законодателен характер (а решението е именно такова), да не се обсъждат на три четения.[8] Така че от тая гледна точка прокарването четирите договора (сред които най-важен безспорно е този за 500-милионния заем) е перфектно. Вярно е, че обстановката при тяхното обсъждане не се вмества в нормалните представи за парламентарен живот, но съгласно смисъла на чл. 49 от ТК камарата сама решава дали при гласуването и издаването на даден закон са спазени всички конституционни изисквания.[9] На практика това означава, че НС има суверенното право да се произнася по формалната конституционност на законите и решенията, които приема. В конкретния случай мнозинството от парламента решава, че договорите са редовно прогласувани. На същото мнение е и цар Фердинанд, който не налага вето върху решението на парламента и го промулгира, а известно е, че с един от елементите на промулгацията, а именно санкцията, се удостоверява правомерността на процеса при формирането на закона или решението (това става с подписването им от монарха). От тези примери съвсем ясно се вижда, че правителството, дори и да не е съгласно с даден акт на НС, няма никаква юридическа възможност да го оспори или спре. Вярно е, че по смисъла на чл. 18 и чл. 154 от конституционния текст надлежните министри или целият МС са длъжни да приподписват официалните актове на царя, с което поемат отговорността вместо конституционно неотговорната коронована особа.[10] Внимателното тълкуване на тези текстове води до извода, че има разлика в последствията, до които може да доведе актът на контрасигнатурата. Докато при публикуването на всички разпоредби на монарха (без тези, гласувани предварително от камарата) министрите поемат пълна отговорност за тях (включително и съдебна), то при публикуването на актовете на парламента отговорността може да бъде само политическа. В противен случай трябва да се приеме парадоксалното становище, че даден министър може да поеме отговорност не само за действията на царя, но и за тези на НС, а това е конституционно-правен абсурд. Оттук съвсем ясно се вижда и безпочвеността на всякакви евентуални обвинения спрямо кабинета за въвеждането в действие на 500-милионния заем, както и на останалите три догвора. Още повече че съгласно текстовете на чл. 50 и чл. 160 от ТК изпълнителната власт е длъжна да вземе мерки за практическото претворяване на приетите закони и по тоя начин тя фактически изпълнява волята на парламента, облечена в официален акт.[11] Разбира се, правителството на В. Радославов носи голяма политическа отговорност заради сключването и прокарването през парламента на неособено изгодния за България заем и свързаните с него договори, но това е съвсем друг въпрос. В историографията е доказано, че недалновидността на политиците от Антантата фактически предреши здравото икономическо обвързване на страната ни с Централните сили, за което 500-милионния заем оказва важно значение. В заключение може да се каже, че второто обвинение не почива на здрава юридическа основа.

Третото обвинение касае гласуването на правителствения „Законопроект за секвестиране на имотите на поданиците на неприятелските държави“ през 1917 г. В случая кабинетът се обвинява за това, че предлага на председателя на НС да ограничи разискванията по въпроса. Успехът на начинанието прави гласувания закон антиконституционен според авторите на предложението, тъй като се нарушава чл. 93 от ТК, предвиждащ: „всеки член на Събранието да изказва свободно своето мнение и да дава глас по убеждение и съвест“.[12] Земеделската парламентарна група е на мнение, че законът е нередовно гласуван и иска бившите радославистки министри да понесат отговорността за неговото въвеждане в действие, тъй като по тоя начин нарушават чл. 44–46, 105 п. 1 и 111 от Конституцията. Според мен целият трети пункт от обвинението е юридически неиздържан. Няма никакво нарушение на чл. 93 от ТК, тъй като парламентът сам решава дали един законопроект да се разгледа по спешност или не, и сам определя продължителността на дебатите. В конкретния случай премиерът само предлага спешност на законопроекта и Събранието се съгласява, без да има каквито и да било данни за насилия спрямо народното представителство. И освен това, дори и законът да е нередовно гласуван, той става задължителен за всички граждани и институции и не е правителството този орган, който решава дали това е станало в хармония с конституционните предписания или не. Вярно е, че министрите съвместно с монарха са отговорни за публикуването и въвеждане в действие на законите (чл. 18, 50 и 160 от ТК), но това е тяхно задължение, независещо от личното им мнение за конституционността на закона при положение, че последният е вотиран от парламента и е утвърден от царя. Цялата теза, изложена в предложението, че: „За всичките решения на НС, когато те нарушават Конституцията, отговарят министрите, които ги представят на държавния глава за одобрение...“, е конституционно-правен абсурд. Не може подконтролният орган (в случая МС) да отговаря за действията на контролиращия го орган (НС). Това противоречи и на принципа за разделение на властите, който, макар и непоследователно, е прокаран в ТК. Никъде в теорията за държавата не може да се намери подобна теза, според която изпълнителната власт да носи отговорност за действията на законодателната!

Въобще цялото трето обвинение е неиздържано, тъй като в този случай и дума не може да става за някакво превишаване на правата от страна на правителството, даващо основание за наказателно преследване срещу министрите, участващи в него.

Четвъртото главно обвинение спрямо кабинета на В. Радославов е заради приетото от него постановление, с което се изменят основно редица текстове на раздел III от ВНЗ през 1915 г., както и за неговото въвеждане в действие. По тоя начин според авторите на предложението бившите министри потъпкват прерогативите на народното представителство (чл. 9, 44, 105 п. 1 и 108 от ТК) и нарушават чл. 75 от основния закон, гарантиращ правото на свобода и живот на българските граждани, за което се предлага съденето им за престъплението „нарушение на Конституцията“.[13] Основните аспекти на закононарушението от страна на Радославовите министри вече бяха разгледани.

В петия пункт от предложението правителството се обвинява за действия, довели до противозаконното облагодетелстване на бившия депутат и предприемач Христо Гендович.[14] Накратко за историята на това обвинение. На 23.X.1912 г. между Министерството на Войната (МВ) и Хр. Гендович се сключва договор, задължаващ последния да достави за нуждите на българската войска 55 000 шинела в срок от два месеца и половина от сключване на контракта. Като допълнително условие е предвидено първите 10 000 шинела да се доставят до 20 дни. Освен това министерството си запазва правото да поиска допълнително още 25 000 шинела. Като гаранция за изпълнение на сделката Гендович внася залог от 62 500 лв. и заминава за Русия, където се обръща към майор Борис Сирманов – български военен аташе в Петербург за съдействие при извършване на доставката. Последният прави необходимите постъпки пред Руското военно министерство за 80 000 шинела. Научавайки за действията му обаче българският военен министър ген. Никифоров му нарежда да извърши необходимото контрактът да се осъществи по сметка на военното ни министерство без всякакво участие на Гендович. Б. Сирманов успява да изпълни задачата, като същевременно уведомява Гендович, че той трябва да търси други варианти, за да изпълни договорните си задължения, тъй като уговорените вече между двете министерства шинели нямат нищо общо с неговата поръчка. Последният обаче си приписва заслугата за сделката и настоява пред българското военно министерство да му се заплати за нея. В частност той иска по 2 рубли на шинел, които всъщност представляват разликата между уговорената между него и министерството цена, равна на 8,5 рубли на шинел, и цената на шинелите, получени от Русия в размер на 6,5 рубли. В министерството, разбира се, му отказват, тъй като получените шинели нямат нищо общо с Гендович. Това се потвърждава и от факта, че предприемачът не заплаща нито един шинел, а иска пари от българското военно министерство, за да ги закупи и достави![15]

Военният министър ген. Никифоров, имайки предвид, че срокът на договора за доставка на шинелите е изтекъл на 8.I.1913 г., издава на 25.I.1913 г. заповед, с която на основание чл. 63 от Закона за обществените предприятия обявява договора за нищожен, а залога от 62 500 лв. – за конфискуван.[15a] При извършването на този акт министърът допуска една неточност, а именно, че чл. 63 от закона съдържа условието предприемачът да се предупреди преди унищожаването на контракта, освен това, по мое мнение, той се отнася за случаи на преждевременното му прекратяване. Много по-прецизно е ползването на чл. 60, изрично задължаващ предприемача да изпълни в срок доставката, а ако това се препятства от непреодолима сила да поиска разсрочка, определена на 35 дни. В конкретния случай срокът е изтекъл, а Гендович не подава никаква молба за разсрочка, така че унищожаването на договора ще бъде перфектно.

След прекратяването на контракта злополучният доставчик продължава да търси „правата“ си и на 10.VIII.1913 г. подава заявление до новия МС, образуван от негови политически приятели. В него той моли да му се върне залогът и да му се плати за „доставените“ шинели. В крайна сметка на 16.X.1913 г. военният министър ген.Кл. Бояджиев прави обстоен доклад до правителството, в който дава мнение, че претенциите на просителя са основателни. На тоя фон напълно логично се стига и до постановление № 15 от 22.I.1914 г., с което МС, изслушвайки устен доклад от министъра на правосъдието Хр. Ив. Попов, решава да удовлетвори претенциите на Хр. Гендович.[16] При вземане на решението министрите се водят и от мотива, че Гендович не е поканен да изпълни договора по смисъла на чл. 63 от Закона за обществените предприятия и ако отиде на съд, ще спечели делото. Аргументите са несъстоятелни, тъй като Гендович така или иначе е неизправната страна по смисъла на чл. 60 от закона и просто няма защо да бъде канен да изпълнява текста на вече изтекъл договор. А внимателният прочит на чл. 63 води до извода, че той се отнася до ситуация, при която срокът не е изтекъл и предприемачът просто се подканва да го изпълнява, като едва след това може да се разтрогне от министъра. В случая „Гендович“ чл. 63 няма място, тъй като срокът е изтекъл и от тая гледна точка трудно може да приемем, че ще се намери съд, който да постанови възстановяването на залога поради неточността, допусната от ген. Никифоров.

Изпълнението на взетото от МС разпореждане се възлага на МВ. Главният счетоводител на министерството Пенчо Григоров обаче отказва да го изпълни, позовавайки се на документите, от които ясно се вижда, че Гендович всъщност не изпълнява договора и изискванията на Закона за обществените предприятия, както и тези на Закона за отчетността по бюджета от 1909 г. (чл. 69) и 1911 г.[17] По тая причина той е преместен на работа във финансовото министерство като експерт. Неговият заместник обаче също отказва да изпълни постановлението с аргумента, че „такива въпроси подлежат на разрешение само от съда“. В крайна сметка той е заставен да издаде платежна заповед на 2.XII.1914 г. за връщане на дълга, но Върховната сметна палата (ВСП) отказва да я резолира. В отговор министър-председателят уволнява няколко от съветниците в палатата, вземайки предварителното съгласие на депутатите от НС, между които е и Гендович. Новият състав на ВСП, в отсъствието на председателя ѝ Йов Титоров, взема на 17.VII.1915 г. решение за връщане на сумата от 62 500 лв., което е приведено в изпълнение.

При извършване на разглежданите действия министрите от кабинета на В. Радославов извършват нарушение на Закона за обществените предприятия, в чийто чл. 60 ясно е казано, че ако предприемачът не успее да извърши „възложеното му предприятие“ в договорения срок, то е възможно той да бъде удължен от специално назначена от учреждението комисия. Когато доставката е от чужбина, предприемачът трябва да докаже наличието на непреодолима пречка най-късно 30 дни след констатирането ѝ. Предвижда се и вариант за отсрочка на сделката, но най-много до 35 дни (като предприемачът плаща съответните глоби) по преценка на учреждението (в случая МС) и то при положение, че „нуждата от предприятието не е преминала“ (чл. 61). След изтичането и на тоя срок договорът се смята за нищожен. Случаят „Гендович“ не може да се вмести и в тия рамки. От негова страна не са направени никакви постъпки в

подобен дух пред правителството, а и след като държавата получава 80 000 шинела, явно на тоя етап „нуждата от предприятието е преминала“. В тоя аспект заповедта на военния министър от 25.I.1913 г. е напълно правомерна, въпреки указаната непрецизност, и отменяйки я, радославистките министри нарушават Закона за обществените предприятия. Освен това е нарушен и чл. 59 от Закона за отчетността по бюджета, забраняващ на министрите да изразходват суми в размери по-големи от тези, предвидени в бюджета. Радославовите министри пренебрегват този факт, издавайки заповед за връщане на залога, като не вземат предвид, че за подобна цел не е предвиден разход в бюджета за 1913 г., а и Законът за отчетността по бюджета не дава право да се променя предназначението на предвидените суми (чл. 61).[18] В резултат на всичко това либералите извършват и косвено нарушение на чл. 43 от ТК, постановяващ, че държавата трябва да се управлява точно според законите.

Тук може да се постави въпросът, дали, решавайки по административен ред спора около аферата „Гендович“, правителството нарушава и чл. 13 от ТК, предоставящ съдебната власт в Царството само „на съдебните места и лица“. Това би било вярно, ако има съдебно дело от страна на Гендович и кабинетът се опита да го спре, осуети или пък да отмени решението му. Друг е въпросът, че ако доставчикът е сигурен в правотата си, би трябвало да се обърне към съдебните органи и по-конкретно към Върховния административен съд (ВАС), в чиято компетенция е да отменя незаконните актове на министрите. Вместо това Гендович иска съдействие от своите приятели в кабинета, подтиквайки ги фактически към нарушение на законите. За отбелязване е, че в правителството има противници на аферата „Гендович“, като например министъра на просветата Петър Пешев, но той не се осмелява да се обяви открито против нея, а се задоволява да отбележи негативното си отношение само в личния си дневник.[18а] Извършените действия дават основание на авторите на предложението да обвинят бившите министри в умишлено нарушаване на законите с цел облагодетелстването на трети лица и увреждане на държавните интереси. Според предложението тези деяния са наказуеми по чл. 2 на Закона за наказанията... от 1880 г., както и по чл. 1 и 2 от ЗСВНК. Първата част от предложението е точна, тъй като деянията на министрите се вместват в престъплението „нарушение на Конституцията“. Мнението обаче, че те могат да се накажат и по чл. 1 и 2 на ЗСВНК, буди недоумение, тъй като тези членове визират съвсем различни престъпления като подготовката и обявяването на войната и въвеждането на раздел III от ВНЗ. Министерските действия по аферата „Гендович“ нямат нищо общо с указаните престъпления, така че в тая си част предложението е неоснователно.

При дебатите по внесеното от земеделците предложение за съдене на бившите министри БКП (т.с.) повтаря старите си съображения за подвеждане под съдебна отговорност на всички кабинети от 1912 г. до сключването на примирието в 1918 г. Нещо повече – за нея катастрофата е логично следствие от една престъпна политика, започната още след Освобождението. Конституционните аргументи на комунистите се свеждат до обвинението, че кабинетите на Ив. Гешов (1911–1913 г.), Ст. Данев (1913 г.) и Ал. Малинов (1918 г.) по време на войните са нарушили чл. 79 и чл. 83 от ТК, гарантиращи съответно свободата на печата и свободата на събранията.[19]

Социалдемократите, много от които са на позиция да се разшири обхватът на наскоро приетите закони, подкрепят комунистите в тяхното предложение за преследване и на кабинетите от 1912–1913 г. Освен известните вече аргументи те не внасят нищо ново. Разширени са техните обвинения срещу В. Радославов с тези за: обявяване на военно положение; цензура; мобилизиране отделни набори без знанието на НС; прокарване на военния бюджет без разискване; изплащане на 1 млрд. лв. за доставка на муниции на Германия и др.[20]

Радикалите и този път призовават да се съдят и кабинетите от 1912–1913 г. Нов момент е искането им да се съдят не само виновните министри, а и цялата система на „личен режим“, което е първопричина за всички злини. Ако не беше тази система, нямаше да може да се осъществи престъпната идея за дележ на Македония, осъществена от народняци и цанковисти, в която безспорно има намеса и българският монарх. Тази констатация не е развита обаче от конституционно-правна гледна точка.[21]

След приключване на дебатите на 31.XII.1919 г. НС взема решение за възбуждане на съдебно преследване срещу кабинета на В. Радославов (1913–1918 г.). Всъщност така взетото решение не е оформено прецизно, тъй като В. Радославов има два кабинета. В случая се предлага съдебно преследване срещу всички министри от втория му кабинет плюс ген. Иван Фичев от

първия.[22] Парламентът избира за държавен обвинител Кр. Пастухов с помощници П. Стоянов и Александър Радолов, както и следствена комисия, в която влизат Христо Манолов и Петър Янев от БЗНС; Хр. Мутафов – прогресивнолиберал; Д. Пандов от БКП (т.с.); Васил Димчев – народняк, и Димитър Груев – демократ.[23]

На 2.I.1920 г. БКП (т.с.) излиза с декларация, в която заявява, че няма да участва със свой представител в комисията, тъй като НС отказва да гласува нейния проект за Народен съд. На другия ден Д. Пандов е заменен от Станко Панайотов. Последният е представител на земеделците и с включването му те си осигуряват доминиращо влияние в комисията.[24] Останалите трима членове на следствената комисия са назначени на 4.I.1920 г., съгласно ЗСМ, с указ по предложение на министъра на правосъдието. Това са: Стефан Киряков, член на ВКС, за председател на комисията; Никола Чехларов, подпредседател на Софийския апелативен съд, и Боян Иванов, член на Софийския окръжен съд, за членове на комисията. Формираната по тоя начин комисия започва своята работа на 12.I.1920 г.[25]

Така се поставя началото на предварителното следствие срещу кабинета на В. Радославов. А парламентарните дебати до този момент показват големите различия между левицата и десницата в политическия ни живот. Това разминаване впоследствие ще доведе до редица аномалии в работата на следствието и съда и до деформиране на целия процес.

2. „Усъвършенстване“ на законодателството и промените в държавното обвинителство и особената следствена комисия

Стадият на предварителното следствие срещу кабинета на В. Радославов обхваща периода от избирането на особена следствена комисия и държавно обвинителство до края на март 1921 г., когато парламентът взема окончателното решение за предаване на бившите министри на съд. През това време следствената комисия, под надзора на държавното обвинителство, събира необходимите материали за доказване престъпленията на радославистите.

В началото на този период земеделците правят опит да „усъвършенстват“ законодателството, касаещо отговорността на лицата, управлявали България по време на Първата световна война, и в частност отговорността на министрите през този период. За целта на 11.II.1920 г. БЗНС внася в НС някои важни предложения за промени в ЗСВНК. Първото от тях е твърде странно. Вносителят Ал. Стамболийски, може би поради недоглеждане, прави предложение за текст със следното съдържание: „помилването става само с решение на НС“, а този текст вече фигурира в чл. 6 ал. 2 на същия закон.[26] Явно в комисията тази неточност е видяна, тъй като впоследствие текстът не е поставен на гласуване. Също там е отхвърлено и предложението присъдите да не подлежат на касационна проверка. Това е положителен момент в работата на комисията по министерството на правосъдието, тъй като предложението на премиера е неудачно. Всеки съд (пък бил той и Държавен) може да допусне неточности по отношение на съдебната процедура и приложението на законите, така че една касационна проверка никога не е излишна. От всички текстове, предложени от премиера и прокарани успешно през НС на 16. II.1920 г., за разглеждания тук проблем интерес представлява този, постановяващ, че по отношение обвинените по настоящия закон ще се прилага единствена мярка за неотклонение „задържане под стража“. Напразни остават опитите на демократите Григор Василев и Ал. Гиргинов да вмъкнат в текста и мерки като „парична гаранция“ и „домашен арест“ с оглед на уликите и евентуалната тежест на престъпленията. Техният лидер Малинов пък обвинява премиера, че в своето предложение просто не обръща внимание, че неговото място е в ЗСМ, не в ЗСВНК.[27] Тези упреци имат своите основания – промените на земеделците са от процесуален характер и тяхното естествено място е в процесуалния ЗСМ. Въобще текстовете на целия законопроект явно не са сериозно обсъждани в правителството преди внасянето им в Събранието.

На 12.II.1920 г. депутати от земеделската парламентарна група внасят в НС „Законопроект за изменение и допълнение на ЗСМ“.[28] В него се прави предложение за промяна на ЗСМ от 1919 г., даваща възможност на особената следствена комисия да запази мандата си даже при разтурване на парламента, който я е избрал. Освен това се предвижда специално възнаграждение както за нея, така и за държавното обвинителство. Плановете на земеделците обаче претърпяват провал на първо четене на законопроекта, което става на 20.II.1920 г., главно поради категоричния отказ на БКП (т.с.) да подкрепи предложението. И сега комунистите повтарят познатия аргумент, че всеки друг съд освен Народния е обречен на провал. В отговор министър-председателят ги обвинява, че по този начин осуетяват съденето на виновниците за катастрофата и прочита указ на монарха, с който парламентът се разтурва.[29] Така на 20.II.1920 г. работата на комисията фактически е блокирана, тъй като тя вече няма необходимия мандат да действа след разпускането на НС и съвсем нормално в периода между парламентарните избори не извършва никаква дейност.

Формална възможност за подновяване съдебното дирене срещу Радославовите министри се дава едва на 21.V.1920 г., когато новото XIX ОНС избира нова следствена на комисия, давайки ѝ необходимия мандат за работа. Може обаче да се спори дали този мандат дава право на комисията да се занимава с разследване на престъпленията на радославистите, фиксирани в законодателното предложение, утвърдено от предишното НС на 31.XII.1919 г. ЗСМ от 1919 г. с чл. 13 ал. 2 задължава следствената комисия да приключи работата си до края на сесията, в която е избрана. Следователно последната възможна дата за представяне на нейното заключение представлява 20.II.1920 г., т.е. датата на разпускане на XVIII ОНС. При положение че комисията не изпълни задачата си в срок, съществува възможност за загуба на нейния мандат и ликвидиране последствията от решението на НС за започване на съдебно преследване. Това може да се получи при неизпълнение на чл. 45 от парламентарния правилник, допускащ възможност всички законодателни предложения (а това за съденето на министрите е именно такова съгласно текста на чл. 9 ал. 2 от ЗСМ) да се разглеждат и в друга сесия на НС, но само при положение, че бъдат отново раздадени на народните представители.[30] В конкретния случай то по смисъла на чл. 109 ал. 2 и чл. 156 от ТК трябва и да се подпише от 1/4 от депутатите. При конституиране на новото XIX ОНС въпросните действия не са извършени и в разрез с разгледаните текстове се преминава направо към избора на нова следствена комисия. Така парламентът дава лош пример, несъобразявайки се с нормативната база.

От стария състав на комисията остават само народнякът В. Димчев и земеделецът С. Панайотов, а новите имена са демократът Иван Симеонов и представителите на БЗНС Калчо Консулов, Минчо Дилянов и Васил Величков. В същия ден са направени важни промени и в държавното обвинителство. За главен обвинител е избран П. Янев с първи помощник П. Стоянов и втори помощник Спас Дупаринов.[31] С тези промени земеделският съюз си осигурява решаващо надмощие в органите, натоварени да разследват престъпленията на радославистите. Това статукво се запазва въпреки направените на 28.X.1920 г. промени, когато на мястото на подалия оставка С. Дупаринов е избран В. Величков, а неговото място в следствената комисия е заето от Никола Хайдуков.[32]

3. Задържаните министри и техните протести

Между новоизбраните депутати в XIX ОНС се оказва и арестуваният бивш министър В. Козничи. Този факт закономерно води до един сложен юридически казус – може ли той да бъде освободен на основание чл. 95 и чл. 96 от основния закон?[33] Чл. 95 постановява, че народните представители могат да бъдат съдени заради „криминални погрешки и престъпления“, извършени по време на заседанията на Събранието, а вторият от тях допуска подобна възможност единствено в случаите, „когато они се обвиняват за престъпления, за които се налагат по криминалний закон най-тежки наказания“.[34] Явно е, че В. Козничи не може да носи отговорност по чл. 95, тъй като въобще не е присъствал на нито едно от заседанията на XIX ОНС, така че той дори и теоретически не може да е извършил подобно престъпление. Следователно няма никакво основание за задържането му от тая гледна точка. Ако се стъпи пък на чл. 96, се вижда, че той също трябва да бъде освободен, тъй като срещу него не е предявено някакво сериозно обвинение за извършено тежко престъпление, фиксирано в НЗ. Нещо повече – дори да е извършил престъпление в смисъла на чл. 95 и чл. 96, за неговото задържане трябва да има специално решение на XIX ОНС, каквото в случая няма. В тая ситуация не може да се ползва решението на XVIII ОНС от 31.XII.1919 г. за възбуждане на съдебно преследване срещу радославистките министри, тъй като тогава В. Козничи не е депутат. Правилникът на НС внася още по-голяма яснота в случая. Текстът на чл. 87 ал. 1 от него е категоричен: „Когато един представител е задържан преди отваряне на сесията или през време на последната, книжата за задържането се съобщават незабавно на Народното

събрание за разследване основателността на задържането“, което според ал. 2 от същия член решава дали арестуваният депутат да се освободи.[35] В случая държавният обвинител е длъжен да сезира XIX ОНС за задържането на В. Козничи и да поиска съответното одобряване на този акт. Това обаче не е направено нито по време на първата извънредна сесия на парламента, проведена от 15.IV.1920 г. до 27.X.1920 г., нито по време на първата редовна сесия, започнала на 28.X.1920 г., от което следва, че задържането на бившия министър не е облечено в законна форма. Това дава основание на Козничи да протестира пред следствената комисия относно своето задържане, което според него е извършено и по един антиконституционен закон, какъвто е ЗСВНК. Особената следствена комисия уважава молбата и на 10.XII.1920 г. решава да го освободи. БЗНС обаче не иска да допусне неговото освобождаване. В резултат на това на 17.XII.1920 г. се провежда съвместно заседание на правителството и земеделската парламентарна група, на което се взема решение за съденето и осъждането „на всяка цена“ и на В. Козничи. Тази задача се възлага на държавния обвинител П. Янев, като същевременно земеделските представители, подписали постановлението за освобождаване на В. Козничи, са порицани най-остро. След това заседание П. Янев прави постъпки пред комисията да не привежда в изпълнение решението си.[36] Освобождаването на В. Козничи е забавено в резултат на този акт, но на 26.II.1921 г. следствената комисия взема ново решение за освобождаването му, като уточнява, че то трябва да стане под поръчителство. Решението е продиктувано от факта, че според комисията В. Козничи не е виновен по ЗСВНК. Обвинителството отново се намесва, като забранява на директора на Централния затвор да изпълни разпореждането на особената следствена комисия. Този акт не почива на никакво правно основание. Единственото, което може да направи държавният обвинител в случая, е да сезира (съгласно чл. 12 от ЗСМ) ВКС за действието на следствената комисия, а касационният съд трябва да реши дали постъпката е правилна.[37] Ясно се вижда, че обвинителството превишава правата си, а в резултат на оказания от него натиск върху следствената комисия тя се събира на 27.II.1921 г. и с един глас болшинство отменя решението си за освобождаването на В. Козничи.

Задържането на В. Козничи в затвора може да се оспори успешно и от друга гледна точка. Единственото обвинение срещу него съгласно решението на НС от 31.XII.1919 г. е за нарушение на Конституцията чрез участие в прилагането на Закона за секвестиране на имотите на чуждите поданици и за това се предлага санкционирането му по Закона за наказанията... от 1880 г., предвиждащ в тоя случай от 1 до 5 г. затвор. А съгласно предписанията на чл. 9 ал. 1 от ЗСМ предварителното дирене се подчинява на правилата на углавното съдопроизводство. Оттук следва, че в тоя случай мярката за неотклонение ще се определи от ЗУС, който в чл. 220 за подобни престъпления предвижда мярка за неотклонение „поръчителство или залог“.[38] И тия клаузи обаче не са спазени от обвинителството и следствената комисия, в резултат на което Козничкм си остава в затвора.

На другия полюс пък е ген. Бояджиев, който е обвинен по ЗСВНК за престъпления, които могат да доведат до доживотен затвор или смъртно наказание. В самия ЗСВНК се предвижда за всички обвинени по него единствена мярка за неотклонение „задържане под стража“. Тя обаче не е приложена по отношение на Бояджиев и той остава на свобода, а след като разбира, че процесът срещу бившите министри няма да се размине, успява в началото на 1921 г. да напусне страната.

Междувременно обвиняемите протестират пред следствената комисия (която за тях е несъмнено противоконституционна и е създадена в разрез с чл. 13 и 73 от ТК) за това, че тя започва разследването и на деяния, за които няма решение на НС. Жалбата им обаче е отхвърлена на 10.XII.1920 г.[39]

По същия повод е и жалбата на Д. Тончев и Д. Петков до ВКС. Всъщност решаването на въпроса неизбежно опира до тълкуване конституционността на чл. 9 от ЗСМ, но ВКС в разпоредително заседание от 29.XII.1920 г., без да изслуша страните, се обявява за некомпетентен да обсъжда поставения проблем.[39а] Основният мотив за това решение е, че чл. 49 от ТК не дава право на съдебните учреждения да се занимават с противоконституционността на законите.

Становището на ВКС се нуждае от някои уточнения, тъй като цитираният чл. 49 недвусмислено постановяващ, че само НС е властно да прецени дали при издаването на някой закон са спазени всички конституционни изисквания, на пръв поглед дава правомощия на камарата да се произнася само по формалната конституционност на законите. Внимателният прочит на текста обаче води до извода, че под „издаването на някой закон“ трябва да се разбира не публикуването на закона, а дали неговото съдържание въобще е в хармония с конституционните предписания.[40] Подобно разбиране на чл. 49 ни дава основание да твърдим, че парламентът е органът, оторизиран да се произнася по материалната конституционност на законите.

Подобни податки се съдържат и в чл. 44 от ТК, предписващ, че: „Ни един закон не може да се издаде, допълни, измени и отмени, докле по-напред не се обсъди и приеме от НС, което има право така също да тълкува неговий истинний смисъл“. Първата част от чл. 44 явно също касае проблема за формалната конституционност. Текстът обаче, определящ, че парламентът е този, който тълкува смисъла на законите, може да се интерпретира в смисъл, че и тук се дават права на парламента да се произнася по материалната конституционност. Вярно е, че това не е казано изрично, но на практика ще се получава, тъй като извършвайки автентични тълкувания на законите, НС ще създава нови правни норми, облечени в тълкувателни закони, които ще отменят предишните правни норми, включително и антиконституционните. От друга страна, когато камарата констатира, че дадени законодателни текстове не са в хармония с Конституцията, тя може да ги отмени със специален закон. От всичко това се вижда, че автентичното тълкуване на НС в известен смисъл не е „истинско“, тъй като то фактически се извършва чрез създаване на нови правни норми, а не се състои в изясняване на вече съществуващите.[41]

С разглеждания проблем всъщност косвено се поставя въпросът за един от дефектите на тогавашната ни Конституция. Става въпрос за това, че органът, който единствен има право да гласува закони, трябва да следи сам себе си за това дали спазва в тези случаи конституционните предписания. Това до голяма степен обезсмисля контрола за конституционност, тъй като е ясно, че парламентът, гласуващ определени антиконституционни закони, трудно ще се реши да ги отмени с мотива за противоконституционност и едва следващата камара, и то доминирана от нова политическа сила, ще преценява дали законодателството на предшественичката ѝ е в хармония с основния закон. Така решен, проблемът за конституционността на законите води до парадокса, че, от една страна – министрите могат да бъдат съдени за нарушаване на Конституцията, а, от друга – съдебните органи пък са фактически задължени да я нарушават, нямайки право да откажат прилагането в практиката на неконституционните закони, гласувани от НС! Всичко това ги поставя пред неприятната дилема да нарушат Конституцията или пък клетвата си, дадена по чл. 143 от Закона за устройство на съдилищата и задължаваща ги „да изпълняват свято и ненарушимо законите на царството“.[42] Вярно е, че с княжески указ №50 от 19.I.1880 г. право да тълкува законите във връзка с прилагането им от съдилищата придобива и ВКС.[42a] Тия тълкувания обаче се различават от тълкуванията на НС, тъй като целта им е да отстранят недоразуменията при прилагането на законите и да уеднаквят съдебната практика. Ако обаче при своята тълкувателна дейност ВКС констатира, че даден закон е в противоречие с основния, той не може да спре прилагането му, а трябва да чака законодателната интервенция на НС.

От всичко казано дотук може да се направи изводът, че мотивите на ВКС, изложени на 29.XII.1920 г. по повод отхвърляне жалбата на обвиняемите, са основателни. Друг е въпросът, че това става, без да се изслушат страните – нещо, което не представлява най-добрата юриспруденция.

Интересен е фактът, че следствената комисия се опитва да уличи косвено обвиняемите в лично облагодетелстване за времето на тяхното министерстване. За целта е формирана експертна комисия, чиято цел е да провери сметките в кредитните учреждения на бившите министри. В това отношение обаче някои от заключенията ѝ не са съвсем прецизни. Например за Д. Петков се установява първоначално, че няма никакви дългове към банките, а той впоследствие успява да докаже с удостоверение № 7783, издадено от БНБ на 16.XII.1920 г., доказващо точно обратното. Нещо повече – от документа се вижда, че обвиняемият има дългове в размер на 3 152 343 лв. и за тяхното неизплащане е даден под съд и е наложена възбрана върху всичките му недвижими имоти. Така документираното финансово състояние на бившия министър на практика позволява да се отхвърлят всякакви обвинения, касаещи финансовото му облагодетелстване от властта в периода, когато е министър.[43]

По време на работата на следствената комисия полемиката между партиите по отношение на министерската отговорност се поддържа с дребни нападки в периодичния печат.

Развитие се забелязва в позицията на РП по отношение обхвата на министрите, субекти на съдебно преследване. В началото на 1920 г. в нейния официоз се лансира мнението, че призивите на земеделците за съдене на народняци и цанковисти

са всъщност „опит да се отклони общественото мнение от престъпленията, които върши в момента правителството“. Ново отношение се забелязва и в оценката на арестите от 4.XI.1919 г., които според в. „Радикал“ от 9. II.1920 г. вече са „профанация“ на цялата идея за съдебно преследване срещу бившите министри.[43a]

Последователен противник на цялата процедура по съдене на радославистките министри си остават националлибералите. За тях събитията от ноември 1919 г. нарушават правата на потърпевшите не само като министри, но и като граждани. Те недоумяват и защо, след като сред арестуваните е и депутатът В. Кознички, НС не прави нищо за неговото освобождаване, тъй като в случая според тях явно е нарушен чл. 96 от ТК, гарантиращ депутатската неприкосновеност. Националлибералите дават гласност и на липсата на синхрон в действията на държавното обвинителство и следствената комисия относно правомерността на държането на В. Кознички в затвора. Като цяло НЛП продължава да твърди, че целият процес е инспириран от народняци и цанковисти, целящи политическа разправа с опонентите си и стремящи се да прикрият своите грехове от периода на Балканските войни, след чийто крах участието на България в Първата световна война практически е предопределено. По тоя начин според националлибералите първопричина за погрома на страната през 1918 г. е пагубната политика на правителствата от 1912–1913 г.[44]

В отговор на тези нападки прогресивнолибералите отхвърлят от себе си отговорността за катастрофата през 1912–1913 г. и обвиняват за нея националлибералите (тогава членували в различни политически формации), които със своята русофобия осуетяват добронамерената намеса на Русия. Относно обвиненията, че Балканските войни са първопричина за включването на България в Първата световна война, те твърдят, че между двете събития няма причинно-следствена връзка.[45]

4. Нов опит на комунистите да наложат концепцията си за „Народен съд“

В края на 1920 г. БКП (т.с.) прави опит да прокара отново своята концепция за Народен съд. За целта на 23.XII. с. г. тя внася в парламента „Законопроект за вдигане на военното положение и наказване виновниците в свръзка с неговото обявяване, упражнение и користно използване“.[46] Той се състои от 7 члена, а основната му цел е отмяна на военното положение (чл. 1), оставено като наследство от войната и запазено дълго време при управлението на земеделците. Що се отнася до проблема за конституционно-наказателната отговорност на министрите, то основните негови аспекти като: кои министри да бъдат съдени и за какво (чл. 2); какъв да бъде характерът, съставът на съда и по какъв начин той да се формира; кой може да бъде обвинител пред съда и какви наказания ще се налагат, са уредени почти буквално както в „Законопроектът за съдене виновниците за народната катастрофа“, внесен от същата партия в парламента през ноември 1919 г. и непоставен на разглеждане. Единствените разлики се състоят в това, че се уточнява възрастта на лицата, имащи право да избират народните съдии (в случая 18 г.), както и това, че народните съдии ще се избират по един на 20 000 души. Този законопроект има същата участ както и предшестващия го от 1919 г., т.е. не се разглежда в пленарната зала. Нещо повече – депутатите въобще не са запознати с текста на неговото съдържание, вина за което носи председателят на Събранието Н. Атанасов.[47]

5. Окончателното решение на парламента за съдене на бившите министри

В началото на 1921 г. особената следствена комисия приключва своята работа. Съгласно чл. 13 от ЗСМ тя изпраща следственото дело заедно със заключителното си постановление на държавното обвинителство. На 24.III.1921 г. то ги внася за разглеждане в НС. Заедно с това обвинителството прави писмено предложение до парламента за предаване радославистите на съд на основание чл. 14 от ЗСМ.[48] В това писмо са систематизирани обвиненията срещу бившите министри, като за отбелязване е, че в сравнение с решението на НС от 31.XII.1919 г. са

прибавени още 24 основни обвинения. По тоя начин се игнорира чл. 156 от ТК, предвиждащ, че за да бъде задвижена процедурата на конституционно-наказателната отговорност на министрите, трябва да има първоначално предложение за това, подписано поне от 1/4 от депутатите. В случая това не се прави и НС преминава към разглеждането на конкретните обвинения.

При тяхното формулиране са използвани два критерия. При първия от тях престъпленията са класифицирани с оглед на това, дали престъпленията са вършени съвкупно и тогава се предлага търсенето на колективна наказателна отговорност от бившите министри на принципа на съучастието. Подобен подход, неиндивидуализиращ отделните обвинения и неотчитащ реалния принос на всеки министър в извършените деяния, е плод на неиздържаната от правна гледна точка концепция на държавното обвинителство, според което е възможно понасянето на колективна наказателна отговорност. За него всички обвиняеми министри имат еднаква вина и трябва да бъдат третирани като съучастници в престъпленията и евентуално да понесат по тези пунктове еднакви наказания.

При втория критерий вече се взема предвид дали съответният министър е вършил сам престъпления лично по своя ресор и тогава вече се предлага търсенето на индивидуална наказателна отговорност. По-важните престъпления според обвинителството (независимо от това дали са вършени съвкупно или лично) са:

– Сключването през 1914 г. на 500-милионния заем от „Дисконто Гезелшафт“ с цел политическото ориентиране на страната към Централните сили;

– Тайните спогодби с Германия, Австро-Унгария и Турция от 1915 г. с цел война срещу Сърбия;

– Обявяването на войната без сезирането на НС и систематическото нарушаване на законите по време на нейното провеждане;

– Противозаконното въвеждане на раздел III от ВНЗ през 1915 г.;

– Улесняване износа на забранени продукти от първа необходимост;

– Намеса на изпълнителната власт в работата на съдебната с цел решаване на граждански спорове в интерес на близки до правителството лица;

– Нарушения на законите по време на войната от страна на министрите, и др.

В най-общ план бившите министри се обвиняват в измяна на Отечеството и многобройни нарушения на Конституцията. В съвкупно извършване на престъпления са обвинени следните министри: В. Радославов, Н. Жеков, Д. Тончев, П. Пешев, Кл. Бояджиев, Ж. Бакалов, К. Найденов, Д. Петков, П. Динчев, Н. Апостолов, В. Кознички, Хр. Ив. Попов, Хр. Г. Попов. За престъпления, извършени по съответните ресори, отговорност се предвижда да се дири на: В. Радославов, Д. Тончев, К. Найденов, П. Динчев, В. Кознички. Поради липса на улики от отговорност по предстоящото дело се предлага да бъде освободен ген. Ив. Фичев.

Писмото на държавния обвинител до парламента предизвиква острия протест на ДП, която се позовава на чл. 13 и чл. 14 от ЗСМ, в които като права на обвинителството са фиксирани контролът върху следствената комисия и възможността да поиска допълнително разследване. Там обаче липсва текст, даващ му право да сезира камарата – това според закона е прерогатив на следствената комисия.[49]

На противоположно мнение са народняците. За тях представянето на обвиненията в систематичен вид пред парламента от страна на обвинителството е полезно и е хубаво, ако се превърне за в бъдеще в парламентарна практика при подобни случаи.[50]

За радикалите протестът на демократите е несъстоятелен, тъй като обвинителството е делегат при следствената комисия, представляващ НС, и сезирането на камарата е негов дълг.[51]

Недоволството на ДП остава без последствие, въпреки че и при най-беглия поглед върху текстовете на ЗСМ, визиращи правата на обвинителството, се вижда, че те са прави. След тези кратки дебати започва и обсъждането на внесените документи. Тук отново се поставят някои познати вече въпроси, съдържащи обаче на места нови нюанси.

Комунистическият оратор Христо Кабакчиев, настоявайки за съденето на кабинетите, управлявали по време на войните от 1912–1913 г., развива тезата, че те се проявяват като оръдия на Русия и в качеството си на такива предизвикват кръвопролитията в Македония с цел оправдаването на авантюрата, наречена Балкански войни. Освен това като тежко престъпление според БКП (т.с.) може да се класифицира и самото сключване на Балканския съюз. Тези изводи по думите на Кабакчиев са направени на база на парламентарната анкета от 1914 г., имаща за цел да проучи действията на кабинетите на Гешов и Данев. За комунистите няма значение, че в 1912 г. при обявяването на войната конституционната процедура е спазена, тъй като тогава парламентът просто е поставен пред свършен факт. БКП (т.с.) предлага обхватът на предстоящия процес да се разшири с предаването на съд и на правителството на Малинов. Главните обвинения срещу него се свеждат до това, че продължава политиката на предшествениците си и оставя в плен 150 000 българи. В заключение компартията предлага да се осъди войнстващата националистическа политика, а не да се търсят изкупителни жертви.[52]

Някои земеделски дейци, като Константин Томов, споделят оценката на БКП (т.с.) за Балканските войни и разглеждат управлението на В. Радославов като продължение политиката на Гешов–Данев и следователно те също трябва да се подведат под съдебна отговорност. Според него радославистите не само нарушават основния закон, но и извършват престъпления, които не могат да се вместят в конституционния текст. В случая става въпрос за съдействие от страна на кабинета при извършване на спекулативни сделки на негови партизани. Тук обаче земеделецът не е прав – това спокойно може да се вмести в престъплението: „вреда причинена на държавата за лична полза“. Заключителният призив – да се съди не по действащите закони, а по съвест – на практика е призив за погазване на основния закон.[53]

Друг виден деец на БЗНС – М. Турлаков, се спира на спорния въпрос: дали на евентуално осъдените министри ще се налагат наказания по ЗСВНК? Според него няма пречки законът да се приложи въпреки съмненията за неговата конституционност, а и съгласно чл. 49 от ТК единствено НС може да се произнесе по подобни въпроси. За бившия министър на правосъдието въпросният закон не прибавя нито нови наказания, нито нови престъпления спрямо досега действащите закони. Твърдението му се базира на текста, предвиждащ затвор за лицата, извършили измяна на Отечеството, а НЗ за същото предвижда санкция „доживотен затвор“.[54] В случая обаче той не е прецизен, тъй като предвижданото смъртно наказание за користни престъпления не фигурира в действащите по време на войната закони. Като цяло при Турлаков и групата около него се забелязва известно отклонение от конституционализма в сравнение с 1919 г. Накратко казано според тях, след като парламентът не отменя даден закон, той си действа и всякакви критики срещу него имат характер само на частно мнение. Тук въпросът всъщност опира до една слабост на нашия основен закон, изразяваща се в липсата на ефикасен контрол за конституционност и която практически дава почти неограничени възможности на парламентарното мнозинство да гласува каквото си поиска, дори в разрез с конституционните предписания. Единствената спирачка в това отношение е чл. 10 от ТК, предвиждащ правото на монарха да утвърждава законите, но неговото приложение зависи прекалено много от личността на действащия цар.[55]

Обвиненията срещу бившите Радославови министри са изложени пред парламента от държавния обвинител П. Янев. За него първото им голямо престъпление е „измяната“, изразяваща се в обявяването на войната без необходимата санкция от страна на камарата. Тук Янев не е точен, тъй като измяната не може да се реализира със самото обявяване на войната, а и действащият НЗ дава една доста по-различна дефиниция на това понятие. Освен това, независимо от различните оценки във времето за участието на България в Първата световна война, не може да се пренебрегне фактът, че вкарвайки страната ни в световния пожар, цар Фердинанд и правителството на В. Радославов правят опит да реализират идеала за национално обединение. Всъщност при обявяването на войната имаме „само“ нарушение на Конституцията, което е и второто главно обвинение на П. Янев. По отношение евентуалното разширяване на обхвата на министрите – субекти на съдебно преследване, държавният обвинител е на мнение, че е възможно да се търси отговорност и от виновниците за акта на 16.VI.1913 г., но тяхното престъпление не е от такъв характер, който може да позволи подвеждането им под един знаменател с кабинета на В. Радославов. По отношение на големия спор между политическите сили относно това, възможна ли е колективна углавна отговорност, Янев отговаря утвърдително. За него е несъмнено, че тезата му е в хармония с чл. 153 от ТК, а действия като колективно решение за вкарване страната във война водят именно до такава отговорност. Правейки тази оценка, той се позова и на натрупаната практика от Втория държавен съд и по-точно на едно тълкуване на тогавашния държавен обвинител Г. Данаилов, което е в подобен дух. Разглеждайки въпроса за ретроактивното значение на закона, Янев е категоричен, че променените правни понятия след войните оправдават подобни действия. За него законите с обратно действие са закони на прогреса, тъй като те „идват да обобщят всичко, което е било“, „да ликвидират с него“, за да „не се повтори“. В заключение ораторът заявява, че ако не се съди по ЗСВНК (който за него е един тълкувателен закон, уточняващ понятието „измяна“), то ще се извърши престъпление![56]

От казаното дотук се вижда, че в редовете на управляващия земеделски съюз съществува различие само относно обхвата на кабинетите, които ще бъдат обект на съдебно преследване, тъй като П. Янев, освен че е държавен обвинител, изразява и вижданията на най-радикалното крило в БЗНС.

Помощник-държавният обвинител П. Стоянов се обявява против изслушването на обвинените министри в пленарната зала. За него това е излишна процедура, тъй като бившите министри са вече обвиняеми. Освен това за него връзката между обвиняемите и парламента се осъществява чрез следствената комисия, а и радославистите могат да използват появяването си в пленарната зала за евентуална „диверсия пред обществото“, пропагандирайки, че са невинни. В качеството си на обвинител той застъпва тезата, че бившите министри са абсолютно виновни, тъй като напълно са осъзнавали какво вършат и несъмнено са били обладани от воля да вършат престъпления. Ораторът дава тълкуване и на интересния процесуален въпрос: може ли следствената комисия да разследва всякакви деяния, имащи отношение към чл. 155 или трябва да се ограничи само с изрично фиксираните в предложението на НС за съдене на министрите? За Стоянов няма съмнение, че първото мнение е меродавно. Той твърдо отстоява принципа на колективната углавна отговорност, тъй като в случая става въпрос именно за колективни закононарушения и следователно министрите са солидарно отговорни не само политически. Не се освобождават от съдебно преследване ония членове на кабинета, които, ако и да са били против престъпните действия, не са подали оставка в знак на протест. Тезата си държавният обвинител подкрепя както с практиката на Втория държавен съд, така и с едно тълкуване на V ВНС от 1911 г., направено при обсъждането на чл. 17 от ТК. Мнението на П. Стоянов обаче не може да се приеме, тъй като колективна може да бъде само политическата отговорност (чл. 153 от ТК), а наказателната отговорност е винаги индивидуална. Освен това не е логично министрите, гласували против действия на МС, оказали се антизаконни, да носят съдебна отговорност за това, че участват в претворяването им на практика. В тоя случай те като ресорни министри са длъжни да изпълнят разпореждането на висшестоящия колективен орган МС. Независимо че нашата конституционна практика не познава подписването на министерските актове с особено мнение, е пресилено да се твърди, че само актът на оставката може да освободи министрите от евентуална углавна отговорност. Интересно е, че П. Стоянов упорито поддържа погрешното си мнение за колективната углавна отговорност и впоследствие пред Държавния съд. На тая основа там, вече като главен държавен обвинител, в обвинителната си реч той заявява, че незаконното решение на част от министрите е основание и останалите им колеги да бъдат подведени под съдебна отговорност при положение, че не се противопоставят по никакъв начин. Все в продължение на тази линия за него приподписването на актовете на конституционно неотговорния монарх от даден министър води до това, че останалите му колеги поемат не само политическата отговорност за този акт, но и евентуално съдебната. По мое мнение тезата му е несъстоятелна, тъй като министрите могат да поемат всякаква възможна отговорност единствено ако подписите им фигурират под документа. Като подобен пример може да се посочи Манифестът за обявяване война на Сърбия от 1.X.1915 г., подписан от Царя и целия МС. В противен случай, т.е. ако контрасигнатурата е дело само на един министър, това може да доведе само до евентуална политическа отговорност на целия кабинет, изразяваща се в бламирането му, но на съдебно преследване може да бъде подложен единствено подписалият документа член на правителството.

Относно начина на гласуване при предстоящото окончателно предаване министрите на съд П. Стоянов предлага да се приложи система, при която ще се гласува както общо за престъпните деяния, когато имаме работа с колективно извършено престъпление, така и индивидуално при закононарушения, извършени от ресорните министри. Тази негова идея всъщност е застъпена и в препроводителното писмо, изпратено от обвинителството до НС. По отношение конкретните обвинения срещу радославистите по-интересно е тълкуването, направено от П. Стоянов за изменението и въвеждането в действие на раздел III от ВНЗ, извършени антиконституционно от правителството през 1915 г. Неговото мнение е, че независимо от санкцията, дадена впоследствие от парламента на тези действия, това не освобождава министрите от отговорност и този текст от обвинението трябва да остане.[57]

Позицията на социалдемократите намира най-точно отражение в изказването на бившия държавен обвинител Кр. Пастухов. За него при съденето на министрите може да се ползват както законите от 1880 г., така и ЗСВНК, тъй като в Конституцията няма изричен текст, забраняващ законодателство с обратна сила. Подобни тълкувателни закони според оратора са оправдани, особено при министерски престъпления, които трудно се поддават на дефиниция и често границата между политическата и углавната отговорност е много трудно уловима. Тезата му търпи критика от гледна точка на факта, че ЗСВНК в никой случай не може да се нарече тълкувателен закон. Подобни закони никога не трябва да прибавят нещо ново към законите, които тълкуват, а трябва да се ограничат в разясняването на смисъла им. Освен това българската законодателна практика недвусмислено показва, че когато НС гласува подобен закон, то задължително включва в заглавието му думата „тълкувателен“, а това при приемането на ЗСВНК не е направено. На трето място трябва да се добави, че в тогавашното углавно право се приема като императив, че никой углавен тълкувателен закон не може да има обратна сила.

По отношение конкретната вина на радославистите Пастухов стои на позицията на П. Янев с добавката, че като измяна може да се класифицира и систематическото нарушение на законите. Ораторът обръща внимание на един пропуск според него в работата на следствената комисия, а именно – недостатъчното внимание към корупцията в правителството по време на контрабандния внос и износ. За да бъде ефикасен съдът над престъпниците, е необходимо той да се състои от коронни съдии – „роби на закона“ и съдебни заседатели, носители на „душата на народа“. Колкото до възможността обвинените министри да бъдат изслушани в пленарната зала, Пастухов е на мнение, че това не е тяхно право, а вариант, възможен само по волята на НС.[58]

Националлибералите продължават да гледат на целия процес като на фарс, инспириран от лица, целящи да прикрият собствената си отговорност за трагедиите, сполетели България в последните години. В случая се визират кабинетите от периода 1912–1913 г., които със своята безумна политика за дележ на Македония са първопричина както за катастрофата от

1913 г., така и за логично произлизащото от нея включване на България в Първата световна война. Освен това целият процес е опорочен от властите, които вече 14 месеца държат в затвора бивши министри по един уникален антиконституционен закон, нямащ равен в света поради факта, че съдържа в себе си имената на лицата, които ще бъдат осъдени. Според оратора на националлибералите – Т. Гатев, в случая парламентът е длъжен да вземе мерки срещу нарушенията на ТК, тъй като самата тя го задължава да я пази. За тях камарата е длъжна да пресече нарушенията на чл. 73 и чл. 75 от основния закон.[59]

Демократите, поддържайки тезата си за антиконституционността на ЗСВНК, са на мнение, че приложението на този „авантюристичен“ и „революционен“ закон прави обвинението толкова слабо. Според Мушанов комисията просто си е поставила за цел да вмести обвиненията в чл. 1, 2 и 3 от него, докато това може много по-ефикасно да стане по текстовете на цитираните вече закони от 1880 г. За ДП с гласуването на подобни закони НС просто забравя, че диренето на съдебна отговорност на министрите е гаранция за законността в страната, а не нейно отрицание. По изключително важния от конституционноправно значение въпрос, а именно може ли правителството да обяви война, без да сезира НС, демократите са разделени на две групи. Докато за по-малката от тях е несъмнено, че това е необходимо, по-голямата група смята, че това е прерогатив изцяло на изпълнителната власт. Като развива горната теза, Мушанов се позовава на чл. 17 и на чл. 73 ал. 2 от ТК. В първия член трудно могат да се намерят податки, подкрепящи неговата теза, а в чл. 73 ал. 2 се регламентира само обявяването на военно положение, от което не следва автоматически, че това се простира и върху начина на обявяване на война. Като цяло във възгледите на Мушанов и групата около него се забелязва развитие. Докато в 1919 г. те обвиняват В. Радославов за начина, по който започва войната, сега са склонни да го оневинят. Промяната в тяхната позиция няма логично обяснение. Тя в никой случай не се дължи на някакво ново, положително отношение към радославистите и фактът, че те вече ги обвиняват и за сключването на противоконституционния според тях заем от 1914 г., го потвърждава. Демократите критикуват и някои не особено прецизни действия на държавното обвинителство и следствената комисия. Те например са възмутени, че депутатът Козничи е в затвора в разрез с

Конституцията и законите.[60] Сред ДП няма единно мнение по въпроса за съвкупната наказателна отговорност на министрите. Докато Ал. Гиргинов е склонен да я допусне, то Мушанов категорично я отрича.[61] В заключение ДП призовава в никой случай да не се допуска „комунистическия вариант“ на народен съд, тъй като това значи да се приложи „чрезвичайката“ по съветски образец.

Според народняците задържането под стража на радославистите вече година и половина е неправомерно, тъй като все още парламентът не се е произнесъл окончателно по тяхното предаване на съд. При решаването на този проблем според Теодоров трябва да се вземе предвид и здравословното състояние на бившите министри. Освен това те трябва да получат възможност да говорят пред НС. НП е на мнение, че събраните факти са достатъчни за започване на делото, а ако се открият нови, то ще се проведе втори процес. Всъщност тази теза на народняците представлява косвено обвинение спрямо институциите, виновни за забавянето на процеса. Колкото до конкретните обвинения срещу радославистите, те не се отличават особено от демократите. Теодоров обвинява кабинета на либералите, че е извършил измяна на Отечеството и нарушение на Конституцията с обявяването на войната в разрез с общественото мнение. Освен това се игнорират предупрежденията на почти всички български дипломати, намиращи се в чужбина, че Централните сили ще загубят войната. За народняците предложението на земеделеца К. Томов за разширяване обхвата на министрите – субекти на съдебно преследване, с включването и на кабинета на Гешов е абсурдно. Според тях през 1912 г. са спазени всички конституционни изисквания за обявяване на война. По отношение проблема за колективната наказателна отговорност народняците са категорични, че такава е невъзможна. В заключение те призовават да не се прилага ЗСВНК, тъй като с това ще се наруши чл. 2 от НЗ и чл. 75 от ТК.[62] След приключване на дебатите се преминава към гласуване предложението на обвинителството, в което всъщност има някои разминавания със заключенията на особената следствена комисия.

Първото разногласие е по повод на 150-милионния авансов заем. Става въпрос за сключените от правителството два договора с „Disconto-Gesellchaft“ и „Wiener-Bank-Verein“, съответно на 31.I. и 4.II.1915 г., с които заемът фактически се реализира. Приема се той да се погаси до една година след приключване на

Първата световна война. Ако преди приключване на тоя срок обаче „Дисконто Гезелшафт“ изплати цялата сума от 500-милионния заем на България, то нашата държава се задължава да погаси от неговото произведение 150-милионния аванс. Сумите от този заем се приема да постъпват по специални сметки на българското правителство (при 2 % годишна лихва) в Германия и Австро-Унгария за изплащането на поръчки, направени от България в тези държави. При сключването на тази сделка според следствената комисия кабинетът действа напълно целесъобразно, тъй като не излиза извън рамките на правомощията, дадени му със законите за свръхсметните кредити от 1912–1914 г., разрешаващи на МС да сключва заеми срещу съкровищни бонове с падежи и лихви, одобрени от него. Комисията смята, че след като произведението на аванса от тези договори е предназначено за покриване на платежи в Германия и Австро-Унгария по поръчки, направени от българската държава, влизащи в категорията на предвидените в гореуказаните закони, то не е нужно в случая парламентът да одобрява двата договора. На противоположното мнение е обвинителството. Според неговото тълкуване финансовият министър и правителството, одобрило неговите действия, излизат извън рамките на правомощията, дадени им от нормативните документи, предвиждащи кабинетът да определя в подобни случаи само падежите и лихвите. В конкретния случай министерският съвет сключва напълно самостоятелна сделка от финансов характер, с което нарушава както Законите за свръхсметните кредити, така и чл. 123–126 от ТК, предоставящи сключването на заеми изключително в правомощията на парламента. Въпросните текстове на Конституцията допускат наистина, че когато парламентът не може да се свика, „...царят по представление на МС може да разреши заем до три милиона лева с условие, че той ще се одобри от най-близкото НС“ (чл. 125). В случая според обвинителството този текст не може да служи за оправдание действията на кабинета, тъй като XVII ОНС заседава в момента на сключване на сделките. Освен това този т.нар. авансов заем е за 150 млн. лв., а основният закон, както се вижда, определя по горния член максимална сума от 3 млн. лв. От двете гледни точки меродавна е тази на следствената комисия, тъй като подробният анализ на проблема показва, че Радославовите министри наистина не излизат извън рамките на правомощията си, дадени им от Законите за свръхсметните кредити.

Второто разногласие е относно гласувания през 1917 г. от НС „Закона за секвестиране имотите на поданиците на неприятелските държави“. Държавното обвинителство смята, че тъй като на първо и второ четене проектът минава без разисквания, а на трето е дадена думата само на някои депутати, то правителството, което в случая налага този начин на гласуване, нарушава Конституцията и Правилника на парламента. Струва ми се, че становището на обвинителството не е прецизно, тъй като фактите не дават никакви основания да се говори за насилие от страна на изпълнителната власт спрямо депутатите, а щом те гласуват закона, явно е, че правителството не може да носи никаква отговорност.

Третото противоречие е по повод облагодетелстването на Гендович при доставката на шинели за армията. В този случай комисията намира за отговорни само Радославов и Гендович, а обвинителството – целия кабинет. Оценката ѝ се базира на постановлението на правителството от 20.I.1914 г., позволило на практика въпросният субект да извлече значителна парична облага.

Последното разминаване е по повод становището на обвинителството, че Кознички е участвал в износа на стоки, свързани с прехраната на страната, направено в разрез със заключението на следствената комисия.[63]

Освен разногласията между обвинителството и комисията, съществува и разногласие вътре в държавното обвинителство. То е относно освобождаването на Ж. Бакалов от солидарна наказателна отговорност по повод реквизицията на мина „Плакалница“. Докато помощник-държавният обвинител П. Стоянов е на мнение, че на обвиняемия трябва да се търси отговорност, тъй като изразеното писмено несъгласие на бившия министър с този акт в случая не е достатъчно (според П. Стоянов освобождаване от отговорност може да има само при подадена оставка), неговите колеги П. Янев и В. Величков явно са на противоположно мнение, тъй като в писмото на обвинителството до парламента името на Ж. Бакалов не фигурира сред обвиняемите по реквизицията на мината.[64] В случая тяхната позиция, която е по-мотивирана, съвпада с тая на следствената комисия.

На 29.III.1921 г. предложението на обвинителството за предаване радославистките министри на съд се гласува от парламента. При извършването на този акт демократи, народняци и цанковисти правят последен опит да осуетят приложението на ЗСВНК, като отново предлагат на евентуално осъдените министри да се наложат наказания, предвидени в „Закона за наказанията, които се налагат за престъпленията, предвидени в чл. 155 от Конституцията“. Тази тяхна идея обаче не среща съчувствие в пленарната зала.[65]

Така доминиращите леви сили в парламента успяват да прокарат своето становище, че министрите трябва да се съдят по ЗСВНК (чиято конституционност справедливо е оспорена от десницата). Що се отнася до случаите, нерегламентирани в него, се решава да се прилагат наказанията, предвидени в законодателството от 1880 г.

6. В навечерието на процеса. Нови промени в законодателството, касаещо министерската отговорност

Непосредствено след като Събранието решава окончателно въпроса за предаване бившите радославистки министри на съд, единственият от тях, който в момента е депутат – В. Кознички, подава оставката си от парламента. При извършването на този акт той не излага никакви мотиви, но е ясно, че по тоя начин изразява своя протест пред колегите си от НС за това, че не вземат никакви мерки против неговото незаконно задържане. Оставката му е внесена в парламента на 12.IV.1921 г., а е разгледана и приета едва на 24.X.с.г., когато Третият държавен съд вече е започнал своята работа.[66]

Междувременно Хр. Ив. Попов на основание чл. 12 от ЗСМ подава жалба до ВКС против действията на особената следствена комисия, която не само не се ограничава само с разследване на обвиненията спрямо бившите министри, залегнали в решението на НС от 31.XII. 1919 г., а ги и подвежда под отговорност за новооткрити от нея престъпления. Това в крайна сметка е основната причина на 29.III. 1921 г. парламентът да реши предаването на съд на министрите за общо 29 основни престъпления, а не само за петте, изложени в първоначалното му решение, взето през декември 1919 г. В жалбата се пледира пред съда да парира извършеното по тоя начин нарушение на чл. 156 от ТК, предвиждащ инициативата за съдене на министрите да принадлежи единствено на народното представителство. ВКС обаче на 7.VI.1921 г. отхвърля жалбата на бившия министър на правосъдието с мотивите, че комисията е оторизирана да извършва всякакви следствени действия, а НС ще определи за какво трябва да се съдят министрите. Определението на съда може да се приеме само частично, тъй като комисията, разбира се, може съгласно смисъла на чл. 9 от ЗСМ да дири нови престъпления, но не може да взема сама инициативата за съдене на министрите, игнорирайки текстовете на ТК.[67]

През пролетта на 1921 г. правителството натоварва Гр. Чешмеджиев да изготви и защити пред предстоящия Държавен съд гражданския иск на държавата спрямо обвинените министри за нанесени от тях щети. Той се справя със задачата за около два месеца с помощта на юрисконсулта на министерството на финансите Стоян Русев. През юли 1921 г. Чешмеджиев става депутат на мястото на подалия оставка Георги Черноков и е заместен от други лица, които впоследствие се явяват пред съда като граждански ищци от името на държавата.[68]

Междувременно подсъдимите сезират ВКС за това, че ЗСВНК, на чието основание са предявени и основните им обвинения, всъщност е антиконституционен. Магистратите обаче, позовавайки се на ТК, отново заявяват, че не са компетентни да се занимават с този въпрос.[69]

Резултатите от гласуването по окончателното предаване на радославистките министри в ръцете на съдебните органи ясно показват, че десницата има слабо влияние в българския парламент. Като вижда това съотношение на силите, парламентарната група на БЗНС чрез Ж. Юрданов внася на 18.IV.1921 г. законодателно предложение за промяна в ЗСМ. Основният мотив на внесеното предложение е ускоряване процедурата по съдене на министрите.[70] За целта се предвижда включването на нова алинея към чл. 20 от ЗСМ, в която се казва: „Ако председателят на съда заболее, то той се замества веднага от старшия съдия. Ако ли някой от съдиите заболее, разглеждането на делото продължава без него“. Целта на това предложение е ясна – даване приоритет на съдебните заседатели пред коронните съдии. Тя се постига с предвидената възможност за цялостно отпадане на коронни съдии от делото (нещо, което не се отнася за заседателите), както и с възможността заседанията да се провеждат без участието на председателя. Явно за да има държавният съд необходимия кворум, единственото условие е броят на участващите в неговата работа заседатели да бъде точно 10, както е изрично предвидено в чл. 17 ал. 1, т. 3 на ЗСМ от 1919 г.

Останалите предложения предвиждат: даване право на съда да не допуска разглеждането на въпроси, нямащи значение за делото, и даване възможност на съда да взема всички мерки за бързия му ход (ал. 1 на чл. 20); продължаване на делото и при заболяване на някой от подсъдимите (ал. 2 на чл. 21); продължаване на делото относно гражданския иск и при смърт на някой от подсъдимите (ал. 3 на чл. 21). Законопроектът е разгледан по спешност и без дебати на първо и второ четене.[71] По време на третото четене обаче националлибералите правят две важни предложения. Първото е за отмяна на текста, предвиждащ отпадане на коронните съдии от състава на съда при болест, а второто – за предвиждане на трима запасни коронни съдии. Тези текстове са отхвърлени в пленарната зала и в крайна сметка на 26.IV.1921 г. законопроектът е приет без изменение на трето четене.[72] Неговото прокарване през парламента е удар върху престижа на Държавния съд. Просто не е редно при положение, че НС вече е решило окончателно проблема кои министри ще се предадат на съд, да се променят правилата на съдопроизводството. Това показва, че законът е създаден ad hok, а освен това направените промени теоретически могат да оставят Третия държавен съд без коронни съдии. От всичко това става ясно, че доминиращият в тогавашния ни политически живот земеделски съюз възнамерява да определя правилата на играта в предстоящия Държавен съд. Засега обаче той използва само лостовете на законодателната власт и показва незачитане дори и на приетите с неговото активно съдействие закони.

Линията за даване по-голяма тежест на съдебните заседатели за сметка на коронните съдии е продължена и с внесения на 10.IX.1921 г. от земеделската парламентарна група „Законопроект за изменение и допълнение на ЗСМ“. Главната цел на този акт е изравняване правата на съдебните заседатели с тези на коронните съдии при определяне размера на наказанията, които ще се налагат. Съгласно познатата до този момент практика в България правата на съдебните заседатели се свеждат до възможността да се произнасят по виновността или невинността на подсъдимите. Освен това законопроектът предвижда и запазването мандата на заседателите и след предстоящото разпускане на окръжните и общински съвети (предвид предстоящите местни избори), от които те са избрани.[73]

За земеделците няма нищо смущаващо, че подобни промени се правят в хода на делото, тъй като според някои техни дейци (като К. Ковачев и П. Янев) „тук правим народен съд“ и подобни изменения не противоречат на неговата същност. Още по-решително е настроен техният колега С. Златев, за когото радославистите са „разбойници“, които „отдавна трябваше да увиснат на въжето“.[74]

Проектът на БЗНС е подкрепен енергично от РП, за която самият термин „съдебни заседатели“, използван досега в ЗСМ, е неточен и от само себе си трябва да се разбира, че те имат равни права с коронните съдии. Вторият пункт от предложението на земеделците също е позитивен според П. Стоянов. Той намира подкрепа за тезата си в практиката на Първия държавен съд, когато Ал. Малинов запазва мандата си на държавен обвинител, въпреки че не е избран отново за депутат.[75]

Националлибералите окачествяват предложението на земеделската парламентарна група като „карикатура на законодателство“, а народняшкият лидер Теодоров смята, че реформирането на съда в навечерието на делото ще създаде впечатление за необективност. Той подкрепя само втората част на предложението, където се казва, че съдебните заседатели трябва да запазят своя мандат дори и ако срещу тях има възбудено углавно преследване.[76]

Ораторът на демократите – Мушанов, е на мнение, че с внесения проект се продължава лошата практика законодателните предложения да се внасят от депутати, без да са предварително подготвени от кабинета. За него много по-стабилни закони се създават, когато министърът, по чието ведомство те са внесени, е предварително запознат с тяхното съдържание или поне с мотивите на вносителите. По конкретния проект той застъпва тезата, че запазването мандата на съдебните заседатели при положение, че те не са избрани отново за съветници, е неправилно. Така би се игнорирал фактът, че те вече са изгубили народното доверие. Неговият съпартиец Вл. Моллов добавя, че в развитите държави подобна промяна би подкопала доверието в обективността на съда. Освен това досегашното ни законодателство достатъчно добре урежда положението на съдебните заседатели, така че всякакви корекции са безсмислени.[77] Както се вижда, ДП разглежда възможността съдебните заседатели да се изравнят по права с коронните съдии като абсурдна. Тази позиция безспорно е напълно правилна. Спорно е обаче тяхното становище, че могат да се подменят в зависимост от резултатите от предстоящите местни избори. Това ще проточи целия процес, тъй като новоизбраните лица ще трябва тепърва да се запознават с делото.

Парламентарното мнозинство, състоящо се от земеделци, комунисти, радикали и социалдемократи, не се съобразява с аргументите на опозицията и измененията в ЗСМ се гласуват, с което отпадат и последните пречки за започване работа на съда.[78] По тоя начин съдебните заседатели за пръв път получават право да участват в работата на Държавния съд и така се изравняват изцяло по права с коронните съдии, което на практика значи, че те губят статута си на заседатели и получават статут на съдии. Тази значителна промяна дава основание да характеризираме Държавния съд, призван да съди бившите радославистки министри като своеобразен „Народен съд“. Именно този негов характер впоследствие довежда до редица интересни събития, които до голяма степен нанасят удар върху самия принцип на конституционно-наказателната отговорност на министрите.

Подготовката на Третия държавен съд, съпътствана с остри сблъсъци между тогавашния политически елит, предвещава, че в започващите на 11.X.1921 г. заседания на съда политическите аргументи могат да вземат превес над чисто правните.

БЕЛЕЖКИ

[1] Дневници на XVIII ОНС, I р. с., 23 зас., с. 566; Обвинителен акт против бившите министри от кабинета на д-р В. Радославов през 1913–1918 г., С., 1921, с. 5 и сл.

[2] Стефанова, Сл. Международни актове и договори 1648–1918, С., 1958, с. 366–370.

[3] Сборник на действащите..., пос. съч, с. 10–19.

[4] Обвинителен акт..., с. 167.

[5] Заключително постановление на особената следствена комисия по следственото дело № 1/1921 г., образувано по обвинението на бившите министри от кабинета на д-р В. Радославов по закона за народната катастрофа и за извършени нарушения на Конституцията и на законите в страната през времето от 1914–1918 г. Вж. Дневници на XIX ОНС, I р. с., 63 зас. 24.III.1921 г., с. 2320; Марков, Г. пос. съч., с. 37.

[6] Сборник на действащите..., пос. съч, с. 16.

[7] Държавен вестник, бр. 148 от 4.VII.1914 г.; За отбелязване е, че в края на юли 1914 г. опозицията фактически признава редовността на решението от 4.VII.с. г., тъй като при гласуването на Закона за свръхсметния кредит от 28.VII. нейни представители заявяват, че разходите по него ще се покрият и от 120-милионния заем от 4.VII. 1914 г. Следователно за тях той е редовен, а оттам и цялото решение от същата дата. Вж. Протоколи на..., с. 290.

[8] Дневници на XIV ОНС, II р. с., 28 зас., 23.XI.1909 г., с. 995.

[9] Сборник на действащите..., пос. съч., с. 10.

[10] Интересно е да се отбележи, че в една своя парламентарна реч от 18.XII.1912 г. обвиняемият по делото на Третия държавен съд Хр. Ив. Попов (тогава в качеството си на депутат) застъпва неправилната теза, че министрите могат да носят отговорност за привеждането в действие на нередовно гласуван от НС закон. Вж. Протоколи на..., свитък III, с. 1441 и 1664.

[11] Сборник на действащите..., пос. съч., с. 7, 10 и 24.

[12] Пак там, с. 16.

[13] Пак там, с. 6–18.

[14] Обвинителен акт..., с. 9–12.

[15] Дневници на XVII ОНС, I. р. с., XVI зас., 12.XI.1914 г., с. 354.

[15a] Държавен вестник, бр. 29 от 7.II.1906 г.; чл. 63 на Закона за обществените предприятия гласи: „Министърът има право с мотивирана заповед да унищожи договора, когато се констатира чрез акт, че предприемачът, без да е възпрепятстван за това от непреодолима сила, не изпълнява задълженията съобразно с поемните условия или договора, макар и да е бил писмено поканен да стори това“.

Унищожението на договора в тоя случай влече след себе си или конфискуването на залога, или извършването на предприятието за сметка на предприемача, съгласно предшестващия член.

[16] Обвинителен акт..., с. 9–12.

[17] Държавен вестник, бр. 51 от 8.III.1911 г.

[18] Държавен вестник, бр. 69 от 28.III.1903 г. и бр. 71 от 1.IV.1905 г.

[18a] Дневник на П. Пешев..., вж. Обвинителен акт... с. 451.

[19] Дневници на XVIII ОНС, I р. с., 26 зас., с. 633 и сл.

[20] Пак там, 26 зас., с. 646 и сл.

[21] Пак там.

[22] Първото правителство на В. Радославов управлява от 4.VII.1913 г. до 23.XII.1913 г.. В него В. Радославов заема поста Министър на вътрешните работи и народното здраве (МВРНЗ), а от 17.XII.1913 г. до 23.XII. с.г. управлява Министерството на външните работи и изповеданията (МВРИ). Останалите министри са: на МВРИ от 4.VII. 1913 г. до 17.XII.1913 г. – Н. Генадиев, като той управлява и Министерството на земеделието и държавните имоти до 23.IX.1913 г., когато е заместен от Петър Динчев; на Министерството на народната просвета (МНП) – П. Пешев, като същият управлява и Министерството на правосъдието (МП) до 23.IX.1913 г., когато е заменен от Христо Г. Попов; на Министерството

на финансите (МФ) – Д. Тончев; на Министерството на войната (МВ) – Георги Вазов, заменен на 22.VIII. 1913 г. от Климент Бояджиев; на Министерството на търговията, промишлеността и труда (МТПТ) – Жечо Бакалов; на Министерството на обществените сгради, пътищата и благоустройството (МОСПБ) – П. Динчев, а от 23.IX.1913 г. – Добри Петков; на Министерството на железниците, пощите и телеграфите – Богдан Морфов, а от 23.IX.1913 г. – Никола Апостолов.

Второто правителство, образувано на 23.XII.1913 г. и управлявало до 21.VI.1918 г. е в състав: В. Радославов – министър-председател и Министър на външните работи и вероизповеданията. Той оглавява и МВРНЗ, като само през периода 21.IX.1915 – 7.IX.1916 г. отстъпва поста на Христо Ив. Попов. Останалите министерства са оглавени от: МНП – от П. Пешев; МФ – от Д. Тончев; МП – от Хр. Г. Попов; МТПТ – от Ж. Бакалов; МЗДИ – от П. Динчев; МОСПБ – от Д. Петков; МЖПТ – от Н. Апостолов, като на 14.III.1917 г. е заместен от Величко Кознички. В МВ се изреждат четирима министри: От 23. XII.1913 г. до 1.IX.1914 г. – Кл. Бояджиев; От 1.IX.1914 г. до 6. VIII.1915 г. – Иван Фичев; От 6.VIII.1915 г. до 23.IX.1915 г. – Никола Жеков; От 23.IX.1915 г. до 21.VI.1918 г. – Калин Найденов.

[23] Пак там, с. 682.

[24] Пак там, 27 зас., с. 647.

[25] Пешев, П. Пос. съч., с. 681; Обвинителен..., с. 12 и сл.

[26] Дневници на XVIII ОНС, I р. с., 38 зас., с. 1102.

[27] Пак там, 42 зас., с. 1228 и сл.

[28] Пак там, 39 зас., с. 1144 и сл.

[29] Пак там, 45 зас., с. 1332 и сл.

[30] Дневници на XIV ОНС, II р. с., XXVIII зас., от 23. XI. 1909 г., с. 995.

[31] Пак там, XIX ОНС, 21.V.1920 г., I и. с., 16 зас., с. 522.

[32] Пак там, I р. с., с. 2108, 7.X.1920 г.

[33] Защо и как бе осъден бившият министър В. Д. Кознички, Кюстендил, 1923.

[34] Методиев, В., Стоянов, Л. цит. съч., с. 29.

[35] Дневници на XIV ОНС, II р. с., 28 зас., 23.XI.1909 г., с. 998.

[36] „Защо бе осъден...“, пос. съч., 1923 г.; в-к „Независимост“, от 3.III.1921 г.

[37] Държавен вестник, бр. 202 от 1919 г.

[38] Държавен вестник, бр. 77, от 7.IV.1897 г.

[39] Обвиненията против Добри Петков и неговите възражения пред особената следствена комисия, С., 1921, с. 38 и сл.

[39a] Пак там; Защитителна реч на бившия министър..., с. 98–100;

[40] В оригинала на Белгийската конституция, от която е заимстван чл. 49, фигурира думата „formalites“. При превода от френски на български, тя е преведена като „условия“ и така се вмъква в чл. 49 от ТК по време на Учредителното събрание през 1879 г. Това обаче трудно може да послужи като аргумент, че в чл. 49 се визира само формалната конституционност, тъй като по-важно от това, какво е искал да каже законодателят, е това, което на практика е казал. Вж. Защитителна..., с. 90.

[41] Радев, Д. Обща теория на правото, С., 1995, с. 221; Торбов, Ц. История и теория на правото, С., 1992. с. 376.

[42] Закон за устройство на съдилищата, Държавен вестник, бр.7 от 12. I.1899 г.

[42a] Джамбазов, А. Пос. съч, с. 69-70; с. 111–112.

[43] Обвиненията срещу..., с. 63.

[43a] В. „Радикал“, бр. 15 от 1920 г; и от 9.II.1920 г.

[44] В. „Независимост“, от 3.I., 3.III. и 5.III. 1920 г.

[45] В. „Ден“, 23.II. и 17.III.1921 г.

[46] Дневници на XIX ОНС, I р. с., 30 зас., с. 973; в-к „Работнически вестник“, бр. 142 от 24.XII.1920 г.

[47] Дневници на XIX ОНС, I р. с., 57 зас, 17.III.1921 г., с. 1842; В случая е нарушен чл. 36 от Правилника за вътрешния ред на ОНС, предвиждащ внесените законопроекти веднага да се отпечатат и раздадат на депутатите, за да могат да се запознаят с тях. Дневници на XIV ОНС, II р. с., 28 зас., с. 995.

[48] Дневници на XIX ОНС, I р. с., 63 зас., 24.III.1921 г.

[49] Пак там, 64 зас., 25.III.1921 г., с. 2362 и сл.

[50] Пак там, 66 зас., 28.III.1921 г., с. 2394 и сл.

[51] Пак там, с. 2410 и сл.

[52] Пак там, 64 зас., 25.III.1921 г, с. 2353 и сл.

[53] Пак там, 65 зас., 26.III., с. 2387 и сл.

[54] Пак там, 66 зас., 28.III., с. 2433 и сл.

[55] Сборник на действащите..., с. 6

[56] Дневници на XIX ОНС, I р. с., 67 зас., 29.III., с. 2435 и сл.

[57] Пак там, 66 зас., 28.III.1921 г., с. 410 и сл.

[58] Пак там, 65 зас., 26.III., с. 2376 и сл.

[59] Пак там, с. 2423 и сл.

[60] Пак там, с. 64 зас, 25.III., с. 2362 и сл.

[61] Гиргинов, Александър, „Държавното устройство на България“, С., 1921, с. 284.

[62] Дневници на XIX ОНС, I р. с., 28.III.1921 г., 66 зас., с. 2394 и сл.

[63] Пак там, 63 зас., 24.III., с. 2291 и сл.

[64] Пак там, 66 зас., 28.III., с. 2410 и сл.

[65] Пак там, 67 зас., 29.III., с. 2443 и сл.

[66] Пак там, 71 зас., 12.IV.1921 г., с. 2555; II и. с., 60 зас., 24. X., с. 1528.

[67] Протоколи на..., с. 1425.

[68] Чешмеджиев, Гр., пос. съч., с. 243 и 306–308.

[69] Протоколи на..., с. 1430.
[70] Дневници на XIX ОНС, I р. с., 76 зас., с. 2670.
[71] Пак там, 83 зас., с. 3005.
[72] Пак там, 84 зас., с. 3063.
[73] Дневници на XIX ОНС, II и. с. 1239 и сл.
[74] Пак там, с. 1243.
[75] Пак там, с. 1246.
[76] Пак там, с. 1247.
[77] Пак там.
[78] Държавен вестник, бр. 142 от 23.IX.1921 г.

Глава трета

ТРЕТИЯТ ДЪРЖАВЕН СЪД

1. Откриване на заседанията и главните действащи лица

Третият държавен съд, състоящ се от 7 коронни съдии (Васил Маринов – председател на ВКС и председател на Държавния съд, Иван Иванов – председател на отделение при ВКС, Георги Каракулаков – член на същия съд, Николай П. Георгиев – подпредседател на Софийския апелативен съд, Б. Боженски – член на същия съд, Васил Н. Митаков – председател на Ломския окръжен съд, П. Д. Тенишев – председател на Пловдивския окръжен съд) и 14 съдебни заседатели, от които 10 са действителни (Марчо х. Иванов, Смилен Ангелов, Димитър Константинов, Георги Иванов, Юрдан Славов, Никола Кйосев, Паскул Янков, Пеню Янев, Коста Тодоров, Русин Дойчинов), а 4 са запасни (Никола Соланджиев, Павел Драков, Тодор Икономов, Димитър Ценов), започва работа на 11.X.1921 г. в читалище „Славянска беседа“.[1] Още на първото заседание съдът взема решение тежко болните Р. Дойчинов и Д. Ценов да отпаднат от съдийския състав, тъй като не са в състояние да изпълняват функциите си. За отбелязване е, че народните съдии (разбирай съдебни заседатели) са представени почти изцяло от членове на БЗНС и са подбрани само от селата, а двама от тях са от чужд произход. Това са Д. Константинов от с. Гиозикен, Анхиалско, който е грък по произход и впоследствие се изселва в Гърция и П. Янков от с. Гаурене, Никополско, румънец по произход. Тяхното включване в съда е посрещнато с недоволство и страх от подсъдимите, опасяващи се, че въпросните лица, макар и български граждани, могат да проявят пристрастие, тъй като по време на войната България воюва и с Гърция, и с Румъния. Освен това повечето от съдиите са слабо образовани и дори слабо грамотни. Например Марчо х. Иванов има завършено второ отделение, См. Ангелов е с първоначално образование, Г. Иванов едвам знае да чете и пише, Ю. Славов е съвсем слабо грамотен. Тези техни „дадености“ са предпоставка за всичко друго, но не и за справедливо правораздаване. Сред така наречените запасни съдии обаче се оказва и един, който не се числи към БЗНС – това е Т. Икономов от с. Големаново, Кулско, привърженик на Националлибералната партия. Срещу избора му започват протести от различните земеделски дружби до председателя на съда с молба Т. Икономов да бъде отстранен. В крайна сметка това става с гласовете на народните съдии, които използват едно негово отсъствие от заседанията и го предлагат за изключване от съдийския състав. Предложението е прието с 10 срещу 7 гласа, като всички коронни съдии гласуват против изключването на Т. Икономов. Така един неудобен съдия е отстранен от делото. Друг от запасните съдии – Н. Соланджиев от с. Устово, Пашмаклийско, макар и привърженик на БЗНС, разбирайки, че процесът се политизира прекомерно, не желае да прави компромис със съвестта си и се оттегля сам на 1.XII.1921 г., мотивирайки се с лошото си здравословно състояние.[2] Също в хода на делото коронният съдия П. Тенишев се оттегля поради тежка болест и не се вземат никакви мерки за неговото подменяне с друг коронен съдия.[3] В случая това трябва да стане по чл. 17 ал. 2 на ЗСМ от 1919 г., предвиждащ коронните съдии да се избират по жребий в общо събрание на ВКС, но последният просто не си свършва работата. По тоя начин народните съдии получават винаги сигурно надмощие при гласуването, тъй като гласовете в Държавния съд стават 10 на 6.

На 16.XI.1921 г. става и важна промяна в състава на обвинителството. Поради избирането на П. Янев за министър на правосъдието неговото място на главен обвинител се заема по предложение на М. Турлаков от П. Стоянов.[4]

Подсъдимите ангажират елитни адвокати да защищават интересите им пред съда. Адвокат на П. Пешев е Боян Смилов; К. Найденов е защитаван от Милко Петков и Александър А. Танев (той поема и защитата на Хр. Г. Попов, който от 20.I.1922 г. ангажира като защитник и Богдан Бонев); адвокат на П. Динчев е Константин Панайодов, който заедно с Димо Кьорчев защитава и Д. Петков; интересите на Н. Апостолов се бранят от Петър Н. Апостолов, а на В. Кознички – от Александър А. Станчев, Никола Кисйовски и Христо Статев.[5] Първоначално най-подготвеният юрист от подсъдимите Д. Тончев се заема сам със защитата си. Впоследствие обаче на 24. XII.1921 г. той упълномощава за свои адвокати К. Панайодов, Ал. Танев и сина си Ст. Тончев.[6] Що се отнася до подсъдимия Ж. Бакалов, то той също започва делото без адвокат и едва на 26.XI. 1921 г. определя за свой повереник Хр. Статев. На 26.XII.1921 г. Бакалов умира (за

отбелязване е, че до 23.XII., въпреки тежкото си здравословно състояние, той се явява в съда и дава съответните показания) и углавната част на делото срещу него е прекратена. По отношение на гражданския иск то обаче е продължено спрямо неговите наследници.[7]

Интересно е да се отбележи, че П. Стоянов прави опит да отстрани от делото адвоката К. Панайодов по морални причини, обвинявайки го в нарушение по време на войната на чл. 7 от Закона за адвокатите, забраняващ им да се занимават с търговска дейност. Нещо повече, държавният обвинител се опитва да го уличи в съучастие в търговските сделки на някои от подсъдимите. Съдът обаче преценява, че аргументите не са достатъчно убедителни и оставя искането без последствие.[8]

От всички обвинени министри извън страната се намират само В. Радославов, Н. Жеков и Кл. Бояджиев. Тримата два пъти официално са призовавани да се явят пред съда.[9] Кураж да се върне има само ген. Жеков, който след откриване заседанията на Държавния съд пристига в България и на 15.X.1921 г. се явява пред съда, за да отговаря за деянията си.[10] Правителството на БЗНС прави опити да осигури присъствието и на Кл. Бояджиев и В. Радославов, като за целта Ал. Стамболийски иска дори съдействието на международната конференция в Генуа за екстрадацията на двамата подсъдими.[11] Тези усилия обаче не се увенчават с успех. В резултат на това съдът постановява на основание чл. 21 от ЗСМ делото срещу отсъстващите подсъдими да се гледа задочно. По предложение пък на държавното обвинителство съдът определя те да се лишат от право на адвокатска защита. В мотивите на определението се казва, че тъй като подсъдимите не изпълняват законните си основания да се явят пред съда, то те нямат и законно основание на защита. Аргументите са изведени чрез тълкуването на чл. 21 от ЗСМ и чл. 323 от ЗУС.[12] Те обаче са твърде спорни, тъй като никъде във въпросните два закона не се съдържа изрична разпоредба, лишаваща отклонилите се от процеса подсъдими от право на защита. Това е естествено право на всеки обвиняем и неговото отнемане е своеобразен прецедент в съдебната практика. Още повече трябва да се има предвид, че делата пред държавния съд са от изключителна сложност и за достигане до истината е необходимо да се чуят сериозни аргументи не само от страна на обвинението, но и от страна на защитата. В противен случай се създава реална опасност правата на подсъдимия да бъдат суспендирани, а това до голяма степен може да предреши и резултата от делото. Държавният съд обаче, позовавайки се и на практиката в гражданското съдопроизводство, решава, че всъщност задочно е такова дело, в което не участва не само подсъдимият, но и негов повереник. Допускането на последния в съда според съдиите ще доведе до превръщането на делото в присъствено, а това би било в разрез с чл. 21 ал. 2 на ЗСМ, постановяващ, че делата срещу отсъстващите обвиняеми се гледат задочно. За отбелязване е, че след като Н. Жеков се явява пред съда, той получава право на защита, като с нея се заемат Стойчо Мошанов и Б. Тошков.[13]

За хвърляне повече яснота по предявените обвинения срещу бившите министри първоначално са призовани 188 свидетели.

Гражданските ищци по делото са: Ст. Русев, С. Стойнов и Кирил Гунев, юрисконсулти съответно на Министерството на финансите, Министерството на търговията, промишлеността и труда и Дирекцията за стопански грижи и обществена предвидливост.[14] Впоследствие за такива са назначени и Никола Балтов и софийският адвокат Г. Д. Стоименов.[15] Те предявяват от страна на държавата спрямо подсъдимите иск в размер на 10 милиарда лева, подчертавайки, че реалните щети са може би около 30 милиарда лева и трябва да се установят допълнително. Сумата от 10 милиарда е оспорвана от бившите министри със заявление до съда, носещо дата 5.IX.1921 г., в което искат да направят и своя експертиза по този въпрос, но това им е отказано от съда. Искът на държавата е направен на основание чл. 5 от ЗСВНК, гласящ, че осъдените по него трябва да „...заплатят на държавата причинените и от войната вреди и загуби“.

Подсъдимите, разбира се, твърдят, че са невинни. Те не са съгласни с обвиненията, предявени им във връчения им още през август 1921 г. препис от обвинителния акт. На 27.VIII. с.г. Д. Тончев, Д. Петков, Хр. Г. Попов, Хр. Ив. Попов, К. Найденов, Н. Апостолов и П. Динчев подават обща молба до съда, в която посочват какви необходими за защитата им доказателства да се приложат към следственото дело, както и кои свидетели да бъдат разпитани пред съда.[16] Не всички техни искания обаче са удовлетворени, тъй като съдът преценява, че много от тях нямат съществено значение за делото. В това отношение той не постъпва съвсем правилно. Отказано им е към делото да се приложат резултатите от проучването на парламентарната анкетна комисия по управлението на Гешов и Данев, с помощта на които бившите министри искат да докажат, че включването на България в Първата световна война е закономерен и неизбежен резултат от неудачния край на Балканските войни. Парадоксално е, че радославистите са обвинени за това, че тяхната политика е довела до катастрофата от 1918 г., а не им се дава възможност да приведат всички доказателства, касаещи причините, поради които тя настъпва.

По подобен начин се процедира и относно тяхното искане за призоваване на необходимите свидетели, тъй като съдът, възползвайки се от правото си на преценка съгласно чл. 316 от ЗУС, решава, че техните показания не са от съществено значение за делото.[17] И тук обаче може да се каже, че Държавният съд не постъпва особено прецизно. Например не се дава възможност да се повикат всички важни свидетели, които ще спомогнат да се изясни колко смъртни присъди всъщност са издадени като резултат от въвеждането в действие на раздел III от ВНЗ. Мотивът при вземане на това решение е, че министрите се съдят за самото конституционно нарушение, а не за неговите последствия. В обвинителния акт обаче се акцентира и върху последствията от тези действия, така че съдът в случая не е прав.

Друг пример, който може да се приведе, е за отказа на съда да призове като свидетели лица, които могат да хвърлят обилна светлина върху различните обвинения за стопански престъпления от страна на бившите министри. В тоя аспект дори не са призовани някои от пряко облагодетелстваните търговци. По тоя начин магистратите се поддават на натиска на обвинителството за ограничаване броя на свидетелите и не спазват духа на чл. 350 от ЗУС, задължаващ председателя на съда „да представи на всеки от подсъдимите всевъзможни законни средства за оправдание“.[18]

За отбелязване е, че и самите подсъдими закъсняват с някои от исканията за призоваване на необходимите свидетели. Съгласно смисъла на чл. 306 и чл. 318 от ЗУС подобни искания се правят до една седмица след връчването на обвинителния акт, а в случая това условие не се спазва. Свидетели могат да се призоват и след това, но само ако техните показания се отнасят до „новооткрити съществени обстоятелства“.[19] Съдът обаче преценява, че такива няма и на това основание не допуска някои от допълнително поисканите свидетели.

2. Обвинителният акт

Четенето на Обвинителния акт, състоящ се от тридесет и една точки, започва на 9.XI.1921 г. и приключва на 15.XI. с.г.[20] При изготвянето на документа обвинителството превишава правата си, като включва в него и инкриминира на подсъдимите деяния, които не фигурират в решението на парламента за съденето на бившите министри. Например обвиненията срещу министрите за промяна на клаузи от договора за 500-милионния заем, направено от тях след гласуването му от парламента; сключеният на 18/31.VII.1915 г. договор за заем между българското правителство и „Дисконто Гезелшафт“; действията на министър Кознички по назначаване на лица в повереното му ведомство с цел отклоняването им от военна служба и др.[21] Вмъкването е направено в разрез с чл. 156 от ТК, чието тълкуване значи, че министрите могат да се съдят само за ония деяния, по които парламентът се е произнесал. Нарушен е и чл. 15 на ЗСМ от 1919 г., постановяващ, че Обвинителният акт се съставя на основа решението на НС за предаване министрите на съд. Следователно в него не могат да се включват обвинения, по които парламентът не е взел решение. Обвинителството обаче не се съобразява с тия законоположения и си присвоява прерогативи, които не притежава, като по тоя начин проявява незачитане спрямо решението на народното представителство. Друг интересен момент от Обвинителния акт е, че бившите министри се обвиняват за противозаконното сключване на някои заеми, а народното представителство на 27.X.1921 г. вече е одобрило доклада на парламентарна контролна комисия по управлението на държавните дългове, чиято оценка е, че сделките са сключени напълно законно. В случая става въпрос за: „авансовия“ заем от 120 000 франка от 31.VII.1914 г.; 150-милионния заем с Disconto-Gesellshaft и Wiener-Bank-Verein, сключен в началото на 1915 г.; „военния“ заем от 7/20.XI.1915 г. в размер на 200 000 франка.[22] Това заключение е в разрез с решението на самия парламент от 29. III.1921 г. за предаване на бившите министри на съд (парламентът решава да търси съдебна отговорност от бившите министри за техни действия, които той впоследствие одобрява?!).

Обвинителният акт може условно да бъде разделен на две части. В първата са изброени престъпленията на бившите министри, извършени в качеството им на членове на колегиалния орган МС. За тях те трябва да носят солидарна отговорност на основание чл. 153 от ТК. Във втората част са отразени престъпленията, извършени от тях като министри по поверените им ресори. Този подход при формулиране на обвиненията не е добър, тъй като съдебната отговорност е винаги индивидуална независимо от това, как е извършено едно престъпление. Така че логичният подход е спрямо всички подсъдими да бъдат предявени индивидуални обвинения.

Първото главно обвинение спрямо бившите министри се отнася до дипломатическата подготовка на войната от 1915–1918 г. и определянето на България на страната на Централните сили. Становището на обвинителството е, че в тази своя дейност правителството на В. Радославов игнорира народната воля и систематически нарушава Конституцията и законите на българската държава. Като начална стъпка в тази насока се посочва осигуряването на правителствено мнозинство в парламента. За целта правителството разпуска на 31.XII.1913 г. избраното само преди месец XVI ОНС и провежда нови парламентарни избори, които печели, използвайки инструментите на властта и влизайки в сговор с мюсюлманското духовенство от Гюмюрджина и Струмица, обещавайки щедри привилегии за мюсюлманското население.[23] Първата част на обвинението е неиздържана, тъй като разпускането на парламента е направено напълно законно с указ на монарха, който съгласно ТК единствен има подобен прерогатив. Що се отнася до комбинацията с мюсюлманското духовенство и избирателите с турско етническо самосъзнание от новите земи, то там въпросът е по-деликатен. Вярно е, че когато предстои да се определи ориентацията на държавата в предстоящия световен конфликт, гласовете на депутатите мюсюлмани могат да съдействат за ориентацията на страната в посока на Централните сили, към които се числи и Турция. В тази ситуация това безспорно е твърде опасна игра с националните интереси. Проблемът обаче се състои в това, че въпросните действия на В. Радославов не могат да бъдат определени като престъпление по никой текст от действащото тогава законодателство. Това може да стане само при използване на антиконституционния ЗСВНК.

Кабинетът на радославистите е обвинен и в това, че е парализирал обществения контрол върху дейността си, прокарвайки през парламента на 29.VII/11.VIII.1915 г. „Закон за обявяване Царството във военно положение“ и въвеждайки в резултат на това впоследствие строга цензура.[24] За първата част на това обвинение може да се каже, че е формулирано в разрез с фактите и Конституцията. Просто в случая кабинетът се съобразява с изискването, залегнало в чл. 73 ал. 4 от ТК военното положение да се обяви със закон. Правителството не може да носи никаква вина за това, че предлага на камарата законопроект, приет напълно нормално без всякакво насилие. Освен това трябва да се има предвид, че на 15 /28.VII.1914 г. войната вече започва и тази мярка е напълно целесъобразна. Що се отнася до цензурата, въведена на 8/21.VIII. 1914 г. с б. „г“ от § 4 на т. нар. „Временен правилник за службата по време на военното положение“, то обвинителството е право, тъй като чл. 79 от основния закон изрично забранява подобни мерки независимо от причините за това. Въпросният текст от правилника съдържа и клауза, даваща право на военните власти да забраняват и събрания на граждани при положение, че те са „опасни за реда и тишината“. По тоя начин се създава възможност за погазване и на чл. 82 от ТК, гарантиращ на гражданите свободата на събранията. Вярно е, че ал. 2 на същия член предвижда събранията под открито небе да се подчиняват на полицейските правила и от тая гледна точка на пръв поглед може да се направи изводът, че правилникът не внася нищо ново. Внимателният прочит на неговия текст обаче показва, че военните власти получават право да забраняват всички събрания независимо къде те се провеждат.

Едно от главните обвинения, касаещи подготовката на войната, се отнася до сключването на 500-милионния заем с цел политическото ориентиране на България на страната на Централните сили. За обвинителството фактът, че правителството прибягва до заем от сравнително бедния германски капиталов пазар, е сигурно доказателство, че сделката има политически характер.[25] В обвинението не се съдържат достатъчно факти за нарушаване на законите, а стремежът за политическо обвързване чрез сключване на финансова сделка сам по себе си не може да се квалифицира като престъпление.

Буди недоумение и обвинението срещу кабинета на Радославов за прокарването през парламента на 50-милионния свръхсметен кредит за военни нужди, с който акт според обвинителството бившите министри правят поредната стъпка към войната, тъй като, както и при някои от предходните случаи, правителството не може да носи отговорност за деянията на парламента.

Най-сериозното обвинение, отнасящо се до подготовката на войната, касае тайно сключените на 24.VIII/6.IX.1915 г. съюзен договор с Германия и тайна спогодба към него; военната конвенция с Германия и Австро-Унгария; конвенцията за ректификация на границата с Турция, както и договора между България и Турция от 6.VIII.1914 г. Всички те според обвинителството са сключени в разрез с предписанията на чл. 17 от Конституцията.[26] И понеже обвиненията относно договорното обвързване вече бяха разгледани, тук ще се акцентира на споразуменията с Турция. Интерес за настоящото изследване представлява оня текст от споразумението за ректификация на българо-турската граница, с който се предвижда българската държава да получи една територия от 2390 кв. км.[27] Проблемът е там, че в случая се променя територията на царство България, а чл. 1 от ТК е категоричен, че „Намаляване или уголемяване на територията на Българското царство не може да стане без съгласието на ВНС“. Текстът на чл. 2 наистина допуска изключение от правилото, като дава възможност на ОНС да се произнесе относно евентуална поправка на границата при положение, че тя се отнася за ненаселени места.[28] Понеже при конвенцията с Турция става въпрос за значителна територия, обхващаща и редица населени места, то от само себе си се разбира, че тя трябва да се одобри от ВНС. Правителството обаче не се решава да предложи на монарха свикването му. По тоя начин министрите, участващи в него, извършват нарушение на Конституцията. В случая не може да се стъпи на чл. 17 ал. 1 от основния закон, както при горепосочените договорни споразумения. Причината е, че духът на Конституцията повелява правомощията на ВНС да не се игнорират при никакви обстоятелства независимо от основанията за това. Вярно е, че в случая става въпрос за териториална придобивка и ако така създаденото статукво се бе запазило и след края на войната, в резултат на което страната ни придобиваше значително териториално разширение, никой нямаше и да се сети да поставя под въпрос това конституционно нарушение. Но това не променя факта, че нарушението си е нарушение, а и за нещастие и войната бе загубена поради погрешната политическата ориентация, резултат от която е и конвенцията с Турция.

Разглежданата конвенция съдържа още една клауза, която евентуално може да се определи като нарушение на Конституцията. Става въпрос за договореността България да предостави на Турция свободното и безконтролно превозване на нейните войски в мирно и военно време по жп линията Кулели – Бургас – Одрин. И за изпълнението на този текст е необходима санкцията на НС по смисъла на чл. 17 ал. 2 от ТК, изрично постановяващ, че „всички договори“, налагащи разходи на държавата, „...стават окончателни само след приемането им от НС“. Кабинетът обаче не се съобразява с това изискване и привежда в действие договора, с което нарушава основния закон.

Що се отнася до българо-турския договор от 6/19.VIII.1914 г., основните негови аспекти са: взаимна гаранция на териториите (чл. 1); взаимно задължение за ефективни военни действия при положение, че една от страните бъде нападната (чл. 2); неутралитет при положение, че някоя от страните започне война без съгласието на другата (чл. 3 ал. 2); предвиждане на допълнителна военна конвенция (чл. 4). Може да се каже, че договорът не може да послужи като основа за съдебно преследване. Първо – защото няма никакво основание да се твърди, че правителството излиза извън рамките на конституционните си правомощия по чл. 17 и чл. 92 от ТК, и второ – той не влиза в сила. Това ясно се разбира от текста на чл. 5, изрично предвиждащ, че това може да стане само при положение, че България успее да си осигури неутралитета на Румъния – нещо, което не се получава и той остава нереализиран.[29] Това му придава характера на един предварителен договор, за който в никой случай бившите министри не могат да носят наказателна отговорност.

Въз основа на всички обвинения, касаещи подготовката на българското участие в Първата световна война, министрите, участващи в нея, са обвинени съвкупно в извършена измяна на Отечеството и нарушение на Конституцията и в обвинителния акт се предлага да бъдат съдени и наказани по чл. 2 от ЗСВНК и чл. 1 и 2 от Закона за наказанията... от 1880 г.[30] Искането за наказване и по последния закон не фигурира в решението на парламента от 29.III.1921 г. за съдене на Радославовите министри. В случая неговото включване не променя особено нещата, тъй като изхождайки от принципа на съвкупността, съдът при доказване на обвинението ще приложи по-тежкото наказание, предвидено в чл. 2 на ЗСВНК.

Второто главно обвинение спрямо бившите министри от кабинета на В. Радославов се отнася до обявената от тях война на Сърбия на 1.X.1915 г. без предварителното консултиране на камарата и въпреки народната воля. Обвинителството категорично отхвърля твърденията на някои от подсъдимите, дадени по време на предварителното следствие, че те всъщност се допитвали до парламента за предстоящата война, сезирайки го в периода 1914–1915 г. с различни законопроекти, имащи за цел разрешаването на някои от въпросите, поставени пред България в резултат на общоевропейската война. Заради обявената война без санкцията на НС държавният обвинител ги обвинява в измяна на Отечеството и нарушение на Конституцията. Положението на подсъдимите се усложнява и от факта, че заседанията на парламента започват едва на 14/27.XII.1915 г. и не се използва възможността той да бъде сезиран още на 15/28.X. с.г., когато съгласно чл. 127 от Конституцията започват заседанията му.[31] Вярно е, че основният закон дава възможност те да започнат и с два месеца по-късно, но от неговото несезиране през октомври се вижда липсата на намерения у подсъдимите въобще да се консултират с народното представителство. Заради противозаконно обявената война П. Стоянов иска наказването на бившите министри по чл. 1 на ЗСВНК и по чл. 1 и 2 на Закона за наказанията... от 1880 г. И тук исканото наказване и по Закона за наказанията... ще има същото значение, както и по първия пункт от обвинението.

Третото главно обвинение се състои в нарушаването на Конституцията и законите от страна на радославистите при ръководството на войната. Тяхното начало се поставя с предоставянето на българската войска под немско командване и в частност това на фон Макензен. Това условие залягa още във военната конвенция, сключена с Германия и Австро-Унгария на 24.VIII.1915 г., но се осъществява на практика през октомври с.г. По тоя начин радославистките министри според обвинителството излагат достойнството на държавата, което е равносилно на измяна на Отечеството. Обвинението е твърде произволно, нещо впрочем потвърждаващо се и от факта, че не се посочва кой точно закон нарушават бившите министри.

Като „измяна“ е класифициран и текстът от въпросната конвенция, с който снабдяването на някои важни военни материали за българската войска се поставя в зависимост от добрата воля на Германия. Последното според Обвинителния акт показва, че кабинетът започва война, без да обезпечи в достатъчна степен армията с необходимите материални ресурси.[32] Това становище е спорно, тъй като обезпечаването на армията до голяма степен зависи и от прогнозите за това, колко време ще продължи войната, а точно в това отношение много трудно би било да се предположи, че тя ще трае до края на 1918 г. При всяко положение действията на кабинета в този случай не могат да се окачествят като „измяна на Отечеството“. Същото може да се каже и за обвинението, че със сключените конвенции се поставя в услуга на „...големите и далечни цели на Централните империи“, а не се задоволява с едно ограничено участие във войната, съобразено с възможностите на страната. В случая обвинителството просто не взема предвид факта, че войната има световен характер и практически е невъзможно България да бъде във война примерно само със Сърбия, а да е в мир с нейните съюзници от Антантата.

Като измяна на Отечеството и нарушение на Конституцията е окачествено и обявяването на война на Румъния на 1.IX.1916 г. – война, която според обвинителството не се налага нито от интересите, нито от сигурността на държавата.[33] От това обвинение е вярно само, че при обявяването на войната е нарушен основният закон и то по начин – аналогичен с тоя при избухването на войната между България и Сърбия на 1.X.1915 г. И дума не може да става за някаква измяна на Отечеството, а и съвсем нелепо е становището на държавния обвинител, че страната няма интерес да воюва с Румъния. Друг е въпросът, че кабинетът не усеща, че българската военна сила ще се похаби напразно и България ще се окаже отново губеща след две години въпреки победите на армията.

Интерес представлява обвинението към правителството затова, че през есента на 1915 г. то остава вярно на поетите ангажименти към Централните сили за безусловен неутралитет спрямо Гърция и Румъния до приключването на военните действия срещу Сърбия. В случая това според Обвинителния акт се оказва пагубно за националните интереси, тъй като България пропуска да окупира Дойрански и Гевгелийски окръзи, към които Гърция също има претенции. А това би могло спокойно да стане, тъй като последната вече е нарушила своя неутралитет, предоставяйки територията си за операции на англо-френските експедиционни войски. Освен това правителството не действа енергично пред Централните сили да изпълнят поетите ангажименти спрямо България и да осигурят минимум по шест пехотни дивизии за операции срещу Сърбия. По тоя начин на тоя участък от фронта българската армия изнася основната тежест на войната, благодарение на престъпното нехайство на кабинета,

извършващ според Обвинителния акт поредната измяна на Отечеството. Може да се каже, че тая оценка е неточна, тъй като в случая става въпрос за грешки от военно-тактически и политически характер, които не могат да се квалифицират като измяна на Отечеството.

Радославистките министри са обвинени и в проявяване на престъпно бездействие и безгрижност при ограбването на народното стопанство от страна на съюзниците.[34] Началото на тази политика, довела България в крайна сметка до положение на колония за сурови материали, се поставя според Обвинителния акт със сключеното на 10. XII.1915 г. споразумение между ген. Жеков и фон Фалкенхайм, съгласно което „всичките сурови материали от завзетите през войната неприятелски земи ще могат да бъдат ползвани само от германците“. По време на цялата война Германия „хазайничи“ в българската икономика. Тази абдикация на правителството от неговите задължения довежда до това, че земеделска България не може да осигури хляба на населението си.

В тоя дух са и обвиненията в нарушаване на Закона за обществената предвидливост (чл. 1 и чл. 13) от 7.III.1915 г.; чл. 8 на Закона за стопански грижи и обществена предвидливост (ЗСГОП) от 26.VIII.1916 г.; чл. 1 на Закона за митниците. По тоя начин министрите погазват чл. 43 от основния закон, предписващ държавата да се управлява точно според законите. Според обвинителството данните сочат, че в случая става въпрос не само за престъпно бездействие, а и за предумишлени престъпления от страна на кабинета, отказал да приложи спрямо германците специалните закони за прехраната на страната. Така той абдикира от своите задължения и нарушава чл. 18, 149, и 151 от Конституцията, предоставящи в ръцете му изпълнителната власт.

Бившите министри са обвинени в измяна на Отечеството и заради нарушаването от тяхна страна на Закона за бюджета от 1916 г., предвиждащ, че в окупираните земи трябва да се прилагат законите на Царството (чл. 6 ал. 1), а когато има нужда там да се въведат особени наредби, това да става от МС със задължението да ги внесе за одобрение в първата сесия на НС (чл. 6 ал. 2).[35] Според обвинителството това изискване не винаги се спазва от подсъдимите (без обаче да се посочат конкретни примери) и това е причина те да бъдат обвинени в измяна на Отечеството.[36] В тая връзка в Обвинителния акт се определя, че измяната е налице всякога, когато „носителите на изпълнителната власт оставят да бъде унизено по тяхна вина достойнството на държавата“. Направеното тълкуване е интересно, но звучи пресилено. В конкретния случай игнорирането на текстовете от Закона за бюджета може да се разглежда само като косвено нарушение Конституцията, но не и като „измяна“.

Държавният обвинител смята, че положението на подсъдимите в тая ситуация се утежнява от факта, че те допускат България да се превърне от самостойна и независима страна в положение на германска колония за суровинни материали, тъй като с неспазването на формата, предвидена в Закона за бюджета, те позволяват безмитен износ от страна на съюзниците. Всичките тези престъпления според Обвинителния акт са неразривно свързани и трябва да се накажат по чл. 2 от ЗСВНК.[37]

На правителството се вменява вина и за намеса в работата на съдебните органи. Всъщност става въпрос за приетото през май 1917 г. постановление, заимствано от чл. 4 на правилника за реквизицията, съгласно което никой държавен чиновник не може да бъде подвеждан под отговорност от военно-съдебните власти без съгласието на министъра, в което ведомство работи. По тоя начин се нарушава чл. 1016 от Военно-съдебния закон (ВСЗ), предвиждащ право на прокурора да дава чиновници под съд за престъпления, подсъдни на военно-полевите съдилища, и така до голяма степен се парира борбата с корупцията в администрацията, тъй като са спрени редица дела срещу държавни чиновници, уличени в закононарушения. Изнесени са данни и за размествания на неудобни на правителството съдии, но това не може да се окачестви като министерско престъпление, тъй като подобни кадрови въпроси съгласно текстовете на ВСЗ се решават от военния министър.[38]

Бившите министри се обвиняват и заради издадената на 11.XII. 1915 г. заповед от Д. Тончев за приемане на германската книжна марка като редовно платежно средство. Това действие трудно може да се определи като нарушение по някои от действащите тогава закони. В случая актът е по-скоро нецелесъобразен, тъй като на българския пазар се появяват много германски банкноти, които в хода на войната се обезценяват на световните пазари и допълнително спомагат за дестабилизиране икономиката на България. От друга гледна точка, дори и въпросното разпореждане да не е законно, то е издадено само от министър Тончев и не може да доведе до углавно преследване на колегите му. Явно при формулиране на обвинението си казва думата погрешното разбиране на обвинителството за възможността от понасяне на колективна наказателна отговорност. На практика това значи, че незаконното действие на даден министър може да доведе и до възбуждане на съдебно преследване и срещу колегите му, които не се противопоставят на този акт – нещо недопустимо.

Подсъдимите са обвинени и заради отпуснатия с постановление на МС от 10.I.1918 г. заем в размер на 240 милиона златни лева на Райхсбанк от страна на БНБ.[39] Това става по личното нареждане на българското правителство, като целта е финансиране на германската страна, за да може тя да изкупи българския тютюн, който поради войната може да се пласира само сред държавите от Централните сили. Сделката не е внесена за утвърждаване в парламента и по тоя начин правителството нарушава чл. 123 от основния закон, така че обвинението е правилно.

Кабинетът е обвинен, че улеснява икономическото ограбване на страната, предоставяйки някои от важните съобщителни средства на държавата, например жп линията София – Ниш, станало фактически на 15.XII.1916 г. и оформено юридически на 10.I.1918 г. с постановление на МС, утвърждаващо сключената между българската и германска страна спогодба по този въпрос. Предавайки жп линията, министрите нарушават чл. 1 от Закона за БДЖ и пристанища, определящ, че експлоатацията на жп линиите е държавен монопол. Освен това посочената спогодба съдържа и клаузи, предвиждащи разходи за държавното ни съкровище. От тая гледна точка тя трябва да се одобри от НС, преди да влезе в сила на основание чл. 17 ал. 1 от ТК. Това обаче не е направено и така министрите погазват основния закон. По аналогичен начин се решава и участта на жп линиите от Зайчарския район, станало с постановление на МС от 20.VIII.1917 г.

Бившите министри са обвинени и затова, че дават възможност на германците да си устроят в пределите на Царството свои пощи, телеграфи, телефони, с което нарушават чл. 1 на Закона за пощите, телеграфите и телефоните – определящи експлоатацията им като държавен монопол.[40]

Като измяна е квалифицирано и бездействието на правителството по отношение на редица действия на администрацията в окупираните земи, нарушаващи правата и свободите на живеещите там граждани. Това становище за същността на

„измяната“ не може да се приеме, от какъвто и ъгъл да се погледне на изнесените факти.

В най-общ план по третия главен пункт от обвинителния акт подсъдимите се обвиняват в многобройни нарушения на Конституцията и измяна на Отечеството. За първото са изнесени достатъчно факти, а що се отнася до понятието „измяна“, то е тълкувано твърде произволно и в разрез с утвърдените за него представи.[41]

За всички разгледани престъпления се предлага бившите министри да се накажат не само по чл. 2 от ЗСВНК (както е в решението на НС от 29.III.1921 г.), но и по чл. 1 и 2 на Закона за наказанията... от 1880 г.

Четвъртото главно обвинение се отнася до противозаконното въвеждане в действие на неодобрения (според обвинителството) от НС 500-милионен заем, сключен с Дисконто Гезелшафт през 1914 г., както и свързаните с него договори за: Авансов заем от 120 милиона лв. номинални срещу съкровищни бонове, целта на който е погасяване дълговете на българската държава към руски и австроунгарски банки, както и на част от вътрешния дълг на правителството към БНБ; Постройка на жп линията Михайлово – Хасково – Порто Лагос; Експлоатация на каменовъглените мини „Перник“ и „Бобов дол“. Всички те са сключени на 29.VI/12.VII.1914 г. заедно с договора за заем и на същата дата са внесени за одобрение в парламента, като предварително е взето съгласието на царя съгласно изискванията на чл. 109 от ТК.[42]

Обвинението до голяма степен следва схемата на Решението за възбуждане съдебно преследване срещу бившите министри от 31.XII. 1919 г., както и това за предаването им на съд от 29.III.1921 г. Новото в Обвинителния акт в сравнение с решенията на парламента, касаещи Радославовите министри от 31.XII.1919 г. и 29.III.1921 г., е, че са изнесени данни, които според обвинителството уличават правителството в заблуждаване на народното представителство по време на обсъждането на заема. Това се прави чрез укриването на някои ангажименти, поети от правителството пред банковия консорциум. Става въпрос за четири писма, разменени между българската и германската страна едновременно със сключените на 29.VI/12.VII.1914 г. договори и останали неизвестни за депутатите.[43] С първото от тях министър-председателят В. Радославов уведомява германския пълномощен министър в София, че българското правителство е готово да поеме частта от Отоманския държавен дълг към Германия, сумата на който ще се определи от Международната финансова комисия в Париж. Тя е образувана през май 1913 г. във връзка с края на Първата балканска война и целта и е да разпредели дълга на Турция между държавите, придобили нейни територии, пропорционално на размера им. И понеже България също е между тях, то тя поема и част от задълженията на южната ни съседка към западните държави. Конкретните им размери се уточняват повече от година, като преговорите са започнати още от правителството на Ив. Гешов.[44]

На основание текста на писмото обаче радославистките министри са обвинени, че поемат ангажименти, водещи до финансови тежести на държавното съкровище без знанието на парламента. Внимателният прочит на неговия текст според мен води до по-друг извод. Може спокойно да се приеме, че то има характер на една предварителна договореност, чиито детайли ще са обект на допълнителни преговори и то при положение, че настъпят определени обстоятелства за в бъдеще. Не може и дума да става, че това е някакъв документ с реална правна сила, на базата на който може да се говори за реализирано министерско престъпление. Това още повече се вижда от факта, че на практика българското правителство не предприема никакви реални действия по изпълнение текста на писмото, а юридически нещата по Отоманския дълг се уреждат едва през 1920 г. и то от XIX ОНС.[45] В заключение може да се каже и това, че между писмото и договора за заем няма никаква юридическа връзка, просто то има характера на своеобразна декларация, значеща на практика, че българската държава е редовен лоялен платец по задълженията си, нещо небходимо преди отпускането на един крупен външен заем.

С второто писмо (имащо същите адресати) правителството на либералите поема ангажимент пред Дисконто Гезелшафт при положение, че в България се въведе монопол върху тютюна, неексплоатиран от държавата, то експлоатацията му да се повери на банковия консорциум за времето, в което е в сила договорът за заем от юли 1914 г. Освен това кабинетът обещава да не въвежда по-високо износно мито върху тютюна от това, което в момента на размяна на писмата се обсъжда в НС. За първата част на това писмо важат разсъжденията, които бяха направени по повод на горното писмо, т.е. в тая си част документът няма никаква правна сила. Освен това практиката в България дотогава показва, че монополите се въвеждат със закон, следователно са прерогатив на камарата. Що се отнася до текста за митата, то въпросът е малко по-деликатен. Вярно е, че той също не може да има правна сила, тъй като духът на Конституцията повелява всички международни финансови сделки, касаещи държавното съкровище, да се одобряват от Камарата. На практика обаче впоследствие кабинетът се съобразява с тази част от писмото и неколкократно иска от германската страна разрешение (което юридически не е необходимо) за това да внесе в НС законопроект за повишаване на митата. Въпреки всичко е пресилено да се твърди, че действията на министрите могат да се квалифицират като „министерско престъпление“. В крайна сметка парламентът е този, който решава стратегическите финансови въпроси на държавата, и впоследствие кабинетът се съобразява с неговата воля независимо, че предварително иска санкцията на германското правителство. Правителството на В. Радославов в конкретния случай би нарушило основния закон, ако започне да извършва действията, предвидени в двете писма, без да сезира законодателния орган. Съобразяване от страна на либералите с германската воля е по-скоро резултат от неточното тълкуване текстовете на писмата, които всъщност трябва да имат само характер на предварителна договореност, подлежаща на допълнителни преговори.

Третото писмо е на В. Радославов до дирекцията на Кредитна банка в София, която същевременно е представител на Дисконто Гезелшафт в нашата страна, и в него се обсъжда изграждането на мост на р. Дунав между България и Румъния при посредничеството на немския банков консорциум. От текста се вижда, че няма и следа от министерско престъпление.

Четвъртото писмо е на финансовия министър Д. Тончев и директора на българските държавни дългове Трайко Стоянов до дирекцията на Дисконто Гезелшафт. В него правителството обещава на банката да не въвежда без нейно съгласие монопол върху тютюна в продължение на 50 год., като при евентуална такава стъпка се потвърждават ангажиментите на правителството, указани в първото писмо на В. Радославов. Кабинетът се задължава и да не ипотекира принадлежащите на страната ни жп линии до изплащане на сумата от 120 млн. лв. по „авансовия заем“. От разгледаните клаузи не може да се намери обяснение за становището на обвинителството, според което бившите министри се занимават с уреждане на материя,

изрично запазена в конституционния текст за парламента. Така че в това отношение не може да се търси никакво реализирано министерско престъпление. В по-друг план може да се оцени текстът от писмото, с който министър Тончев определя една сума от заема в размер на 500 000 лв. да остане в разположение на „Дисконто“ за покриване на разходите от немска страна за проучване на жп линията Михайлово–Хасково–Порто Лагос и пристанището Порто Лагос. Съгласно договора за 500-милионния заем финансирането на тези строежи трябва да стане от втората му половина, която трябва да се изплати до 1.VIII.1917 г. А с текста на разглежданото писмо финансовият министър разрешава на „Дисконто“ да прихване 500 000 лв. (които несъмнено са част от парите, предназначени за строежите) от първата половина на заема. Данните показват, че тая сума наистина остава в разположение на банковия консорциум. Всичко това показва, че са извършени реални практически действия от страна на финансовия министър, които водят до промяна в клаузите на 500-милионния заем и по тоя начин той нарушава Конституцията, запазваща материята за заемите единствено в прерогативите на НС. И понеже четирите писма са одобрени от МС на 2.I.1915 г., то може да се приеме, че министрите, участващи в решението, извършват конституционно нарушение и логично са подведени под съдебна отговорност. Разглежданият дотук текст е и единственият пасаж от четирите писма, който може да послужи като основание за обвиняване бившите министри в „Нарушение на Конституцията“. Във всички останали случаи обвиненията срещу Радославовите министри на основание четирите писма звучат пресилено.

Кабинетът е обвинен и в това, че нарушава чл. 17 ал. 2 от ТК с разрешението, дадено на Д. Тончев, за внасянето в парламента за обсъждане на договори, имащи пряка връзка със заема, без те да са обсъдени предварително в правителствено заседание.[46] Подобно изискване обаче цитираният текст не съдържа, така че обвинението е несъстоятелно. Вярно е, че има установена подобна практика, но тя не е регламентирана юридически, което значи, че е възможно да не се спазва без никакви правни последствия.

Що се касае до обвинението за сключване на договора, резервиращ правото на „Дисконто Гезелшафт“ да построи жп линията Михайлово–Хасково–Порто Лагос чрез германската и австрийската индустрии, то в него се визира икономическата неизгодност на сделката.[47] Това обаче по мое мнение не е достатъчно за започващо съдебно дирене, тъй като не са изнесени никакви данни за съзнателно ощетяване на държавата от страна на бившите министри.

Същото може да се каже и за договора с „Дисконто Гезелшафт“, съгласно който консорциумът получава възможността да основе дружество, което като концесионер да експлоатира за неопределен срок каменовъглените мини „Перник“ и „Бобов дол“. По тоя начин според обвинителството се нанасят изключителни щети на държавата.[48]

Като цяло при формулиране на обвиненията, свързани с договорите, сключени между правителството и „Дисконто“, не е прецизирано в достатъчна степен докъде се простира вината на тогавашното НС и откъде започва вината на МС. В крайна сметка договорите са одобрени от народното представителство. Вярно е, че това не става по общоприетите норми на парламентарен живот, но вина за това не носи правителството, а подкрепящото го парламентарно мнозинство. Вярно е и че кабинетът упражнява силно влияние върху него и в тоя случай се възползва от това, за да прокара договорите, но за това може да се носи само морална и политическа отговорност, но не и съдебна.

Интересни са обвиненията срещу правителството за неговите действия след прогласуването на 500-милионния заем, които според обвинителството, водят до промяна в някои от клаузите му, както и тези на 120-милионния заем без съгласието на парламента. Става въпрос най-вече за сключения на 18/31.VII.1915 г. от пълномощника на кабинета Тр. Стоянов договор с Дирекцията на „Дисконто“, представляваща като цяло същия банков консорциум, участващ в договорите за 500-милионния и 120-милионния заем от 1914 г., но в намален състав, т.е. без участието на 6 белгийски, швейцарски и холандски банки, категорично отказващи да участват в новата сделка. Подписването на документа се налага от факта, че банковият консорциум, оглавяван от „Дисконто“, се оказва в невъзможност да оптира сумата от 250 милиона лева, представляваща първата част от 500-милионния заем в договорения срок, а той е 1.VIII.1915 г. Съгласно новите клаузи се приема, че това ще стане най-късно до една година, след като Германия, Австро-Унгария и Турция сключат мир със своите противници (чл. 3).

Освен това с чл. 4 от договора се променят и някои от клаузите на договора за 120-милионния „авансов“ заем от 1914 г., сумата от който вече е получена от българското правителство и трябва да се приспадне от първата част на 500-милионния заем.[49] В сравнение с договора за „аванс“ от юли 1914 г. се правят някои промени, отнасящи се до размера на лихвите и комисионните по заема, както и в размера на валутата, с която ще се погаси „авансовия“ заем.[50] Отново се фиксира, че сумата от 120 млн. лв. ще се прихване от 500-милионния заем, като за целта „Дисконто Гезелшафт“ отпуска от него една сума в размер на 97 млн. и 500 хил.марки = 120 млн. фр. франка = 120 млн. лв.

Според обвинителството правителството превишава правомощията си с факта, че не внася сключения договор за одобрение в парламента. За него това е самостоятелна финансова сделка от категорията на тия, подлежащи на утвърждаване от НС, а не просто поясняване начина на изпълнение на заемите от юли 1914 г. Първият му основен аргумент за тази оценка е, че страните по договора са нови – поради неучастието в него на шестте банки. Обвинителството има право, независимо че и в разглеждания договор, и в тези от юли 1914 г. Консорциумът, поемащ да обслужи заема, се оглавява от „Дисконто“ и в него не са прибавени други банки. Вярно е, че главната цел на българската страна е да получи желаните суми от заема и от тая гледна точка неучастието на шестте банки в сделката от 31.VII.1915 г. няма някакво фактическо значение за България.[51] От юридическа гледна точка обаче това е нов договор, тъй като на практика „Дисконто“ представлява вече друг консорциум.

Вторият аргумент на обвинителството, че правителството няма право на своя глава да измени срока на емитирането на заема, се нуждае от уточнение. За целта трябва да се кажат няколко думи за предписанията на ТК относно сключването на заеми. Текстът на чл. 123 от нея предвижда, че всички заеми се правят със съгласието на НС, което предполага, че в него влизат и сроковете на изплащане на заема. В случая не се пояснява дали става въпрос за предварително съгласие или за последващо одобрение, но ако се стъпи на текстовете на чл. 17 ал. 1 от ТК, даващи право на правителството да сключва международни договори от името на царя и подлежащи на утвърждаване от него, ще се види, че предварителната санкция не е небходима. Последващата санкция обаче е задължителна по смисъла на ал. 2 от чл. 17, съдържаща категоричното изискване, че всички договори, налагащи разходи на държавата,

„...стават окончателни само след приемането им от НС“. Значи за да има нарушение на основния закон в интересуващия ни случай, трябва да се докаже не просто, че правителството сключва договора от 18/31.VII.1915 г. и че той е скрит от парламента, а че в него се съдържат клаузи, обременяващи държавното съкровище и те са приведени в изпълнение от правителството. До такива разходи именно водят текстовете, предвиждащи отлагане от германска страна изплащането на първата част от заема за след края на войната. Това е така, тъй като едно от изричните условия на чл. 26 от договора за заем от юли 1914 г. е от първата му част да се изплати дългът на България към „Banque de Paris et des Pays – Bas“ в размер на 75 млн. франка. С новия контракт изплащането се отлага фактически за неопределено време. Така държавата ни се задължава с годишна лихва в размер на 8% върху дължимата сума, фиксирана още в споразумението, сключено на 7.XI.1913 г. от Д. Тончев с банката кредитор. Тези факти по мое мнение могат да служат за основание правителството да се обвини в нарушаване духа и текстовете на ТК. Още повече че кабинетът дава и съгласието си за изпълнение клаузите на договора зад гърба на народното представителство. Това ясно се вижда от две писма на премиера (носещи дати 20.VIII.1915 г. и 28.X.1915 г.) до пълномощните министри на Германия и Австро-Унгария в София. В тях той поема ангажимент пред германското правителство, че ако пред последното възникнат сериозни обстоятелства, непозволяващи изплащането на остатъка от първата част на заема, то българското правителството да отложи изплащането дълга на България към „Banque de Paris et des Pays – Bas“. В. Радославов дори поема ангажимент в такава ситуация да не внася за обсъждане в парламента проект за промяна на чл. 26 от договора за 500-милионния заем.[52] Писмото само по себе си няма правна сила, но то фактически потвърждава ангажиментите на правителството по договора от 18.VII.1915 г. и от него се вижда, че в министрите от „либералната“ концентрация е налице твърда воля да действат в тоя случай зад гърба на НС. В случая няма никакво значение и това, че отлагането емисията на заема се налага от страна на банковия консорциум от факта, че германските закони не позволяват привеждането на суми на неприятелски държави по време на война (а Франция е именно такава). В създалата се ситуация правителството е длъжно да сезира парламента и да иска санкцията му за настъпилата

промяна. Това обаче така и не става и по тоя начин министрите нарушават духа и буквата на основния закон. Следователно по втория аргумент на обвинителството може да се каже, че не просто промяната на срока на заема води до нарушение на ТК, а тази промяна, която носи на държавата допълнителни разходи. Ако например кабинетът се бе споразумял за намаляване лихвата по заема от 1914 г., или и на който и да е друг заем, то тогава съвсем спокойно може на основание чл. 17 ал. 1 и чл. 92 от ТК да запази договора в тайна, мотивирайки се с интересите и сигурността на държавата.

Обвинителството излага още два аргумента за противоконституционността на договора от юли 1915 г. Първият е, че при погасяването на получения през 1914 г. „аванс“ в размер на 120 милиона франка с нов „аванс“, който ще се прихване от първата част на 500-милионния заем, правителството се съгласява да го погасява не по уговорения през 1914 г. курс между марката и франка в съотношение 80 марки = 100 франка, а в съотношение 81,25 марки = 100 франка. В резултат тая стъпка при изплащането на дълга българското държавно съкровище губи около 1,5 милиона марки. Разликата идва оттам, че при отпускане на заема от 1914 г. се прилага т.нар. „Берлински обичай“, съгласно който при отпускане на кредити сумата в марки се пресмята при курс с една марка под паритетния. И понеже тогава курсът е 81 марки = 100 франка, то 120-милионния заем ни е отпуснат в съотношение на въпросните валути 80 /100. При сключването обаче на договора от юли 1915 г. се приема погасяването да стане по действащия тогава курс, който е 81,25 марки = 100 франка. Между впрочем парламентът на практика е сезиран за тая стъпка, тъй като в чл. 3 на договора за „аванс“ от 1914 г. изрично е указано, че изплащането му ще стане в германски марки по курса марка–франк в деня на падежа. От тая гледна точка кабинетът действа правомерно. В случая финансовата щета е нанесена от разликите между две чужди валути, които не могат да се контролират от българското правителство и установената практика на берлинския капиталов пазар, с която парламентът се съобразява при санкциониране заемите от юли 1914 г.

Последният аргумент на обвинителството е, че с договора от 1915 г. се определят нови, по-високи в сравнение с 1914 г. лихви, касаещи погасяването на 120-милионния аванс, като по тоя начин държавното съкровище се обременява с допълнителни разходи. Изчисленията обаче показват, че докато договорираната лихва по договора от 1914 г. е 6 % + 3/8 % комисионна на всяко тримесечие, или общо 7,5% на година, то новата се приема да бъде между 6 и 6, 5% + 1/8 комисионна на тримесечие, което значи, че размерът ѝ ще се движи между 6,5% и 7% годишно.[53] Изгодността на цялата сделка се вижда и от факта, че от 31.I.1916 г. лихвата по заема е намалена с още 0,5%. Тези данни ясно показват несъстоятелността на мотивите, изложени от държавния обвинител, а фактът, че договорът не обременява финансово държавата, го изключва от категорията на ония, които съгласно чл. 17 ал. 2 трябва непременно да станат достояние на народното представителство. Същият текст дава възможност на правителството да сключва договори, които да не се съобщават на НС при положение, че това застрашава сигурността на държавата или да навреждa нейните интереси (чл. 92). Разглежданият договор може да бъде подведен под този знаменател, тъй като неговото афиширане може да се изтълкува като открито обвързване на страната ни с Германия в бушуващата вече война и да създаде ненавременни външнополитически затруднения на държавата.

На основа изложените данни може да се каже, че обвинението спрямо Радославовите министри за нарушение на Конституцията при приложението на 500-милионния заем изразяващо се най-вече с приложението на договора от 18/31.VII.1915 г. е правилно, но не е формулирано прецизно.

Правителството е обвинено и заради практическото приложение на договора за отдаване в експлоатация на мините „Перник“ и „Бобов дол“. Съгласно неговите текстове това трябва да стане под формата на концесия от българо-германско дружество, в което българската страна ще има капитал в размер най-много до 30%. То се създава през 1916 г. под името „Национално дружество за минна индустрия“. Конкретното обвинение срещу правителството е, че то му предава за експлоатация не само двете мини, чиито граници са точно установени в чл. 48 от Закона за мините, а целия каменовъглен басейн във Владайско–Мошинско–Пернишката котловина, заедно с Бобовдолския каменовъглен басейн, границите на които са определени в чл. 63 от същия закона. Тези действия, фактически променящи клаузите на договора от 1914 г., в който става въпрос за отдаване като концесия само на мините, се извършват без санкцията на НС и дават основание на обвинителството

да твърди, че бившите министри нанасят сериозни щети на държавата. Само за илюстрация може да се посочи, че докато мина „Перник“ обхваща територия в размер на 800 хектара, то прилежащият ѝ размер обхваща 263 000 хектара. Евентуалното отдаване на целия басейн ще доведе и до нарушаване Закона за мините, в който е казано, че могат да се отдават на концесия мини с размери от 500 до 800 хектара.

Цялото обвинение обаче е формулирано некоректно. Наистина в част от министрите, като В. Радославов и най-вече Д. Тончев, има настроения за предаване на това национално богатство в размери, фиксирани в чл. 63 от Закона за мините, т.е. не само мините, а и басейните около тях, и в това отношение те до голяма степен действат зад гърба на останалите си колеги, които са на противоположното мнение.[54] По тая причина дори титулярът на МТПТ Ж. Бакалов подава оставка, но тя не е приета от министър-председателя. Вътрешно-правителствената опозиция в крайна сметка успява да постигне своето в започналите преговори с германската страна и мините остават в български ръце. За нейния успех помага и главнокомандващият армията Н. Жеков, който е готов със сила да осуети предаването на мината на германците.[55] Всичко това показва, че въобще не може да се говори за някакво министерско престъпление при приложението на договора. В случая е налице само престъпна воля у някои министри, която на практика остава нереализирана и не може да бъде основание за съдебно преследване.

За всички деяния по § 4 от Обвинителния акт се предлага бившите министри да се накажат по чл. 2 на Закона за наказанията... от 1880 г.

По време на предварителното следствие бившите министри признават, че съзнателно са извършили всички действия, посочени в пункт четвърти на Обвинителния акт, но твърдят, че това става напълно конституционносъобразно.

Петото главно обвинение касае противоконституционното сключване на 150-милионния авансов заем в началото на 1915 г.[56] Основните аргументи следват схемата на обвинителството от март 1921 г., когато парламентът решава окончателно да предаде бившите министри на съд. В Обвинителния акт се казва, че твърденията на подсъдимите по време на предварителното следствие, че са действали абсолютно в хармония с изискванията на Законите за свръхсметните кредити от периода 1912–1914 г., не отговарят на истината и се повтарят старите аргументи за противозаконната им дейност, изложени вече пред парламента. Освен това се подчертават и значителните щети, нанесени на държавата в резултат на тези действия, довели до облагодетелстване на трети лица, с което нарушават чл. 155 от основния закон, фиксиращ като министерско престъпление причиняването вреда на държавата за лична полза. Тук се прави едно разширително тълкуване на понятието „лична полза“. То е налице според обвинителството не само когато щетите са направени от стремеж за пряко лично облагодетелстване, а и когато те са насочени против държавния, против обществения интерес. В случая това е направено чрез облагодетелстването на чужди банки и следователно според обвинителството са налице елементите на министерско престъпление за „лична полза“. Направеното тълкуване е произволно и прекалено много се отличава от конституционния текст.

Всъщност, за да се докаже правомерността на сключената финансова сделка, трябва да се отговори на въпроса, може ли да се използват при сключването на заема законите за свръхсметните кредити от периода 1912–1914 г. и до каква степен. За целта е необходимо да се кажат по няколко думи за тях.

През септември 1912 г. са утвърдени два закона за свръхсметни кредити. Първият в размер от 50 милиона лева, а вторият – на 22 226 610 лв. Те са предназначени да се употребят за заплати, възнаграждения, въоръжение и тилово обезпечаване на армията. Кредитите трябва да се покрият от заеми, чиито падежи и лихви трябва предварително да се одобрят от МС.

От декември 1912 г. до август 1913 г. са гласувани и утвърдени още пет кредита по 50 милиона лева, които трябва да се използват за нуждите на армията, изброени в законите от септември 1912 г. Тези разходи трябва да се покрият от произведението на заеми срещу съкровищни бонове.[57]

На 26.XI.1914 г. влиза в действие още един закон за свръхсметен кредит в размер на 33 722 млн. лева, сумата от който трябва да се употреби за същите нужди, както и при аналогичните закони от септември 1912 г., като се предвижда лихвите да бъдат определени от МС. Всички тези кредити се отнасят до разходи, направени по Балканските войни, общата сума на които възлиза на 355 982 610 лв.

Като закони, касаещи пряко подготовката на участието на България в Първата световна война могат да се характеризират: Законът за свръхсметен кредит от 5.VIII.1914 г. и Законът за

попълване и поправка на материалната част на армията от 18.VIII. 1914 г. С първия от тях се разрешава на правителството 50-милионен кредит, аналогичен с 50-милионния кредит от 1912 г., който трябва да се покрие или „от произведението от съкровищни бонове, лихвата на които ще се определи от МС, или от произведението на аванса от 120 милиона лева, сключен с Дисконто Гезелшафт“. С втория се разрешава на министъра на войната да направи 150 милиона лева разходи за въоръжение, облекло, инженерно имущество, санитарни материали и морска отбрана. Сумите трябва да се набавят от заем, лихвите на който ще се определят от МС, а до неговото сключване – от съкровищни бонове.[58]

По мое мнение законите, гласувани с цел покриването на разходите по участието на България в Балканските войни, са за съвършено други цели от тия, които преследва 150-милионният заем. Освен това и към 31.XII.1914 г., т.е. 1 месец преди сключване на 150-милионния заем, от тях остава неусвоена сума в размер малко по-голям от 50 млн. лв.[59] От тая гледна точка правителството неправилно се позовава и на тях при подписването на заема. Гласуваният обаче на 5.VIII.1914 г. 50-милионен свръхсметен кредит, както и Законът за попълване материалната част на армията от 18. VIII. с.г., с който се разрешава на министъра на войната да направи разходи в размер на 150 млн. лева, могат да служат като база за оправдаване действията на кабинета. Просто общата сума на разрешените разходи по двата закона е в размер на 200 млн. лв., които да се изразходят предимно за въоръжаване. Именно това е и основната цел на сключения с договорите на 31.I. и 4.II.1915 г. заем. Обвинителството обаче неправилно абсолютизира този факт, тъй като при разрешаването на свръхсметните кредити от август 1914 г. се дава възможност и за доставка на някои други стоки. Освен това заемът е сключен срещу съкровищни бонове, точно според изискванията на закона от 18.VIII.1914 г. Що се отнася до това, че сумите са отпуснати в марки и крони, а не във франкове както е предвидено в разрешените свръхсметни кредити, то това не може да се приеме за нарушение, тъй като българското правителство получава еквивалента на франковете. А и трудно може да се иска от двете империи да отпуснат заема във валутата на един от основните си противници – Франция. Що се отнася до това, че марката и кроната се изчисляват по по-нисък курс при предоставяне заема на българската страна и по по-висок при неговото изплащане, то вече бе казано, че това е една наложена практика.

От всичко казано дотук може да се приеме, че Радослвовите министри действат напълно законно и конституционносъобразно при сключването на заема. Друг е въпросът, че при практическото му изразходване, издавайки съответните платежни заповеди, те се позовават не само на законите за свръхсметните кредити от август 1914 г., а и на тия от 1912–1913 г. Това обаче пресилено може да бъде окачествено като закононарушение, а по-скоро като действие на ръба на закона, тъй като те не излизат извън рамките на сумата от 150 млн. лв.[60] От тая гледна точка предложението да бъдат наказани по чл. 2 на Закона за наказанията... е неиздържано. В още по-голяма степен това важи и за исканото наказание по чл. 3 от същия закон, тъй като при разглежданата сделка не може в никой случай да се твърди, че министрите нанасят вреда на Царството с цел личното си облагодетелстване.

Шестото главно обвинение към бившите министри е заради противоконституционно сключеният от тях 200-милионен заем за финансирането на войната, уговорен на 24.VIII.1915 г. в договорите и конвенциите между България и Централните сили.[61] Всъщност първоначално във военната конвенция на България с Германия се говори не за заем, а за военна помощ от 200-милиона франка (т. 6). Обаче в тайната спогодба между двете държави, съставена в София на същия ден, в който и военната конвенция, вече става въпрос за заем, който ще се отпусне на страната от Германия и Австро-Унгария в деня на българската мобилизация и ще се изплати окончателно до три месеца след това. Промяната е направена по настояване на ген. Жеков (подкрепен от В. Радославов и Д. Тончев), тъй като по неговите думи България се готви да участва във войната „в името на своите светли идеали, а не заради някакви си 200 милиона“.[62] Договарящите се страни се споразумяват при положение, че войната продължи повече от четири месеца, то Германия съвместно с Австро-Унгария да отпусне нов заем (т. 5). Съгласно текста на конвенцията подробностите по заема ще са предмет на допълнителни преговори. Ако се съди по данните от дневника на П. Пешев, някои от членове на кабинета са информирани, че заемът ще е безлихвен. Впоследствие обаче финансовият министър явно се поддава на натиска от германска страна и в хода на преговорите се съгласява заемът да е с 5,5% годишна лихва. Това поражда известни съмнения за лично облагодетелстване на Тончев, които така и остават недоказани.[63] Самият договор е сключен от него на 7/20.XI.1915 г. (когато българското правителство вече е получило половината от заема, тъй като на 21.IX. и на 21.X. с.г. са изплатени две вноски по 50 млн. лв.), а е одобрен от МС на 4.XII. с.г., на основание законите за свръхсметните кредити от периода 1912–1914 г. Впоследствие, базирайки се на т. 5 от тайната конвенция, правителството на България изисква от съюзниците ежемесечни „аванси“ по 50 милиона франка при условията на 200-милионния заем. Желанието на кабинета е удовлетворено, но в резултат на това държавата ни натрупва допълнително значителни дългове. По искане на финансовия министър Д. Тончев в края на септември 1916 г. кабинетът издава постановление, с което одобрява както направените дългове, така и тези, които ще се направят занапред по гореуказания начин. По тоя начин фактически се оформя един заем с неопределени размери и продължителност, чието изплащане продължава до ноември 1917 г. и донася на България дълг от 1 350 000 000 франка.[64] Тези действия на кабинета според обвинителството водят до нарушаване на чл. 17 ал. 2 от ТК, изрично предвиждащ, че всички договори, налагащи разходи на държавата (а цитираният заем води точно до това), за да бъдат валидни, трябва да се одобрят от НС.

Анализирайки въпросните закони, обвинителството стига до извода, че те не дават на радославистките министри никакви правни основания за сключване на 200-милионния заем и последвалите го ежемесечни вноски в размер на 50 милиона лева. Освен това то смята, че това е абсурдно и политически неморално, тъй като законите са гласувани на други кабинети и за съвършено други цели. Ако така се постави въпросът, то обвинителството е на мнение, че ще излезе едва ли не, че кабинетите на Ив. Гешов и Ст. Данев са прокарали през камарата въпросните кредити, за да финансират политиката на едни от най-големите си противници в лицето на радославистите. Приемането на тезата, че бившите министри нарушават цитираните закони, автоматически води до тезата, че при сключването на заема се нарушава и чл. 123 от основния закон, забраняващ по принцип правителството да сключва заеми без съгласието на парламента и следващия чл. 124, който, макар и допускащ изключение от това правило при остра нужда на държавата, поставя условие за незабавно свикване на НС с цел одобряване на сделката.

В по-различен план биха стояли нещата, ако военните разходи, разрешени със Закона за 50-милионен свръхсметен кредит от 5.VIII. 1914 г., както и със Закона за попълване материалната част на армията от 18.VIII. с.г. (с който се разрешава на министъра на войната да направи разходи в размер на 150 млн. лв.) не бяха фактически извършени с договора за 150-милионния „авансов“ заем. Просто общата сума на разрешените разходи по двата закона в размер на 200 млн. лв., и то предимно за въоръжаване, щеше да послужи като юридическо основание за „военния“ заем. Всъщност Радославовите министри нарушават Конституцията в нейния чл. 17 ал. 2 не със сключването на договора за заем (тъй като правителството има такива конституционни прерогативи), а с неговото въвеждане в действие без ратификацията му от страна на парламента.

По време на предварителното следствие подсъдимите твърдят, че са действали напълно законосъобразно, тъй като според тяхното тълкуване няма никакви пречки за ползване на всички закони, разрешаващи свръхсметни кредити от периода 1912–1914 г. Стъпвайки на тая база, те неправомерно твърдят, че тъй като въпросните закони разрешават кредити в размери над 500 милиона лева за военни нужди, а до момента на сключване на договора от 20.XI.1915 г. България намира заеми, сумата от които е почти на половината от разрешената, то те не превишават правата си нито при 200-милионния заем, нито при последвалите ежемесечни вноски в размер на 50 млн. франка. Те твърдят, че няма значение това, че някои от кредитите са разрешени на правителствата на Гешов и Данев. Според тях законът си е закон и правата, които той дава, автоматически се прехвърлят и върху кабинета на В. Радославов. Освен това през 1916 г., съответно през януари и септември, са утвърдени още два извънредни свръхсметни кредита, съответно за 530 млн. лв. и 350 млн. лв., а през май 1917 г. – за 535 млн. лв. Според тяхната сметка те в нито един момент не излизат извън рамките на гласуваните суми, даже ако се прибавят ежемесечните вноски от по 50 милиона лева.[65] Всичко това би било точно така, ако правителството на В. Радославов можеше да ползва всички закони за свръхсметните кредити от периода 1912–1913 г., разрешени на народняците и прогресивнолибералите. За тяхна зла участ обаче, както вече бе казано, тези закони са за съвършено други цели, т.е. за оправдаване разходите, направени по време на Балканските войни и не могат да се ползват при финансиране на българското участие в Първата световна война. Освен това някои от законите, на които се позовават подсъдимите, нямат нищо общо с въоръжаването на армията.

Ако погледнем историята на 200-милионния заем, ще видим, че обвиняемите вървят към закононарушението някак си „постепенно“. Самото сключване на заема още не значи нарушение, тъй като правителството има подобни прерогативи по смисъла на чл. 17 ал. 2 от ТК. Всичко би било напълно редовно при спазване първоначалните условия на конвенцията от Плес за получаване на финансова помощ от 200 млн. лв. Тогава правителството може съвсем спокойно, имайки предвид интересите и сигурността на държавата, да не информира парламента за този текст на основание чл. 17 ал. 2 от ТК, тъй като страната ни не се обременява с никакви разходи. Аналогично би било положението и ако примерно заемът е безлихвен – нещо, което според някои данни се обсъжда след тайната спогодба, сключена в София на 6.IX.1915 г.[66] Самото сключване на заема през ноември 1915 г. още не значи закононарушение, тъй като кабинетът има подобни права по смисъла на чл. 17 ал. 2 от ТК. Погазването на Конституцията се извършва след практическото въвеждане в действие на този неодобрен от парламента договор, станало с приемането на третата и четвърта вноска от заема (съответно на 21.XI и 21.XII.1915 г.).[67] По тоя начин държавата фактически се задължава по изплащането на уговорената в него лихва в размер на 5,5 %, която фактически е разход за сметка на държавното съкровище и следователно в разрез със смисъла на чл. 17 ал. 2, изискващ договорите, налагащи разходи на държавата, да придобиват правна сила само след ратификацията им от НС. Правителството можеше да избегне отговорността по това конституционно нарушение, ако бе изчакало малко повече от месец, тъй като на 31.XII.1915 / 12.I.1916 г. парламентът му гласува големия свръхсметен кредит за войната в размер на 530 млн. лв. и следователно, ако заемът се приведеше в действие след този акт, то всичко щеше да е редовно.

От изложеното дотук следва, че Радославовите министри действат неправомерно при прилагането на 200-милионния заем и извършват престъплението „нарушение на Конституцията“, фиксирано в чл. 155 от основния ни закон. От тая гледна точка исканото наказание по чл. 2 на Закона за наказанията... е правилно.

Седмото обвинение се отнася до реквизирането на мина „Плакалница“ в полза на германското правителство, станало с министерско постановление на 28.XII.1915 г.[68]

Претенциите на съюзниците към мината са афиширани открито към края на 1915 г. В това отношение те срещат най-голямо съчувствие от страна на военния министър К. Найденов. Същият според обвинителния акт дори пренебрегва искането на своя колега в кабинета Ж. Бакалов за освобождаване от редовете на армията на 76 души, които преди войната работят в мината. Всъщност тук обвинителството не е съвсем точно, тъй като главен противник на освобождаването на искания персонал е главнокомандващият Н. Жеков, а К. Найденов започва да настоява за предаването мината на германците едва след отказа на Жеков. В крайна сметка така експлоатацията на мината от страна на българската държава е осуетена и на 28.XII.1915 г. по доклад на К. Найденов МС решава мината да се даде за експлоатация на германското правителство, „докато трае войната“. За целта е образувана смесена българо-германска комисия, която трябва да уточни подробностите. Тя обаче излиза със становище, че е по-добре мината да се експлоатира от самата ѝ управа, нещо на практика означаващо, че „Плакалница“ остава в български ръце. Въпреки това на 17.III.1916 г., по доклад отново на К. Найденов, МС повторно решава мината да се реквизира в полза на германците, което и реално се осъществява на 25.III.1916 г. Интересно е, че при подписването на съответните протоколи от 25.III. самите представители на концесионера, т.е. на германската страна, изказват мнение, че предаването на мината е в противоречие със Закона за реквизицията. Два месеца след минаването на мината в германски ръце е освободен от армията и желаният от немска страна персонал, между които са и исканите по-рано от министър Бакалов 76 души. Освен това българското правителство не прави на практика нищо за изпълнение на чл. 6 от договора за реквизиция на мината, предвиждащ, че един или няколко български контрольори ще наблюдават начина на нейната експлоатация и това положение трае 2 год. и 5 месеца!

По тоя сервилен начин българските министри според обвинителството се показват „по-големи германци, отколкото самите германци“. Актът на реквизиране на мината заедно с принадлежащия и инвентар се разглежда като нарушение на Закона за реквизицията, допускащ реквизирането на предмети

само за нуждите на българската войска, но не указващ изрично, че това е възможно и в полза на чужди правителства. Освен това кабинетът е обвинен, че пренебрегва и изискването да се реквизират предмети (но в никой случай фабрики и мини) само от български поданици (§ 68 от „Правилника за способа на реквизирането и предаването във войската разните предмети във време на мобилизация и война за изплащането на реквизицията“), а мината е дадена като концесия още преди войната на руския поданик Маврокордато.[69]

Първото обвинение е формулирано пресилено, тъй като чл. 1 на Закона за реквизицията наистина не посочва изрично, че е възможно да се правят реквизиции в полза на чужди правителства, а говори общо за нуждите на българската войска. Но от духа на чл. 1 може да се направи изводът, че е достатъчно армията ни да се ползва от направените реквизиции независимо от начина на извършването им.

Действията на обвиняемите при реквизирането на мината, касаещи факта, че неин собственик е чужд поданик, могат да бъдат оправдани, ако се стъпи на чл. 63 от ТК, изрично предвиждащ, че „Всички недвижими имоти, които се намират в Царството, макар би, че принадлежали на чужденци, се намират под действието на българските закони“. Следователно, за да се прецени законосъобразността на действията на кабинета, трябва да се види какво точно предписват тези закони и в частност Законът за реквизицията. Правилникът към него в своята ал. 2 на чл. 2 изрично указва, че имотите на чуждите поданици подлежат на реквизиране съобразно международните търговски договори, сключени от българската държава. По това време обаче страната ни няма никакво действащо споразумение с Русия по този въпрос и фактът, че мината е собственост на руския поданик Маврокордато, не е пречка за реквизицията и тъй като при положение, че няма международни спогодби, то той трябва да се третира на равна нога с българските граждани.[70] Що се отнася до реквизицията на инвентара, то за нейно оправдаване може да служи чл. 17 от „Правилника...“, според който чужденците и то тия от тях, непритежаващи недвижими имоти в страната, са застраховани от реквизиция само на хранителни припаси. Прекратяването на договора с Маврокордато е оправдано от факта, че България се намира в състояние на война с Русия и е нецелесъобразно неин поданик да експлоатира жизненоважен за страната ни обект, какъвто е мина „Плакалница“.

Освен това управител на мината е белгийският инженер Рафаил Сибил и в нея до тоя момент работят и други лица, които са поданици на държави, намиращи се в момента във война с България, а това е възможна предпоставка за различни саботажи.[71]

Другият проблем, който може да се постави, е дали мините са от категорията на тия съоръжения, подлежащи на реквизиция? Отговора на въпроса намираме в чл. 2, б. „в“ от Закона за реквизицията, разрешаващ реквизицията на въглища, а в мина „Плакалница“ се добива именно такъв артикул. До подобни изводи води и текстът на § 66 от „Правилника...“, поясняващ, че за нуждите на войската могат да се реквизират „всички машини и фабрики, чрез които се произвеждат материи за облекло, снаряжение и прочее...“. Така че няма никаква нормативна пречка да се реквизира цялата мина заедно с инвентара ѝ.

От всичко казано дотук на пръв поглед може да се направи изводът, че реквизирането на мина „Плакалница“ е законен акт и от тая гледна точка предявеното спрямо бившите министри обвинение в нарушаване на чл. 2 от Закона за реквизицията, водещо и до нарушаване на основния закон и исканото наказание по чл. 2 от Закона за наказанията... от 1880 г., не почиват на реална основа. Всичко би било точно така, ако при извършване на реквизицията бе спазена формата, изисквана от чл. 55 на Закона за мините, по смисъла на който минните концесии се отстъпват с указ по постановление на МС.[72] Подобен указ обаче не се издава, реквизицията се извършва само с постановление на МС (нещо неупоменато в обвинителния акт) и по тоя начин министрите нарушават Закона за мините, а оттам и косвено ТК.

Що се отнася до целесъобразността на акта, случаят е ясен, тъй като въпреки трудностите по експлоатацията и много по-добър изглежда вариантът мината да се експлоатира от българската държава.

Осмото главно обвинение срещу радославистите е заради противоконституционното въвеждане на раздел III от ВНЗ на основание чл. 47 от основния закон.[73] Основните негови аспекти вече бяха разгледани, като тук само трябва да се каже, че обвинителството съвсем правилно отбелязва, че последвалото одобрение на този акт (на 21.XII.1914 г.) от НС не покрива углавната отговорност на МС. За извършеното престъпление правилно се иска наказание по чл. 2 от Закона за наказанията...

от 1880 г. и чл. 1 от ЗСВНК, изрично подвеждащ разглежданото деяние на министрите като престъпление и предвиждащ за него санкцията смърт или доживотен затвор. И двете предложени наказания точно отразяват мнението по този въпрос на НС, изразено с решението от 29.III.1921 г.

В пункт девети подсъдимите министри се обвиняват: „В нарушение на Конституцията – чрез систематическо нарушение на Закона за митниците, Закона за обществената предвидливост (ЗОП) от 7.III. 1915 г., Закона за стопански грижи и обществена предвидливост (ЗСГОП) от 26.VIII.1916 г. и умишлено хаотично уреждане на вноса и износа на стоки в и от страната през 1915–1918 г.“[74]

Що се отнася до първите два закона, то обвиненията се изразяват главно в това, че правителството действа избирателно при упражняване на прерогативите си относно издаването на разрешения за внос и износ на различни стоки от първа необходимост. По-точно казано – когато търговците са близки до правителството лица, те получават съответното разрешително, а когато не са – на тях им се отказва. Същността на обвинението е, че по тоя начин се облагодетелстват трети лица, които в своето болшинство са правителствени партизани. За да е състамомерно подобно обвинение, трябва да се докаже, че в членовете на кабинета (действащи впрочем в рамките на правомощията си) са налице користни намерения с цел лично облагодетелстване или пък има някакво нарушаване на законите. По тоя начин техните деяния могат да попаднат под ударите на чл. 155 от ТК, предвиждащ като министерски престъпления нанасянето вреда на държавата „за лична полза“ или пък нарушението на Конституцията. Опит за това се прави в някои от следващите пунктове на Обвинителния акт. В противен случай не може да се формулира никакво обвинение, тъй като съгласно чл. 11 от Закона за митниците министърът на финансите е органът, който разрешава вноса и износа, без затова да е необходима санкцията на целия МС.[75] Единственото ограничение в тая посока е изискването, залегнало в чл. 13 от същия закон, разпорежданията му да се оформят в монаршески указ, който от своя страна трябва да се внесе за одобрение в най-близката сесия на НС. От 7.III.1915 г. с приемането на ЗОП вече МС е оторизиран да издава съответните разрешителни по своя преценка. Друг е въпросът, че наистина в това отношение правителството, както впрочем и по-рано финансовият министър, действа твърде избирателно. В МС на моменти решенията дори се вземат без необходимия кворум и впоследствие се узаконяват с подписите на някои от отсъстващите министри. От тая гледна точка трябва да се отбележи, че са предявени и някои обвинения на Н. Жеков за постановления на МС относно износа, за които той не знае и съответно не подписва и следователно не може да отговаря за тях. Освен това срещу него има и обвинения за подобни постановления, отнасящи се за времето, когато той не е вече министър и не може да отговаря в качеството си на такъв.[76]

В Обвинителния акт е изнесена и информация за превишаване на правата от страна на финансовия министър в условията на действие на ЗОП. Конкретно става въпрос за това, че Д. Тончев не се съобразява с нормативната база на МС от 1914 г., касаеща забраната за износ на някои видове едър рогат добитък и в една телеграма до митниците от 6.XII.1914 г. разширява самоволно кръга на животните, които могат да се изнасят. По тоя начин той фактически превишава компетенциите си, като не се събразява с факта, че никое министерство не може да видоизменя решенията на колективния орган МС. Това на практика според автора е едно косвено нарушение на основния закон.

Друг подобен пример е освобождаването от мита и митнически формалности на всички стоки и колети на съюзническите армии, станало на 11.XI.1915 г. по разпореждане на МФ. Съгласно смисъла на чл. 5 от Закона за митниците финансовият министър има право да намалява или отменя временно митата на стоките, които по негова преценка са необходими за прехрана на хората и добитъка на страната, лекуване на населението или при положение, че митата върху тях не могат да се изплащат поради непреодолима сила. В такъв случай обаче министърът е длъжен да внесе разпоредбата си за одобрение в НС (чл. 13 от закона). Действията на министър Тончев са одобрени през февруари следващата година, но по тоя начин той не може да се освободи от отговорност за времето, през което разпоредбата му действа без санкцията на Камарата. Самата му заповед е незаконна поради факта, че разрешеният износ на хранителни продукти в никой случай не улеснява изхранването на българското население по смисъла на чл. 5 от Закона за митниците.[77]

Що се отнася до обвиненията за нарушаване на чл. 12 от Закона за митниците, даващ например право на министъра на финансите да увеличава митата на стоките, произлизащи от

неприятелските държави, до два пъти над предвидените в тарифите стойности, то за тях не са изнесени данни.

Същото може да се каже и за обвиненията по нарушаване на чл. 15, определящ, че митниците събират освен митата и бериите, предвидени в Закона за митниците, и тези, предвидени в другите закони.

Относно нарушенията на ЗСГОП са приведени данни за един спор между финансовото министерство и създадения със ЗСГОП от 26.VIII. 1916 г. Централен комитет за стопански грижи и обществена предвидливост (ЦК за СГОП), при който обвинителството смята, че правителството превишава правата си.[78] В известен смисъл това е конфликт между законодателната и изпълнителна власт. Накратко казано, със създаването на ЦК за СГОП, състоящ се от 18 народни представители, парламентът фактически се опитва да концетрира в свои ръце всички въпроси относно вноса, износа, прехраната и продоволствието на населението. Законът в чл. 8 б. „м“ дава право на комитета по своя преценка да забранява износа на всякакви стоки. Решението обаче подлежи на утвърждаване от МС (чл. 12). Именно на тая основа се поражда и конфликтът, тъй като веднага след конституирането си новият орган се възползва от правомощието си по чл. 8 б.“м“ и забранява износа на стоки. Решението е утвърдено от МФ и изпратено до митниците за изпълнение. Освен това в отделен документ на 29.VIII. финансовото министерство обяснява на митниците, че с акта от 26.VIII. се отменят всички досега издадени разрешения за износ. На 31.VIII.1916 г. обаче главният секретар на министерството Никола Пиперов с телеграма до митниците им нарежда да разрешават износ на всички стоки, за които износителите имат разрешение към датата 25.VIII.1916 г. от правителството, тъй като спрямо тях действието на чл. 8 б. „м“ няма да се прилага.[79] За този акт е уведомен и комитетът и по тоя начин конфликтът започва, тъй като в съответния документ се казва, че МС „е изтълкувал“ чл. 8 б. „м“ при издаване на разпореждането си. Не се посочва обаче кога точно е извършено тълкуването и дали е облечено в съответната документална форма. По тая причина комитетът отказва да се съобразява със становището на МФ, въпреки последвалия натиск от страна на министър Тончев. В крайна сметка на 21.IX.1916 г. МС приема постановление с текст, идентичен на този от телеграмата на МФ от 31.VIII.1916 г., и спорът приключва. На основание гореизложените факти обвинителството решава, че МС попречва на ЦКСГОП да изпълни „длъжността“ си и по тоя начин осуетява прилагането на закона от 26.VIII.1916 г. Това в обвинителния акт е окачествено като изземване на законодателните правомощия от НС и нарушение на чл. 43 и чл. 44 от ТК. Формулировката на обвинителството обаче е неточна, тъй като дейността на правителството изцяло почива на прерогативите му, дадени от ЗСГОП в неговия чл. 12. Разгледаният случай всъщност поставя един теоретичен въпрос, т.е. новоприетият ЗСГОП отменя ли автоматически всички издадени до датата на приемането му разрешения за износ на основание стария закон, т.е. ЗОП от 1915 г. По мое мнение той не може да има такова действие, първо, защото разрешенията са издадени напълно законно, и второ, никъде в ЗСГОП не се указва изрично, че му се придава обратна сила.

Като цяло може да се каже, че много от обвиненията по пункт девети не са формулирани прецизно и звучат пресилено, тъй като фактите говорят, че по отношение вноса и износа правителството действа по-скоро нецелесъобразно, отколкото незаконно. В крайна сметка обаче бившите министри са обвинени в многократно нарушаване на чл. 5, 11, 12, 13, 15 от Закона за митниците, чл. 1 и 15 от ЗОП, чл. 8 буква „м“ от ЗСГОП, а оттам и на чл. 43 и 44 от Конституцията. За всичко това се иска наказването им по чл. 2 от Закона за наказанията... и чл. 2 на ЗСВНК. За отбелязване е, че за разлика от парламентарното решение от 29.III.1921 г., сега престъпленията на радославистите са определени и като наказуеми по ЗСВНК. Всъщност така формулирани те трудно могат да се подведат под чл. 2 от него, предвиждащ, между другото, и санкции за министрите, които ръководейки войната, са нарушавали законите. От какъвто и ъгъл да погледнем предявените срещу Радославовите министри обвинения по т. 9, те не могат да се вместят в понятия като „военно“ или „политическо ръководство на войната“. От тая гледна точка искането за наказанието им и по ЗСВНК изглежда неправомерно.

От категорията на невинните обаче трябва да се изключи Д. Тончев, който с някои свои действия нарушава действащата нормативна уредба и така косвено погазва основния закон.

Десетото главно обвинение срещу радославистките министри е заради въведения от тях в действие „Закон за секвестиране имотите на поданиците на неприятелските държави“ от април 1917 г., предизвикан до голяма степен и от някои конфискации

на имотите на български поданици в съглашенски държави.[80] Обвиненията имат за основа решението на НС от декември 1919 г. за съдене на министрите от „либералната концентрация“, като новият момент е, че те вече се обвиняват и за прокарването на закона под натиск от страна на Централните сили и в разрез с нормите на международното право. Прибавени са и някои нови детайли към старите обвинения в конституционни нарушения, като например: нарушаване чл. 60 от ТК, който изрично определя, че чужденците се ползват с всички граждански правдини, които имат и българските граждани; чл. 63, гарантиращ, че имотите на чужденците ще се намират под действието на българските закони; чл. 67, гарантиращ правата на собствеността. Разбира се, строго погледнато, законът е в разрез с посочените текстове, но вече бе отбелязано, че ако се търси вина, в случая тя е на НС, а и напълно нормално е българската държава да наложи възбрана върху имотите на граждани на воюващи с нея страни за евентуално обезщетяване на щети, причинени на наши поданици в държавите от Антантата. По тоя пункт обвинителството иска наказването на бившите министри по чл. 2 от Закона за наказанията... заради престъплението „нарушение на Конституцията“.

Единадесетото обвинение се отнася до издаденото през януари 1914 г. постановление на МС, на основание решението му от 22.I. 1914 г., по повод заявлението на Хр. Гендович, в което той настоява: 1) Да му се изплати разликата между покупната цена и тая по договора му с държавата от 23.X.1912 г. за 80 000 войнишки шинела, които той претендира да е доставил, и 2) Да му се повърне веднага залогът от 62 500 лв., конфискуван със заповед № 1 от 25. I.1913 г., с която е унищожен гореспоменатият договор, като неизпълнен от Гендович.[81] Основните елементи на обвинението вече бяха маркирани при анализиране на „Предложението...“ за съдене на Радославовите министри от края на декември 1919 г. Тук може да се отбележи, че за всичките разгледани деяния, водещи до нанасяне на вреда на държавата и нарушение на Конституцията, обвинителството иска наказание за бившите министри по чл. 2 и 3 от Закона за наказанията... от 1880 г. Предложението за наказване се базира изцяло на решението на парламента от 29.III.1921 г., отклоняващо се от решението за възбуждане на съдебно преследване от декември 1919 г. За отбелязване е, че и в тоя случай обвинението не е формулирано прецизно, тъй като не може да се приеме за правилно исканото наказание за престъплението „вреда на държавата за лична полза“, регламентирано в чл. 3 на Закона за наказанията... от 1880 г. Не могат да се намерят никакви сигурни данни, уличаващи министрите в някакво лично облагодетелстване от целия разглеждан случай.

С аферата „Гендович“ се изчерпват и обвиненията спрямо бившите министри за колективно извършени престъпления. Останалите 20 обвинения се отнасят до индивидуално извършени престъпления от страна на радославистите по поверените им ресори.

Първото от тях (пункт 12 от обвинителния акт) е предявено спрямо В. Радославов за съставяне на официален документ с невярно съдържание, воден от личен интерес.[82] Всъщност обвинението, изградено най-вече по устните показания на подсъдимите и свидетелите по делото, визира събития, тясно свързани с разгледаните в пункт 11. Става въпрос за незаконното съдействие, оказано от бившия премиер на Хр. Гендович в опитите му да получи разликата от 2 рубли на шинел (което прави 446 940 лв.) от провалената си сделка. На 19.II.1917 г. Гендович подава молба до председателя на МС, в която моли да се изпълни и втората част на постановлението на кабинета от 22.I.1914 г., като му се изплати сумата от 446 940 лв. В отговор на това според обвинението В. Радославов съставя протокол №31 с дата 24.II.1917 г., в който се казва, че молбата на Гендович се удовлетворява и изпраща документа за изпълнение на министъра на войната. Той обаче отказва да го изпълни, тъй като се оказва, че никой от министрите, чиито подписи фигурират в протокола, не знае нищо за подобно решение. Самият протокол изчезва към края на управлението на кабинета и не е приложен към делото. Обвинението се гради на база устните показания на генералите Ив. Фичев и Кл. Бояджиев, подозиращи, че Радославов се намира в някакви финансови отношения с Гендович, както и на бившия председател на ВСП Й. Титоров, според който с част от парите от сделката в размер на 30 000 лв. премиерът е искал да финансира партията си. На основание всичко това държавният обвинител иска бившият премиер да се накаже по чл. 355 от НЗ и във връзка с чл. 48 от същия за съставяне на документ с невярно съдържание. Освен това се иска и санкция по чл. 3 от Закона за наказанията... от 1880 г.

Тринадесетото обвинение отново е срещу В. Радославов, този път за противозаконно разрешен износ на 50 000 вагона царевица за Турция от страна на Хр. Гендович и съдружника му Мордохай Коен.[83] Тезата е изградена върху недостатъчен документален материал. За какво става въпрос? На 15.X.1915 г. МС с протокол № 163 разрешава на Гендович да изнесе 200 вагона брашно и то само ако е приготвено от просителя, т.е. да е в наличност. За отбелязване е, че въпросът не се разисква, а министрите само подписват протокола и това показва, че на моменти правителството фактически не действа като колегиален орган, а се съобразява с желанията на един или двама министри.[84] Впоследствие Хр. Гендович не успява да намери разрешеното му количество брашно и кабинетът с постановление № 14 от 5.VI.1916 г. заменя артикула с 50 вагона царевица. Износът се подготвя от Гендович и Коен, но митническите власти отказват да пропуснат вагоните. Началникът на митниците пише писмо до премиера, в което го уведомява, че царевицата е спряна по устно разпореждане на главния секретар на МФ Н. Пиперов, основаващо се на някакво еднолично решение на Радославов за спиране на вагоните до второ нареждане. Министър-председателят писмено резолира, че няма пречки за износа от негова страна и царевицата е пропусната през митницата. От всичките тия факти не може да се твърди, че премиерът извършва някакво закононарушение. Разрешаването на износа, първо на брашното, а после на царевицата, е нецелесъобразно предвид дефицита им в страната, но става напълно законно с постановление на МС в съответствие със ЗОП от март 1915 г. Единственият по-сериозен аргумент на обвинителството се гради на показанията на свидетелите Атанас Наумов и Илия Дундов, които по време на предварителното следствие твърдят, че са станали очевидци на свада между Гендович и Коен, от която се разбира, че от цялата сделка В. Радославов получава комисионна от 190 000 лв. На това основание бившият премиер е обвинен в извършване на престъплението „вреда на държавата за лична полза“ и се иска да бъде наказан по чл. 3 от Закона за наказанията... от 1880 г.

Четиринадесетото обвинение отново е срещу В. Радославов за причинена от него вреда на държавата за лична полза чрез присвояването безотчетните (тайните) фондове, отпускани от НС на МВРИ.[85] Накратко казано, по време на периода от 4.VIII.1914 г. до 23.I.1918 г. сумите по безотчетните фондове на МВРИ, на което Радославов е министър, се внасят в Балканска банка на негово име. По време на неговото министерстване по тая лична сметка са внесени 1 310 903 лв. и 15 ст., които са теглени в различни периоди от упълномощени от Радославов лица. Фактът, че парите практически са присвоени от премиера, се вижда и от това, че последната сума от сметката в размер на 66 609 лв. е изтеглена по негово пълномощие от сина му Христо Радославов на 29.XI.1919 г., т.е. когато той вече не е министър. В противен случай, т.е. ако приемем, че парите са третирани като държавни, то те трябва да останат на разположение на новия министър и то действително за държавни нужди.

Действията на Радославов водят до нарушаване на Закона за отчетността по бюджета в неговия чл. 59, постановяващ, че тайните фондове се теглят само с решение на МС в размер не по-голям от 1/4 от наличността им „и не по-рано от началото на всяко тримесечие“.[86] Заради това, че действията на подсъдимия не са съобразени с този текст, той е обвинен в нанасяне вреда на държавата за лична полза и е предложен за наказание по чл. 3 от Закона за наказанията... от 1880 г.

Петнадесетото обвинение е предявено спрямо Д. Тончев за това, че в качеството си на финансов министър вместо да изплати дълга на България към Русия в размер на 10 млн. рубли с част от сумата от 120-милионния заем от „Дисконто“, той купува въпросната сума от 10 млн. рубли и я оставя на депозит в немската банка, отлагайки по тоя начин изплащането.[87] По-конкретно става въпрос за това, че в договора за 120-милионния заем от 1914 г. изрично се определя, че с част от сумата ще се погасят 10 милиона рубли, които българското държавно съкровище дължи на Петербургския банков синдикат, начело с Banque d` Escompte, падежът на който е на 7/20.VIII.1914 г. В изпълнение на тази част от договора управлението на българските държавни дългове на 21.VII.1914 г. предписва на дирекцията на „Дисконто Гезелшафт“ в деня на падежа да приведе на руската банка дължимата от България сума, която да се приспадне от 120-милионния аванс. Германската страна обаче отказва да удовлетвори искането, позовавайки се на чл. 9 от договора за „авансовия заем“, даващ ѝ право в случай на война или друго непредвидено събитие да се откаже от изпълнение на договора. Освен това действащите в Германия закони забраняват привеждането на парични суми на държави, намиращи се във война с нея. В резултат на това се стига до преговори между „Дисконто“ и финансовия министър Д. Тончев, които довеждат до това, че българското правителство закупува

от „Дисконто Гезелшафт“ 10 млн. рубли, които оставя на депозит в същата банка под името „Рубл – Конто“ при 4 % годишна лихва.[88] Сделката, сключена на 14.II.1915 г., в крайна сметка довежда до значителни загуби за българското държавно съкровище в резултат на стремителната обезценка на рублата спрямо лева в края на войната. Нещата не се променят особено и от факта, че в края на 1915 г. българското правителство извършва две частични погашения на заема (от други пера) в размери съответно 612 884,62 и 517 884,71 рубли, в резултат на което за пълно погасяване остават 9 млн. и 700 хил. рубли.

В крайна сметка от цялата финансова операция на Тончев се оказва, че правителството дава 27 337 500 лв. за 10 млн. рубли, без реално да си изпълни задължението по погасяване на заема, а ако тези левове бяха стояли в банката, то примерно към 1920 г. с лихвите биха наброявали към 40 млн. лв., с които тогава могат да се купят около 100 млн. рубли. След извършената сделка обаче се оказва, че към 1920 г. страната ни притежава по-малко от 12 милиона рубли. По-важното в случая е, че главният автор на финансовата комбинация Д. Тончев извършва чрез нейното сключване нарушение на чл. 123 от Конституцията, изрично предвиждащ, че всички заеми се правят със съгласието на НС.[89] От този текст следва, че и всички промени на условията във вече утвърдени заеми, трябва да се одобрят от камарата. А чрез посочената сделка на практика се променя чл. 2 от договора за 120-милионния заем без народното представителство да е сезирано по тоя повод. Така една от основните цели на 120- милионния заем остава неизпълнена. Колкото до факта, че това става до голяма степен и поради позицията на германската страна, той няма особено значение, тъй като правителството е длъжно да се съобразява с действието на българските закони. Заради извършените деяния обвинителството предлага подсъдимият Тончев да се накаже по чл. 2 и 3 от Закона за наказанията... от 1880 г. Наказанието по чл. 2 е предвидено за престъплението „Нарушение на Конституцията“ може да се приеме, тъй като бившият финансов министър действа в разрез с предписанията на основния закон. Не може обаче да се каже същото за исканото наказание по чл. 3 (нефигуриращо впрочем в решението от 29.III.1921 г.), тъй като то е предвидено за престъплението „Предателство“ или пък за „Нанасяне вреда на държавата за личен интерес“. От изнесените данни и дума не може да става за някаква предателска дейност от страна на Тончев, или пък за евентуалното му облагодетелстване, така че в тая си част обвинението е формулирано произволно.

Шестнадесетото обвинение е отново срещу Д. Тончев, този път за противозаконното възлагане продажбата на държавни кожи на Йордан Хлебаров с цел облагодетелстването на последния. Накратко за историята на това обвинение[90]: – На 27.V.1916 г. МС приема постановление № 10, по смисъла на което всички, намиращи се налице в реквизиционните складове, овнешки, овчи, шилешки и агнешки кожи трябва да се продадат на публичен търг с разрешение да се изнесат в чужбина. На тая основа МФ съставя и поемните условия, предвиждащи вече освен наличните 571 840 овчи и овнешки кожи и 117 321 шилешки и агнешки кожи да се дадат на спечелилия търга „и тия, които до деня на утвърждаването на търга му и окончателното им предаване на купувачите постъпят в реквизиционните складове“. Търгът се провежда на 10.VII.1916 г. в София и в него участват 10 конкуренти, но тръжната комисия не одобрява офертите на никой от търговците, като най-изгодни са цените, предлагани от Й. Хлебаров. На другия ден той подава заявление до тръжната комисия при софийското окръжно финансово управление, в което предлага по-изгодни за държавата условия. Подобен документ, но на 15.VII. с.г., внася и друг участник в търга – Емил Хехт. Узнавайки за това на другия ден Хлебаров подава ново заявление, този път до Д. Тончев, в което твърди, че всъщност той е направил подобрен вариант на офертата си още на 10. VII.1916 г. непосредствено преди нейното разглеждане и изразява учудване, че тоя факт не е взет предвид от комисията по търга. В резултат на това той моли министъра да му възложи износа на кожи. Твърдението на Й. Хлебаров не се потвърждава от документите, но дори и той да е направил подобно предложение пред тръжната комисия, то е юридически невалидно, тъй като комисията приема офертите не непосредствено преди индивидуалното им разглеждане, а преди началото на търга (чл. 21 от Закона за обществените предприятия). В противен случай наддаването се превръща в явно, защото някои от участниците ще могат да коригират офертите си, имайки предвид предложенията на тия, чиито молби са вече разгледани. По тоя начин ще се наруши постановлението на МС от 27.V.1916 г., в което изрично се указва търгът да се проведе тайно. Министър Д. Тончев обаче, вземайки предварително

мнението на началника на Бюрото за реквизиция, уважава мотивите на Й. Хлебаров и му възлага търга. В случая подсъдимият действа явно неправомерно, тъй като няма никакви правни основания за възлагане търга нито на Хлебаров, нито, разбира се, и на другия претендент Хехт. По-нататък документите подсказват за евентуална заинтересованост на финансовия министър от успеха на започнатото предприятие. Например договорът между Й. Хлебаров и МФ, с който държавата му продава кожите и му разрешава да ги изнесе, е сключен на 20.VII.1916 г., като в него предприемачът се задължава в срок от три дни да започне приемането на кожите на свои разноски. На 22.VII. с.г. той обаче получава лично от министър Тончев отсрочка за началната дата на събирането им поради „временни затруднения“. Като начална дата за започване на предприятието се определя вече 4.VIII.1916 г. Освен това в хода на събирането на кожите подсъдимият неколкократно изпраща документи до административните власти, в които им нарежда да оказват максимално съдействие на предприемача. Кожите в районите, където са водени военните действия, са събрани със съдействието на военните и са изпратени на Хлебаров, без той да заплати стотинка за транспорта. В Обвинителния акт са изнесени данни, съгласно които от 931 962 бр. кожи (изкупени от Хлебаров от държавата за времето, през което трае предприятието му, т.е. 4.VIII.1916 – 6.IX.1917 г.), 581 394 бр. са изкупени със съдействието на МФ. Застъпничеството на министъра стига дотам, че когато военните поставят въпросът за реквизиция на кожи за нуждите на армията, той успява да го осуети с мотива, че държавата вече има поет ангажимент към Хлебаров и трябва да го изпълни. Подобен аргумент би имал място в една мирновременна обстановка, но когато бушува война, частните интереси на никой търговец не могат да имат приоритет пред общонационалните, отстоявани в случая от българската армия по бойните полета. Освен това правителството спокойно може да извърши реквизиция на кожите от Хлебаров, базирайки се на Закона за реквизицията и на нуждите на страната.

Въз основа на всичките изложени данни спрямо Д. Тончев са предявени две главни обвинения. Първото от тях се състои в това, че той, поставяйки в поемните условия на договора между Хлебаров и МФ условието, че на него ще му се предават всички кожи до крайната дата на приемането им от предприемача, фактически създава монопол в негов интерес и в ущърб на държавата. Обвинението не е прецизирано, тъй като поемните условия, залегнали в договора, са изработени още преди провеждането на търга и утвърдени от главния секретар на МФ – Н. Пиперов и стават публично достояние с обявление на МФ на 5.VI. 1916 г. Следователно те не са създадени специално за Й. Хлебаров и който и да бе спечелил търга, би получил същите права. А и от текстовете на договора не може да се твърди, че има юридическо създадено монополно положение на Хлебаров, противоречащо на постановлението от 27.V.1916 г. Вярно е, че чл. 3 от договора задължава предприемача да изкупува на 5 дни по 5000 кожи, „докато изнесе всичкото количество кожи, намиращо се в складовете, а не само означеното количество кожи в списъка към поемните условия“, а пък чл. 5 го задължава да изкупи всички намиращи се в складовете кожи, а не само количеството, означено в поемните услвия. Тези текстове трябва да се разбират в смисъл, че ще се изкупят всички кожи до утвърждаването на търга, а не че перманентно ще се купуват всички постъпващи в складовете кожи независимо на коя дата става това. Една такава теза се подкрепя както от текстовете на поемните условия, така и от окръжното на МФ, издадено на 19.VII.1916 г. от началника на Бюрото за реквизиция, в което изрично се предвижда предприемачът да получи само кожите, които са в наличност, до датата, на която започне да ги приема. Оттук ясно се вижда, че за монопол не може да се говори, тъй като се посочва и до коя дата Хлебаров получава права върху постъпилите кожи. В случая датата е 4.VIII. 1916 г. и след нея той няма никакви по-големи права от който и да е друг търговец. А че самият предприемач не се чувства монополист, се вижда и от едно негово заявление, в което той пише, че „кожите от изклания добитък след 21.VII. не са негови“. Вярно е, че ако се търси нарушение в окръжното от 19.VII., то може да се открие във факта, че то дава право на Хлебаров да придобие кожите, постъпили до началото на тяхното приемане – 4.VIII., а в поемните условия е казано, че той ще има тези права до утвърждаването на търга (в случая 20.VII.). Това обаче са действия на началника на Бюрото за реквизиция, а не на Тончев и е пресилено да се твърди, че той може да отговаря за неправомерните действия на своите подчинени по друг начин освен служебно или политически. Друг е въпросът, че данните показват, че Хлебаров изкупува и кожи, постъпили в складовете и след датата на започване на предприятието, т.е. 4.VIII.1916 г., но това говори за слаб контрол от страна на МФ и може само да служи като база за догатки относно някакви лични интереси на Д. Тончев, тъй като в крайна сметка Хлебаров изкупува 242 801 кожи повече от първоначално предвидените. Колкото до някои улеснения на предприемача от типа на осигуряване вагони за превоз на кожите, правени от министерството, то те са фиксирани още в поемните условия. Друг е въпросът, че това трябва да стане срещу съответното заплащане, което според някои данни не се извършва и отново е индикатор за слабия финансов контрол на МФ при реализиране на предприятието.

Второто обвинение срещу Д. Тончев по този пункт е, че с действията си по възлагане на търга на Хлебаров, подсъдимият фактически нарушава чл. 4, 21, 25 и 28 от Закона за обществените предприятия, а с това чл. 43 от Конституцията.[91] Фактите подкрепят обвинението напълно, тъй като офертите на Хлебаров и на вторият класирал се в търга – Хехт, съдържат клаузи, противоречащи на поемните условия. Следователно, ако министър Тончев подходи юридически прецизно, то трябва да анулира двете оферти и тогава или да насрочи нов търг, или да възложи изкупуването на кожите на основание чл. 35 от Закона за обществените предприятия върху третия класирал се Сабат Арие. Последното, макар и юридически точно, едва ли е най-целесъобразно, тъй като офертата на Арие е значително по-ниска от тая на първите двама.

Въз основа на изложените данни обвинителството предлага Д. Тончев да бъде съден за нарушение на Конституцията и нанасяне вреда на държавата за лична полза, за които престъпления се предлага наказването му по чл. 2 и 3 на Закона за наказанията... от 1880 г. Относно исканото наказание за нарушение на Конституцията (чл. 2) не може да се възрази. Що се отнася до предлаганото наказание и по чл. 3, то може да се каже, че въпреки податките няма съвсем сигурни данни за облагодетелстване на бившия министър от разглежданата сделка. От тая гледна точка не може да се приеме за прецизно предложението за наказване на Тончев по чл. 3 на Закона за наказанията... от 1880 г.

Седемнадесетото обвинение е срещу Д. Тончев за това, че през 1915 г. разрешава на Паскал Енчев да изнесе шест вагона шаяци срещу компенсация от 80 000 кг вълна, която последният не внася. Накратко казано, на 12.VIII.1915 г. П. Енчев иска разрешение от МФ за износ на шаяк и сукно в Турция.[92]

Специално назначената за целта комисия удовлетворява молбата му само за натуралния шаяк, но не и за тоя, необходим за направата на шинели, чийто износ е забранен от действащите нормативни документи. П. Енчев тогава се обръща с молба до Д. Тончев за ревизиране решението на комисията. Ходатайство в негова полза в подобен дух е направено и от турския пълномощен министър в София. В резултат на всичко това на 31.VIII.1915 г. молбата на Енчев е резолирана с условие, че в замяна на шинеленото сукно той се задължава да внесе в страната същото количество вълна. По тоя начин министър Тончев превишава правата си, тъй като разрешенията за износ на сукно съгласно смисъла на чл. 1 и 13 на Закона за обществената предвидливост от 7.III.1915 г. са прерогатив на МС.

На 7.IX. с.г. правителството приема постановление, с което забранява износа на всякакви шаяци независимо от тяхното предназначение. Финансовият министър не се съобразява с това решение и заповядва на служителите от Харманлийската митница да пропуснат стоката на П. Енчев. Така шаякът е изнесен, а обещаният от Енчев внос на вълна не се реализира.

За всичко това бившият министър е обвинен в нарушение на Конституцията и намаляване „националната икономическа мощ“, с което извършва престъплението „нанасяне вреда на държавата за лична полза“. С последното обвинение се прави поредното ново тълкуване на понятието „лична полза“, което и в тоя случай е твърде произволно. За илюстрация може да се каже, че „икономическата мощ“ на държавата е възможно да се подкопае и с абсолютно перфектна от юридическа гледна точка политика, която обаче може да бъде икономически нецелесъобразна. Но за подобни действия, показващи, че извършителите им са слаби политици, а не рушители на законите, може да се търси само политическа отговорност и нищо повече.

За извършените престъпления се искат наказания, аналогични на тези в предходния пункт на Обвинителния акт. Относно тях може да се направи същият коментар, тъй като и тук няма никакви сигурни данни за облагодетелстването на финансовия министър, нещо наказуемо по чл. 3 от Закона за наказанията... от 1880 г., и можем да говорим със сигурност само за косвено нарушение на Конституцията.

В Обвинителния акт действията на Д. Тончев са окачествени като нарушение на чл. 1 и 13 от ЗОП, а оттам и на чл. 43 от ТК. Аналогично на пункт 16 от Обвинителния акт и тук му се

вменява престъплението „причиняване вреда на държавата за лична полза“, което и сега може да се приеме, че не почива на никакви достоверни факти. Със сигурност може да се говори само за косвено нарушение на Конституцията. На тази база да се иска санкция не само по чл. 2, но и по чл. 3 от Закона за наказанията... от 1880 г. трябва да се признае за пресилено. За отбелязване е, че в решението си от 29. III.1921 г. НС определя действията на Тончев като наказуеми само по чл. 2 от Закона за наказанията.

Осемнадесетото обвинение е отново срещу Д. Тончев, този път за противозаконно издадено разрешение на Петър М. Хайтан за износ на платове в Румъния и Турция.[93] Накратко казано, на 18.VI.1915 г. МС приема постановление, с което разрешава на П. Хайтан, като представител на текстилните фабрики в Сливен, да изнесе „от пределите на Царството“ 250 000 метра вълнени платове. В замяна същият се задължава да внесе в страната бертолетова сол, гьон, фосфор, минерално масло и кибрит, като се приема, че износът трябва „да бъде приблизително равен на вноса“. Впоследствие на 8.VII. 1915 г. от МС до митницата в Русе, чрез която е трябвало да се извърши износът, е изпратено писмо, в което се уточнява, че Хайтан първо ще внесе изброените в постановлението материали, а после пропорционално на тях ще изнася платовете. В тая връзка на 12. VIII. с.г. в МФ се получава заявление от румънското акционерно дружество „Нафта“, (чийто директор е П. Хайтан, а бивш юрисконсулт според Обвинителния акт – Д.Тончев), с което дружеството съобщава, че на русенската митница са му спрени предназначените за износ шаячни платове. Д. Тончев, изразявайки разбирането на правителството, че износът е разрешен на Хайтан (независимо дали ще се извърши чрез „Нафта – АД“ или, да речем, чрез Сливенските фабрики), разпорежда на митницата да не му създава пречки, независимо че насрещният внос още не е осъществен. Междувременно на 7.IX.1915 г. излиза цитираното вече постановление на МС, забраняващо износа на шаяк, а Хайтан още не е изнесъл цялото количество от разрешената му партида. Правителството обаче е на становище, че разрешението на Хайтан остава в сила. Нещо повече, на 17.IX.1915 г. му е разрешено да изнесе допълнително чрез „Нафта – АД“ още 50 000 метра вълнени платове за Румъния срещу внос на минерално масло. Към декември с.г. той вече е готов да експортира общо 150 000 метра плат, с което всъщност изчерпва лимита си. Отново обаче ръководството на Русенската митница отказва да пропусне стоката с мотива, че предприемачът не е изпълнил задълженията си към държавата по отношение на вноса. Министър Тончев пак се намесва и на 8.XII.1915 г. нарежда на началника на митницата да разреши износа на 70 000 метра плат, а останалото количество да се изнесе, след като Хайтан изпълни всичките си ангажименти. Поради усложняване на българо-румънските отношения сделката не се осъществява и Хайтан на 18.II.1916 г. отправя молба до МФ да разреши платът да се изнесе в Турция, която е резолирана от Тончев.

Заради разгледаните действия Д. Тончев е подведен под отговорност за нарушаване чл. 1 и 13 на Закона за обществената предвидливост, поради нарежданията, дадени от него на русенската митница, съответно на 12.VIII.1915 г. и на 8.XII. с.г. Това е напълно правилно, тъй като по този начин той фактически се поставя над МС, изменяйки неговите решения. Не може обаче да се каже същото за обвинението, че той извършва същото престъпление с резолюцията от 18.II.1916 г., разрешаваща износът да се извърши за Турция вместо за Румъния. Само постановлението от 17.IX.1915 г. изрично определя количеството от 50 000 метра плат да се изнесе в Румъния. Докато разрешението от 18.VI. с.г. дава свобода на предприемача да реши къде да изнесе 250 000 м плат. Или общото количество на разрешения износ е 300 000 метра, а към 18.II.1916 г. са изнесени 150 000 метра и то само в Румъния. Следователно императивният текст на постановлението в това отношение е изпълнен и Хайтан има право на избор относно износа, стига да е изправен по отношение останалите си задължения към държавата. Ако трябва да се вини Тончев за резолюцията от февруари 1916 г., то това трябва да се направи отново с мотивите, че не е стриктен в контрола по износа спрямо лица, неизпълняващи ангажиментите си към държавата.

За извършените престъпления се искат наказания, аналогични на тези в предходния пункт на Обвинителния акт. Относно тях може да се направи същият коментар, тъй като и тук няма никакви сигурни данни за облагодетелстването на финансовия министър – нещо, което се наказва по чл. 3 от Закона за наказанията... от 1880 г., а можем да говорим със сигурност само за косвено нарушение на Конституцията.

Деветнадесетото обвинение е отново срещу Д. Тончев и отново за престъпление, аналогично на някои от вече

разгледаните. Конкретно става въпрос за действията на Михаил Попов по износа на шаяк за Турция.[94] На 18.VI.1915 г. същият получава с протокол № 73 на МС разрешение да изнесе за Турция 500 000 метра шаяк, като внесе вълна на същата стойност. На 8.VII.1915 г. МФ издава допълнителна инструкция, съгласно която първо трябва да се внесе вълната. М. Попов не се съобразява с акта на министерството и започва износа, който обаче бива спрян, за да се изясни точно каква му е стоката, т.е. шаяк или шинелено сукно. След изясняване на случая на 12. VIII.1915 г. министър Тончев дава разрешение износът да продължи, без да се спази условието за предварителен внос. След излизането на постановлението от 7.IX.1915 г., забраняващо износа на шаяк, стоката е спряна на Харманлийската митница. Финансовият министър обаче не се съобразява с правителственото постановление и на 11.IX. с.г. разрешава на Попов да изнесе 83 000 метра шаяци.

Разгледаните събития дават основание на обвинителството да търси отговорност на Д. Тончев за две закононарушения. Първото е заради даденото от него разрешение на 12.VIII.1915 г. износът да започне, преди да е извършен вносът. То не почива на реално основание, тъй като министърът фактически отменя собственото си разпореждане от 8.VII. с.г. и, разбира се, има това право.

Второто обвинение обаче е напълно аргументирано, тъй като с подписа си от 11.IX.1915 г. подсъдимият наистина се поставя над МС. Отново обаче буди недоумение фактът, че освен за конституционното нарушение се иска наказание и заради личното облагодетелстване по смисъла на чл. 3 от Закона за наказанията... от 1880 г., аналогично на предходните два пункта от обвинителния акт.

Двадесетото обвинение е срещу В. Радославов и Д. Тончев за противозаконно разрешен от тях износ на шаяци през 1915 г. от Никола Тюфекчиев.[95] За какво всъщност става въпрос? На 27.VII.1915 г. В. Радославов нарежда на управителя на Харманлийската митница да пропусне за износ в Турция 19 вагона, натоварени с шаяк, собственост на Н. Тюфекчиев. Разпореждане в подобен дух изпраща след два дни и Д. Тончев, пояснявайки само, че вагоните не трябва да се отварят. На 20-и следващия месец финансовият министър нарежда на същата митница да пропусне още 12 вагона, позовавайки се на несъществуващото постановление № 1238 на МС от 28.VII.1915 г.

С извършените действия В. Радославов и Д. Тончев извършват познатото вече нарушение на чл. 1 и 13 на ЗОП от 1915 г., тъй като разрешават износ – без за това да има постановление на колективния орган – МС. Така те косвено нарушават чл. 43 от основния закон и исканото наказание за деянията им по чл. 2 от Закона за наказанията... е напълно оправдано. Що се отнася до предложението за наказването им и по чл. 3 на същия закон, то е неправомерно по същите причини, които бяха изложени и при всички предишни обвинения, касаещи износа, главно поради факта, че няма никакви данни за облагодетелстване на двамата министри.

В заключение по еднотипните обвинения, касаещи износа, може да се каже, че при тях може да става въпрос само за нарушаване на Конституцията, а оттам и на законите, без да има някакви сигурни данни за „сделки под масата". Не може да се каже и че се нарушават фискалните интереси, тъй като държавата си събира митническите такси. От тая гледна точка може да говорим по-скоро за нарушаване интересите на армията, тъй като голяма част от изнесените артикули са от категорията, предназначена за нейното тилово обезпечаване. Тези действия са акт на нехайство и късогледа политика, но е трудно да се определят като престъпление в строго юридически смисъл.

Двадесет и първото обвинение е срещу бившия военен министър К. Найденов за противозаконното продължаване от негова страна срока на сключения на 18.I.1916 г. договор между държавата и Самуел Фратер за доставка от страна на последния на 1 300 000 кг мас.[96] Накратко за предисторията на обвинението. На 23.XII.1915 г. унгарският поданик С. Фратер, представяйки се като агент на никому неизвестното (и според повечето сведения несъществуващо) будапещенско дружество „Гетрайде Ханделс Акциен Гезелшафт", се явява на търга, проведен от МВ, за доставка на свинска мас за нуждите на армията. Всъщност Фратер не е трябвало изобщо да се допуска до участие до търга, тъй като не представя необходимите за това документи от унгарските власти, заверени и от българска страна и изисквани от Закона за обществените предприятия. Те трябва да удостоверят, че лицето е почтен търговец (чл. 11 б. „б"), както и че се ползва с граждански и политически права (чл. 11 б. „в"). Освен това, понеже той се явява като агент на дружество, е необходимо да представи и удостоверение за създаването му, както и съдебно решение за регистрация на дружеството (чл. 13 ал. 2), плюс документ, че именно той представлява това дружество. Това обаче не е направено, но комисията все пак решава да го допусне до участие и след разглеждане на офертите на 26.XII.1915 г. да му възложи предприятието като представител на „Гетрайде Ханделс Акциен Гезелшафт". Малко след това, на 6.I.1916 г., Фратер представя документи, че е унгарски поданик и се ползва с граждански и политически права. Това обаче не би трябвало да узакони участието му в търга, понеже документите са представени след провеждането му, а освен това той участва там като представител на дружество, а не като частно лице, а въпросните документи биха го легитимирали само като такова, но не и като пълномощник на дружеството. Оттук се вижда, че още отначало сделката е опорочена и военният министър К. Найденов не трябва да утвърждава търга. Той обаче не се съобразява със Закона за обществените предприятия и на 18.I.1916 г. го нарушава, подписвайки договор с предприемача. В документа се казва, че Фратер е представител на „Гетрайде Ханделс Акциен Гезелшафт", а фирмата се задължава да изпълни ангажимента по доставка на мас в срок от три месеца, като още в края на първия месец държавата трябва да получи количество мас равно на 1 000 000 кг. За целта на него му е разрешено да заколи 4 500 000 кг живо тегло свине, закупени от българските територии, включително и временно завладените. Освен това той получава и привилегията да изнесе месото на животните извън страната, като българската държава му направи за целта необходимите улеснения. На 21.I.1916 г. Фратер получава и почти пълен монопол върху търговията със свине и техните продукти, тъй като правителството поема ангажимент да не дава разрешителни в тоя смисъл за в бъдеще. До датата 18.II.1916 г., когато държавата трябва да получи 1 000 000 кг мас, тя не получава и грам. По тоя начин предприемачът извършва първото нарушение на договора. В случая министър К. Найденов се възползва от чл. 61 ал. 1 на Закона за обществените предприятия, даваща му практическа възможност да удължава срока на договорите с 35 дни, и удължава срока на първата доставка с месец, като налага съответната глоба. Фратер не спазва и този срок (в случая 18.III.1916 г.) и понеже неизпълнението на една клауза от договора значи фактическо неизпълнение на целия договор, то съгласно чл. 61 ал. 2 на посочения закон министърът може да се възползва от оставащите му 5 дни и да направи последна разсрочка до 23.III., след което договорът трябва да се анулира, като залогът за изпълнението му се конфискува или пък предприемачът се задължава за извърши доставката за своя сметка. Разглежданите текстове са императивни и не дават възможност на съответния министър да продължава по своя преценка неизпълнявания договор. Подсъдимият бивш военен министър обаче не прилага закона и така извършва второто си нарушение след незаконното възлагане на търга, като същевременно продължава да улеснява унгарския поданик в дейността му по изкупуване на животните. Междувременно на 18.IV. / 1.V. 1916 г. изтича и целият тримесечен срок на договора.[97] В създалата се ситуация К. Найденов решава да използва наново текстовете на чл. 61 от Закона за обществените предприятия и да удължи срока на доставката с още 35 дни. Действията му са неправомерни, тъй като въпросният срок вече е отпускан един път, а по смисъла на закона разсрочката е еднократна. Явно ген. Найденов смята, че за обосновка на действията си може да ползва чл. 63 от Закона за обществените предприятия, даващ право на министъра да унищожи или не договора по своя преценка при положение, че констатира безпричинното му неизпълняване от предприемача. Внимателната съпоставка на чл. 61 с чл. 63 показва, че последният дава право на министъра да прецени дали предприемачът изпълнява договора добросъвестно, преди да е изтекъл срокът, и при констатирана нередност да го разтрогне. Оттук следва, че текстът визира ситуация преди евентуалната разсрочка по чл. 61 и дава възможност на министъра само да прекрати преждевременно контракта, но не и да удължава срока му. Погледната от такъв ъгъл, новата разсрочка на договора трябва да се признае за незаконна.

Подсъдимият К. Найденов продължава да превишава правата си и след незаконно направените разсрочки, като на 1.VI.1916 г. вече разпорежда срокът на договора да бъде продължен, и то „доколкото е необходимо за изпълнение цялата доставка“. Действията му не почиват на никаква законова база, тъй като всички вратички за продължаване действието на контракта отдавна са изчерпани и К. Найденов, като представител на държавата, е длъжен да го обяви за нищожен, а не да го прави фактически безсрочен. По тоя начин Фратер практически получава възможност за неопределено време да изнася животни от страната почти без никакъв контрол, игнорирайки държавните интереси. В създалата се ситуация това води до голямо недоволство в Щаба на армията, ЦК за СГОП и парламентарната опозиция. В крайна сметка К. Найденов е принуден на 22.IX.1916 г. да унищожи договора, но след три дни неочаквано променя решението си и го продължава с още 6 месеца! Правният му аргумент за тази стъпка е фактът, че на 25.IX.1916 г. МС приема постановление, с което оставя в сила всички разрешителни за „износ на разни артикули вън от пределите на Царството, издадени преди прилагането на закона за СГОП“. Уви! За нещастие на подсъдимия министър въпросното постановление се отнася само за разрешения, чийто срок не е изтекъл, а договорът с Фратер фактически трябва да преустанови действието си още на 24.III.1916 г. Назрява голям скандал, тъй като се появява информация, че министър Найденов е подкупен за сумата от 500 000 лв., а Фратер действа активно за снабдяване на немската войска при положение, че българската армия започва да изпитва недоимък от храни.[98] Всичко това може да коства министерския пост на Найденов и да предизвика сериозни усложнения за правителството. Съобразявайки се със ситуацията на 18.X.1916 г. военният министър издава заповед за унищожаване на договора, а на 7.XII.1916 г., въпреки съпротивата на покровителите на Фратер от пруското военно министерство, е конфискуван и залогът му в размер на 237 250 лв., както и минимално количество свинска мас, намиращо се в складовете му. Така приключва аферата „Фратер“, въз основа на която К. Найденов е обвинен в нарушаване чл. 61 и 63 от Закона за обществените предприятия, а оттам и на чл. 43 от Конституцията. За извършените нарушения се предлага той да бъде наказан по чл. 2 и 3 от Закона за наказанията... от 1880 г. И за това предложение може да се каже, че въпреки податките за евентуална лична заинтересованост на ген. Найденов от „Аферата Фратер“, няма никакви сигурни данни за личното му облагодетелстване, така че исканото наказание и по чл. 3 е пресилено.

При разглеждането на този случай може да се постави и въпросът, до каква степен е уместно при положение, че България е във война, да се предоставя част от продоволствието на армията в ръцете на частни лица, при това чужди поданици. Явно е, че самият принцип е порочен – нещо впрочем потвърдено и с данните от някои предишни обвинения. При наличието на военно положение и специални реквизиционни комисии в страната много по-ефективно е подобни действия да се извършват от тях. Освен това най-малкото е неморално, когато българският войник умира по фронтовете, воден от идеала за обединение на Отечеството, да се дава възможност на лица от типа на Фратер да трупат в тила крупни печалби.

Двадесет и второто обвинение е срещу П. Динчев за противозаконното възстановяване на „унищожен вече търг“.[99] Относно предисторията на обвинението може да се каже, че на 24.XII.1911 г. фирмата „Димитър Димитров & Никола Димитров“ печели търг за продажба на дървения материал от държавната гора „Бабин гроб“. Съгласно сключения договор фирмата се задължава до 20.III.1912 г. да изсече дървения материал, а най-късно до 31.III. с.г. да го изнесе от гората. До 16.IV.1912 г. фирмата обаче оставя материала неизнесен и това дава основание на тогавашния министър на земеделието Д. Христов със заповед № 1153 от 21.V. с.г. да го конфискува в полза на Хазната заедно със залога, внесен от предприемачите по изпълнение на сделката. На 14.III.1914 г. обаче министър П. Динчев удовлетворява молбата на предприемачите за отмяна заповедта на своя предшественик и нарежда да им се върне конфискуваният дървен материал, както и залогът по изпълнение на договора. Заради тези си действия Динчев е обвинен в нарушаване на чл. 61 и 63 от Закона за обществените предприятия, тъй като търгът според обвинителството е напълно редовно унищожен от Д. Христов и П. Динчев няма никакво законово основание да го възстанови. Обвинението не е подкрепено с достатъчно документален материал, от който да се види дали търгът е унищожен правилно, така че проблемът трябва да се реши според някои допълнителни данни, извлечени от заключението на особената следствена комисия и показанията на подсъдимите. Договорът е подписан на 16.I.1912 г. и може би срокът за изпълнение е три месеца, тъй като неизпълнението му е констатирано на 16.IV. с.г. В създалата се ситуация тогавашният министър Д. Христов явно се възползва от правото си по чл. 61 ал. 1 да го разсрочи за 35 дни и понеже контрактът отново не е изпълнен, след изтичане на срока, т.е. на 21.V.1912 г., е издадена заповед за унищожаването му. Оттук може да се направи изводът, че действията на Д. Христов са законни и остава загадка на какво се базира комисията, назначена от П. Динчев и твърдяща, че фирмата проситeл има основание да иска връщането на залога си, а също така и на конфискувания и все още непродаден от държавата дървен материал.

Всъщност въпросът, дали действията на министър Христов са правомерни или не, трябва да се реши не от някаква комисия, а от ВАС, в чиито прерогативи е да отменя незаконосъобразните актове на отделните министри и именно по тая причина той е единственият орган, който може да възстанови правата на фирмата „Д. Димитров & Н. Димитров“.

Фактически П. Динчев няма власт да възстанови правата на предприемачите и то близо две години след разтрогване на договора и от тая гледна точка заповедта от 6.III.1914 г., с която той им връща конфискувания залог и конфискувания материал, трябва да се признае за неперфектна. Не може обаче да се приеме обвинението, че на практика с издадената заповед Динчев сключва нов договор с фирмата в разрез с формата, изисквана от Закона за обществените предприятия или тая на Закона за отчетността по бюджета. В случая престъплението му се реализира само с отменянето на напълно законната заповед на предшественика му, с което нарушава духа на чл. 60 и 61 от Закона за обществените предприятия, а по този начин косвено погазва и основния закон.

За това свое действие П. Динчев е обвинен в престъпленията „нарушение на Конституцията“ и „нанасяне вреда на държавата за лична полза“ и се пледира за наказването му по чл. 2 и 3 от Закона за наказанията... от 1880 г. И за тая втора част на предложението може да се каже, че е формулирана произволно, тъй като няма никакви данни за лично облагодетелстване.

Двадесет и третото обвинение е отново срещу министър Динчев, този път за незаконното допускане експлоатацията на гората „Лонгоза“.[100] Историята на обвинението ни води чак към 1908 г., когато МЗДИ сключва с Т. Чакъров договор за срок от 10 г., съгласно който той получава право да отсича ежегодно „два отдела“ от държавната гора „Лонгоза“. Заплащането стойността на годишното сечище се извършва на два пъти: на 15.I. и на 15.VII., а ако сроковете не се спазят, то договорът се унищожава и залогът по неговото изпълнение се конфискува. Освен това предприемачът се задължава да почиства гората до 1.IV. всяка година. В договора има и редица други условия, но Т. Чакъров системно не ги изпълнява при предшествениците на П. Динчев, като получава съответните разсрочки. Последната такава е на 27.XI.1912 г., когато предвид избухналата Балканска война министър Д. Христов разрешава на Т. Чакъров да продължи изпълнението на договорните си ангажименти до нормализиране на обстановката в страната.

Когато на 23.IX.1913 г. П. Динчев поема управлението на МЗДИ, назначава комисия, която да се произнесе относно понататъшното продължаване на договора. На 19.XII. с.г. тя изказва мнение, че той може да се продължи, тъй като неизпълнението му се дължи на две уважителни причини: Балканските войни и допълнително поетия ангажимент от страна на предприемача през 1910 г. за построяване 10-километрова жп линия от станция Синдел до „Лонгоза“. Освен това се предлага срокът на договора да се удължи с три години. Протоколът на комисията е одобрен от министъра на 1.II.1914 г. Според обвинителството действието му води до нарушаване на Закона за обществените предприятия, недопускащ продължаване на договора, освен при наличието на непреодолими обстоятелства. Максималната разсрочка според чл. 61 ал. 1 от него е 35 дни, освен ако в поемните условия или в договора между страните не е уговорено друго. В конкретния случай нито поемните условия, нито договорът съдържат клаузи, позволяващи удължаване срока на предприятието. Оттук следва, че отстъпки на предприемача може да се правят само в рамките на договора, изтичащ на 31.III.1919 г., и понеже те вече са направени от Д. Христов, то сега на П. Динчев остава да се споразумее с Т. Чакъров за възстановяване нормалния ритъм на работа по предприятието. Това обаче не му дава право и да удължава с три години срока на договора, тъй като за подобно действие няма законова база. Като не се съобразява с изложените факти обаче, министър Динчев удължава срока и така нарушава Закона за обществените предприятия, за което справедливо е обвинен.

И след направените отстъпки обаче Т. Чакъров продължава системно да не изпълнява клаузите по договора, а на 15.XI.1914 г. подава заявление до министерството, в което оправдава неизпълнението на ангажиментите си с върлуващата в периода март – май чума по добитъка, голямото наводнение на 6.VI.1914 г., нанесло му сериозни щети, избухналата общоевропейска война, преустановяване работата на кредитните учреждения съгласно Закона за мораториума от юли 1914 г. Заявлението му се разглежда чак на 3.VI.1916 г., а междувременно той продължава да не изпълнява договора и дори на 18. V.1916 г. подава молба за прехвърляне предприятието на софийския жител Златаров, в която наново излага причините, поради които не е стриктен по отношение договорните си задължения.

Назначената по случая комисия приема, че обясненията на Чакъров са уважителни. Това обаче е в разрез с чл. 60 от Закона за обществените предприятия и чл. 40 от поемните условия на договора. Там е казано достатъчно ясно, че непреодолимите препятствия трябва да се съобщават от предприемача най-късно до 15 дни след възникването им, а това условие не е спазено. Освен това чл. 26 от поемните условия е изричен, че евентуалното наводнение не се счита за обстоятелство force magor. П. Динчев се отнася с резерви към мнението на комисията и назначава нова, която да се произнесе по нарушенията на Чакъров. Последната излиза със становище, че той няма извинителна причина за неизпълнението на ангажиментите си. Министърът на земеделието и държавните имоти утвърждава на 17.VII.1916 г. протокола на комисията, с което фактически признава незаконните действия на Чакъров. В резултат на това е изготвена заповед за разтрогване на договора, останала неподписана от П. Динчев. Вместо това срокът на предприятието е удължен до 24.VI.1924 г., като Т. Чакъров се зъдължава да обезщети държавата в размер на 173 000 лв. за щетите, претърпяни от нея в резултат на извършените от него закононарушения. След внасянето на сумата на 28.VII.1916 г. предприятието със съгласието на Т. Чакъров е прехвърлено на акционерното д-во „Лонгоза“, образувано предимно с немски капитал и представлявано от софийския жител Златаров.

Действията на подсъдимия според обвинителството водят до нарушаване чл. 63 от Закона за обществените предприятия, даващ право на министъра (без да го задължава) да разтрогва подобни договори. Според държавния обвинител, когато неизпълнението на договорни задължения от частно лице водят до нарушаване интересите на хазната, то същият чл. 63 трябва да се тълкува императивно. По изказаното мнение може да се спори, но в случая това няма особено значение, тъй като предприемачът не спазва формата, изисквана от чл. 60 на Закона за обществените предприятия, определяща сроковете за сезиране на министерството при наличието на невъзможност да се изпълнява контракта. Освен това чл. 13 от поемните условия определя, че договорът се унищожава при неплащане на вноските, а Чакъров погасява неколкогодишните си задължения едва на 28.VII. 1916 г. Така че това е достатъчно П. Динчев да прекрати контракта и от тая гледна точка обвинението е справедливо. Същото може да се каже и за неправомерното удължаване на предприятието с около 5 години, т.е. до 24.VI.1924 г., по причини, които вече бяха разгледани.

През юли следващата година министър Динчев разрешава д-во „Лонгоза“ да отсече допълнително 320 000 куб. метра дървен материал (което представлява още точно толкова в сравнение с първоначално уговореното количество), определяйки това да стане в срок от 13 г. от датата на започване на сечта или, ако тя се забави, от датата на демобилизацията. Дружеството трябва да заплати материала по цени, фиксирани в договора от 1908 г. с предприемача Чакъров. Основният мотив за разрешението се извежда от нуждата да се подмлади гората. Всъщност действията му се базират на чл. 6 от поемните условия на посочения договор, в които се казва, че ако по време на действието на 10-годишния период на договора се появи нужда от допълнително изсичане на дървен материал, то това да стане „според настоящите поемни условия“. Обвинителството обаче, тълкувайки чл. 6, правилно застъпва тезата, че той има предвид само локални изсичания и не може да се отнася до такова огромно количество дървен материал. На тая база то обвинява Динчев, че отново изменя основно поемните условия на договора и срока на действието му, с което нарушава чл. 10 от Закона за обществените предприятия и нанася значителни имуществени щети на държавата, в резултат на голямата разлика в цените на дървения материал през 1917 г. в сравнение с 1908 г. Освен това поредното удължаване срока на предприятието води и до поредното закононарушение. Трябва да се има предвид и това, че втората половина от гората се състои от много поценни дръвчета, запазването на които изрично е предвидено в поемните условия, така че те отново са нарушени.

За всички разгледани деяния, с които бившият министър нанася вреда на държавата „за лична полза“ и нарушава Конституцията, обвинителството предлага той да се накаже по чл. 2 и 3 от Закона за наказанията... от 1880 г. По мое мнение, въпреки многобройните закононарушения, няма данни за лично облагодетелстване, така че обвинението по чл. 3 трябва да отпадне.

Двадесет и четвъртото обвинение е срещу П. Динчев заради това, че допуска незаконната експлоатация на гората „Гешова планина“.[101] Накратко за фактите около това обвинение. На 16.I.1915 г. лицето Минко Семерджиев печели търг, даващ му право да сече и продава дървения материал от „Гешова планина“ за периода 1915–1917 г. Според обвинителството обаче някои от условията на търга се намират в противоречие със Закона за горите.[102] По-конкретно чл. 26 б. „б“ постановява, че дървеният материал от държавните или общинските сечища се продава в груба форма, т. е. необработен, което значи, че в теглото му влиза и кората на дърветата. В поемните условия на договора между М. Семерджиев това изискване е игнорирано, като чл. 19 указва, че дървеният материал ще се „кубира след обелването на кората“. Обвинението е, че по тоя начин се създава облага за предприемача, който на практика ще заплати по-малка сума.

Не се спазват изискванията и на чл. 25 ал. 4, 5, 6 и 7 от същия закон, съгласно които дървеният материал при подобни сделки се разделя на три категории, които пък според утвърдената практика са: трупи, трупчета и вършеняк. Вместо това чл. 7 от поемните условия на договора приема, че материалът ще се дели на две категории, като се изключва вършенякът.

За първото и второто обвинение, водещи според обвинителството до нарушаване на чл. 24, 25 и 27 от Закона за горите, може да се каже, че не е спазена буквата на закона. Това обаче според автора не води автоматически до някакво ощетяване на държавата. Така формулирани поемните условия фактически създават условия държавата да получи по-висока цена, поради факта, че предприемачът купува по-хубав материал. Освен това, като „необработен“ може да се определи и дървеният материал с обелени кори, така че предявените в случая обвинения са пресилени.

Третото нарушение според обвинителния акт се състои в пренебрегване утвърдения през 1914 г. стопанския план на „Гешова планина“, съгласно който през първото десетилетие, т.е. до 1924 г., от подотдел 16 буква „а“ на гората могат да се изсекат най-много 224 дка, а в поемните условия се предвижда продаването на цялото пространство в размер на 824 дка. Този акт е окачествен от обвинителството като противоречащ на чл. 25 от Закона за горите. Впоследствие пред съда подсъдимият Динчев твърди, че става въпрос за печатна грешка, при която цифрата 2 е заменена с цифрата 8 и така се получава 824 дка, вместо 224 дка, като при сеченето това е отчетено. Евентуалното доказване на този факт би довело до оневиняване на министъра, тъй като тогава всичко ще е в рамките на закона.

Четвъртото нарушение според Обвинителния акт се извършва с игнориране текста на чл. 24 ал. 2 от Закона за горите, изрично предвиждащ, че горите се секат по точно определен стопански план, одобрен от МЗДИ и утвърден с царски указ. Така формулиран текстът наистина не дава възможност на министъра да разрешава еднолично, без санкцията на монарха, изсичането на горите и с допускането на подобен начин на изсичане П. Динчев нарушава текстовете на закона, а оттам и на ТК.

Въз основа на изложените данни може да се направи изводът, че само четвъртият пункт от разглежданото обвинение срещу Динчев почива на реална юридическа основа, а що се отнася до обвиненията за лично облагодетелстване, то те са произволни. Оттук следва, че може да му се иска наказание само по чл. 2 на Закона за наказанията... от 1880 г., но не и по чл. 3 от него.

П. Динчев е обвинен и за непрекъснатото толериране на предприемача Дечо Гешов (предприятието му е прехвърлено от М. Семерджиев на 26.II.1915 г.), довело до увреждане на държавните интереси. Например в хода на войната се появява нужда от дървен материал за построяване на мостове, които са необходими най-вече за нуждите на войската. В тая връзка на 20.IV.1917 г. военното министерство иска разрешение от П. Динчев за изсичане на 10 хил. куб. метра дървен материал от „Гешова планина“. Той обаче отказва да резолира молбата, позовавайки се на Закона за горите, определящ, че всяка гора се експлоатира по особен план, в който е предвидено какво количество може да се сече ежегодно. А в конкретния случай МС вече е решил този въпрос с отдаденото на търг количество на предприемача Семерджиев (респективно Д. Гешов) и не е уместно от гледна точка ефективната експлоатация на гората то да се завишава.

По подобен начин е отхвърлена и молбата на военното министерство за набавяне на дървен материал от „Гешова планина“, необходим за построяване на теснолинейна жп линия, а също и тая на началника на инженерните войски от 30.XII.1917 г., с която той иска един парцел за нуждите на действащата армия. Не са удовлетворени и неколкократните искания на Артилерийската инспекция при Министерството на войната, направени през периода 1917–1918 г. за предоставянето ѝ на правото да изсече 15 000 куб. метра необработен материал, необходим за строежа на мунициони фабрики.

Разгледаните данни според обвинителството дават достатъчно основание за уличаване на министър Динчев в престъпление.

Последният по време на предварителното следствие твърди, че действа абсолютно правомерно, в рамките на Закона за горите, предвиждащ изсичането да става планомерно. Той отхвърля предявените му обвинения за нарушаване на V постановление на МС от 2.X.1915 г., упълномощаващо го до демобилизацията на войсковите части да им позволява „да си набавят потребните им горителни материали от сечищата в държавните гори по тарифните цени“. Според тълкуването му текстът се отнася само за случаите, в които е необходим дървен материал за „чисто стратегически постройки в района на военните действия“. В случая той не е убедителен, но тук въпросът според мен не трябва да се решава в зависимост от тълкуването на постановлението. Има си Закон за горите, по смисъла на чл. 24 от който сеченето на дървен материал трябва да става планомерно и никакво постановление не може да внася корекции в този принцип. Нещата не се променят особено и от факта, че постановлението е ратифицирано от НС на 12.I.1917 г., което според обвинителството му придава силата на „временен закон“. В случая парламентът не действа перфектно, тъй като, ако той прецени, че нуждите от дървен материал за армията (безспорно съществуващи) налагат промяна на законодателната уредба, той трябва да извърши необходимите за целта действия, т.е. да промени или приеме нов закон за горите. Вместо това той създава един нов вид нормативен парламентарен акт, непредвиден в ТК и наречен „ратифицирано постановление на МС със силата на временен закон“. В крайна сметка обвинението в нарушение на министерското постановление от 2.X.1915 г., водещо до толериране на предприемача Д. Гешов за сметка на държавните интереси, е неиздържано. Действията на П. Динчев в това отношение са напълно законосъобразни и всякакви обвинения от типа на тия, че той е целял „злепоставянето на българската армия“, са нелепи. По-скоро и тук може да се постави въпросът, доколко е целесъобразно отдаването в частни ръце на подобни предприятия във военно време.

В заключение може да се каже, че предложенията за съдене и наказване на П. Динчев заради извършените от него деяния по изнесените данни за „толериране на Д. Гешов“ са юридически неиздържани, тъй като подсъдимият просто изпълнява договорните задължения на държавата към предприемача.

Двадесет и петото обвинение е отново срещу бившия министър на земеделието и държавните имоти, този път за незаконни действия по изсичането на гората „Потока“.[103] Мотивите за това са изведени от незаконно даденото разрешение на Никола Д. Мандраджията за изсичане на 400 дка гора край с. Горица, Поповско. Въпросното лице подава молба в този смисъл до Поповския районен комитет за СГОП, която на 3.XII.1917 г. е препратена до МЗДИ с мнение да се одобри от последното. Министър Динчев обаче не резолира молбата с мотива, че няма законно основание за изсичането на тригодишните етати от общинската гора край с. Горица. Нещо повече, на 15.XII.1917 г. той дори наказва с мъмрене Ески-Джумайския държавен лесничей заради необмислено даденото му мнение пред Поповския районен комитет на СГОП за изсичане на гората. Според министъра даването на разрешение ще наруши основния принцип на лесоустройството, предвиждащ „постоянно и ежегодно ползване от горите“, прокаран в чл. 21 на Закона за горите. Съвсем скоро обаче на 21.XII. с.г. министърът променя мнението си коренно и нарежда на същия лесничей да сключи от името на държавата договор с Н. Д. Мандраджията за изсичането на исканите от него 400 дка. Договорът е сключен на 31.XII.1917 г., но в него залягат текстове, увреждащи държавните интереси. Например при определяне количеството дървен материал, което предприемачът ще заплати, се взема не цифрата, която реално се получава при изсичането на 1 дка, а значително по-малка. Освен това е предвидено и да се заплаща част от транспорта на Н. Мандраджията, което допълнително ощетява фиска.

Според обвинителството, утвърждавайки въпросния договор, министър Динчев извършва нарушение на чл. 24 от Закона за горите, като разрешава изсичането на повече от годишния етат на горското стопанство, в разрез с изработените стопански планове. Това е вярно и заради извършеното деяние, водещо и до нарушаване на чл. 43 от ТК, държавният обвинител правилно предлага подсъдимия да се накаже по чл. 2 на Закона за наказанията... от 1880 г. Не може обаче да се каже същото за обвинението, спрямо Динчев в лично облагодетелстване, тъй като няма никакви данни, потвърждаващи подобна теза. От тая гледна точка исканото за бившия министър наказание по чл. 3 (отново разминаващо се с парламентарното решение от 29. III. 1921 г.) е произволно.

Двадесет и шестото обвинение е срещу П. Динчев за допускане незаконната експлоатация на гората „Бабин гроб“.[104]

Накратко за фактите около обвинението. На 1.IX.1914 г. предприемачът Ст. Димитров печели търг на МЗДИ за закупуване дървения материал за стопанската 1914–1915 г. от гората „Бабин гроб“, намираща се в землището на с. Кюприя, Бургаско. На 24 с.м. търгът е утвърден и съгласно чл. 10 от поемните му условия Ст. Димитров се задължава да подпише договора с държавата в десетдневен срок, т.е., до 3.X.1914 г. Това обаче не става и министърът вместо да конфискува залога на предприемача съгласно чл. 10, 11 и 12 от поемните условия, възлага на своите органи „да подканят“ Ст. Димитров да изпълни ангажиментите си. В резултат на това на 6.X.1914 г. договорът е сключен, като на 14.X. с.г. предприемачът е уведомен за това. По тоя начин подсъдимият Динчев изменя поемните условия в разрез с чл. 10 от Закона за обществените предприятия, изрично забраняващ всякакви промени в тях след публикуването им. Така се облагодетелства предприемачът и на практика се нанася щета на държавата от неконфискуването на залога.

Малко след това следва второ нарушение. Съгласно чл. 13 от поемните условия Димитров се задължава да внесе цялата сума по откупуване на дървения материал в 5-дневен срок от утвърждаването на контракта, но вместо да изпълни ангажимента си на 22.X.1914 г., той подава молба за отлагане на плащането, която е одобрена от министър Динчев. Съгласно министерската резолюция, след като предприемачът е уведомен за утвърждаването на търга, трябва да внесе 1/4 от сумата (равна на 12 701 лв.) в петдневен срок (понеже това вече е направено, явно е, че срокът ще тече от датата на резолюцията), а остатъкът да се изплати до 6 месеца. Действията на министъра, освен че отново изменят поемните условия, водят и до нарушаване на чл. 61 от Закона за обществените предприятия, предвиждащ максимална отсрочка в размер на 35 дни.

Ст. Димитров обаче не изпълнява и това изгодно за него министерско разпореждане, а вместо това на 2.XII.1914 г. подава нова молба до П. Динчев, в която моли вместо да плати сумата от 12 701 лв., да даде запис на заповед с падеж след 3 месеца. Желанието на предприемача е удовлетворено, като по тоя начин министърът нарушава за трети път Закона за обществените предприятия.

След три месеца се оказва, че Димитров отново не може да плати, в резултат на което получава поредната неправомерна отсрочка, този път за 1 месец. В крайна сметка сумата в размер вече на 13 001 лв. (заедно с лихвите) е платена едва през втората половина на април 1915 г.

Отстъпките спрямо Ст. Димитров продължават и след това и се изразяват най-вече в разсрочване на останалите плащания, като по тоя начин предприемачът получава възможност да изнася дървен материал от сечището, без да го заплаща своевременно, а министърът продължава да не взема необходимите мерки. Едва на 7.VIII.1915 г. П. Динчев заема твърда позиция и нарежда Ст. Димитров да погаси всичките си задължения, което се изпълнява тоя път безусловно.

Заради разгледаните действия (пораждащи известни съмнения за някаква лична облага б.а.) подсъдимият министър правилно е обвинен в системно нарушение на Закона за обществените предприятия и поемните условия на договора между държавата и Ст. Димитров, водещи до облагодетелстването на последния. За всичко това се предлага бившият министър да бъде съден заради нарушение на Конституцията и нанасяне вреда на държавата за лична полза и наказан по чл. 2 и 3 от Закона за наказанията... от 1880 г. Все пак съмнението за лична изгода на Динчев от предприятието не е подплатено с никакви документи и по тая причина няма сериозни основания разглежданите деяния да се подвеждат и по чл. 3 от цитирания закон (в различие с решението на НС от 29.III.1921 г.).

Двадесет и седмото обвинение е срещу П. Динчев за противозаконно купената от него мера „Умутлу – Тарла“.[105] Въпросният имот е с размер 17 000 дка и се намира в землището на „Ески – Пасли“, Анхиалско, и от 1905 г. е собственост на Българската Земеделска Банка (БЗК), клон Анхиало. На 10.X.1917 г. централното управление на БЗК решава да продаде на търг редица имоти, между които и мерата „Умутлу – Тарла“. Търгът се провежда на 18.I.1918 г. и се печели от Георги Маркидис, който след това заявява, че е наддавал от името на министър Динчев и моли началника на Анхиалския клон да прехвърли имота на министъра. Процедурата се увенчава с успех и подсъдимият става собственик на мерата. Въз основа на тези факти се формулира и обвинението, съгласно което Динчев е използвал служебното си положение (даващо му силно влияние върху БЗК) за лично облагодетелстване, с което нанася вреда на държавата за лична полза, сдобивайки се с недвижим имот на сравнително ниска цена. Според мен обвинителството

не е право. Това ясно се вижда от факта, че то не посочва кой точно закон нарушава министър Динчев, просто защото такъв няма. Той не може да бъде атакуван и затова, че участва в търга с подставено лице, тъй като това е право на личен избор. А дали цената на придобития имот е висока или ниска, в случая няма никакво значение, тъй като търгът е проведен напълно редовно и в него участват три частни лица и кметът на Ходжамарската община, който действа от нейно име. На фона на този извод предложението да се накаже П. Динчев съгласно чл. 3 на Закона за наказанията от 1880 г. е неиздържано.

Следващото, двадесет и осмо обвинение, е в пряка връзка с предишното, като този път вече става въпрос за противозаконно изградения чрез залесяване парк в част от придобития вече имот в с. Ески – Пазли.[106] За целта П. Динчев използва труда на управителя на Павловския разсадник Юлиус Милде, който по тая причина е командирован в с. Ески – Пазли. Министърът му нарежда да вземе безплатно от разсадника и необходимото количество храсти и фиданки. Освен това при самото разсаждане в чифлика са командировани и двама горски стражари от Бургаското лесничейство и 30 сръбски пленници от солниците в Бургас, чието управление заплаща и за труда им. След като кабинетът на В. Радославов пада от власт, се прави ревизия на Софийското лесничейство, установяваща, че действията на П. Динчев ощетяват държавата с 5589 лв. Бившият министър плаща 2738 лв., като по тоя начин обезщетява частично държавата за нанесените ѝ щети. Наистина репарирането на щетите, независимо дали е частично или пълно, не може да покрие углавната отговорност на обвиняемия, тъй като не заличава консумираното вече престъпно деяние, но разглежданият случай се нуждае от едно важно уточнение. Става въпрос за това, че чл. 43 ал. 1 от Закона за горите изрично указва, че при залесяване на „празни места“ (а чифликът е именно такова незалесено място) нужните за целта семена и фиданки „се дават даром от държавата“. От тая гледна точка министър Динчев не може да носи отговорност за безплатно взетите от Павловския разсадник материали. Нарушението от негова страна се извършва при използването за залесяването труда на Юлиус Милде и сръбските пленници, тъй като така той злоупотребява със служебното си положение за задоволяване на свои частни интереси. Що се отнася до факта, че по време на залесяването присъстват и двамата горски стражари от Бургаското лесничейство, то той може да се оправдае с ал. 3 от чл. 43 на Закона за горите, предписваща залесяването да става под непосредствения надзор на горската власт.

От всичко казано дотук може да се приеме, че предявеното спрямо бившия министър обвинение за нанасяне вреда на държавата за лична полза, наказуемо по чл. 3 на Закона за наказанията... от 1880 г., има своите основания, но в някои свои части не е формулирано прецизно.

С двадесет и деветото обвинение П. Динчев се уличава в незаконно отдаване на търг на държавното пасище „Гяур – Ада“ за срок от 3 години. Работата се състои в това, че търгът се провежда на 14.III.1916 г., без да се спази изискването на чл. 3 от Закона за продаване, разменяване и експлоатиране на държавни недвижими имоти, предвиждащ, че за подобни действия трябва да има постановление на МС.[107] Освен това се пренебрегва мнението на началника на държавните имоти, че пасището е нужно за нуждите на армията. Последното, разбира се, няма задължителен характер за министъра, но отдавайки „Гяур – Ада“ в частни ръце, П. Динчев нанася финансови щети на държавата. Например 10-а беломорска дивизия, изхранваща принадлежащия ѝ добитък изключително от пасището, след отдаването му под наем на лицето Янко Ж. Джангозов се принуждава да му плаща годишна сума в размер на 50 000 лв., докато за същия срок Джангозов плаща на държавата едва 10 000 лв. Всъщност тук отново трябва да се заклейми порочната практика, използвана често от кабинета на В. Радославов (и за съжаление на моменти намираща опорни точки в действащите тогава закони), да се отдават обекти с важно значение за армията и държавата в частни ръце и то в момент, когато войната бушува.

От всички гореизложени факти единствено може да се търси престъпление в отдаването на гората на търг без съответното министерско постановление – нещо, което би довело да нарушаване чл. 3 от Закона за продаване, разменяване и експлоатиране на държавните недвижими имоти. Такова постановление не е намерено, въпреки твърденията на Динчев, че то съществува. Всички останали действия на бившия министър след това могат да се критикуват най-вече от гледна точка на тяхната целесъобразност. Така че предложението да се съди министърът не само за нарушение на Конституцията, извършено чрез превишаване на правомощията си при отдаване гората на търг, а и за нанасяне вреда на държавата за лична полза (отклоняващо се от решението на НС за предаване бившите министри на съд), е произволно формулирано. От тая гледна точка министърът би трябвало да се предложи за наказване само по чл. 2 на Закона за наказанията... от 1880 г., но не и по чл. 3 от него.

Тридесетото обвинение отново е срещу П. Динчев заради противозаконно отпуснатите от негова страна мрежи на лицата Коста Качев и Петър Станков.[108] То е формулирано на основа фактите около разпределянето на рибарските мрежи, които Дирекцията за СГОП внася от Германия и Холандия. За разпределянето на мрежите и определяне тяхната цена към Дирекцията е формирана специална комисия, която не успява да си свърши работата докрай, тъй като междувременно нейните функции са прехвърлени върху МЗДИ. Това дава възможност на министър Динчев да отмени дотогавашните ѝ действия и да даде всичките мрежи от първата партида, внесени в България, на двама негови съпартизани – К. Качев и П. Станков, и то на цени, по-ниски от първоначално определените. За справка може да се посочи, че мрежите са дадени по цени 30–35 лв. (докато комисията определя 50–55 лв.), а пазарните се движат по това време между 100–150 лв. Към обвинителния акт е приложено и едно писмо на К. Качев до П. Динчев, от което ясно се вижда, че двамата се намират във някакви финансови взаимоотношения, но не може да се твърди със сигурност, че става въпрос за някакво облагодетелстване на бившия министър от разглежданата сделка. Въпреки това съмненията остават, тъй като министерската услуга е твърде ценна, като се има предвид, че втората партида от договорения внос на мрежи пристига през юни, т. е. когато една значителна част от риболовния сезон вече е преминала и в това време Качев и Станков са успели да извлекат значителни печалби от продажбата на мрежите. Действията на подсъдимия косвено затрудняват и изхранването на армията. Това ясно се вижда от неколкократните молби на Главното тилово управление до МЗДИ за доставка на мрежи с основния мотив, че поради липсата им не може да се осигури необходимото количество риба за войската. Деянията на П. Динчев относно разпределението на рибарските мрежи дават основание той да бъде обвинен в нарушаване принципа на разпределение на особено важни артикули, залегнал в чл. 16 на ЗСГОП и оттам – в нарушение на Конституцията и нанасяне вреда на държавата за лична полза (нещо, което се гради все пак изключително на предположения). За всичко това се предлага наказването му по чл.2 и 3 на Закона за наказанията... от 1880 г.

Последното обвинение е срещу В. Кознички за незаконни назначения в повереното му ведомство.[109] То се базира предимно на статистически материал относно 542 лица, назначени от него в качеството му на министър на пощите, железниците и телеграфите. Той е обвинен в назначаване на некомпетентни лица на различни държавни длъжности, като предимство са имали тия от неговия роден край, т.е. Кюстендилско. Представените статистически данни наистина показват подобна тенденция, но това само по себе си още не е престъпление, тъй като няма никакво конкретно закононарушение. В случая става въпрос не за незаконни, а за нецелесъобразни актове, отговорността за които не може да бъде съдебна, а само морална и политическа. Ненапразно обвинителството не успява да посочи нито един закон, нарушен от министъра в тоя аспект. Под същия знаменател може да се постави и обвинението за командироване в чужбина на лица, които дори нямат никаква представа от езика на страната, в която отиват.

В. Кознички е обвинен и в това, че е назначавал някои лица на работа в железниците, пощите и телеграфите с цел отклоняването им от военна служба, тъй като има решение на МС в смисъл, че заемащите подобни длъжности, остават на тях, като се считат мобилизирани. Или казано по-ясно, остават да работят в системата, без да ходят на фронта. Въз основа на тия данни бившият министър е обвинен, че нарушава ТК в нейния чл. 71, предвиждащ, че „Всеки български гражданин е длъжен да служи военна служба“, както и чл. 57 от същата, прокламиращ равенство на гражданите пред закона. При оценяване действията на Кознички обвинителството явно не взема предвид изискванията на чл. 15 от Закона за БДЖ, определящ, че на работа в железниците могат да се назначават лица между 18 и 40 г., и то физически годни. От само себе си разбира, че в състоянието на война, в което се намира България, когато почти цялото мъжко население се намира на фронта, е много трудно за министъра да обезпечи кадрово железниците, без да назначи и някои от лицата, подлежащи на набор в армията. Като цяло може да се каже, че обвинението е несъстоятелно не поради факта, че министърът не се е възползвал евентуално да

уреди някои от своите приятели и близки, а поради това, че отново всъщност може да се говори само за нецелесъобразни актове. В крайна сметка въпросите относно лицата, подлежащи на военна служба, се уреждат по законодателен път и министърът не е виновен, че в това отношение са оставени „вратички“. Тази точка от обвинението срещу Кознички не фигурира нито в предложението за възбуждане на съдебно преследване спрямо Радославовите министри от 27.XII.1919 г., нито в решението на парламента за предаването им на съд от 29.III.1921 г., следователно се включва в Обвинителния акт в разрез с Конституцията и законите.

Няма никаква документална улика за злоупотреба от страна на В. Кознички при назначаванията, а пък свидетелските показания от подобен род по време на предварителното следствие са само две: на свидетелите Димитър Пъдев и инж. Салабашев. Те заявяват, че назначенията се увеличавали, щом се пуснел слух за предстоящо свикване на набори, без конкретно да обвиняват Кознички в злоупотреба. А това, че на практика нещата са могли да стоят по-иначе, няма особено значение при липсата на доказателствен материал.

Единственото обвинение, почиващо на солидна основа и касаещо назначенията, е това, че министърът нарежда много от заплатите на назначените от него лица да се изплащат от фондовете на бюджета, предвидени за други нужди. По тоя начин пряко се нарушават чл. 59, 61 и 62 от Закона за отчетността по бюджета, предвиждащи сумите, предвидени в него, да се изразходват точно по предназначението им.[110] Така косвено се нарушава и чл. 121 от ТК, постановяващ, че „НС разглежда бюджета статия по статия“, следователно трябва да се приеме, че парламентът изрично предвижда размера на сумите, които ще се изразходват по отделните ресори. За извършените незаконни разходи по смисъла на чл. 58 ал. 2 от Закона за отчетността по бюджета (нещо впрочем неупоменато в Обвинителния акт) министрите носят гражданска отговорност, което на практика значи, че министър Кознички ще трябва евентуално да възстанови изразходваните суми.[111]

От изложеното дотук може да се направи изводът, че В. Кознички може да бъде съден само за престъплението „нарушение на Конституцията“, а не и за „причиняване вреда на държавата за лична полза“, както се предлага в Обвинителния акт. Следователно може да му се наложи наказание само по чл. 2 на

Закона за наказанията... от 1880 г. (предвиждащ затвор от 1 до 5 год. за конституционно нарушение), но не и по чл. 3 от него.

3. Разпитът на подсъдимите и показанията на свидетелите

Разпитът на подсъдимите започва на 16. XI. 1921 г. и привършва на 28.XII. с.г., когато пък започва изслушването на свидетелите.[112] Бившите министри не се признават за виновни по нито един пункт от обвинителния акт. Още при започване заседанията на съда са прочетени несъгласията им с предявените срещу тях обвинения. Радослововите министри отричат да са извършвали планомерно икономическо обвързване с Централните сили, целящо и политическа ориентация в такава посока (на противоположното мнение обаче са свидетели като Н. Сакаров, Н. Атанасов, А. Ляпчев, Ал. Малинов).[113] За тях фактите, например около сключването на заемите, говорят точно обратното и оттам се вижда, че правителството избягва точно заемите с ярка политическа насоченост, предлагани му от Антантата.

Те разглеждат обявяването на войната от 1915 г. като „неминуемо последствие от Балканската война" и смятат всякакви обвинения за планомерно политическо обвързване на страната с Централните сили в периода на подготовка на войната за безпочвени. Всъщност последното обвинение е и юридически неиздържано, тъй като в случая се касае за политическа грешка, отговорността за която може да бъде само политическа, а не съдебна. За отбелязване е, че на този въпрос пред Държавния съд се отделя най-много време, както от страна на съдийския състав, така и от обвинителството. По тоя начин недвусмислено се потвърждава фактът, че процесът няма толкова за цел да установи закононарушенията на радославистите, а да осъди най-вече съдбоносния политически избор, направен от България през 1915 г., както и да унищожи политически (и евентуално физически) неговите извършители.

Подсъдимите смятат, че не могат да носят отговорност за ръководството на войната, тъй като тя се е ръководила от военните. Тази интерпретация е неточна – военните ръководят войната само технически, а обвиненията спрямо бившите министри се отнасят до техни управителни действия, извършени в разрез с Конституцията и законите и касаещи общата политика

на държавата. Друг е въпросът, че по време на заседанията по делото им се задават и въпроси в такава посока, които до голяма степен изместват същността на обвиненията.

Особено активен по отношение доказване на своята и на кабинета невинност е Д. Тончев. По първия пункт от Обвинителния акт, касаещ подготовката на войната, той (подкрепен впрочем и от Д. Петков) правилно изявява несъгласие срещу предявеното им обвинение за договора с Турция от 6.VIII.1914 г., останал само един проект и на практика не влязъл в действие, тъй като неутралитетът на Румъния не е осигурен. Тончев призовава да се обърне внимание на факта, че в оригинала липсват подписите на представителите и от двете страни.[114]

При доказване на невинността си по повод обявяването на войната Тончев постоянно се позовава на авторитети в областта на конституционното право (за отбелязване е, че някои от тях са цитирани доста неточно) с цел оправдаване действията на правителството и лично неговите. За бившия финансов министър е безспорно, че той и колегите му постъпват абсолютно правомерно при обявяването на войната и отговорност в това отношение не може да им се търси. Основната му теза е, че това е акт на изпълнителната власт, за който санкцията на НС е ненужна. Въпреки това Тончев заявява, че на практика камарата косвено е консултирана за обявяването на войната.[115] Това според него става чрез: гласуването на 50-милионния свръхсметен кредит; Закона за 150-милионния кредит за попълване материалната част на армията; Закона за обявяване страната във военно положение и Закона за увеличаване заплатите на военнослужещите във време на война. Всичките тези закони са гласувани в края на юли 1914 г. и по тоя начин според него парламентът косвено одобрява бъдещото участие на България във войната. Тезата на бившия финансов министър е подкрепена и от Д. Петков, но от това не става по-издържана. С гласуването на тези закони не само не се сезира камарата за предстояща война, но и самият премиер прави декларация в Събранието, че България ще пази строг неутралитет. Мнението на Д. Тончев подлежи на критика и от гледна точка на факта, че той говори за събития, разиграли се година и два месеца преди включването на страната във войната. От само себе си се разбира, че правителството не може да вземе санкцията на НС за обявяване на война през юли 1914 г., а да я обяви едва на

1.X.1915 г. Подсъдимият е толкова убеден, че войната е обявена в хармония с конституционните предписания, че не се и опитва да докаже наличието на някакви непреодолими пречки за свикване на парламента. По тоя начин той фактически не прави опит да търси оправдание за действията на кабинета в текста на чл. 47 от ТК, допускащ създаването на делегирано законодателство от страна на монарха и правителството при положение, че парламентът не може да се свика и страната е заплашена от някаква сериозна външна или вътрешна опасност. Нещо повече – ексфинансовият министър невъзмутимо заявява, че подобни спънки въобще не са съществували от датата на обявяване на войната – 1.X.1915 до 14.XII.1915 г. – датата на свикване на НС. За него свикването на НС е прерогатив на монарха и в случая именно бившият цар Фердинанд предлага свикването на Събранието да се извърши през декември, за да може то „да бъде свидетел на победите“.[116] Между впрочем тази идея е приета безусловно от МС без участващите в него лица да имат ни най-малкото съзнание, че така нарушават конституционните предписания. Те обаче пропускат факта, че министрите носят отговорност за действията на монарха. Всички членове на кабинета подписват Манифеста за обявяването на войната и понеже това е направено в разрез с конституционните предписания, напълно нормално е те да подлежат на съдебно преследване. Д. Тончев развива тезата, че при евентуален военен успех никой нямаше и да пита погазени ли са законите или не. Тук той, разбира се, е прав – „победителите не ги съдят“, но за негова зла участ в случая и правителството, в което той участва, извършва нарушения на законите, и войната е загубена.[117] Разбира се, от юридическа гледна точка резултатите от войната в никой случай не могат да утежнят или да облекчат участта на министрите, извършили конституционни престъпления, но до съдебно преследване при евентуален военен успех никога нямаше да се стигне.

Бившият министър на правосъдието Хр. Ив. Попов изказва становище, че министрите не могат „по Конституция“ да вземат общи външнополитически решения и следователно не могат да отговарят за подготовката на войната. За него външната политика е работа само на ресорния министър, тъй като останалите не са компетентни в материята и ако подписват някакви постановления на МС по този ресор го правят само формално и от колегиалност. Мнението на Хр. Ив. Попов не може да се приеме,

тъй като противоречи на широките конституционни правомощия на колективния орган – МС в изпълнителната власт и в частност във външната политика.

Подсъдимият оправдава обявяването на войната с това, че Сърбия напада първа България и фактически българското правителство не е имало избор. Това е така, но по тоя начин не се снема отговорността на кабинета за несезирането на камарата. За него откриването заседанията на парламента едва през декември 1915 г. е направено „за доброто на народа“, тъй като не е уместно едно обявяване на война да се обсъжда публично в камарата по военностратегически причини.[118] Хр. Ив. Попов заедно с Хр. Г. Попов, Н. Апостолов, Д. Петков и П. Динчев обвиняват бившия премиер Радославов за това, че е държал в неведение останалите си колеги относно международните конвенции на страната, касаещи предстоящата война и ги поставя на практика пред свършен факт в края на септември 1915 г.[119] Според Хр. Г. Попов поради горната причина същността на отношенията между България и Централните сили така и не му става ясна. На него договорите с Австро-Унгария и Германия му стават известни едва при връчването на Обвинителния акт. Що се отнася до несвикването на камарата при обявяването на войната, за бившия министър това просто не е било възможно, тъй като сърбите вече нахлували в българските земи на 1/14.X.1915 г. и кабинетът е трябвало незабавно да реагира на агресията.[120]

В подобен дух са и оправданията на подсъдимия Пешев, но следствието категорично опровергава неговите аргументи, базирайки се най-вече на данни от личния му дневник.[121] От него съвсем ясно се вижда, че авторът му, както впрочем и всички останали министри, са в течение на преговорите за обвързване страната с Централните сили. Освен това в кабинета подробно са обсъждани и предложенията на Съглашението. Както се вижда, обвинението за съзнателно нарушаване на основния закон при обявяването на войната трудно може да се отхвърли от бившите министри. Просто няма никакви сериозни аргументи за свикването на НС едва през декември 1915 г., а и ясно се вижда, че радославистите в никой случай не са „изненадани“ от нападението на Сърбия.

Подсъдимите не са съгласни и с обвиненията, че са нарушавали законите на страната по време на войната. Например заемът, отпуснат на БНБ на Райхсбанк, е напълно законен за министър Тончев. Той обаче не успява да обясни въз основа на кой закон правителството издава постановлението за неговото отпускане.[122] За него заемът е изгоден за страната и това е достатъчен аргумент за защита действието на правителството. П. Пешев пък се опитва да снеме от себе си отговорността за заема, заявявайки, че не му е известен, но показанията му се опровергават от факта, че подписът му стои под постановлението за отпускането на заема.[123]

Подсъдимите не виждат и никакво министерско престъпление в това, че допускат германската марка като редовно платежно средство в страната.[124]

Те не са съгласни и с обвиненията относно вмешателството в работата на военно-съдебните власти. Пред съда обаче от страна на свидетелите са изнесени още факти, които допълнително разширяват това обвинение. Например през 1917 г. правителството приема постановление и Правилник за главното командване, съгласно който военно-полевото правосъдие се разделя на две: армейско, подчинено на главната квартира (респективно на главнокомандващия армията) и вътрешно териториално, подчинено на военния министър. Така се нарушава разпоредбата на чл. 1001 от ВСЗ, по чийто смисъл военното правосъдие е подчинено на главната квартира. В случая министрите явно превишават правата си, тъй като изменяйки с постановление разпоредбите на закона, те се поставят над парламента, а според смисъла на новоприетите текстове и над съдебната власт.[125]

Бившият титуляр на МЖПТ Н. Апостолов пък изразява категоричното си несъгласие с обвинението относно предаването на жп линията София – Ниш за екплоатация на германците. За него самият термин „предаване“ е неточен, тъй като фактически става въпрос за техническо преоборудване от немска страна на ж п линията, срещу което българската страна трябва да плаща 4 стотинки на километър за всеки превозен 10-тонен вагон. Останалият приход отива в българското държавно съкровище, персоналът по линията остава почти изцяло български и по линията се прилагат действащите български закони и наредби. Според подсъдимия при формулиране на обвинението е неправилно стриктното придържане към буквата на чл. 1 от Закона за експлоатация на БДЖ и пристанища, определящ, че жп транспортът е държавен монопол, а трябва да се гледат реалните нужди на държавата. Именно те обуславят и „предаването“ на линията на германците, станало с протокол от 15.XII.1916 г. В противен случай българската страна, смята Апостолов, не би успяла да пуска дневно по 20 влака, а щеше да се ограничи с 6–7. Въпреки че до голяма степен тезата му се потвърждава и от показанията на свидетелите (изтъкващи между другото, че германците я използват да изнасят големи количества хранителни продукти от България), тя не може да се приеме. Актът на целесъобразност в случая няма особено значение, тъй като Законът за експлоатация на БДЖ и пристанища е категоричен – линиите са държавен монопол и експлоатацията им се извършва от държавата. За да бъде правомерно предаването на жп линията или на част от дейността и на чужда държава за експлоатация, трябва да се променят текстовете на закона или НС да приеме специален закон за отдаването им под формата на концесия, защото концесиите са прерогатив на законодателната власт. Интересно е да се отбележи, че държавният обвинител П. Стоянов взема участие в комисията, решила предаването на жп линията София – Ниш.[126]

В. Кознички, наследил министерския пост от Н. Апостолов, пък снема от себе си всяка отговорност за предаването на линията, тъй като по това време не е министър. В това отношение той не е точен, тъй като протоколът от 15.XII.1916 г. не е единственият документ по предаването на линията. Освен това на 31.XII.1917 г. правителството пак с негово участие одобрява текста на специалната конвенция относно ж.п. линията, с която определя разноските по нея, направени от германските ж.п. войски, да се заплатят от държавното съкровище, като за целта се изисква съгласието на българското Събрание – нещо, което не е направено. Освен това той участва и в приемане постановлението на правителството за предаване жп линиите от Зайчарския район през август 1917 г. Така че Кознички не може да се „скрие“ зад действията на предшественика си Апостолов.

В. Кознички изтъква и личните си заслуги за връщане на линиите Каспичан – Варна и Каспичан – Добрич (първоначално също са предадени в германски ръце), станало по негово настояване на 1.IX. 1917 г. Твърдението му е подкрепено и от свидетелските показания.[127]

Подсъдимите снемат от себе си вината за лошото снабдяване на българската армия и за доминиращото положение на германците в българската икономика, заявявайки, че в това отношение правят всичко възможно и обвинението е пресилено. На противоположното мнение обаче са някои от свидетелите, като например ген. Иван Луков и Ал. Малинов.[128] За отбелязване е, че последният хвърля цялата вина за това върху действащото правителство, а оневинява главнокомандващия ген. Жеков.

Някои от свидетелите пък дават показания в смисъл, че обвинените министри нарушават законите на страната чрез грубо вмешателство в работата на военно-съдебните власти.[129] Това се изразява най-вече чрез уволнения и размествания на неудобни за правителствените партизани съдии и прокурори.

Изнесени са данни и за толериране и невземане енергични мерки срещу самозабравили се в своя стремеж за обогатяване граждански и военни власти, особено в новите земи.[130]

Главен защитник на правителството по въпроса за външните заеми е Д. Тончев. Той повтаря тезата си, изказана от него още по време на предварителното следствие, че те са сключени в хармония със законите за свръхсметните кредити, гласувани през периода 1912–1914 г. Нов момент според него, потвърждаващ перфектността на сключените сделки, е фактът, че в края на октомври 1921 г. парламентът ги одобрява по доклад на парламентарната комисия при Дирекцията на държавните дългове.[131] Що се отнася конкретно до 500-милионния заем, то Тончев смята, че не може да носи отговорност за грозните сцени, станали по време на обсъждането му, тъй като не присъства по това време в залата. Още повече, че въпреки тези неразбории, все пак за него заемът е напълно редовно утвърден. Той оспорва и обвиненията срещу правителството относно нарушаването на чл. 26 от заема. Те според него се базират на неточния превод от френски език на писмата, разменени от българското правителство – от една страна, и германското и австро-унгарското – от друга. Там изрично се твърди, че кабинетът ще поиска от българския парламент съгласието за промяна условията на чл. 26 от договора с „Дисконто“ и следователно не може и въпрос да става за конституционно нарушение от страна на бившите министри.[132]

Д. Тончев защитава изцяло и правомерността на сключения на 31. VII.1915 г. договор между българското правителство и „Дисконто“. Освен всичко друго той привежда и изчисления, които според него показват, че българското правителство дори е на печалба от сделката.[133]

Същият аргументирано отхвърля обвиненията по 150-милионния заем, като изтъква и личната си заслуга за това, че издейства от германското правителство ходатайството му пред банките кредиторки за намаляване лихвата по заема. Това става през ноември 1915 г. и с намалението на лихвата от 8,5 % на 6 %, според изчисленията на Тончев, държавното съкровище се облекчава годишно със сумата от близо 1 000 000 лв.[134]

Що се отнася до 200-милионния заем бившият финансов министър повтаря старите аргументи, изложени от колегите му, и най-вече от него по време на предварителното следствие и които, по мое мнение, са несъстоятелни.[135] Позицията на правителството по отношение на разглежданите заеми е защитена и от свидетеля Тр. Стоянов, бивш директор на Дирекцията на гарантираните от държавата дългове.[136]

Д. Тончев отрича и нарушението, извършено от него при реализиране на сделката „Рубл – Конто“, тъй като смята, че тя не променя с нищо клаузите на 120-милионния заем.[137]

Относно заемите е интересно да се отбележи, че според подсъдимия Пешев повечето въпроси около тях са се решавали от В. Радославов и Д. Тончев, без те да вземат мнението на останалите членове на кабинета.[138]

Правомерността и целесъобразността на реквизицията на мина „Плакалница“ също се защитава енергично от подсъдимите. За Д. Тончев, П. Пешев и К. Найденов например, освен че всичко е законно, то е и абсолютно необходимо, тъй като българската държава не е в състояние сама да експлоатира мината в условията на войната.[139] На противоположното мнение е свидетелят Р. Сибил – бивш управител на мината.

К. Найденов оспорва обвинението, че действа в интерес на германците при отказа си да освободи от фронта необходимия за работа в мината персонал, когато тя е все още в български ръце и по тоя начин фактически предрешава предаването и на германското правителство. Според повечето подсъдими главен противник на освобождаването на този персонал от фронта е главнокомандващият ген. Жеков.

Защитавайки въвеждането на раздел III от ВНЗ, станало на основание чл. 47 от ТК, подсъдимите твърдят, че това е необходимост, продиктувана от нестабилната обстановка в армията. Тезата им е подкрепена с недостатъчно факти, а по-точно те се позовават на бунта, избухнал през месец септември 1915 г. в 27 пехотен полк, вълненията при мобилизацията в Татар-Пазарджик, изразяващи се най-вече в хвърляне на пушки и патрони от някои войници, както и пропагандата в армията против войната.[140] Въпреки че много от свидетелите, главно бивши и действащи военни, оправдават засилване строгостта на санкциите с подобни аргументи, не може да се приеме, че бившите министри действат правомерно. Приведените примери все пак са изолирани явления, а освен това става въпрос най-вече за по-рязко изразено недоволство на войниците от предстоящата война и думата „бунтове“ изглежда твърде силна. Пресилено е на тази основа да се приеме, че броженията представляват такава вътрешна опасност за държавата, непозволяваща свикването на парламента. Освен това те могат да се парират и при действието на старите текстове от ВНЗ, които са достатъчно строги.

Що се отнася до това, дали има външна опасност и доколко тя е реална пречка за свикването на НС, между самите подсъдими няма единство. Докато да речем Д. Тончев и П. Пешев признават, че въпреки дислокацията на сръбски военни части по границата няма физическа невъзможност за несвикването на парламента, а това е направено от тактически съображения, то Д. Петков е на противоположното мнение.[141]

Н. Жеков пък оспорва данните на Обвинителния акт за тежките последствия от въвеждането на раздел III, изразяващи се в издадени многобройни смъртни присъди. За него те са „само“ около 300–400.[142]

Политиката относно вноса и износа на кабинета също така е бранена най-енергично от Д. Тончев. Главната причина за това, разбира се, е, че той в качеството си на финансов министър е най-съпричастното лице спрямо тези обвинения. За него е несъмнено, че до приемането на ЗОП през март 1915 г. именно той е длъжностното лице, имащо правото еднолично да решава въпросите относно вноса и износа на основание Закона за митниците.[143] Въпреки това той не се възползва от възможността да облагодетелства политическите си приятели и дори въвежда практиката всички решения, касаещи вноса и износа, да се одобряват от колективния орган МС.[144] Според Тончев правителството не злоупотребява с правомощията си и няма никакви доказателства, че лицата, близки до кабинета, са се ползвали с особен статут при външнотърговските си операции.

Някои от подсъдимите, като например Пешев, изтъкват пред съда личните си заслуги относно смекчаването на неправилните и незаконни действия на правителството.[145]

Интересни подробности са изнесени от бившия министър на правосъдието Хр. Ив. Попов относно аферата „Гендович“. Според подсъдимия първоначално Гендович действа за доставката на шинели, имайки писмените препоръки на руския посланик в София – Неклюдов, а също така на българския консул в Одеса – Кисимов. Последният, преди да даде препоръката си, пита и получава утвърдителен отговор от военния министър Никифоров. Едва впоследствие, когато със съдействието и на военния ни аташе в Петербург – майор Сирманов, сделката е практически уредена, министър Никифоров му нарежда да спре всякакво съдействие на предприемача и да извърши сделката от името на българското правителство.[146] Според бившия правосъден министър фактите говорят, че Гендович има реално участие при извършване на доставката и е щял да я довърши докрай, ако българската държава в лицето на ген. Никифоров не му попречва. Ако приемем последното, то значи да признаем, че Гендович има право да си иска както конфискувания залог, така и съответното обезщетение, а оттук и да оправдаем действията на правителството по връщане на сумата от 62 500 лв. Подобен извод може да се направи на основание чл. 74 на Закона за задълженията и договорите (ЗЗД), по смисъла на който, ако една от страните попречи на изпълнението на сделката, то тя се счита за изпълнена от изправната страна, която е в правото си да иска изпълнението на условията по договора.[147] По мое мнение обаче предприемачът няма никакъв реален принос за доставените шинели, тъй като още от самото начало в операцията се ангажират държавни служители от България и Русия (Неклюдов, Никифоров, Кисимов, Сирманов), като на практика сделката се сключва между двете правителства. Дори и да се приеме, че Гендович има някакъв принос, то той не е от такъв характер, позволяващ да се твърди, че той изпълнява ангажиментите си към държавата.

По разглежданата афера интересни са показанията на свидетеля Й. Титоров, за който В. Радославов е имал финансов интерес от благоприятното за Гендович решаване на въпроса и по тая причина му оказва голям натиск за връщане залога на предприемача.[148]

Подсъдимите правилно оправдават действията си по привеждане в действие Закона за секвестиране имотите на чуждите поданици с това, че съгласно ТК това е техен дълг като представители на изпълнителната власт.

По отношение на индивидуалните обвинения интерес представляват обясненията на Тончев относно износа на кожи от Й. Хлебаров. Бившият финансов министър признава, че утвърждаването на търга е извършено в разрез със Закона за обществените предприятия, но в това отношение той се е ръководил от интересите на държавата, а не от стремеж за лично облагодетелстване. Според него износът на кожи е спешен, поради опасността да се похабят, а що се отнася до невъзлагането на търга върху Сабат Арие, то в такъв случай подсъдимият смята, че поради ниската оферта на предприемача би ощетил държавата с 1,8 млн. лева.[149] Като аргумент в своя защита Тончев привежда и факта, че военно-полевият съд вече е гледал дело срещу Хлебаров и съдружника му Алтимирски по отношение износа на кожи и не намира нищо незаконно в действията им, включително и при търга, спечелен от Хлебаров!

Подсъдимият отрича да е превишавал правата си при износа, разрешен от него на П. Енчев, но заявява, че дори и това да е било така, постъпката е оправдана от гледна точка на факта, че Енчев е човек на турското правителсто и не е уместно да се игнорират интересите на неговите хора в момент, когато текат преговори за сключване на съюз между двете държави.[150]

По същите причини според показанията на Тончев е разрешен и износът на Н. Тюфекчиев и М. Попов.

Политически са и причините за толериране на П. М. Хайтан, изнесени в § 18 от обвинението, но този път от гледна точка запазване добрите отношения с Румъния. Давайки обяснения по този въпрос, бившият финансов министър отхвърля обвинението, че някога е работил като юрисконсулт на „Нафта“ – АД и това повлиява за благосклонното му отношение към дружеството вече в качеството му на министър.[151] Твърдението му се подкрепя и от повечето свидетели.[152] Подсъдимият ген. Найденов, давайки показания по аферата „Фратер“, развива неправилната теза (изказана от него още по време на предварителното следствие), че текстовете на Закона за обществените предприятия предоставят на министъра практически неограничено право да продължава срока на договорите за различните доставки при положение, че това е от интерес на държавата.[153] Свидетелите пък дават показания, които потвърждават предположенията, че С. Фратер е подставено лице на пруското военно министерство. Свидетелят Ат. Буров пък изразява мнение пред съда, че министър Найденов може би е подкупен, позовавайки се най-вече на действията му.[154]

Бившият титуляр на МЗДИ П. Динчев се защитава по пункт XXII от Обвинителния акт с аргумента, че той фактически „поправя“ грешката на своя предшественик Д. Христов, унищожил неправилно договора за изсичане на дървен материал с фирмата „Д. Димитров & Н. Димитров“. Според подсъдимия при анулирането на договора не е спазено условието на чл. 63 от Закона за обществените предприятия, изискващ отсрочка за предприемача при наличието на непреодолими и независещи от него препятствия. А че такива са налице, той не се съмнява. Първото такова е закъснението за подписване на договора или по-точно фирмата е уведомена, че печели търга на 30.XII.1912 г., а документът е оформен на 16.I.1913 г. Това е от значение, тъй като в поемните условия, а и в Закона за горите се разрешава сеченето и изнасянето на дървения материал най-късно до 31.III. Освен това при унищожаването според министъра не са взети предвид неблагоприятните природни условия в първите месеци на 1913 г. Фактите обаче не потвърждават тезата на подсъдимия. Датата на унищожаване на договора е 21.V.1913 г. и като се направи една елементарна сметка, ще се види, че всички отсрочки фактически са направени. Максималната такава по чл. 63 на Закона за обществените предприятия е 35 дни и ако към тях прибавим 16 дни заради закъснението при оформянето на контракта, стават 51 дни. Ясно се вижда, че от последната възможна дата за изпълнение на договора 31.III.1913 г. до 21.V.1913 г. са точно 51 дни, следователно министър Д. Христов постъпва съвсем правомерно.

П. Динчев отхвърля и обвиненията относно толерирането на Т. Чакъров (п. 23 от Обвинителният акт). За него отсрочките, направени на предприемача, са напълно правомерни, тъй като според чл. 13 от поемните условия на договора той може да се прекрати само при неплащане на вноските. Преди това обаче според подсъдимия трябва да се прецени дали за това няма някакви непреодолими препятствия, даващи основание за отсрочка. При първото отсрочване за 15.I.1915 г. случаят според него е точно такъв. Що се отнася до неунищожаването на договора и след нейното неизпълнение министърът се позовава на чл. 63 от Закона за обществените предприятия, задължаващ го да покани неизправната страна да изпълни ангажиментите си. В случая това не е направено, тъй като междувременно Чакъров изявява желание да заплати дължимата сума заедно с лихвите. Изявлението на министъра не звучи убедително поради факта, че плащанията закъсняват повече от година след датата 15.I.1915 г. и е редно договорът да се унищожи. Не може да се приеме и мнението, че това не е направено и поради невъзможността да се обяви нов търг, породена от бушуващата война, въпреки че призованите свидетели в това отношение подкрепят бившия министър. В случая целесъобразността на акта няма значение, тъй като юридически погледнато, министърът няма право на преценка, а е задължен да прекрати контракта независимо от евентуалните щети за държавата.[155]

По обвинението за допуснатата незаконна експлоатация на „Гешова планина“ П. Динчев прави важното уточнение, че не е продал 824 дка., а само 224 дка, като в поемните условия цифрата 2 по грешка е заменена с 8. Това на практика според него не се отразява реално на нещата, тъй като при практическото приложение клаузите на договора неточността е коригирана. Не звучат обаче убедително обясненията му, че текстовете на Закона за горите, определящи дървеният материал да се продава с необелени кори, са „мъртва буква“ поради наложената друга практика, и затова са игнорирани при изготвяне поемните условия на търга, а оттам и в договора с предприемача. Въпреки че призованите свидетели подкрепят тезата му, не може да се пренебрегне фактът, че никаква практика не може да игнорира императивните текстове на законите.[156] Оневиняването на П. Динчев трябва да се търси по начина, посочен вече при анализа на обвинителния акт.

По отношение на обвинението за допуснатото от него незаконно изсичане на гората „Потока“, П. Динчев се задоволява да отбележи, че първоначалното му решение е ревизирано, тъй като се оказва, че исканата от Н. Д. Мандраджията гора не влиза в стопанския план. Следователно съгласно чл. 24 от Закона за горите може да се разреши изсичане и в размери, по-големи от определения годишен етат.[157]

Що се отнася до допуснатата незаконна експлоатация на гората „Бабин – Гроб“, П. Динчев смята, че няма нарушение от негова страна, аргументирайки се отново с правото си на разсрочка по Закона за обществените предприятия.[158]

Той отрича и да е нанесъл някаква щета на държавата с купуването на мерата „Умутлу – Тарла“, тъй като дадената цена в размер на 74 800 лв. фактически е най-високата от всички предлагани дотогава за този имот.[159] Що се отнася до неговото залесяване подсъдимият е категоричен, че си е платил всичко. В показанията на някои от свидетелите обаче категорично се изказва твърдението, че лицата, извършващи залесяването, са командировани със средства на държавата и дори че по време на търга срещу някои от участниците са били отправяни заплахи от името на Динчев. Така фактически се подсилва обвинението, че бившият министър извършва престъплението „нанасяне вреда на държавата за лична полза“.[160]

По отношение даването на търг на пасището „Гяур – Ада“ Динчев отбелязва, че това става напълно законно на база министерско постановление на неговия предшественик.[161]

За него и обвинението по пункт 30 относно раздаването на рибарски мрежи на свои приятели е нелепо, тъй като в случая това е икономически целесъобразно. Свидетелят К. Качев пък твърди, че в цитираното в Обвинителния акт писмо, от което се вижда, че двамата с Динчев се намират във финансови взаимоотношения (става въпрос за един стар заем, отпуснат му от бившия министър, с който са добри приятели). Той категорично отхвърля евентуалното облагодетелстване на П. Динчев от сделката с мрежите.[162]

Бившият титуляр на МЖПТ В. Кознички отхвърля обвиненията срещу него за произволни назначения, довели в крайна сметка до изразходване на суми от бюджета за изплащане на възнаграждение на назначените лица в игнориране на факта, че парите са предназначени за други цели.[163] Той се оправдава с въведената практика от предшествениците му да назначават лица на едни длъжности, а те да работят на други. Конкретно в неговото ведомство това се е наложило от недостига на кадри в администрацията и за това например формално назначава хора като работници, а ги използва като чиновници, без да си прави труда да извършва някаква реорганизация в щатовете на министерството. Подсъдимият оспорва и данните, изложени в Обвинителния акт относно броя на назначените лица, тъй като там някои имена се повтарят, а други са назначени от неговия предшественик Н. Апостолов и дори от следващия министър Владимир Моллов, както и такива, които никога не са работили в Министерството.[164]

Несъстоятелно според Кознички е и обвинението, че е назначавал лица, подлежащи на военна служба, във ведомството си с цел тяхното освобождаване от фронта. Тезата му като цяло се потвърждава от повечето свидетели, а той представя и необходимите писмени доказателства, от които се вижда, че почти всички назначени от него са били предварително освободени от военна служба от съответните комисии.

Отхвърлени са и обвиненията за нарушаване на чл. 59 и 61 от Закона за отчетността по бюджета. Аргументът на Козничкие, че чл. 59 говори за фонд, който се изразходва по преценка на министъра и следователно по тоя параграф той въобще не може да носи отговорност. За доказване невинността си по обвинението в нарушение на чл. 61, определящ начина на изразходване на т.нар. „запасен фонд“, той представя документ № 409 от Дирекция на железниците, откъдето се вижда, че от въпросния фонд не е изразходвана и стотинка. С показанията на Козничкиприключва и разпитът на подсъдимите. От тях в крайна сметка пред съда не се явяват Кл. Бояджиев и В. Радославов. По отношение на последния може да се добави, че индивидуално извършеното от него престъпление по присвояване безотчетните фондове на МВРИ е потвърдено пред съда и от доклада, прочетен от вещото лице Георги Харалампиев. Той категорично застава на позицията, че бившият премиер действа незаконосъобразно, поради факта че не иска одобрението на МС за изразходване на сумите от фондовете.[165]

Междувременно на 26.XII.1921 г. умира подсъдимият Ж. Бакалов и съгласно текстовете на ЗУС делото срещу него е прекратено по отношение на углавната част. Съпругата му обаче на 28 с.м. подава молба до съда за спиране на делото, докато се извърши опис на наследството на починалия и то се приеме от наследниците.[166] Молбата се базира на чл. 214 от Закона за наследството (ЗН), предвиждащ, че описът се прави в течение на три месеца от отварянето на наследството, а самото приемане на наследството се извършва до 40 дни, след като описът е готов.[167] Следователно в продължение на 4 месеца и 10 дни е възможно наследниците на починалия (съпругата и малолетните му деца) да се откажат от наследството. За тях този срок е от значение, тъй като в противен случай съществува реална възможност сумата от гражданския иск на държавата спрямо подсъдимите (между които е и Бакалов) да надхвърли многократно общата стойност на цялото имущество на починалия. Ако съдът пък реши да продължи делото, то в продължение на 4 месеца и 10 дни наследниците на Бакалов няма да могат да се явяват на заседанията и да бранят своите интереси. Евентуално тяхно явяване може да бъде изтълкувано като мълчаливо приемане на наследството по смисъла на чл. 191 от ЗН с всичките възможни последствия. Освен изложените аргументи молбата на Мария Бакалова се базира и на практиката в углавното съдопроизводство, където обикновено се процедира по начина, искан от нея.

Държавният обвинител П. Стоянов и гражданските ищци се противопоставят на нейното искане, мотивирайки се с нуждата от бързо правораздаване, залегнало в текстовете на ЗСМ. В крайна сметка съдът уважава аргументите им и определя делото да продължи, като призовава в съда и Бакалова с изричната забележка, че тя ще се счита само за управляваща наследствената маса по смисъла на чл. 184 и чл. 192 от ЗН до изясняване на всичко около откритото наследство.[168] Решението изглежда оправдано от гледна точка париране евентуалното излишно протакане на делото.

4. Обвинителната реч на П. Стоянов и гражданският иск на държавата спрямо подсъдимите

На 26.VI.1922 г. започва произнасянето на обвинителната реч от П. Стоянов, която той привършва на 14.VII. с.г. В нейния доста обширен преамбюл той се спира на взаимоотношенията парламент – правителство в европейски контекст, както и на необходимостта от прилагането на съдебната министерска отговорност в действие.[169] За него тя е формата, чрез която обществото се защитава от министерския „деспотизъм“ и „сервилизъм“. П. Стоянов взема отношение и по проблема дали нарушението на един обикновен закон от министър представлява нарушение на Конституцията или такова има само при изричното нарушаване на някой неин член. В това отношение той се придържа към утвърденото тогава становище в българското конституционно право (базиращо се на чл. 43 от ТК, изискващ държавата да се управлява точно според законите), че нарушаването, макар и на един закон от министър при изпълнение на службата му, е нарушение и на самия основен закон.

Държавният обвинител поддържа и тезата, че министрите могат да носят углавна отговорност не само за нарушаването на някоя правна норма, а и за нецелесъобразността на своето управление. В това отношение той се отклонява от класическия правен принцип, заимстван още от римското право и поддържащ, че без нарушение на изрична правна норма няма престъпление. Тезата му е несъстоятелна, тъй като за нецелесъобразно, за лошо управление министрите могат да носят само политическа отговорност и нищо повече. В противен случай се дава възможност правителствата да бъдат съдени просто за тяхната политика, а това отваря широки възможности за произвол спрямо тия, които са паднали от власт, с което се подкопават основите на конституционната система.

Той поддържа и невярната теза, че министрите могат да носят съдебна отговорност и за неконституционни действия на НС, тъй като преди да приведат в изпълнение законите, гласувани от него, те били длъжни да проверят тяхната правомерност. Подобно изискване обаче ТК не съдържа, това не е в духа и на тогавашното конституционно-правно разбиране за ролята на министрите. В крайна сметка правителството е подконтролен орган на Камарата и е нелогично да проверява действията и при положение, че самата тя ги обявява за законни.[170]

П. Стоянов изказва и мнението си относно основните характеристики на престъпленията „измяна“ и „предателство на Отечеството“. За него те се изразяват в систематически противоконституционни и противозаконни действия спрямо правата и материалните интереси на гражданите и държавата и поставяне личните интереси и тези на монарха над държавните.

Що се отнася до престъплението „причиняване вреда на държавата за лична полза“ според държавния обвинител то трябва да се разбира в смисъл, че „личната полза е винаги налице, когато е пренебрегната общата полза“. Или по-ясно казано, престъплението се реализира не само при пряко лично облагодетелстване, но и при случаите, когато министрите с управлението си принасят полза на някого в ущърб на правния ред. Тълкуването на П. Стоянов е твърде разширително и произволно и до голяма степен се отдалечава от текста на чл. 155 от ТК.[171]

По отношение на това, че подсъдимите са обвинени по ЗСВНК, приет през 1919 г., т.е. след извършване престъпленията на радославистите, държавният обвинител смята, че в това няма нищо нередно. За него чл. 75 от ТК постановяващ, че никому не може да се наложи наказание, неустановено в законите, трябва да се тълкува по-широко, т.е. да не се взема предвид дали законът е издаден преди или след извършване на престъплението, а просто да го има.[172] Подобно тълкуване обаче е твърде произволно и противоречи на духа на ТК.

Отивайки в тая посока, държавният обвинител напълно оправдава законодателството с обратна сила. За него принципите за неретроактивност на закона трябва да се разбират в смисъл, че съдебните органи се задължават в дейността си да не прилагат законите по начин, даващ им обратно действие, освен ако законодателят не го е предвидил изрично. Именно последният според П. Стоянов е свободен в правото си да прецени как ще действа приетият от него закон. Развитата теза по същество е противоправна, тъй като открива вратите за законодателен, а оттам и за съдебен произвол спрямо всички подсъдими, били те обикновени граждани или министри.

Показател за отношението на П. Стоянов спрямо посъдимите са думите му, че техните обяснения пред съда въобще не трябва да бъдат слушани, а ако все пак бъдат изслушани, да се вземат като отегчаващи вината им обстоятелства! По-голяма процесуално-еретична фраза наистина трудно може да се измисли.[173]

Що се отнася до конкретните обвинения срещу Радославовите министри, то те следват схемата на Обвинителния акт. И тук голямо внимание се отделя на дипломатическата подготовка на войната – нещо, за което бившите министри не би трябвало да се съдят. Интересно е, че в тоя аспект П. Стоянов настойчиво се позовава и на невлезлия в сила договор между България и Турция от 6.VIII.1914 г., без да успее да представи екземпляр от него, подписан от българска и турска страна.[174]

Друг интересен момент в речта е, че обвинявайки подсъдимите за подготовката на войната, част от която е и обявяването на военното положение от края на 25.VII.1914 г., П. Стоянов заявява, че в случая не се спазва чл. 73 ал. 3 от ТК. Според него въпросният текст поставя две изисквания, за да се предлага въвеждането на военно положение: първо, да „има военно време“, и второ, държавата да се намира в опасност, произлизаща от външно нахлуване или въоръжено въстание. И понеже подобна обстановка според него не съществува, то правителството нарушава Конституцията.[175] Твърдението му обаче е невярно, тъй като както вече бе отбелязано на 15/28.VII.1914 г. Първата световна война започва и следователно „военното време“ е налице. Освен това правителството може да предложи всичко на НС и щом то го одобри, то кабинетът е длъжен да го изпълни. Колкото до конкретния случай, тук конституционната процедура е спазена напълно от страна на кабинета и военното положение е обявено със закон.

Възползвайки се от твърде еластично формираното обвинение по т. 3 от Обвинителния акт за „нарушаване законите по време на войната“, П. Стоянов въздига и някои нови обвинения по тази точка. Всъщност това той прави още по време на разпита на бившите министри пред съда, но в обвинителната му реч те намират синтезиран вид.

Първото ново обвинение е за сключения на 26.X.1915 г. от ЦК за Обществена предвидливост договор с Германското централно покупателно дружество в България, с който на последното се дава възможност да изнесе от страната различни селскостопански артикули. Документът е утвърден от правителството на 28.X.1915 г. и е приведен в изпълнение, без да се внася в Камарата.[176] Обвинението е правомерно, тъй като, започвайки приложението на договора, министрите нарушават чл. 17 ал. 2, постановяващ подобни търговски договори да станат окончателни само след одобрението им от законодателния орган и следователно едва след това да се изпълняват.

Аналогично е и обвинението спрямо бившите министри за сключения на 27.X.1917 г. договор между България – от една страна, и Германия и Австро-Унгария – от друга, в който са фиксирани условията на транспортирането на различни стоки между трите държави, както и видът на стоките, които ще бъдат предмет на внос и износ. Сделката, обвързваща в значителна степен българската икономика с тая на съюзниците, е направена от Дирекцията за СГОП на 27.X.1917 г. и е утвърдена с протокол № 144 на правителството от 1. XI.1917 г., като основна цел отново е осигуряване износа на българския тютюн. По своята същност това е един търговски договор и следователно за да влезе в сила, е необходима санкцията на парламента съгласно чл. 17 ал. 2 от ТК. Правителството обаче започва да го прилага, без да го внесе за санкция в камарата и с това погазва конституционния текст.[177]

Спрямо подсъдимите е предявено и допълнително обвинение по т. 3 от Обвинителния акт, съгласно която им се вменява вина и за нарушаване чл. 22 от Закона за устройство въоръжените сили на българското Княжество (определящ кои лица могат да се освобождават от военна служба във военно време), тъй като с правителствени постановления се отзовават лица от фронта, като им се дават специални назначения.[178]

Ново обвинение е предявено и спрямо Д. Тончев по т. 3 от Обвинителния акт. Става въпрос за това, че той удовлетворява молбата на група търговци от 26.III.1914 г., искащи да съхраняват големи количества зърнени храни в крайдунавските шлепове.[179] Според П. Стоянов удовлетворяването на молбата им води до нарушаване чл. 13 от Закона за митниците, тъй като създавал възможност така складираните стоки, подлежащи на износ, да се освободят от мито. Обвинението е неиздържано, а още повече в случая чл. 13, даващ право на министъра на финансите при определени условия да намалява, увеличава или унищожава митата, няма място. Освен това чл. 89 и 90 от Закона за митниците дават право стоките, предназначени за износ, да се съхраняват и извън митническите магазии, стига да са под митнически контрол. Целта на това изискване е стоките да не се изнесат, без да се платят съответните мита. Що се отнася до конкретния случай, данните сочат, че този контрол е предвидено да се осъществи, а и впоследствие не се откриват данни за злоупотреба в тая насока от търговците. Оттук може да се направи изводът, че законът не е нарушен и обвинението е несъстоятелно.

Интересно е, че за разлика от Обвинителния акт, където за престъпленията по т. 9 подсъдимите се обвиняват за нарушаване на Конституцията и се казва, че трябва да им се наложи наказание по чл. 2 от Закона за наказанията... от 1880 г., сега П. Стоянов иска наказание при отегчаващи вината обстоятелства по чл. 2 и 3 от ЗСВНК.

П. Стоянов прави и едно важно уточнение по обвинението за противозаконното въвеждане на раздел III от ВНЗ, а именно, че от издадените по него смъртни присъди са приведените в изпълнение 54.

Разширено е и обвинението спрямо действията на министър Динчев при отдаването на търг на дървения материал от „Гешова планина“. Акцентира се на това, че тарифите, определени в първоначалните поемни условия на търга, са по-ниски в сравнение с утвърдените от МЗДИ тарифи за 1914–1915 г. относно цените на някои видове дървен материал. В частност цената на бора е 12 лв. на куб. м, а първоначалната такава в поемните условия е 8 лв., като след търга тя става 11,58 лв. или с 42 ст. по-ниска от тая, която може да се вземе и без търг.[180] Действията на Динчев, утвърдил такива поемни условия, едва ли са целесъобразни икономически, но от юридическа гледна точка е трудно да се оспорят. В крайна сметка министърът е органът, който има правомощия да утвърждава тарифните цени и той се възползва от това право.

На 14.VII.1922 г. думата взема помощник-държавният обвинител В. Величков.[181] Интересно е, че в речта си той прави опит да постави в хармония текстовете на ЗСВНК с тези на тогавашния НЗ. В частност за него Радославовите министри са обвинени правилно в измяна, тъй като пращат на заколение цял един народ. И понеже в НЗ се приема, че измяната е налице при умишлено убийство или опит за убийство на държавния глава, а той от своя страна олицетворява целия народ, то пращането на народа на фронта според Величков може да се подведе под понятието „измяна“ съгласно чл. 98 от НЗ. От какъвто и юридически ъгъл да се погледне тезата на помощник-държавния обвинител, тя не издържа никаква критика. Тълкуването на законодателството от негова страна е съвсем произволно и се отдалечава безкрайно много от текстовете, които цитира.

Същото може да се каже и за мнението му, че действията на министрите могат да се подведат и под чл. 236, 240, 244 и др. от ВНЗ, определящи като престъпно унищожаването на жп линия или предаването военен материал на противниците по време на война от всеки милитаризиран българин. За него подсъдимите могат да се накажат и по тези текстове заради предаването на някои съобщителни средства в ръцете на враговете на българския народ – Германия и Австро-Унгария. При излагането на тези аргументи, имащи място по-скоро на политически митинг или на партийно събрание, отколкото пред Държавен съд, Величков явно се съобразява с политическата поръчка на своята партия (БЗНС) за непременното осъждане не само на радославистите, но и на тяхната политика. За него е несъмнено, че в действията на повечето министри има користни цели и въпреки че това не може да се докаже с документи, то прозира от живота им, от тяхната политика. Така на практика открито се призовава за налагане на смъртно наказание (за пръв път в правната ни история се иска подобно нещо пред Държавен съд) по чл. 1 и 2 от ЗСВНК (предвиждащ смъртно наказание за престъпни действия с користни цели) и то само по подозрение – нещо недопустимо! В заключение Величков призовава съда да издаде присъда, която „трябва да бъде като гръм в главите на виновниците“; за него това е единственият начин „да проблесне най-после слънцето на законността“ в България![182]

На 17.VII.1922 г. започва речта на гражданския ищец Н. Балтов.[183] Според него сумата от 10 млрд. лева, предявена от държавата спрямо подсъдимите, е доста под размерите на реалните щети, причинени от тях. В оправдаване на тезата си той привежда някои цифрови данни за реалните щети. Например: загубите от войната заедно с репарационните плащания са изчислени на 29 980 329 000 лв.; загубените държавни имоти останали в Гюмюрджинско, Царибродско и Босилеградско са 7 650 878 219 лв. и 18 ст.; сумите за изплащане на инвалидните пенсии към 1.I.1921 г. са 1 810 625 000 лв. Както се вижда щетите възлизат според него на около 40 млрд. лв. По мое мнение Радославовите министри не могат да отговарят финансово нито за загубите на територии, нито за инвалидните пенсии, нито за репарациите. Всичко това са щети, нанесени в резултат на една недалновидна и слаба политика, но това визира тяхната политическа и морална отговорност. Финансови претенции спрямо тях би следвало да се предявят единствено по конкретните им закононарушения, довели до ощетяване на държавата, иначе съдът ще се превърне не в съд за констатиране и наказване на извършени престъпления, а в съд за политика.

Н. Балтов предявява и конкретни претенции спрямо П. Динчев по повод предявените му обвинения относно отдаването на търг и експлоатацията на „Гешова планина“. Финансовите претенции са разделени на четири пера, както следва: 1) Относно фиксирането и въвеждането в действие на принципа, че изсеченият дървен материал ще се мери обелен, претенцията е в размер на 14 794 лв. и 22 ст.; 2) От разделянето на материала на две вместо на три категории щетата е определена на 11 854 лв. и 10 ст.; 3) Произволното изсичане на 600 дка повече гори води до щета в размер на 17 181 лв. и 36 ст.; 4) Недопускането на военните власти до сечищата на планината, в резултат на което те са принудени да закупят, макар и по реквизиционен начин, дървен материал от Д. Гешов е изчислено на 622 057 лв. и 20 ст.

В речта си, започнала на 18.VII.1922 г., другият граждански ищец Г. Стоименов защитава принципа на широката дискреционна власт на парламента при определяне престъпленията, за които ще се предават на съд провинилите се министри.[184] Този принцип според него не може да се влияе от действащите по време на извършване на министерските престъпления специални закони за наказателната отговорност на министрите. От тая гледна точка той смята, че парламентът има право да гласува промени в тях и със задна дата, какъвто е случаят например със ЗСВНК. Всъщност в изказването му няма нищо ново в сравнение с това на П. Стоянов, В. Величков и Н. Балтов, освен опита чрез паралели с конституционно-правната уредба на други страни да докаже правотата си. В крайна сметка обаче се провежда български Държавен съд, който трябва да е съобразен с българското законодателство, а направените паралели могат да имат само познавателно значение.

Г. Стоименов се опитва да докаже, че Радославовите министри извършват и престъплението „измяна“ по чл. 99 от НЗ, тъй като фактически „насилствено изменят държавния строй“. В частност това се постига според него с обявяването на войната и сключването на търговските договори и заеми мимо волята на НС. Тезата му, освен че е произволна, е и съвършено нелогична. Посочените актове могат да се атакуват от гледна точка погазването на Конституцията, от гледна точка и на тяхната целесъобразност, но те в никой случай не променят нито формата на управление на държавата, нито пък нейното държавно устройство. Не може да се приеме и мнението му, че привеждането в действие на неконституционни актове е измяна от страна на министрите.

Спирайки се на обвиненията по ръководството на войната, Г. Стоименов твърди, че действията на министрите, не изпълнили в достатъчна степен задълженията си към армията (например лошото снабдяване, недостатъчните действия пред съюзниците за включване на повече техни части в районите, където се бие българската армия и др.), водят до нарушаване на чл. 433 от НЗ.[185] Твърдението му е пресилено, тъй като въпросният текст обявява за престъпление отказа на даден чиновник да изпълни длъжността си, от смисъла на което следва, че отказът трябва да е изричен. Подобно нещо не може да се твърди за Радославовите министри – те просто не съумяват (но не отказват) в достатъчна степен да бранят българските национални интереси пред съюзниците. По аналогични причини не може да се приеме мнението на Стоименов, че чл. 433 може да се приложи спрямо подсъдимите министри и заради лошото продоволствие в страната.

Постановлението на МС от май 1917 г., заимствано от забележка 4 на Правилника за реквизицията и изискващо всеки държавен чиновник да може да се подлага на съдебно преследване само с разрешението на своя началник, според гражданския ищец може да се подведе под чл. 437 от НЗ, по смисъла на който се предвижда санкция за чиновник, осуетил углавно преследване срещу дадено лице с цел да го избави от наказание.[186] Тази интерпретация не може да се приеме, тъй като с приетото постановление се извършва единствено изземване на законодателните функции на НС от страна на МС, изразяващо се на практика в отменянето на текстове от ВСЗ с постановление, а не престъпление по смисъла на чл. 437, реализиращо се с конкретно действие, целящо осуетяването на дадено углавно преследване.

Подсъдимите са обвинени и в систематично пречене на органите на прехраната в лицето на ЦК за СГОП да изпълнят длъжността си, което пък според гражданския ищец е престъпно по чл. 443 от НЗ, предвиждащ наказание за чиновник, отказващ да изпълнява задълженията си. И това обвинение е формулирано произволно, тъй като анализът на действията на подсъдимите не води до такива изводи.

Стоименов пояснява в какво се изразяват и някои от нарушенията на законите, вменени на подсъдимите по пункт III от решението на НС от 29.III.1921 г. Например Законът за реквизицията се погазва поради извършените реквизиции в полза на чужда войска. Става въпрос за реквизициите на царевица, направени на основание договора с Централните сили от октомври 1915 г., съгласно който въпросният артикул е предаван по точно определени цени на германското дружество „Централ Айнкауф Гезелшафт“, придобило монополно положение на българския пазар. Същият закон се нарушава втори път и с министерското постановление, заповядващо реквизицията на квартири и предмети отново за съюзническите войски.

Законът за отчетността по бюджета според Стоименов е нарушен с разпореждането да се дават пари от държавното съкровище на горепосочените войски. Отново в тяхна полза според него е нарушен и Законът за квартирната повинност.[187]

Към пункт IX от Обвинителния акт той отнася и двете постановления на МС за търга на кожите, обвинявайки министрите, че се показват като лоши стопани. Незаконно е и постановлението за отдаване маста на Фратер.

Под същия знаменател са подведени и три постановления по ведомството на МЖПТ, с които според него на практика се изменят текстовете на Закона за пощите, относно изисквания за назначаване на работа ценз.

Като нарушение е окачествено и освобождаването и разпечатването на една незаконно складирана мат в Лом, извършено от Радославов и Хр. Ив. Попов.

Заради незаконно издаденото VIII постановление на МС от 12. XII.1915 г., освобождаващо лица от военна служба с цел назначаването им в обществената безопасност при МВР, Стоименов обвинява Радославовите министри в извършване на престъплението „измяна“ по чл. 99 ал. 2 от НЗ. Такова всъщност е и мнението му за всички разгледани малко по-горе закононарушения, тъй като с тях на практика се върши насилие над НС чрез изземване на функциите му. Тези действия на кабинета съвсем произволно са определени като измяна.

Ищецът представя и една разбивка по пера относно гражданския иск спрямо подсъдимите. Сумите са разпределени по следния начин:

– Първата изискуема сума е за гласуваните от НС кредити за войната в размер на 6 746 500 000 лв., като тук се включват обличането, храненето, въоръжаването.

– Второто перо от 5 051 681 640 лв. и 18 ст. е за издръжка на войнишките семейства и на ония лица, които поради развитието на военните действия са били принудени да сменят местоживеенето си.

– Третата сума се формира от издръжката на съглашенските войски и изпълнение чл. 127, 128, 130 и 135 от Ньойския договор – общо 725 800 000 лв.[188]

– 500 000 000 лв. са прибавени заради извършените реквизиции в Добруджа, Моравско, Македония и Тракия. Против тях има рекламации от бившите им собственици, за които държавата се държи отговорна. Става въпрос за неправилно обявени и безстопанствени вещи, които са задигнати.

– 92 860 768 лв. се искат за неизплатени реквизиции в Добруджа и Тракия.

– 18 835 365 лв. са за похабени във войната и във връзка с нея налични материали в складовете към 1.X.1915 г.

– За похабени или изчезнали вагони и локомотиви и др. жп материали се искат 7 856 000 лв. По-нататък сумите се разпределят както следва:

– Щети от нахлуването на Съглашенските войски в старите предели на Царството след катастрофата в размер на 116 618 841.

– Обезщетяване на държавите, с които България воюва, на основание чл. 121 от мирния договор и възлизащи на 2,5 млрд. зл. фр., които се намаляват с вземанията, които България има от Германия и които минават към Съглашението, така че в крайна сметка дължим 24 418 032 982 лв. Тази сума се иска от подсъдимите на основание чл. 58 ал. 1 от ЗЗД, прокарващ принципа, че нарушителите отговарят не само за вредите, причинени с личните си действия, но и за щетите, причинени от подвластните им лица.[189] Прехвърлянето действието на този принцип върху министрите, практически означава, че те се обвиняват за всички действия на подчинената им администрация и войска, довели до ощетяване на държавите от Антантата.

– 7 650 778 219 лв. 18 ст. – заради недвижимите имоти на България, останали в чужди земи. За отбелязване е, че експертната комисия не е ходила на място да оцени имотите. Просто е взела за база сумата, дадена от държавата за закупуване на имотите, в размер на 259 351 804, 04 златни лева и имайки предвид, че тогава левът е бил равен на златния франк, го приравнява към сегашния курс на БНБ. Що се отнася до имоти като блата, езера, гори, солници, минерални богатства, трудно поддаващи се на оценка, то е взета за база тяхната доходност, която е капитализирана.

– За инвалидни пенсии е предвидена сумата от 1 810 652 000, образувана от изплатените до 1.I.1922 г. пенсии и сумата от специално образувания за целта фонд.

– Прибавени са и задълженията, които България има към поданици на Съглашението, пострадали от различни мерки спрямо техните имоти по време на войната в България. Претенцията е формирана на основание чл. 177 от договора за мир. Сумата не е точно изчислена, но по приблизителни данни стойността на секвестираните имоти на чуждите поданици, съгласно закона от 1917 г. възлиза на 15 млн. лв., които по курс към 1922 г. правят приблизително 450 млн. лв.

– Според Стоименов трябва да се прибавят и вредите от контрабандния износ, нанесени от неизплатените мита на държавата, но те още не са изчислени.

– 4 млрд. лв. е исканата сума заради това, че поради безконтролния износ много от стоките, останали в страната, поскъпват и армията ги купува на значително по-високи цени.

– В крайна сметка общата сума по иска възлиза на 41 063 365 895, 18 лв., която се иска да бъде заплатена солидарно от всички подсъдими (без Н. Жеков), независимо от тежестта на наказанието на основание чл. 61 от ЗЗД, предписващ солидарна гражданска отговорност на всички съучастници в престъплението.[190]

– Гражданският ищец призовава съдът да не се съобразява с това, че първоначалният иск от 10 млрд. е увеличен, тъй като в министерските процеси според него не важат правилата на обикновения углавен съд, касаещи обикновените граждански искове, където сумата не може да се увеличи.

По отношение отговорността на министрите за въвеждането на законите в действие Стоименов е категоричен, че контрасигнатурата го задължава да понесе всякаква отговорност, включително и съдебна, ако приподписаният закон е антиконституционен. От тая гледна точка искът по Закона за секвестиране в размер на 450 млн. лв. на основание чл. 178 и 179 от Ньойския мирен договор според ищеца е правомерен.

Гражданският ищец предявява претенции спрямо Д. Тончев за незаконното възлагане търга за износа на кожи на Хлебаров в размер на 3 561 517 лв. и 09 ст., като допълнително се искат и 12–13 хил. лв. за разходите по превоза им.

По износа на Гендович и Коен щетите са определени като косвени, а не преки и не е формулирана конкретна изискуема сума. По аферата „Фратер“ се иска обезщетение от К. Найденов в размер на 253 825 лв., които са пряка щета на фиска от несъбрани глоби – той трябва да отговаря за несъбраните суми от подчинените му чиновници. Освен това се иска и сума от 4 827 хил. лв. за обезщетение на фиска заради това, че България се принуждава да купува мазнини от Турция на по-висока цена.

От речта на гражданския ищец Стойнов интерес представлява тезата, че няма защо да се търси, дали при коренната промяна на раздел III от ВНЗ от страна на подсъдимите са налице условията, предвидени в чл. 47 на ТК, а просто трябва да се приложи чл. 1 от ЗСВНК! На практика с това изказване той признава, че ЗСВНК си е чиста проба закон-присъда.[191]

5. Защитата на подсъдимите

След приключване речите на обвинителите и гражданските ищци започват речите на подсъдимите, сред които се откроява безспорно тая на Д. Тончев. Тя започва на 10.VIII.1922 г., трае близо месец и може да бъде окачествена като своеобразна монография по конституционно право.[192] Първата важна задача, която подсъдимият си поставя, е да убеди съда, че той е длъжен да не прилага по настоящото дело антиконституционния ЗСВНК. За бившия финансов министър е безспорно, че за целта съдът има право да се произнесе по конституционността на закона по искане на някоя от заинтересованите страни, и констатирайки неговата неадекватност на текстовете от ТК, да откаже прилагането му. Първият си основен аргумент Тончев извежда от факта, че действащата тогава Конституция не дава изрични права на съдилищата да се произнасят по формалната и материална конституционност на законите, но то не е пречка те да имат подобни правомощия. За доказване на тезата си той се позовава най-вече на Конституцията на САЩ (а и на други такива), в която също не може да се намери текст, оторизиращ съдилищата да правят отвод на антиконституционните закони, но въпреки това от 1803 г. се въвежда подобна практика.[193] На тезата му може да се възрази, че докато в основните закони на САЩ и другите цитирани от него държави въобще не се третира проблемът, касаещ контрола за конституционност, то нашата в чл. 44 и 49 урежда въпроса, макар и не най-прецизно. От тая гледна точка може да се приеме, че законодателят, уреждайки въпросната материя и давайки право на НС да се произнася по конституционността на законите, с неспоменаването на друг орган, имащ подобни правомощия, фактически признава монополното право на НС в тая сфера.

Вторият аргумент на Тончев, че съдът има право да не приложи ЗСВНК, той извежда от създадената вече практика на ВКС да проверява законността на административните актове, заради нарушаването на които се иска наказание на виновните лица. Това е вярно, но не значи непременно, че тази практика, утвърдена още повече през 1912 г. със Закона за ВАС, трябва автоматично да се разпростре и върху обсъждането и отменянето и на самите закони.

Третия аргумент той извежда от принципа за разделение на властите. За него ако се приеме, че съдилищата не могат да обсъждат конституционността на законите, то балансът на властите ще се наруши чувствително в полза на НС. Тезата му е вярна, но не променя особено нещата и може да се приеме по-скоро като едно пожелание за усъвършенстване на ТК и нищо повече.

Четвъртият аргумент на подсъдимия е, че всеки съд е длъжен да приложи от два закона тоя с по-голяма валидност. И понеже Конституцията, която съдиите са длъжни да защищават, е по-висш закон от противоречащия ѝ ЗСВНК, то той не трябва да се прилага. Тезата му е логична и е подкрепена с мнения на авторитетни юристи, но въпреки това не може да се приеме.[194] Главна причина за това са наличните текстове (чл. 44 и 49) от ТК, които на практика отнемат възможността на съдилищата да упражняват контрол за конституционност и по тоя начин косвено създават предпоставки за подкопаване законността в управлението на страната.

Д. Тончев аргументирано доказва, че особената следствена комисия е формирана в разрез с чл. 73 ал. 2 и следователно е изключителна и антиконституционна. В тая връзка той призовава съда да обяви дейността ѝ за нищожна.[195]

Подсъдимият протестира и срещу приложението на чл. 9 ал. 2 от ЗСМ, даващ право на следствената комисия да насочва дирението и към такива факти и обстоятелства, неупоменати в предложението на НС за предаване министрите на съд. Основният му мотив е, че по тоя начин законодателната власт делегира част от своите правомощия на един съдебен орган. Той правилно пледира, че за да имат юридическа стойност резултатите от дейността на комисията, то трябва да се спази процедурата на чл. 156 от ТК. На практика това значи комисията да сезира парламента с новооткритите факти, а той да направи ново предложение за възбуждане на съдебно дирене. Както вече се отбеляза, тези действия не са извършени и на тая основа Тончев справедливо иска от съда да се занимава само с обвиненията, фигуриращи в решението на НС от 31.XII.1919 г., които единствено са направени съгласно конституционната процедура.[196]

Необорими са аргументите на подсъдимия, подкрепени с мненията на авторитетни правници и доказващи, че ЗСВНК е закон-присъда, тъй като на практика съдържа имената на лицата, които ще бъдат осъдени.[197]

Като анализира главното обвинение срещу подсъдимите, касаещо обявяването на войната, Д. Тончев поддържа старата си и неточна теза, че чл. 17 ал. 1 от ТК дава право на изпълнителната власт да обявява война без санкцията на законодателната камара.

Той правилно отбелязва и че при избора на особена следствена комисия на 21.V.1920 г. не е спазена конституционната

процедура и постановленията на чл. 13 ал. 2 от ЗСМ.[198]

Не може обаче да се приеме тезата му (подкрепена впрочем и с мнения по въпроса на някои авторитетни правници), „че не всичко писано в конституциите е конституционно“ и че от тая гледна точка министрите може да се съдят само за нарушения, касаещи взаимоотношенията между властите и правата на гражданите.[199] Подобна постановка на нещата стеснява много приложното поле на основния закон и на практика отваря вратите за неговото погазване. За Тончев например текстовете в ТК, уреждащи материята за бюджета и заемите, не са от конституционен характер, а по съдържание и предмет са „актове на висшата административно-финансова власт“.

От защитните речи на останалите подсъдими, отстъпващи като цяло по дълбочината на аргументацията на Тончев, трябва да се спомене тази на Пешев, произнесена през септември 1922 г. Главният акцент върху нея пада върху мотивираната оценка за ЗСВНК като закон-присъда.[200]

От пледоарията на защитниците на подсъдимите може да се отбележи тая на адвокатите на Н. Жеков, които единствени не настояват за неприлагането на ЗСВНК, въпреки че са убедени в противоконституционността му. Това е направено по личното настояване на подсъдимия, за когото няма значение дали ЗСВНК хармонира с предписанията на ТК, тъй като в него е отразена волята на народа за разправа с тия, които са загубили войната, и той като войник е готов да приеме отредената му участ. За него най-важното е да съхрани честта и доброто си име, а не свободата и живота си.[201]

Малко преди приключването защитните речи на подсъдимите и пледоариите на адвокатите, на 2.XII.1922 г. Държавният съд дава отговор на слуховете, разпространявани сред обществеността за предстоящото издаване на смъртни присъди. В специално определение това се опровергава, като се подчертава, че подобна санкция въобще не е искана от обвинителството.[202]

6. Съдът се оттегля на съвещание

На 4.XII.1922 г. съгласно чл. 448 на ЗУС съдът се оттегля на съвещание.[203] На 8.XII. с.г. той взема решение, съгласно което признава конституционността на проведеното от особената следствена комисия предварително следствие съгласно чл. 8 от

ЗСМ. По тоя начин той фактически одобрява смесването на властите, направено в тоя текст от закона. Трябва обаче да се има предвид, че съдът не може и да вземе друго решение, тъй като в случая той е длъжен да спази ЗСМ, а не да обсъжда неговата материална конституционност.

На 11.XII.1922 г. Държавният съд обаче неочаквано взема решение, съгласно което той е властен да се произнася както по материалната неконституционност, така и по формалната такава (последното се базира на чл. 44 от ТК и е взето въпреки опозицията на петима коронни съдии). В случая становището на съда е в явно противоречие с конституционния текст (вече бе отбелязано, че контролът за конституционност не е прерогатив на съдилищата) и с този акт той превишава компетентността си.[204]

На 12.XII.1922 г. съдът единодушно приема решение, имащо следния текст: „Съгласно чл. 75 от Конституцията един последующ (нов) НЗ не може да се прилага към извършеното до него деяние, което не се е считало за престъпно по стария НЗ, при който то е извършено“.[205] Това решение прави невъзможно приложението на ЗСВНК и логично е последвано от още едно, прието на 19.XII.1922 г. и гласящо, че: „Законът за наказание виновниците за народната катастрофа е закон-присъда, като издаден за точно определено от по-рано извършено деяние и от определени лица“. Този закон е противоконституционен и стъпвайки на решението си от 11.XII., съдът решава да не го прилага. При гласуването на това становище зад него застават 6 коронни съдии и съдебните заседатели П. Янев и К. Тодоров. То всъщност е базирано на постиженията на правната наука в онова време и неговото евентуално приложение създава възможност бившите министри да бъдат осъдени само за престъпления, изрично фиксирани в „Закона за наказанията...“ от 1880 г. Колкото до размера на наказанията, които ще се налагат, съдът още на 12.XII. 1922 г. решава, че те могат да се увеличат за престъпни деяния, предвидени в стария закон. Това становище е в явно противоречие с чл. 2. ал. 1 от НЗ и с ал. 2 на същия текст, постановяващ, че: „Ако между извършването на деянието и издаването на присъдата последват различни закони, то в такъв случай трябва да се приспособи оня, който е по-мек“. Решение е взето въпреки мнението на петимата коронни съдии, стоящи на позициите на законността.

Съдът взема и отношение по гражданския иск в размер на

10 млрд. лв. и единодушно решава, че от него трябва да се приспадне стойността на имотите в размер на 7 650 878 214 лв., принадлежащи на българската държава и останали в отнетите земи. Решението се базира на чл. 142 от мирния договор, по смисъла на който стойността на българските имоти, предадени на чужди държави, ще се мине в кредит на държавата срещу репарационния й дълг.[206] И понеже в исковата молба е включена и сумата за репарациите, то ще излезе, че подсъдимите трябва да плащат тези имоти два пъти.

Решава се да се приспаднат и вземанията, които България има от Германия, Австро-Унгария и Турция в размер на 3 206 967 700 лв., съгласно чл. 145 от Ньойския мирен договор, задължаващ страната ни да прехвърли на Комисията за репарациите всички български вземания от бившите ни съюзници.[207]

Последните две решения водят до парадокса, че общата сума, която трябва да се приспадне, е в размер на 10 857 845 919 лв., т.е. с 857 845 919 лв. по-висока от стойността на самия иск!

7. Насилието над съдийския състав и поредните промени в ЗСМ

Създалата се ситуация не задоволява всесилния по това време земеделски съюз и той решава да застави съда да пререши много от решените вече правни въпроси. Тази информация в най-чист вид може да се извлече от т.нар. „служебна бележка“, подписана от всички коронни съдии. Документът е съставен на 3.I.1923 г., запечатан е в отделен плик и е отворен и става достояние на обществеността след преврата на 9.VI.1923 г.[208] Какво всъщност се случва?

Земеделците са обезпокоени най-вече от перспективата ЗСВНК да остане неприложен на практика. Възползвайки се от изтичането на информация от съвещателната стая, станало по всяка вероятност чрез народния съдия Паскул Янков, правителството прави решителен опит чрез груба полицейска намеса да осуети нормалната работа на съда. В резултат на това на 21.XII.1922 г. съдебните заседатели Янев и Тодоров (гласували за неприлагането на ЗСВНК и симпатизиращи в момента на групата на Д. Драгиев, намираща се в опозиция на Ал. Стамболийски) са задържани в обществената безопасност. Към Пею Янев са предявени обвинения, че готви атентат срещу министъра на правосъдието, а към К. Тодоров няма конкретизирани обвинения. Цялата операция е проведена по личното нареждане на министъра на правосъдието Петър Янев. На 23.XII.1922 г. той изразява мнение пред председателя на Държавния съд, че няма никакви законови пречки за продължаване дейността на съда. В. Маринов обаче изразява несъгласие, позовавайки се на ЗСМ, в който е фиксирано, че заседателите трябва да са 10 на брой. По този начин работата на съда е блокирана за около седмица, но по-важно в случая е, че този акт, целящ сплашване на съдийския състав, постига целта си. Получава се комична ситуация, при която освен обвиняемите в затвора се оказват и двама от съдиите! При арестуваните съдии се явяват близки до правителството лица, които ги заплашват със смърт при положение, че не изпълняват директивите на кабинета по време на тяхната работа в Държавния съд.[209]

За да избягнат конфузната ситуация, някои високопоставени земеделски дейци, като министъра на железниците, пощите и телеграфите Хр. Манолов, се разграничават от действията на своя колега П. Янев и ги наричат „голяма пакост“ и „атентат срещу БЗНС“. Манолов опровергава мълвата и за активното участие на вътрешния министър Р. Даскалов в горепосочените събития. Явно целта на това изказване е да се стовари всичко върху главата на министъра на правосъдието, тъй като по това време Стамболийски не е в страната.[210]

Правителственият произвол е заклеймен и от народняци и радикали.[211]

Междувременно министър Янев се „отличава“ с още един ход. Той назначава подпредседателя на Софийския апелативен съд Н. Георгиев за прокурор при ВКС, като му предписва в десетдневен срок да заеме новата си длъжност. Това става известно на 25.XII.1922 г. и означава, че последният автоматически губи правото си да участва в работата на съда, тъй като вече е част от обвинителната власт. Тази промяна противоречи на принципа, че съдиите не могат да бъдат премествани или уволнявани щом са се оттеглили на съвещание (а това става още на 4.XII.1922 г.). Причината за това преместване е ясна – въпросният съдия е един от тези, които са на мнение, че ЗСВНК не трябва да се прилага, тъй като е закон-присъда.[212]

Разглежданите събития, освен че компрометират Третия държавен съд, създават и реална опасност за цялостен провал на неговата работа. Председателят на съда В. Маринов праща на

25.XII.1922 г. писмо до министъра на правосъдието, в което го уведомява, че съдът не може повече да заседава поради недостига на съдебни заседатели. В тоя смисъл той прави тълкуване на чл. 17 от ЗСМ и приема, че след като там е постановено, че заседателите са 10 на брой, то при положение, че отсъства макар и един от тях, съдът не може да взема никакво решение, тъй като кворумът е нарушен. В случая след арестуването на П. Янев и К. Тодоров народните съдии остават 8 на брой, тъй като предвидените в чл. 17 от ЗСМ четирима запасни съдии вече са отпаднали от съда по една или друга причина.[213] В резултат на това председателят на Държавния съд предлага министър П. Янев да вземе съответните мерки за промяна в текста на чл. 17, което ще позволи съдът да заседава и взема решения и при положение, че народните съдии са по-малко от 10. Според министъра тълкуването на съда е неточно – Държавният съд може да заседава и при отсъствието на някой от народните съдии. Въпреки това той отстъпва пред настояването на В. Маринов за промяна в чл. 17 от ЗСМ (още повече че последният вече е направил подобно искане пред министъра от името на целия съдебен състав през лятото на 1922 г., което тогава е отхвърлено) и още същия ден, явно под правителствено давление, земеделската парламентарна група внася в парламента „Законопроект за допълнение на ЗСМ“. В него се предвижда включването на забележка към чл. 17, постановяваща, че съдът може да заседава и при отсъствието на някои от заседателите, стига общият брой на коронните съдии и съдебните заседатели да не е по-малък от 10.[214] Всъщност оправдано ли е подобно законодателно предложение? Наистина ЗСМ при своята промяна от април 1921 г. изрично предвижда, че делото може да продължи и при случаите, когато някой от съдиите се разболее и не може да участва в работата на съда. В такъв случай той просто отпада от съдебния състав. При приемането на тази промяна на закона обаче под съдия се разбира „коронен съдия“, от което следва, че и при отпадането на някой от предвидените в ЗСМ 7 коронни съдии от състава на съда няма пречки за продължаване на неговата работа. След промяната на ЗСМ през септември 1921 г. коронни съдии и съдебни заседатели се изравняват по права и фактически заседателите получават статут на съдии. Ако се стъпи на тази основа, може спокойно да се стигне до извода, че отпадането на който и да е от съдиите по болест не е пречка за продължаване работата на съда. По-сложен е казусът дали съдът може да продължи да работи в намален състав при положение, че някои от съдиите отпаднат по други причини – например по причина на извършено престъпление, когато това се отнася до народните съдии или пък поради преместване на друга длъжност, когато става въпрос за коронен съдия или пък при доброволен отвод, за който и да е от съдиите. В тоя случай най-логично изглежда отпадналите съдии да се заместват съгласно процедурата, предвидена в чл. 17 от ЗСМ, т.е. ако е коронен съдия, да се замести от друг по начина, съгласно който са избрани останалите коронни съдии; ако пък е народен съдия – по начина, предвиден за избор на такива съдии. Вместо това Земеделският съюз, решен на всяка цена да ускори осъждането на радославистките министри, решава набързо да прокара закон, с който фактически дава нова интерпретация на проблема за кворума на Държавния съд. Това е неуместна стъпка, тъй като НС чрез държавното обвинителство е страна по делото, и упражнявайки законодателните си правомощия, фактически поставя обвиняемите в неравноправни условия. Неправомерността на тези действия се засилва още повече от факта, че съдиите вече са се оттеглили на съвещание и вече са взели решения по редица въпроси при старото разбиране за наличие на кворум. Внесеният законопроект е характеризиран от ДП като „парламентарен“ и „съдебен скандал“, тъй като чрез него се извършва грубо посегателство върху съдийската неприкосновеност.[215]

За националлибералите всичките действия на земеделците, включително и този законопроект, са осъдителни и имат една-единствена цел – присъда на всяка цена срещу министрите от Радославовия кабинет.[216]

За комунистите всичките тези проблеми, стоящи пред съда, можеха да бъдат избегнати по един-единствен начин – народен съд в предвиждания от тях вариант.[217]

Внасянето на законопроекта предизвиква реакцията дори на държавния обвинител П. Стоянов, който до момента безрезервно подкрепя всички действия на БЗНС, отнасящи се до Държавния съд. Той се противопоставя изцяло на предложените промени и използва случая да призове министър П. Янев да спре изпълнението на указа за преместване на съдията Н. Георгиев, с което ще осигури продължаването на неговото участие в работата на Държавния съд.[218]

Призивите на опозицията и на държавния обвинител да не се нанася „петно“ върху предстоящата присъда на съда с необмислени законодателни промени остават безучастни. На 27.XII.1922 г. НС гласува на първо четене законопроекта и веднага по предложение на министъра на правосъдието го гласува по спешност и на второ четене. Тогава е направена и важна промяна в законопроекта, с която отпада текстът, предвиждащ, че Държавният съд може да заседава с не по-малко от 10 съдии.[219] В крайна сметка законът е гласуван окончателно на 28.XII.1922 г. и от първоначалното предложение остава само следният текст: „Ако съдиите съдебни заседатели намалеят от десет, то Държавният съд продължава без прекъсване с останалите“.[220] По тоя начин фактически се премахва изцяло изискването за някакъв кворум, необходим да легитимира решенията на съда. Тази нецелесъобразна мярка е и последният удар върху престижа на Третия държавен съд, направен от страна на БЗНС, след която и за най-непредубедените става ясно, че цялото дело отдавна се е превърнало в един съдебен фарс.

На 29.XII.1922 г. съдът подновява работата си с участието на освободените от полицията Янев и Тодоров, но без Н. Георгиев, чието място не е попълнено.[221] На това заседание се отменя решението от 12.XII.1922 г. за необратната сила на законите (с болшинство само от съдебни заседатели), както и това от 19.XII. за неприлагането на ЗСВНК (отново с болшинство само от съдебни заседатели, но без К. Тодоров). Отменя се и решението на съда от 11.XII., съгласно което последният е изразил мнение, че има право да се занимава с проблема за конституционността на законите. По този начин се открива поле за приложение на антиконституционния закон за народната катастрофа. Променя се и формулировката за това що е нарушение на Конституцията, приета на 11.XII.1922 г. и гласяща, че: „Престъплението нарушение на Конституцията се състои в нарушение на всеки един член от Конституцията; нарушението на който и да е закон от министър при изпълнение министерската си служба съставя нарушение на Конституцията, било то еднолично или систематично, стига в нарушението да е проявен от министъра умисъл да управлява не точно според законите“. Новото решение е: „Престъплението нарушение на Конституцията състои само в нарушение от министрите постановленията само на обикновените закони от НС, по които трябва съгласно чл. 43 от Конституцията точно да се управлява държавата“. Новата постановка, освен че е оформена не особено стилно, съдържа и един голям абсурд. Ако даден министър наруши един обикновен закон (дори антиконституционен), ще отговаря за нарушение на Конституцията. Ако той обаче погази самия конституционен текст, това няма да се сметне за „нарушение на Конституцията“. В това решение особено ярко се проявява некомпетентността на народните съдии (то е взето с 8 на 7 гласа, като освен коронните съдии против него са П. Янев и К. Тодоров).[222]

Отново се взема становище и по иска на държавата спрямо подсъдимите, тъй като взетите по-рано решения за приспадане сумите от държавните имоти, останали в чужбина, и тези от вземанията на България спрямо бившите съюзници, създават възможност подсъдимите да не заплатят и стотинка. По тая причина с гласовете само на народните съдии се решава, че Държавният съд има право да присъжда в полза на държавата служебно (ex officio) причинени от войната вреди и загуби в по-голям размер от онзи, който е искан от нея като граждански ищец в исковата ѝ молба. Решението е в противоречие с действащите гражданско-процесуални и наказателно-процесуални закони, с които съдът е длъжен да се съобразява по смисъла на чл. 21 от ЗСМ. Например „Законът за гражданското съдопроизводство“ (ЗГС) постановява, че при присъждане на обезщетението съдът няма право да надвиши сумата, посочена в исковата молба (чл. 282), и освен това цената на иска (в случая 10 млрд. лв.) не може да се увеличава в хода на процеса (чл. 255).[223] В същия дух са и разпоредбите на чл. 4, 332, 442 от (ЗУС).

Третият държавен съд дава отговор и на някои ключови въпроси, касаещи конституционно-наказателната отговорност на министрите. Още в първите дни след оттеглянето си на съвещание той решава, че няма обща дискреционна власт сам да създава министерски престъпления и наказания вън от предвидените в Конституцията и законите. Нещо повече – съдът приема, че няма и частична дискреционна власт.[224]

Този акт показва ясно, че Третият държавен съд признава примата на парламента в цялата процедура по предаването на провинените министри в ръцете на съдебните органи.

Съдът изказва и становище, че ще се занимава само с обвинения, изрично упоменати в решението на НС за даване на министрите под съд. Това показва, че съдът няма намерение да отчете нарушението на процедурата по съдене на министрите, извършено с предявяването им на нови обвинения, фиксирани в решението на НС от 29.III.1921 г. за предаване министрите на съд, в разрез с предписанията на чл. 156 от ТК. Дали обаче той има подобни правомощия, тъй като предаването на съд все пак се извършва с решение на парламента? Според мен – да! Евентуалното такова решение не бива да се смесва с контрола за конституционност на законите, тъй като този случай е малко по-друг. НС се произнася два пъти по съдбата на бившите министри: първият път – на 31.XII.1919 г. това е направено в хармония с Конституцията и гласувания от самото него ЗСМ. Вторият път – на 29. III.1921 г. – в разрез с Конституцията и ЗСМ. Вярно е, че Държавният съд няма право да обсъжда конституционносъобразността на парламентарните актове, но в случая има два акта, произлизащи от НС, които се намират в противоречие – това са ЗСМ и решението на НС от 29.III.1921 г. И понеже камарата не може да отменя законите (пък били те и гласувани от самата нея) с решение, то ЗСМ остава валиден. В такава ситуация съдът е длъжен да изпълни по-висшия акт, в случая ЗСМ, от което следва, че ще трябва да се занимае само с предложението, направено в хармония с него, а именно това от декември 1919 г., и да съди бившите министри съобразно него.

Отрицателен отговор получава спорният въпрос, може ли последвалият одобрителен вот на НС да покрие углавната отговорност на министрите за действията им, в които се обвиняват пред Третия държавен съд. За последния всяко следващо НС има право да възбуди съдебно преследване, спазвайки процедурата, фиксирана в чл. 156 и чл. 157 от ТК.[225] Това решение фактически отхвърля един от основните козове на подсъдимите и тяхната защита, а именно че бившите министри са невинни, тъй като повечето от техните действия са одобрени от парламента със задна дата.

Относно възможността за понасяне на колективна наказателна отговорност от страна на министрите Третият държавен съд решава на 14.XII.1922 г., че такава е възможна на основание чл. 153 от конституционния текст. Тя се реализира на принципа на съучастието, което може да се изрази както в непосредствено участие в издаване на незаконосъобразни разпоредби, така и в умишленото съдействие (сам или чрез свой подчинен орган) за тяхното изпълнение. Отговорност може да се дири и когато министърът търпи подобни действия и не подава оставка. При вземането на тези решения петима от коронните съдии са против.[226]

Интересно е и тълкуването на чл. 155 от ТК, според което министрите могат да се съдят за вреда, причинена на държавата само за своя лична полза, но не и за полза на другиго.

Друг важен въпрос, решен от Държавния съд, се отнася до механизма на обявяване на война. За него е несъмнено, че правото на обявяване на война принадлежи на изпълнителната власт, но само с предварително взетото съгласие от камарата.[227]

8. Присъдата

След вземането на гореразгледаните решения става ясно, че бившите министри ще бъдат осъдени. Присъдата е прочетена на 31. III.1923 г. По ЗСВНК са признати за виновни следните лица: В. Радославов, Д. Тончев, Хр. Г. Попов, Хр. Ив. Попов, П. Пешев, К. Найденов, П. Динчев, Д. Петков, Н. Апостолов за това, че са обявили войната, без да сезират парламента. Съдът установява, че същите плюс В. Кознички са виновни и за нарушаването на законите при нейното водене. Относно въвеждането на раздел III от ВНЗ са признати за виновни всички без Хр. Г. Попов, В. Кознички и ген. Бояджиев. Последните двама плюс ген. Жеков са единствените оправдани по обвинението за противозаконно разрешаване износ на зърнени храни и други важни предмети.

По Закона за наказанията... от 1880 г. са признати за виновни всички без В.Кознички заради сключването на 150-милионния авансов заем. По същия закон съдът установява вина за сключването на 200-милионния заем само на Радославов, Тончев, Пешев, Хр. Ив. Попов и Д. Петков. Освен това е призната вината за извършени индивидуални престъпления по техните ресори на: В. Радославов – за противозаконно присвояване на безотчетните фондове на Министерството на външните работи в размер на 1 300 903 лв. и 15 ст. (той трябва да възстанови сумата); същият е признат за виновен и за това, че е направил опит да фалшифицира постановление на МС с цел облагодетелстване на свои партизани, както и за разрешението, дадено на Гендович за износ на 200 вагона брашно за Турция в разрез със законите; на В. Кознички – за противозаконно назначаване на държавни чиновници; на П. Динчев – за причинени вреди на държавата за лична полза, изразяваща се в противозаконно командироване на чиновници за залесяване на собствения му парк с държавни средства. Последният се задължава да възстанови сума в размер на 112 480 лв. Съгласно чл. 64 от НЗ на осъдените по съвкупност се налагат следните наказания: доживотен строг тъмничен затвор за В. Радославов, Д. Тончев, П. Пешев, Хр. Ив. Попов, П. Динчев и Д. Петков. На 15 г. строг тъмничен затвор е осъден ген. Найденов, а ген. Жеков, Хр. Г. Попов, Н. Апостолов и В. Кознички – на 10 г. строг тъмничен затвор, докато за ген. Бояджиев срокът е 5 г. Освен това всички се лишават завинаги от граждански и политически права. Бившите министри (включително и наследниците на починалия по време на процеса Ж. Бакалов) се осъждат да заплатят солидарно на държавата по нейния граждански иск сумата от 32 740 050 864 лв. и 92 стотинки. Това на практика значи конфискация на всичките им имоти, тъй като сумата е непосилна дори за бивши министри. Последното е присъдено само с гласовете на народните съдии и представлява грубо нарушение на законите. Сумата е увеличена повече от три пъти в сравнение с първоначалния иск, а съдът няма право да присъди и стотинка повече над исканите от държавата 10 милиарда лева. Освен това В. Радославов, Д. Тончев, П. Пешев, К. Бояджиев, П. Динчев, Д. Петков, Н. Апостолов и наследниците на Ж. Бакалов трябва да възстановят сумата от 62 500 лв., която държавата губи от аферата Гендович. Д. Тончев трябва да възстанови щети на държавата в размер на 982 616, 29 лв. за облагодетелстване на свои партизани. Държавният съд налага разходите по делото в размер на 77 600 лева да се възстановят от осъдените. Съдът признава за неоснователни обвиненията срещу Н. Жеков и К. Бояджиев за тяхно участие в подготовката и обявяването на войната. Прекратява се искът на държавата за щети, понесени от нея при сключването на 500-милионния заем, както и обвинението, че кабинетът е наложил на парламента да гласува „Закона за секвестиране имотите на поданиците на неприятелските държави“ от 1917 г., тъй като в случая според съда не е констатирано нарушение на Конституцията.

Присъдата е подписана с особено мнение от петимата коронни съдии (главно заради приложението на ЗСВНК) и съдебните заседатели П. Янев и К. Тодоров (заради упражненото над тях насилие).[228] Освен това народните съдии подписват само резолюцията на съда, а не и самата присъда. По тоя начин не се изпълнява чл. 488 от ЗУС, постановяващ присъдата да се подпише от всички участващи в решението по делото съдии. Според смисъла на следващия чл. 489 пък, ако присъдата не е подписана от повече от двама съдии, то не се дава ход на изпълнението ѝ.[229] Следователно присъдата на Държавния съд в случая не трябва да се привежда в изпълнение. Това обаче не става и осъдените министри са въдворени в Сливенския затвор.[230]

Така приключва Третият държавен съд, чиято работа е съпроводена освен с грубото вмешателство от страна на изпълнителната власт и с едно доста нетолерантно отношение на председателя на съда В. Маринов и държавния обвинител П. Стоянов спрямо подсъдимите.[231] Всичко това, заедно с приложението на ЗСВНК, сериозно подкопава обществения авторитет на присъдата.

Партиите, носители на традиционната демокрация, подчертават, че цялата процедура по съдене на министрите е опорочена още от самото начало с приложението на ЗСВНК и изразяват убеждение, че по тази причина скоро ще се постави въпросът за амнистия. Левицата пък съжалява, че е изпусната възможността за разправа с част от буржоазията чрез един истински „Народен съд".

Радикалната партия, която активно участва в съдебното преследване и нарича Третия държавен съд „пробен камък" и „първият дебют на разбиранията за новата демокрация", е резервирана по отношение ефекта от присъдата. За нея съдът, призван да съди и „разбие традиционните правни понятия" и да обори „хитрата" софистика на старите партии, прикриваща духа на „консервативните им разбирания" относно чл. 155 от ТК, не постига докрай целите си. Това се дължи според тях главно на факта, че народният елемент не успява да се справи с „големия проблем за министерската отговорност". Нещо повече – народните съдии показват слаба юридическа подготовка, недобросъвестност и необективност. Най-ярка проява на некомпетентност те проявяват на 29. XII. 1922 г., когато решават, че престъплението „нарушение на Конституцията" се състои в нарушаване от страна на министрите постановленията само на обикновените закони. За РП „по-голяма държавно-правна безсмислица от тая не може да се измисли". Всичко това дава основания на радославистите да се чувстват като мъченици, според партийния официоз в. „Радикал". На неговите страници дори се появяват мнения, че ЗСВНК въобще не е трябвало да се прилага.[232]

В редовете на БЗНС няма единно отношение към присъдата. Някои крайни елементи обвиняват кабинета за „леките наказания", които са наложени.[233] Самият премиер обаче е на друго мнение. В частен разговор със сътрудника на в. „Независимост" Атанас Георгиев той нарича радославистите „патриоти хора, работили само за България". В друга ситуация той заявява, че има намерение да поиска помилване за някои от осъдените.[234] На подобно мнение е и министърът на правосъдието С. Дупаринов, който на 8.VI.1923 г. посещава радославистите, намиращи се в Сливенския затвор, и им съобщава, че правителството в скоро време ще подготви проект за амнистия.[235] Доколко тези намерения на кабинета са щели да се изпълнят е трудно да се каже, но явно е, че се е замисляло нещо в тази насока. Това се потвърждава години по-късно и от думите на члена на земеделския МС Ст. Омарчевски, че кабинетът взема решение за „помилване".[236] Последното изглежда по-вероятно, тъй като радославистките министри са току-що осъдени и едва ли правителството ще се реши да предложи една по-всеобхватна мярка като амнистията.

Националлибералите са категорични, че тази „поръчана присъда" трябва да се унищожи.[237]

Демократическата партия е на мнение, че присъдата има много слаби страни понеже е „издадена на основание на един специален ad hoc вотиран наказателен закон и от един изключителен съд, в който за пръв път взе участие народният елемент"[238]

Според Народния сговор резултатът от делото „компрометира самата идея за Държавен съд", тъй като той се обръща „в инструмент за партизанско отмъщение". Това кара сговористите да смятат, че вече е време „ефикасната политическа отговорност да измести съдебната" чрез навременен блам на кабинета от страна на парламента.[239]

БЕЛЕЖКИ

[1] Протоколи на съдебните заседания..., с. 3, свитък I.

[2] Пак там..., с. 223; Че Н. Соланджиев се оттегля именно по тези причини, се вижда и от разговора му със Софийския митрополит Стефан, публикуван във в-к „Независимост" от 2.X.1923 г.; Дневници на XXII ОНС, II р. с., 113 зас., 11.VI.1929 г., с. 2617.

[3] Пешев, П. Пос. съч., с. 689 и сл.; „Защо бе осъден...", пос. съч.

[4] Пешев, П. Пос. съч., с. 687; Дневници на XIX ОНС, II р. с., 10 зас., с. 198.

[5] Протоколи на ..., с. 76.

[6] Протоколи на..., с. 431.

[7] Протоколи на ..., с. 188.

[8] Пак там, с. 1121.

[9] Държавен вестник от 27.VIII.1921 г.; Пак там, бр. 144 от 26.IX. 1921 г.

[10] Протоколи на ..., с. 45; Интересно е да се отбележи, че Н. Жеков прави опити да се върне в България още през 1919 г., но тези негови желания са осуетени лично от тогавашния премиер Т. Теодоров, за чието правителство бившият главнокомандващ е „опасен германофил" и присъствието му в страната ни е нежелателно. ЦВА, ф. 08, оп. 1, а. е. 14, л. 247.

[11] На 13.V.1922 г. Ал. Стамболийски поставя безуспешно въпроса за екстрадацията на В. Радославов пред международната конференция в Генуа, ЦДИА, ф. 176, оп. 4, а. е. 2308, л. 71.

[12] Държавен вестник, бр. 202/1919 г.; Държавен вестник, бр. 77 от 7.IV.1897 г.; Протоколи на ..., с. 3 и сл., с. 45.

[13] Протоколи на..., с. 77 и сл.

[14] Пак там, с. 4

[15] Пак там, с. 76 и 204.

[16] Пак там, с. 279 и 290.

[17] Пак там, с. 12 и сл.

[18] Държавен вестник, бр. 77 от 7.IV.1897 г.

[19] Пак там.

[20] Протоколи на..., с. 77.

[21] Обвинителен акт..., с. 25 и сл.

[22] Пак там, с. 41 и сл.; Дневници на XIX ОНС, II и. с., 62 зас., 27.X.1921 г., с. 1579 и сл. Комисията е формирана по време на мандата на XVII ОНС и е в състав: Й. Титоров – председател; А. Ляпчев – зам. председател и членове д-р Д. Теодоров и Д. Драгиев. По редица причини обаче (най-вече свързани с Първата световна война) докладът е разгледан едва от XIX ОНС.

[23] Обвинителен акт..., с. 25 и сл.

[24] Пак там, с. 28, с. 107.

[25] Пак там, с. 35 и сл.

[26] Обвинителен акт..., с. 43 и сл.; Сборник на действащите..., с. 6.

[27] Стефанова, Сл. пос. съч., с. 366–370; Марков, Г. Пос. съч., с. 169 и сл.

[28] Сборник на действащите..., с. 5.

[29] Марков, Г. Пос. съч., с. 64 и сл.; Радославов, В. България и световната криза, С., 1993, с. 81.

[30] Обвинителен акт, с. 100 и сл.

[31] Пак там, с. 107 и сл.

[32] Пак там, с. 125 и сл.

[33] Пак там, с. 130 и сл.

[34] Пак там, с. 132 и сл.

[35] Държавен вестник, бр. 295 от 30.XII.1915 г.

[36] Данните показват, че правителството внася за одобрение в НС различни наредби, отнасящи се до новите земи, отнасящи се до освобождаване на някои стоки от мита, а също така и наредби, издадени по отношение на въпроси, които не са регламентирани много прецизно от законите. Вж. Дневници на XVII ОНС, III р. с., 48 зас. от 28.II.1917 г., с. 1053; Пак там, 44 зас. от 16.II.1917 г. с. 963; Пак там, II р. с., 17 зас. от 3.II.1916 г., с. 281; Пак там, 31 зас. от 7.III.1916 г., с. 501.

[37] Обвинителен акт..., с. 152; Държавен вестник, бр. 48 от 2.III. 1906 г.; Държавен вестник, бр. 63 от 23.III.1917 г.

[38] Държавен вестник, бр. 74 от 7.IV.1890 г. и бр. 76 от 7.IV.1915 г.

[39] Обвинителен акт..., с. 624 и сл.

[40] Държавен вестник, бр. 20 от 25.I.1908 г. и бр. 26 от 3.II.1906 г.

[41] Обвинителен акт..., с. 164.

[42] Пак там, с. 167 и сл.

[43] Обвинителен акт..., с. 171 и сл.

[44] Протоколи на..., с. 290; Дамянов, С., пос. съч., с. 356.

[45] Протоколи на..., с. 293.

[46] Пак там, с. 175; Обвинителен акт..., с. 173.

[47] Обвинителен акт..., с. 169.

[48] Пак там, с. 189.

[49] Протоколи на..., с. 168.

[50] Дневници на XIX ОНС, I р. с., 63 зас., 24.III.1921 г., с. 2292; Пак там, II и. с., 62 зас., 27.X.1921 г., с. 1575.

[51] Протоколи на..., с. 311 и сл.

[52] Пак там, с. 183 и 295; Дамянов, С. Пос. съч., с. 393 и сл.

[53] Доклад до XVII ОНС на парламентарната контролна комисия при управлението на държавните и гарантираните от държавата дългове от 5.XII.1916 г., вж. Дневници на XIX ОНС, II и. с., 62 зас., 27.X. 1921 г., с. 1562 и сл.

[54] Дневник на подсъдимия..., Вж. Обвинителен акт..., с. 495; Протоколи на..., с. 345.

[55] Радославов, В., Дневни бележки, С. 1993, с. 180; Обвиненията против..., цит. съч., с. 36–37; ЦВА, ф. 08, оп. 1, а. е. 14, л. 231

[56] Обвинителен акт..., с. 197.

[57] Пак там, с. 200 и сл.

[58] Пак там, с. 200 и сл., с. 595

[59] Доклад до XVII ОНС на парламентарната..., вж. Дневници на XIX ОНС, II и. с., 62 зас., 27.X.1921 г., с. 1594.

[60] Пак там, с. 1715.

[61] Обвинителен акт..., с. 207.

[62] Протоколи на..., с. 136, 321 и 339.

[63] Дневник на П. Пешев, бивш министър на НП, вж. Обвинителен акт... с. 484.

[64] Обвинителен акт..., с. 216.

[65] Пак там, с. 218.

[66] Протоколи на..., с. 338, 344, 405.

[67] Доклад на..., вж. Дневници на XIX ОНС, II и. с., 62 зас., 27.X.1921 г., с. 1698.

[68] Обвинителен акт, с. 225; ЦВА, ф. 03, оп. 1, а. е. 18, л. 53 и сл.

[69] Закон за реквизицията, Държавен вестник, бр. 40 от 23.II.1894 г.; Правилник за реквизицията, Държавен вестник, бр. 64/1894 г.; Правилник за способа на реквизирането и предаването във войската разните предмети във време на мобилизация и война за изплащането на реквизицията, Държавен вестник, бр. 216 от 2.X.1903 г.; Обвиненията против Добри Петков и неговите възражения пред особената следствена комисия, С., 1921, с. 45–49.

[70] Сборник на действащите съдебни закони..., пос. съч., с. 12; Държавен вестник, бр. 216 от 2.X.1903 г.

[71] Протоколи на..., с. 349; Заключение на особената следствена комисия..., вж. Дневници на XIX ОНС, I р. с., 63 зас., 24.III. 1921 г., с. 2330–2332

[72] Държавен вестник, бр. 83 от 1910 г.

[73] Обвинителен акт..., с. 233 и сл.; Андреев, М., пос. съч., с. 210.

[74] Обвинителен акт..., с. 239 и сл.

[75] Закон за митниците, Държавен вестник, бр. 48 от 2.III.1906 г.

[76] Дневник на подсъдимия..., Вж. Обвинителен акт..., с. 505; ЦВА, ф. 08, оп. 1, а. е. 14, л. 259 и сл.

[77] Обвинителен акт..., с. 250; Държавен вестник, бр. 67 от 23.III. 1916 г.; Протоколи на..., свитък III, с. 1595.

[78] Държавен вестник, бр. 180, 26.VIII.1916 г.

[79] Обвинителен акт..., с. 250 и сл.

[80] Пак там, с. 261 и сл.

[81] Пак там, с. 267 и сл.

[82] Обвинителен акт..., с. 277 и сл.

[83] Пак там, с. 281 и сл.

[84] Дневник на подсъдимия... Вж. Обвинителен акт..., с. 484.

[85] Обвинителен акт.., с. 287 и сл.

[86] Държавен вестник, бр. 69 от 28.III.1903 г. и бр. 71 от 1.IV.1905 г.

[87] Обвинителен акт.., с. 289 и сл.

[88] Дневници на XIX ОНС, I р. с., 63 зас., 24.III.1921 г., с. 2348.

[89] Сборник на действащите..., с. 19.

[90] Обвинителен акт..., с. 295 и сл.

[91] Държавен вестник, бр. 29 от 7.II.1906 г.

[92] Пак там, с. 305 и сл.

[93] Пак там, с. 311 и сл.

[94] Пак там, с. 317 и сл.

[95] Пак там, с. 321 и сл.

[96] Пак там, с. 327 и сл.

[97] Уточнението е направено поради междувременното въвеждане на грегорианския календар.

[98] Протоколи на..., с. 994; Аферата „Фратер" силно подронва престижа на К. Найденов. В тая посока е интересна и оценката, дадена за него през март 1917 г. от самия цар Фердинанд в един разговор с В. Радославов, който П. Пешев отбелязва в дневника си на 25.III. с.г. – „Той знае само да краде". Вж. Протоколи на..., свитък III, с. 1615; За отбелязване е, че той успява да изнесе около 4 500 000 кг месо, 4 000 000 кг от които са от новите земи и в частност от Моравско. Вж. ЦВА, ф. 03, оп. 1, а. е. 18, л. 45.

[99] Обвинителен акт..., с. 345 и сл.

[100] Пак там, с. 349 и сл.

[101] Пак там, с. 361 и сл.

[102] Закон за горите, Държавен вестник, бр. 68 от 1.IV.1904 г.; Държавен вестник, бр. 47 от 1.III.1906 г.; Държавен вестник, бр. 106 от 15.V.1912 г.

[103] Обвинителен акт..., с. 371 и сл.

[104] Пак там, с. 375 и сл.

[105] Пак там, с. 381 и сл.

[106] Пак там, с. 385 и сл.

[107] Пак там, с. 389 и сл.; Държавен вестник, бр. 279 от 20.X.1891 г.

[108] Обвинителен акт..., с. 393 и сл.

[109] Пак там, с. 399 и сл.

[110] Държавен вестник, бр. 287 от 31.XII.1908 г.; Държавен вестник, бр. 51 от 8.III.1911 г.

[111] Държавен вестник, бр. 291 от 30.XII.1911 г.

[112] Протоколи на..., с. 83 и 454

[113] Пак там, с. 435, 527, 545, 573.

[114] Пак там, с. 115 и сл.

[115] Пак там, с. 121 и сл

[116] Пак там.

[117] Пак там, с. 128 и сл.

[118] Пак там.

[119] Пак там.

[120] Пак там, с. 84 и сл.

[121] Пак там, с. 88-98.

[122] Пак там, с. 230.

[123] Пак там, с. 212.

[124] Пак там, с. 228.

[125] Пак там, с. 212.

[126] Пак там, с. 263, 833, 839, 841, 846.

[127] Пак там, с. 900.

[128] Пак там, с. 573, 746 и сл.

[129] Протоколи на..., с. 860, 914, 925.

[130] Пак там, с. 879 и сл.

[131] Пак там, с. 171; Дневници на XIX ОНС, II и. с., 62 зас., с. 1579, 27.X.1921 г.

[132] Пак там, с. 296 и сл.

[133] Пак там, с. 310 и сл.

[134] Пак там, с. 319.

[135] Пак там, с. 320.

[136] Пак там, с. 550.

[137] Пак там, с. 412.

[138] Пак там, с. 327 и сл.

[139] Пак там, с. 350, 363 и 372 и сл.

[140] Пак там, с. 1078 и сл.

[141] Пак там, с. 364, 1012 и сл.

[142] Пак там, с. 380.

[143] Пак там, с. 368.

[144] Пак там, с. 352 и сл.

[145] Пак там, с. 364.

[146] Пак там, с. 399.

[147] Държавен вестник, бр. 268 от 5.XII.1892 г.

[148] Протоколи на..., с. 1105.

[149] Пак там, с. 414 и сл.

[150] Пак там, с. 422.

[151] Пак там.

[152] Пак там, с. 1122 и сл.

[153] Пак там, с. 426 и сл.; ЦВА, ф. 03, оп. 1, а. е. 18, л. 40 и сл.

[154] Пак там, с. 761 и сл; с. 1031 и сл.

[155] Пак там, с. 440; с. 1128 и сл.

[156] Пак там, с. 441 и 1162.

[157] Пак там, с. 442.

[158] Пак там.

[159] Пак там.

[160] Пак там, с. 1189 и сл.

[161] Пак там, с. 443

[162] Пак там, с. 443 и сл.; с. 1206

[163] Пак там, с. 447 и сл.

[164] Става въпрос за Мар. Д. Захариева, Райна Илиева и Алекс. Михалков, намиращи се съответно под № 222 и 223 и 290 от списъка в Обвинителния акт.

[165] Пак там, свитък II, с. 1374 и сл.

[166] Пак там, свитък I, с. 455 и сл.

[167] Държавен вестник, бр. 20 от 25.I.1890 г.

[168] Протоколи на..., свитък I, с. 476.

[169] Пак там, свитък III, с. 1405 и сл.

[170] Пак там, с. 1551.

[171] Пак там, с. 1425; Че тълкуването на П. Стоянов е твърде разширително, се вижда и от факта, че чл. 69 на Сръбската конституция, който е основа на чл. 155 на ТК, говори за „престъпление от користолюбие". Оттук може да се направи изводът, че е необходимо извършването на користно престъпление от министъра, целящо пряко негово облагодетелстване или пък на негови близки. Не може обаче да се приеме, че всяко негово действие, в което няма воля за нанасяне на вреда, но въпреки това водещо до облагодетелстване на трето лице, непременно е престъпление целящо лична полза. Вж. още Баламезов, Ст., Конституционно право, ч. I, пос. съч., с. 438.

[172] Протоколи на..., свитък III, с. 1431.

[173] Защитителна реч..., с. 10.

[174] Протоколи на..., свитък III, с. 1483.

[175] Пак там, с. 1493.

[176] Пак там, с. 1511.

[177] Пак там, свитък I, с. 212.

[178] Пак там, свитък III, с. 1530; Държавен вестник, бр. 18 от 24.I.1904 г.

[179] Пак там, с. 1587.

[180] Пак там, с. 1610.

[181] Пак там, с. 1613 и сл.

[182] Пак там, с. 1628.

[183] Пак там, с. 1629 и сл.

[184] Пак там, с. 1647.

[185] Държавен вестник, бр. 40/1896 г.

[186] Правилник за реквизицията, Вж. Държавен вестник, бр. 216 от 2.X.1903 г.; Наказателен закон, вж. Държ. вестник, бр. 40 от 1896 г.

[187] Държавен вестник, бр. 51 от 8.III.1911 г.; Пак там, бр. 291 от 30.XII.1911 г.; Пак там, от 30.I.1895 г.

[188] Кесяков, Б., пос. съч., с. 180 и сл.

[189] Държавен вестник, бр. 268 от 5.XII.1892 г.

[190] Протоколи..., с. 1686.

[191] ЦВА, ф. 08, оп.1, а. е. 14, л. 329.

[192] Защитителна реч на..., пос. съч.

[193] По времето на Третия държавен съд само в Конституцията на Швейцария от 1874 г. се съдържа изричен текст, забраняващ на съдиите да обсъждат конституционността на федералните закони.

[194] Пак там, с. 15 и сл.; вж. Баламезов, Ст., Сравнително и българско..., пос. съч., 1935 г., с. 64–76; още: Гаранциите на конституци-

онното и на парламентарното управление (Встъпителна лекция). Год. на Юридическия факултет, XII, 1915–1916 г., с. 19; Киров, Ст., Чл. 47 от Конституцията и суспендиране на някои членове от Закона за чиновниците. С., 1903 г., с. 36–37.

[195] Защитителна реч..., пос.съч., с. 114.

[196] Пак там, с. 126–127.

[197] Пак там, с. 132 и сл.

[198] Пак там, с. 202–209.

[199] Пак там, с. 232 и сл.

[200] Пешев, П., пос. съч., с. 694 и сл.

[201] ЦВА, ф. 08, оп. 1, а. е. 14, л. 207 и сл.

[202] Пешев, П. Пос. съч., с. 699

[203] Държавен вестник, бр. 77 от 7.IV.1897 г.

[204] Доколкото може да се съди по документите, това е вторият случай в България, при който съд се занимава с проблема за конституционността на законите. Първият такъв е от 1900 г., когато Софийският окр. съд отказва да приложи временните наредби за печата, издадени на основание чл. 47 от ТК и одобрени от НС, намирайки ги за противоконституционни. Вж. Защитителна реч..., пос. съч, 1928 г., с. 98.

[205] Пешев, П. Пос. съч., с. 702.

[206] Присъдата над либералните министри, с. 28 и сл.; Кесяков, Б., пос. съч, с. 191.

[207] Присъдата..., пос. съч., с. 28 и сл.; Пешев, П., пос. съч., с. 701–706.

[208] Пак там; Вж. Следствено дело № 163 от 1923 г. на II съдебен следовател при Софийския окръжен съд.

[209] Защо бе осъден..., пос. съч.; Дневници на XXII ОНС, II р. с., 113 зас., 11.VI.1929 г., с. 2618.

[210] В-к „Мир“ от 29.XII.1922 г.

[211] Пак там; в-к „Радикал“ от 30.XII.1922 г.

[212] Пешев, П. Пос. съч., с. 700; Присъдата над..., пос. съч., с. 15; Защо бе осъден..., пос. съч.

[213] Дневници на XIX ОНС, III р. с., 36 зас., с. 766.

[214] Пак там, с. 754.

[215] Пак там.

[216] Пак там, с. 756–757

[217] Пак там, с. 757–762.

[218] Пак там, с. 762–765.

[219] Пак там, с. 767–769.

[220] Пак там, 37 зас., 28.XII.1922 г., с. 769.

[221] Пешев, П. Пос. съч., с. 701 и сл.; Присъдата над..., пос. съч., с. 18 и сл.

[222] Пак там.

[223] Пак там.

[224] Пак там.

[225] Пак там.

[226] Пак там.

[227] Пак там.

[228] Йовков, Иван, Хроника на едно царуване, С., 1989., с. 155; в-к „Народ“ от 2.IV.1923 г.; в-к „Слово“ от 2.IV.1923 г.; в-к „Ден“ от 2.IV.1923 г.

[229] Държавен вестник, бр. 77 от 1897 г; Защо бе осъден..., пос. съч.

[230] Пешев, П. Пос. съч., с. 729 и сл.

[231] Пак там, 698 и сл.

[232] В-к „Радикал“ 4.IV.1923 г.

[233] Петрова, Димитрина. Самостоятелното управление на БЗНС 1920–1923., С., 1988, с. 373.

[234] Пак там; Защо бе осъден..., пос. съч.

[235] Пешев, П. Пос. съч., с. 737–739.

[236] Дневници на XXII ОНС, II р. с., 125 зас., 28.VI.1929 г., с. 2965.

[237] В-к „Радикал“ от 13.IV.1923 г.

[238] Малинов, Ал. Под знака на острастени и опасни политически борби, С., 1991, с. 12–13.

[239] В-к „Слово“ от 2.IV.1923 г.

ЕПИЛОГЪТ НА СЪДЕБНОТО ПРЕСЛЕДВАНЕ СРЕЩУ РАДОСЛАВОВИТЕ МИНИСТРИ

1. Превратът на 9.VI.1923 г. и съдбата на осъдените либерални министри

След като на 9.VI.1923 г. земеделският режим пада от власт, една от най-важните задачи на новите управляващи е да заличат последиците от законодателната дейност на БЗНС. В тоя аспект пред правителството на Александър Цанков стои и въпросът за съдбата на осъдените Радославови министри. Интересно е да се отбележи, че още през нощта срещу преврата между бъдещите министри възникват разногласия по повод съдбата на осъдените радослависти.[1] Те продължават и след успеха на начинанието, като главен радетел за освобождаването на осъдените е новият министър на правосъдието Боян Смилов (националлиберал, бивш защитник на министър П. Пешев по време на Третия държавен съд), а негов основен опонент министърът на железниците, пощите и телеграфите, социалдемократът Димо Казасов. На 25.VI.1923 г. министър Смилов внася специален доклад до кабинета, в който предлага:

1) „Да се признае Законът за съдене и наказване виновниците за народната катастрофа (ЗСВНК) от 9.XII.1919 г., както и Законът за съдене на министрите (ЗСМ) от 13.II.1920 г., с всичките им последващи изменения за противоконституционни.

2) Да унищожи образуваните въз основа на тези закони производства, предадени на разглеждане на III държавен съд и на IV държавен съд и да признае всички действия и актове, извършени въз основа на тях за нищожни и несъществуващи.“[2]

Предложението му обаче е отхвърлено, главно поради енергичното противодействие на Д. Казасов. Правителството решава, че в момента няма условия за отмяна на горепосочения закон и на присъдата по него. Освен това според кабинета правото на амнистия принадлежи на парламента, а в момента той е разпуснат. Участта на осъдените ще се решава според сговористите от бъдещото НС, което ще се конституира след предстоящите в недалечно бъдеще парламентарни избори. На Б. Смилов е препоръчано само да проучи възможностите за облекчаване положението на радославистите.[3] В резултат на това той фактически успява да извоюва един доста облекчен режим за своите осъдени съпартийци (голяма част от бившите радослависти се вливат в редиците на националлибералите), който се запазва и след 21.IX.1923 г., когато Смилов напуска министерския пост. Интересно е, че в самата Националлиберална партия (Нац.ЛП) има силно течение, което не иска да види на свобода бившите министри.[4]

Извън правителството активен радетел за амнистиране на осъдените е сговористът проф. Тодор Кулев. Той поддържа интересната теза, че относно конституционността на ЗСВНК може и да се спори, но е явно, че въпросният закон противоречи на утвърдените правни принципи, които не се изчерпват с постановленията на ТК. За него министрите от кабинета на Васил Радославов неправилно са обвинени в „измяна“, тъй като дефиницията на това понятие в чл. 98 и 99 от НЗ няма нищо общо с престъпленията на бившите министри.[5] Като стъпва на тези текстове Т. Кулев твърди, че цялото обвинение в измяна е абсурдно. Подобно на Б. Смилов и той смята, че осъдените могат да се освободят на база чл. 47 от конституционния текст. Разликата е, че Т. Кулев признава тяхната вина, но за него те вече са изтърпяли своето наказание, тъй като при нормален процес щеше да се приложи „Законът за наказанията, които се налагат за престъпленията, предвидени в чл. 155 от Конституцията“ от 1880 г., и те ще са осъдени средно на около пет години.[6]

Главен опонент на Т. Кулев е един от архитектите на съдебното преследване срещу радославистите – социалдемократът Кр. Пастухов. Полемиката се разгаря на страниците на партийния печат, като бившият държавен обвинител подчертава цялата абсурдност според него на идеята за освобождаване на радославистите на основание чл. 47 от Конституцията.[7]

Кой всъщност е прав в целия спор относно евентуалното освобождаване на министрите? Министърът на правосъдието Б. Смилов, неговите колеги в правителството, професорът по наказателно право Т. Кулев или бившият държавен обвинител Кр. Пастухов? Търновската конституция предоставя правото на предаване провинили се министри на съд, тяхното помилване или амнистиране изцяло на парламента. От всичко това се вижда, че при нормална ситуация, т.е. при заседаващ парламент, въпроси като унищожаване на производството, помилване или амнистиране на министрите са изключителен прерогатив на камарата.[8] Ситуацията след 9.VI.1923 г. обаче е коренно различна. Народното събрание е разпуснато още на 11.VI., а избори за ново не са насрочени.[9] На практика евентуалното освобождаване на радославистките министри зависи от начина, по който ще се изтълкува чл. 47. Въпросният текст гласи: „Ако би държавата да се заплашва от някоя външна или вътрешна опасност, а Народното събрание не би могло да се свика, то Царят по представление на МС и под обща отговорност на Министрите може да издава наредби и да прави разпореждания, които имат сила като закон. Такива извънредни наредби и разпореждания се представляват за удобрение на първото свикано след това НС.“ Следващият чл. 48 изключва възможността разпорежданията да се отнасят до въвеждане на нови данъци и берии. На пръв поглед от текста на чл. 48 следва, че по всякакви други въпроси монархът може временно да изземва функциите на парламента, стига да са налице условията, предвидени в ал. 1 на чл. 47 от ТК.[10] В конкретния случай може да се приеме, че устоите на държавата са в известна опасност, предвид неспокойната обстановка в страната след Деветоюнския преврат. Това в съчетание с факта, че парламентът е разпуснат, дава основание на монарха, по предложение на кабинета, да издаде няколко указа на основание чл. 47 от конституционния текст. По подобен начин е наложена възбрана и секвестър върху имотите на бившите министри от кабинета на Александър Стамболийски, отменен е Законът за правописа, разтурени са общинските и окръжните съвети.[11] Формално погледнато, след като кабинетът вече издава разпоредби по чл. 47 по различни въпроси, същият текст би могъл да се използва и за освобождаване на бившите министри, като те се помилват или амнистират. Внимателното тълкуване на основния ни закон обаче показва, че в конкретния случай правителството на Сговора неправилно издава разпореждания на основание чл. 47. Всъщност този текст има за цел да съдейства за отстраняване на някаква настъпила за държавата опасност, която не може да се отстрани при използване на нормалната законодателна практика. Оттук следва, че всички нормативни актове, издадени от монарха по предложение на правителството, трябва да имат такава насоченост.[12] В тая връзка няколкото указа, издадени през лятото на 1923 г. на основание чл. 47, трябва да бъдат признати за антиконституционни. Още по-грубо нарушение би било правителството съвместно с монарха да решава по подобен начин въпроси, касаещи помилването, амнистирането или унищожаването на цялото производство по Третия държавен съд. Към аргументите, изказани относно това, кога може да се ползва чл. 47 от ТК, в случая трябва да се прибави и фактът, че не само буквата, а и духът на Конституцията предвиждат, че по споменатите въпроси решаващо е само мнението на парламента, облечено в съответната форма. Освен това трябва да се има предвид и практиката на Първия и Втория държавен съд. В първия случай през 1903 г. осъдените министри от кабинета на Т. Иванчев са амнистирани със закон, а във втория – през 1914 г. XV ОНС взема решение, с което обявява за невалидно решението на XIV ОНС за съдене на министрите от т.нар. Втори стамболовистки режим, с което цялото дело е унищожено.[13] Правителството на Народния сговор, имайки предвид всичко това, не се решава да предложи на монарха освобождаването под някаква форма на радославистките министри или пък унищожаването на цялото производство на основание чл. 47 и постъпва правилно, оставяйки тези въпроси на преценката на бъдещия парламент. Разбира се, в това свое действие то се ръководи не само от конституционно-правни, а и от политически мотиви, но това е нещо нормално в българския политически живот.

Представителите на БРСДП (о) не променят своето отношение към Третия държавен съд. За тях той е проведен напълно в рамките на съдебните правила и изискванията на Конституцията. Социалдемократите продължават да поддържат конституционността на ЗСНВК, наричайки го „тълкувателен закон“ и намирайки, че единствената разлика между него и „Закона за наказанията, които се налагат за престъпленията, предвидени в чл. 155 от Конституцията“ от 1880 г., се състои в по-тежките наказания, предвидени в ЗСНВК.[14]

В първите дни след преврата за амнистия се обявява Обединената народнопрогресивна партия (ОНПП), докато останалите политически сили остават пасивни по въпроса и не изразяват становище.[15]

През лятото на 1923 г. стават известни и две писма на народните съдии См. Ангелов и Н. Кьосев, в които те признават, че са гласували за осъждането на радославистите в резултат на заплахи за физическа разправа. В първото, което е с дата 21.VI.1923 г. и е адресирано до ген. Жеков, См. Ангелов му обяснява гузно защо е гласувал за неговото осъждане. Във второто Н. Кьосев пише до свой приятел, че съжалява за участието си в работата на Държавния съд и посочва конкретно лицата, оказвали му натиск по време на делото. Това са: Ал. Стамболийски, Н. Атанасов, Петър Янев и П. Стоянов. Тези данни допълнително отслабват и без това слабия авторитет на присъдата, издадена от Държавния съд.[16]

Страстите се нажежават отново в началото на 1924 г. На 4.I.1924 г. по време на първата редовна сесия на XXI ОНС започва разглеждането на правителствения „Законопроект за амнистия", в който името на радославистите липсва.[17] Тон за дискусия дава сговористът Гр. Василев, който протестира срещу този пропуск. Това ясно показва, че в редовете на управляващия Демократически сговор няма единно мнение по отношение съдбата на бившите министри. Ораторът пледира, ако не за пълна амнистия, то „поне за смекчаване на наложените наказания". Към старите си аргументи, изложени още през 1920 г., сега той прибавя произвола спрямо съда от страна на тогавашното земеделско правителство и не особено перфектните действия на съдийския състав, създали впечатление за некомпетентност. За Гр. Василев например е странно защо съдът подминава с лека ръка тежкото престъпление относно реквизиране на концесията на мина „Перник", а поставя акцента на други, по-дребни престъпления. Без да е особено категоричен, той смята, че от кръга на амнистираните може да отпадне В. Радославов, поради изключителната му вина за провала на страната през Първата световна война.[18]

Безусловна амнистия е поискана от националлибералите. За тях това е единственият начин България да покаже пред света, че е правова държава. Освен аргументи, които съвпадат с тези на Гр. Василев, те излагат и този за противоконституционното приложение на ЗСМ от 1919 г. Според тях при съдебното преследване срещу радославистите е игнориран фактът, че ако и да има престъпления, то те са вършени при действието на ЗСМ от 1880 г. и следователно трябва да се съдят от съдийски състав, предвиден в него. Техният оратор Методи Хранов е на мнение, че присъдите са неоправдано завишени, като се има предвид, че само В. Радославов и П. Динчев са осъдени за користни престъпления. Относно първия националлибералите смятат, че сумата, която присвоява, е завишена под натиска на съдебните заседатели в разрез с мнението на коронните съдии. Колкото до П. Динчев, той според М. Хранов е осъден за „едно кокошкарско престъпление", изразяващо се в залесяване на собствения парк с дръвчета от държавния фонд при използване труда на държавни служители. Всичко това явно не трябва според националлибералите да намери място в такъв шумен министерски процес. Нещо повече, те привеждат достатъчно убедителни аргументи, че дори и в този случай министър Динчев не е нарушил законите. М. Хранов от името на партията изразява несъгласие и с тълкуването на Държавния съд, в което се приема, че нарушаването само на един закон с користни цели от страна на даден министър може да съставлява нарушение на Конституцията, смятайки го за твърде пресилено.[19]

Демократическата партия иска амнистия само за политическите престъпления, тъй като за тях пет години затвор са достатъчни. Колкото до В. Радославов, Д. Тончев, П. Динчев и ген. Найденов, при които съдът констатира и лично облагодетелстване, то те могат да доизлежат присъдата си за тези престъпления (разбира се, без бившия премиер, който е в Германия). В случая демократите проявяват неточност, тъй като корист в делата съдът констатира само при В. Радославов и Д. Тончев. Интересно е, че те изпитват особено преклонение пред ген. Жеков, който доброволно се завръща от Германия, за да се яви пред съда.[20]

БРСДП (о) е последователен противник на амнистията. Тя изцяло оправдава гласуването и приложението на ЗСВНК. Този закон според Г. Чернооков може и да не е перфектен от „професорска" гледна точка, но е необходим за „пресичане на комунистическата вълна", а и „кой в България я кара по теория". Любопитна е и неговата теза, че законът противоречи на „духа на Конституцията", но не и на нейния текст.[21]

За отлагане въпроса, касаещ амнистирането на либералите, се обявява и вносителят на обсъждания законопроект Янко Стоенчев, временно управляващ министерството на правосъдието, и в крайна сметка парламентът не взема никакво отношение по присъдата, издадена от Третия държавен съд.[22]

В крайна сметка радославистите не са включени в числото на амнистираните през януари 1924 г. Това не става и през април същата година, когато „Законът за амнистията" е изменен. Главен противник на тяхното освобождаване е групата около Ал. Цанков, смятаща, че за този акт е още рано, както по вътрешнополитически, така и по външнополитически причини.

Всъщност по време на дебатите през април най-последователен защитник на радославистите е ДП. Един от лидерите ѝ – Н. Мушанов, заявява, че в Европа няма пример, от който да се вижда, че за политически престъпления могат да се дадат повече от пет години затвор, но в България с „политическите си противници се отнасят по азиатски“. Според него скандално е, че в затвора се държи ген. Жеков, „амнистирал се сам“ с явяването си пред съда. За демократите трябва да се амнистират всички без Радославов.[23]

В тая връзка бившият демократ и настоящ сговорист Андрей Ляпчев призовава министъра на правосъдието да внесе законопроект за амнистия, „заличаващ позора от законодателството“, довело до осъждане на радославистите през периода 1919–1923 г.[24]

Междувременно през февруари и март 1924 г. камарата обсъжда и отмяната на Закона за изменение и допълнение на ЗСВНК от февруари 1923 г. Това се прави с цел отмяна на текстовете, включени в него специално за предстоящия тогава (през 1923 г.) Четвърти държавен съд срещу министрите от кабинетите на Ив. Гешов и Ст. Данев, управлявали страната по време на Балканските войни, и този на Ал. Малинов, приключил с неуспех Първата световна война. Разглежданият проект е внесен от министъра на правосъдието Я. Стоенчев, който в мотивите към него подчертава, че Законът за изменение и допълнение на ЗСВНК от 15.II.1923 г. е противоконституционен. Министърът обаче предлага отмяната само на допълненията, направени през февруари 1923 г., а не отмяна на целия закон от 1919 г. с всичките му допълнения..[25] Всъщност в това предложение няма особена логика, тъй като поправките от 1923 г. не променят духа и смисъла на закона. Те са толкова антиконституционни, колкото и законът, приет през 1919 г. Напразни остават опитите на националлибералите да прокарат текст на второ четене, с който да отменят ЗСВНК и ЗСМ от 1919 г. заедно с всичките им промени.[26] Предложението, направено от Димо Кьорчев, е подкрепено от демократите и бившия държавен ищец при Третия държавен съд и настоящ сговористки депутат Н. Балтов.[27] Въпреки това председателстващият Събранието Борис Вазов го отхвърля на процедурно основание.[28] Решението му е посрещнато с акламации от социалдемократите и в крайна сметка на 21.III.1924 г. проектът на министър Стоенчев е приет и „Законът за изменение и допълнение на

ЗСВНК от 1923 г.“ е отменен.[29] Това обаче в никаква степен не променя положението на осъдените от Третия държавен съд.

2. Амнистия на част от осъдените

През лятото на 1924 г. в Демократическия сговор надделява мнението, че бившите министри могат да бъдат амнистирани, въпреки че според някои от неговите членове „след дружбашите, либералите бяха най-корумпирани“.[30] Този акт според тях ще донесе политически дивиденти на правителството, изразяващи се в сплотяване на „демократите“ около правителството „както бе в първите дни след 9. VI.1923 г.“[31] Освен това по тоя начин се цели „успокояването“ и „умиротворяването“ на страната. Явно в този момент сговористите смятат, че и във външнополитически аспект моментът за амнистия е подходящ и няма да доведе до излишни усложнения. Последното се потвърждава и от едно изказване на външния министър Христо Калфов, направено пред софийския митрополит Стефан, в което заявява, че има принципното съгласие на Англия, Италия и Югославия за евентуална амнистия на радославистите.[32] В резултат на това министърът на правосъдието Рашко Маджаров внася на 4.VII.1924 г. „Законопроект за амнистия“, състоящ се от два члена. Първият член гласи: „Дава се амнистия за престъпните деяния по ЗСВНК“, а вторият – „Дава се амнистия така също и за престъпните деяния, извършени от 4 юли 1913 г. до 21 юни 1918 г. по закона за наказанията, които се налагат за престъпленията, предвидени в чл. 155 от Конституцията (Закон от 13 декември 1880 г.) и то само за ония бивши министри, които са изтърпяли или изтърпяват наложеното им по този закон наказание и които не са осъдени за престъпления за лична полза.“[33] С така внесения законопроект се дава безусловна амнистия за всички престъпления по ЗСВНК, което значи, че се амнистират всички бивши министри, осъдени по него от Третия държавен съд. С формулировката на ал. 2 се изключват от амнистия по „Закона за наказанията...“ от 1880 г. В. Радославов, който не изтърпява наказанието и освен това е осъден за престъпление, извършено за лична полза; П. Динчев, който изтърпява наказанието си, но е осъден за престъпление, извършено за лична полза, както и отклонилият се от изтърпяване на наказанието ген. Кл. Бояджиев.

В мотивите към законопроекта се подчертава противоконституционността на ЗСВНК, който справедливо е окачествен от министъра като един изключителен закон-присъда и че присъдата, издадена въз основа на него, няма „значение на валиден съдебен акт“. Министърът акцентира и на насилието, упражнено спрямо Държавния съд от страна на изпълнителната власт, в резултат на което „присъдата е опорочена от съд, чиято дейност е опорочена“.[34] След излагането на тези мотиви министърът не пледира за унищожаване на самата присъда, а се обявява за амнистия, необходима според него и заради лошото здравословно състояние на осъдените. Това показва, че той не е последователен в отношението си към ЗСВНК. Иначе той несъмнено би предложил отмяна на целия антиконституционен закон, а това автоматически би премахнало и неговите последици. Това е така поради факта, че след като законът се отмени като противоконституционен, то напълно логично е той да не произведе никакво валидно правно действие. По тоя начин присъдата ще бъде унищожена по законодателен път, което не бива да се схваща като изземване функциите на съдебната власт от страна на събранието. Просто XXI ОНС ще унищожи антиконституционното дело на XVIII ОНС. Това би било напълно справедливо, тъй като гласуваният от XVIII ОНС ЗСВНК, който е закон-присъда, освен всичките си несъобразности води и до това, законодателната власт да измести съдебната, с което се нарушава чл. 13 от ТК, гласящ, че: „Съдебната власт във всичката нейна ширина принадлежи на съдебните места и лица...“ Най-вероятно е обаче министър Маджаров да се страхува от това, да не би държавите, воювали с България по време на Първата световна война, да сметнат, че по тоя начин в страната се заражда една политика на реванш и това да доведе до сериозна изолация на държавата във външнополитически аспект, и именно затова да избира по-удобната в случая за правителството форма на амнистия. Проектът предвижда и амнистирането на осъдените за престъпления по „Закона за наказанията...“ от 1880 г., с цел „ликвидирането на едно положение, завещано ни от войната“. Министърът предлага възстановяването на политическите права на осъдените, тъй като по действащите европейски стандарти понятие като „вечна политическа смърт“ не съществува.[35]

Разглеждането на проекта започва на 11.VII.1924 г. В редовете на управляващия Демократически сговор съществува почти пълен консенсус относно това, че бившият премиер не трябва да получи пълна амнистия, тъй като за тях той е носител на една политика, осъдена от целия народ. Само някои дейци, като Г. Данаилов, са на мнение, че В. Радославов е осъден несправедливо, в игнориране на факта, че влизането на България във войната е резултат от несправедливия Букурещки договор и всеки на негово място би постъпил като него.[36] Няма единство по отношение изключването от числото на амнистираните лица на ген. Бояджиев и П. Динчев. За първия се чуват гласове, че може да се освободи поради заслуги към армията, а за втория, че това може да стане поради факта, че семейството му „тъне в мизерия“, а освен това неговите користни престъпления, за които е осъден, са твърде „кокошкарски“.[37] В сговора съществува силно течение, което желае от амнистията да се изключи Д. Тончев, който е „умен, а не глупак като В. Радославов и П. Динчев“ и освен това „е рецидивист по отношение на министерските престъпления“. Най-активни поддръжници на тази идея са Илия Тодоров и Гр. Василев, за които „двигателите“ на правителствената политика В. Радославов и Д. Тончев в никой случай не трябва да се амнистират. По тоя начин НС ще избегне и всякакви обвинения, че се „солидаризира“ с тяхната политика. Според тях обаче би било уместно остатъкът от присъдата на Тончев да се опрости поради напредналата му възраст, като Събранието го „помилва“.[38]

Против амнистията твърдо се обявява Радикалната партия. Нейните дейци Атанас Минков и Иван Харизанов упорито защищават законността на всичко, свързано с Третия държавен съд. В това отношение тяхната позиция не търпи развитие през перида 1919–1924 г. За първия от тях ЗСВНК не е противоконституционен, а дали е противоправен, „може да се спори“. Освен това за него законодателството с обратна сила „може да е неприемливо за обикновените граждани“, но е напълно уместно за наказване на министрите, „държащи в ръцете си устоите на държавата“. Донякъде радикалите са склонни да подкрепят в перспектива евентуалното помилване на „най-страшните“ престъпници, но смятат, че на тоя етап и това е прибързано поради пресните спомени от войната.[39]

За социалдемократа Д. Казасов амнистията е „обществен“, а не юридически акт. Неговият съпартиец Кр. Пастухов пък подчертава, че ЗСВНК отговаря на „народните въжделения“ и е само един тълкувателен закон, уточняващ що е „измяна“ и

„нарушение“ на Конституцията. Оттук според него следва, че всякакви мнения за неправомерно осъждане на радославистите поради някаква антиконституционност на горепосочения закон са безпочвени. За Пастухов при приложението на ЗСВНК не е извършено никакво нарушение на чл. 75 ал. 1. от ТК, тъй като въпросният текст гласи, че: „Никому не може да се наложи наказание, което не е установено от законите“, без според него да уточнява дали наказанието трябва да е фиксирано в закона преди или след извършване на престъплението.[40] Тази негова позиция явно е съвсем неиздържана от правна гледна точка. Освен всичко това, според него амнистията ще донесе на България и сериозни външнополитически проблеми с държавите от бившата Антанта, тъй като с проекта за амнистия правителството показва, че стои на позициите на „либералната концентрация“.

Законопроектът е заклеймен от комунистическия депутат Димо Х. Димов, за когото радославистите са „най-големите престъпници по отношение на българския народ“ и техните престъпления „не могат да се забравят“. За него престъпленията на бившите управници са толкова големи, че „въпросът за конституционността на ЗСВНК няма особено значение“. Нещо повече, той смята, че освобождаването на бившите министри цели да амнистира „една престъпна политика“, плод на буржоазния национализъм.[41]

Против амнистията са голяма част от земеделците, тъй като според тях последствията от войната не са „почнали да се заличават“. Те не са съгласни с мотивите в проекта, подчертаващи, че амнистията се дава най-вече поради антиконституционността на ЗСВНК. В такъв случай според тях трябва да се иска или ревизия на присъдата, или ново производство, но в никой случай амнистия. Освен това, според М. Дилянов освобождаването на В. Радославов и Д. Тончев ще подрони външния стабилитет на държавата. Колкото до останалите министри, то към тях може да се прояви снизхождение, като те бъдат помилвани.[42] Някои бивши членове на БЗНС, като Христо Димитров, пък със задна дата признават, че либералите са осъдени по един антиконституционен закон от съд, чиято дейност е компрометирана. Те смятат, че виновен е най-вече бившият премиер и то затова, че извършва „комбинацията с гюмюрджинските турци“, довела до едно правителствено болшинство в НС през периода 1914–1918 г. Каквито и грехове да имат бившите министри, пет години затвор им стигат според Хр. Димитров. Според него трябва да се има предвид, че П. Пешев, Н. Апостолов, В. Козничи и ген. Жеков са невинни и тяхното осъждане е несправедливо. Това се отнася особено за последния от тях, чиято единствена вина се състои в това, че е докладвал устно в МС предложението за въвеждане на раздел III от ВНЗ. В този момент обаче той е „мислил за дисциплината“.[43]

В. Радославов

Бившите народняци предлагат амнистирането на всички, без отклонилите се от съда В. Радославов и Кл. Бояджиев. Амнистията се налага според Т. Теодоров не само поради антиконституционността на ЗСВНК и „безобразията на министъра на правосъдието“ по време на процеса, но и заради факта, че вече НС приема нов „Закон за наказанията, които се налагат за престъпленията, предвидени в чл. 155 от Конституцията“, в който максималната присъда за нарушение на основния закон е пет години лишаване от свобода.[44]

Националлибералната партия е на мнение, че проектът за амнистия е твърде закъснял и то главно по вина на партиите от бившия Конституционен блок. За тях амнистията трябва да бъде за деяния, а не за личности. По тоя начин те на практика оправдават със задна дата политиката на В. Радославов. Освен това националлибералите, единствени от всички парламентарни сили, са за освобождаване на всички осъдени министри. За тях целият процес е опорочен не само заради посочените вече безобразия на изпълнителната власт, но и заради факта, че съставът на Държавния съд е формиран в разрез с чл. 73 ал. 2 от ТК, забраняващ създаването на „изключителни съдилища“ „под никакъв предлог“. Според националлибералите съдът, осъдил радославистките министри, е именно извънреден, тъй като е формиран по ЗСМ от 1919 г., а това е трябвало да стане по ЗСМ от 1880 г., тъй като престъпленията, в които се обвиняват Радославов и компания, са извършени при неговото действие. Друг минус на съдебния състав е участието в него на общински и окръжни съветници, които според М. Хранов са органи на изпълнителната власт. По тоя начин се нарушава чл. 13 от ТК, изрично постановяващ, че: „Съдебната власт във всичката нейна ширина принадлежи на съдебните места и лица...“, от който следва, че съветниците не могат да изпълняват „съдебни функции“. В заключение представителите на Националлибералната партия заявяват, че ако процесът срещу бившите министри бе протекъл нормално, в хармония със законите от 1880 г., то сега не би следвало да се пледира за амнистия.[45]

След приемането на първо четене законът отива за обсъждане в комисията по министерството на правосъдието. Там чл. 1 и 2 се сливат в един текст с две алинеи. По-важно е, че се решава амнистията да се разшири по такъв начин, че да обхване делата и на Кл. Бояджиев и П. Динчев. За целта се прави съществена редакция на законопроекта, като изразът „и то само за ония бивши министри, които са изтърпели или изтърпяват наложеното им по този закон наказание и които не са осъдени за престъпления, извършени за лична полза“, се замества с израза „като се изключват ония бивши министри, които не са изтърпели или не изтърпяват наложеното им по този закон наказание и са осъдени за престъпления за лична полза“. По тоя начин се амнистира ген. Бояджиев – той не е осъден за престъпления за лична полза и следователно не отговаря на двете посочени условия за изключване от амнистията. Амнистията обхваща и П. Динчев, който пък, макар и осъден за престъпления за лична полза, в момента продължава да изтърпява наказанието си. При тая формулировка на законопроекта ще се амнистират абсолютно всички министри, осъдени както по ЗСВНК, така и по Закона за наказанията... от 1880 г., с изключение на бившия премиер.[46] Именно по тая причина на второ четене сговористките депутати И. Тодоров и Гр. Василев решават да прокарат текст, с който да изключат от амнистията и Д. Тончев поради голямата му отговорност за погрома на България. До момента той е включен в амнистията, тъй като неговите престъпления по чл. 155 не са за лична полза и изтърпява наказанието си. Именно затова двамата сговористи предлагат парламентът да изключи от амнистията тези лица, които и друг път са осъждани за престъпления по чл. 155 от Конституцията.[47] Така Д. Тончев ще се изключи от амнистията, тъй като е осъден заедно с В. Радославов от Първия държавен съд за нарушаване на чл. 155 от ТК в качеството си на министър. Намерението на комисията да ги изключи от амнистията е продиктувано от чисто политически подбуди. Няма особена правна логика да се амнистират престъпленията на П. Динчев по чл. 155 от ТК, с които той според присъдата на съда е ощетил държавното съкровище за лична полза, а да не се амнистират деянията по същия член на Д. Тончев, в чиито действия няма стремеж за лично облагодетелстване. Предложението се приема на второ, а после и на трето четене и заляга в крайния вариант на закона. При прокарването на този текст на част от депутатите не става много ясен неговият замисъл. Те остават с впечатление, че гласуват за изключване на Д. Тончев и В. Радославов от цялата амнистия, а не само за престъпления по Закона за наказанията... от 1880 г., какъвто е замисълът на вносителите на предложението. Това впоследствие довежда до различни тълкувания на приетия закон. Последното по-важно допълнение, направено на второ четене и залегнало впрочем и в крайния вариант на закона, се отнася до помилването на Д. Тончев поради напреднала възраст и лошо здравословно състояние. То е вмъкнато в текста отново по предложение на И. Тодоров и Гр. Василев.

В крайна сметка на 16.VI.1924 г. Събранието гласува „Закон за амнистията“, чийто чл. 1 гласи: „Дава се амнистия за престъпните деяния по ЗСВНК.

Дава се също амнистия за престъпните деяния, извършени от 4. VII.1913 г. до 1918 г. по Закона за наказанията, които се налагат за престъпленията, предвидени в чл. 155 от Конституцията (закон от 13.XII.1880 г.), като се изключват от нея бивши министри, които не са изтърпели или не изтърпяват наложеното им по тоя закон наказание и са осъдени за престъпни деяния за лична полза.

Изключват се от амнистия ония осъдени бивши министри, които и друг път са били осъждани за престъпления по чл. 155 от Конституцията.

Опрощава се остатъкът от наказанието на осъдения с присъдата на последния Държавен съд Димитър Тончев.

Забележка I. Освобождава се от гражданска отговорност по амнистираните престъпни деяния бившият военен министър ген. Жеков.

Забележка II. Останалите амнистирани министри се освобождават от гражданска отговорност по ЗСВНК“.[48]

Така гласуваният закон с ал. 3 от чл. 1 изключва от амнистията В. Радославов и Д. Тончев поради факта, че Първият

Бившите министри в Сливенския затвор. Седнали: Д. Петков, Хр. Г. Попов, П. Пешев, Хр. Ив. Попов, Тончев, Найденов. Прави: генерал Жеков, д-р Динчев, В. Кознички, Н. Апостолов

държавен съд през 1903 г. ги осъжда за престъпления, предвидени в чл. 155 от Конституцията. Последствията от тая присъда са заличени със „Закон за амнистията“ от 31.XII.1903 г., така че Двадесет и първото народно събрание фактически игнорира текстовете на този закон, като не включва в числото на амнистираните горепосочените лица с мотива, че те вече са осъждани за престъпления по чл. 155 от ТК. Тази мотивировка на парламента не е съвсем убедителна. Всъщност изключването на двамата министри от амнистията по ЗСВНК противоречи както на мотивите при внасяне на проекта за амнистия от Р. Маджаров, така и на целия дух, царящ при обсъждането му. Това става поради лошата редакция на закона и по-точно на разделянето на ал. 3 на чл. 1 от ал. 2 на чл. 1. Именно това дава основание да се тълкува, че Радославов и Тончев са изключени от амнистия по целия закон. Ако между второ и трето четене комисията по министерството на правосъдието бе по-внимателна, то тя щеше да слее двете алинеи и тогава нямаше да има спор, че с приетия закон се амнистират всички по ЗСВНК. По тоя начин Радославов и Тончев щяха да се изключат само от амнистията за извършени престъпления по Закона за наказанията... от 1880 г.[49] Така в крайния вариант на закона от амнистия е изключен Радославов, защото въобще не е влизал в затвора да изтърпява наказанието си по „Закона за наказанията...“ от 1880 г., а освен това е осъден за престъпления за лична полза по споменатия закон и е рецидивист по отношение извършването на министерски престъпления (чл. 1 ал. 3). По последния параграф се изключва от амнистията и Д. Тончев. Всъщност спорът дали са амнистирани по ЗСВНК двамата министри ще се води години. В тая връзка Д. Тончев сезира през 1924 г. ВКС с молба да издаде тълкувателно решение дали е амнистиран или не. В издаденото по тоя повод решение съдът правилно застава на становището, че Законът за амнистията от юли 1924 г. не обхваща В. Радославов и Д. Тончев.[50] Всички останали министри, осъдени от Третия държавен съд, съгласно разглеждания закон получават пълна амнистия. Те обаче не са освободени от пълна гражданска отговорност (с изключение на ген. Жеков) и върху тях остава да тегне значителна парична задълженост от предявения спрямо тях граждански иск от страна на държавата.

С приемането на Закона за амнистията XXI ОНС проявява известна непоследователност. Почти всички депутати са убедени, че цялата процедура, довела в крайна сметка до осъждането на радославистките министри, е опорочена от начало до край. Напълно логично е тогава те да унищожават по законодателен път цялото производство, а не да дават амнистия, тъй като тя се дава за престъпления, които са осъдени в хармония с действащото законодателство.

Освен чисто правните последици амнистията има и определен политически оттенък. На практика с амнистирането на десет от дванадесетте осъдени министри от Третия държавен съд, участващи в кабинетите, управлявали България през периода 23.XII.1913 – 21.VI. 1918 г., се амнистира и провежданата тогава политика. Фактът, че от това число се изключват В. Радославов и Д. Тончев не променя особено нещата.

3. Освобождаване амнистираните министри от гражданска отговорност

В резултат на амнистията от юли 1924 г. всички бивши министри от кабинета на В. Радославов се оказват на свобода. Те обаче, с изключение на ген. Жеков, не са освободени от пълна гражданска отговорност. Реална възможност за това се създава едва на 23.XII. 1925 г., когато министърът на правосъдието Цвятко Бобошевски внася в НС „Законопроект за изменение и допълнение законите за амнистия от 26.VII.1924 г., от 10.I.1924 г. и от 22.VII.1920 г.“.[51] В параграф 11 от него се съдържа текст, прибавящ забележка III към чл. 1 от Закона за амнистията от 26.VII.1924 г. със следното съдържание: „Освобождават се от гражданска отговорност амнистираните съгласно алинея първа на този член. Същите нямат право на никакво обезщетение за вредите и загубите, които са претърпели вследствие отнемане на имотите им“. Така формулиран, текстът фактически освобождава от гражданска отговорност всички бивши министри без В. Радославов и Д. Тончев.

По време на дебатите по законопроекта на първо четене в пленарната зала представителите на Нац.ЛП безуспешно се опитват да поставят въпроса за амнистирането на двамата горепосочени бивши министри.[52]

Социалдемократи и радикали твърдо се обявяват против освобождаването на бившите министри от гражданска отговорност, докато представителят на демократите Н. Мушанов се задоволява само да отбележи, че целият опорочен процес е накарал бившите радославистки министри да се чувстват като несправедливо осъдени и излежаващи „незаконно“ наложените

им наказания.[53]

Д. Тончев

Между първо и второ четене комисията по министерството на правосъдието, където е разглеждан проектът, добавя към планираната забележка III и текст, съгласно който „особен закон ще уреди начина на ликвидиране правоотношенията между държавата, третите лица и амнистираните досежно продадените от държавата на публичен търг техни движими и недвижими имоти“.[54] Тази промяна предизвиква острата реакция на радикалдемократите. За тях това значи в перспектива държавата да направи нови разходи, за да върща евентуално имотите на осъдените министри. Въобще цялото предстоящо освобождаване на радославистите от гражданска отговорност според РП „... е едно престъпление срещу националните интереси“. Не трябва според оратора на радикалите Георги Живков да се забравя, че „... тия изчадия“ са виновни за „бунтарския дух“, който цари в българския народ вече 8 години. За него бившите министри са осъдени съвсем правомерно по един напълно нормален закон, какъвто е ЗСВНК, с който „чисто и просто“ се засилват наказанията за длъжностни престъпления, предвидени в действащия тогава Наказателен закон. Обратната сила на този закон продължава да не смущава радикалите, за които чл. 75 ал. 1 от ТК постановява само, че „Никому не може да се наложи наказание, което не е установено в законите“, а не забранява тези закони да се издават и след извършване на престъпленията. Тази позиция на РП не е нова и ясно показва, че по отношение на целия процес при тях няма особено развитие в сравнение с досега известните им възгледи.[55]

Както на първо четене, така и сега радикалите са подкрепени енергично от социалдемократите.[56]

Основни опоненти на двете партии отново са националлибералите, за които проектът на правителството не просто трябва да се подкрепи, а и да се разшири с амнистирането на Тончев и Радославов, тъй като присъдата срещу тях е загубила отношението на „валиден съдебен акт“. Техният представител М. Хранов прави предложение към чл. 1 от Закона за амнистията от 26.VII.1924 г. да се прибави нова забележка със следния текст: „Дава се амнистия и на бившите министри, изключени от амнистията с втора и трета алинея от чл. 1, като се освобождават и от гражданска отговорност както по закона за съдене и наказване виновниците за народната катастрофа, така и по закона за наказанията, които се налагат за престъпленията, предвидени в чл. 155 от конституцията (закон от 13.XII.1880 г.)“. Това по същество е предложение както за пълна амнистия на всички осъдени от Третия държавен съд министри, така и за ликвидиране на гражданските последици от тая присъда.[57]

Народнолибералите също са на мнение, че амнистията трябва да се разшири, „тъй като тя се дава за престъпни деяния от една епоха, върху която трябва да се хвърли забвение, за да се почне една обнова душевна и политическа“. За тях кабинетът на В. Радославов „е съден и осъден“ не за престъпления, а за политика. Самият премиер безспорно е мислил доброто на България и ако трябва да му се търси вина, то тя според стамболовистите е в това, че не остана в страната да „понесе пряко отговорностите“ за своята политика. Това обаче не е достатъчно той да се изключва от амнистията. Още по-големи са основанията, според народнолибералите, за амнистиране на Д. Тончев – „най-големия юрист, когото България познава“, имал доблестта да се яви пред Третия държавен съд и да защити своята кауза. В крайна сметка те правят предложение за отмяна на ал. 3 от чл. 1 на Закона за амнистията от 26.VII.1924 г., изключваща от числото на амнистираните тия лица, които и друг път са съдени за престъпления по чл. 155. По тоя начин обаче В. Радославов отново ще се окаже извън числото на амнистираните, тъй като остава да действа ал. 2 на чл. 1, изключваща от амнистията лица, които са се отклонили от явяване пред съда и осъдени и по Закона за наказанията... от 1880 г.[58] При тази формулировка амнистиран ще бъде само Д. Тончев и е чудно защо народнолибералите, обявяващи се за амнистия на всички министри, незасегнати от амнистията през юли 1924 г., предлагат именно такъв текст.

Правителствената позиция по законопроекта е детайлизирана на второ четене на 29.I.1926 г. от новия министър на правосъдието Т. Кулев. Подобно на полемиката, водена от него със социалдемократите в периодичния печат през 1923 г., същият и сега развива тезата, че ЗСВНК не е противоконституционен, а „само“ противоправен. За Т. Кулев в ТК не се съдържа текст, забраняващ обратната сила на законите, но това е неин дефект. Той се солидаризира с мнението на известния френски юрист Бенжамен Констан, наричащ обратното действие на наказателните закони „най-големия атентат, който може да бъде извършен спрямо сигурността, правата и свободите на гражданите в една правова държава“. За министъра на правосъдието лицата, приемащи подобни закони в разрез с „елементарните принципи на правото“, са „луди“. Той се спира и на въпроса, дали фактът, че ЗСВНК е отменен още през 1924 г., означава автоматически отменяне на неговите последици. Според Т. Кулев, тъй като срещу бившите министри има издадени присъди, то те могат да се обезсилят само по пътя на амнистията. Амнистията, дадена в 1924 г., е наложена и поради прилагането на ЗСВНК по „един скандален начин“. Въпреки това обаче министърът не се обявява за разширяване на амнистията, а подкрепя законодателното предложение на парламентарната комисия по министерството на правосъдието.[59]

ген. Найденов

Подобна теза застъпва и премиерът А. Ляпчев, за когото закони като ЗСВНК, създадени „за отмъщение“, са „гибелни“, „особено за страни, дето правовото чувство е слабо развито“.[60]

Друг виден сговорист, Александър Сталийски, предлага промяна в редакцията на ал. 2 от планираната забележка III към ал. 1 на Закона за амнистията от 1924 г., в резултат на която амнистираните по ал. 1 няма да имат право на обезщетение не само за вредите и загубите, причинени от отнемане на имотите им, но и за всички загуби, причинени от изпълнението на присъдите и обезпечаване на присъдените или предявени от държавата искове. Основният мотив на това предложение е да се намалят загубите на държавата при изплащане на обезщетенията. Предложеният текст е приет и впоследствие залягa и в крайния вариант на закона. Ал. Сталийски предлага и промяна на ал. 3 от забележка III, в която да се казва, че: „Особен закон ще уреди размера и начина на повръщане на имотите, както и всички правоотношения между държавата, третите лица и осъдените, създадени чрез изпълнение на присъдите, взискане и обезпечаване гражданските искове и поради водените във връзка с тия присъди граждански дела.“[61] Това негово предложение обаче е отхвърлено от парламента по настояване на А. Ляпчев и Т. Кулев, тъй като според тях въпросът за връщане на имотите на осъдените не трябва да се предрешава преди приемането на специалния закон, който ще уреди всички имуществени отношения.

На 4.II.1926 г. парламентът приема Закона за изменение и допълнение на законите за амнистия от 26.VII.1924 г., от 10.I.1924 г. и от 22.VII.1920 г. В крайния вариант текстът, имащ отношение към Третия държавен съд, е вместен в параграф 16 и прибавя следната забележка към чл. 1 от Закона за амнистията от 26.VII.1926 г.: „Освобождават се от гражданска отговорност амнистираните съгласно ал. 1 на тоя член. Същите нямат право на никакво обезщетение за причинените им вреди и загуби от изпълнението на присъдите, взискането и обезпечаването на присъдените или предявени граждански искове. Особен закон ще уреди начина на ликвидиране правоотношенията между държавата, третите лица и амнистираните, досежно продадените от държавата на публичен търг техни движими и недвижими имоти.“[62]

Така формулиран заключителният текст освобождава от гражданска отговорност по присъдата на Третия държавен съд всички осъдени без В. Радославов и Д. Тончев, тъй като те са изключени от амнистията през юли 1924 г.

4. Епилогът на съдебното преследване

През пролетта на 1929 г. правителството на Демократическия сговор решава да ликвидира окончателно имуществените отношения между държавата и осъдените по ЗСВНК и вече амнистирани лица. В случая става въпрос за бившите министри В. Кознички, Н. Апостолов, Д. Петков, П. Пешев, Хр. Ив. Попов, Хр. Г. Попов, Н. Жеков, Кл. Бояджиев, П. Динчев (починал в края на август 1925 г.) и загиналия на 16.IV.1925 г. по време на атентата в църквата „Света Неделя“ ген. К. Найденов. За целта на 22.III. с.г. министърът на правосъдието Т. Кулев внася в парламента „Законопроект за ликвидиране на гражданско-правните отношения между държавата и амнистираните по закона за съдене и наказване виновниците за народната катастрофа“. В него се предвижда на лицата, чиито имоти са продадени вследствие издадените срещу тях присъди по ЗСВНК, да се върнат от страна на държавата получените от нея суми при тези продажби (чл. 1 ал. 1), като за целта те се осигуряват от бюджета.[63] Връщането на сумите се налага според вносителя на предложението, тъй като би било нецелесъобразно имотите, преминали в трети добросъвестни лица, да се изземват обратно. Това наистина би създало много комплицирана ситуация и в това отношение предложението на министъра е напълно уместно, въпреки че не е съвсем справедливо, тъй като не се отчита темпът на инфлация през изтеклия период. Колкото до ония имоти на осъдените, които пък са преминали в държавна собственост съгласно чл. 1. ал. 2 от проекта, те им се връщат обратно без право на обезщетение, като издадените на името на държавата нотариални актове се считат нищожни. В ал. 4 на законопроекта се предвижда отмяна на ал. 2 от чл. 5 на ЗСВНК, предвиждащ „частните имоти на всички обвиняеми по този закон да се поставят под възбрана за обезпечаване гражданския иск на държавата“.

Проектът предизвиква острата реакция на социалдемократите. Особено активен в това отношение е Гр. Чешмеджиев, за когото в никой случай не трябва да се връщат имотите „на ония злодеи, които опропастиха българското племе“. Естествено като „баща“ на ЗСВНК той отново защитава неговата конституционност и необходимост.[64]

Представителите на БЗНС „Врабча 1“ не възразяват по принцип върху законопроекта, но настояват за неговото разширяване, като неговите текстове се разпрострат и върху лица, които не са попаднали под ударите на ЗСВНК. Те фактически се обявяват за всеобхватна амнистия на всички политически престъпления след войната.[65]

Единственият от бившите радославистки министри, който „оцеля“ като политик – В. Кознички, използва парламентарната трибуна, за да подчертае, че е невинно осъден и да изрази несъгласието си с всичко свързано с Третия държавен съд. В качеството си на народен представител от националлибералната партия на второ четене той прави предложение не само за отмяна на чл. 5 ал. 2 от ЗСВНК, а за отмяна на целия закон като противоконституционен закон-присъда, издаден „специално за министрите от Радославовия кабинет“. Предложението му обаче е отхвърлено на процедурно основание по настояване на министър Т. Кулев.[66]

Законът за ликвидиране на гражданско-правните отношения между държавата и амнистираните, осъдени по ЗСВНК, се гласува окончателно на 18.V.1929 г. В него няма никакви изменения в сравнение с първоначалния законопроект. Така амнистирани и освободени от всякаква гражданска отговорност по присъдата, издадена от Третия държавен съд, се оказват всички бивши министри с изключение на В. Радославов и Д. Тончев.[67]

Това положение обаче трае по-малко от месец. На 6.VI.1929 г. Т. Кулев внася в Събранието „Законопроект за амнистия“, в чийто чл. 4 се предвижда амнистия за „изключените от амнистията, дадена с чл. 1 ал. 2 и 3 от закона за амнистията от 26.VII.1924 г. престъпни деяния, извършени от 4.VII.1913 до 21.VI.1918 г. по Закона за наказанията, които се налагат за престъпления, предвидени в чл. 155 от конституцията. Следващият чл. 5 обаче изрично указва, че амнистираните по предходния текст лица не се освобождават от гражданска отговорност и от заплащане на присъдените обезщетения и съдебни разноски. В мотивите към законопроекта министър Кулев заявява, че предлаганата амнистия е логическо продължение на тази от юли 1924 г., обхванала според него всички осъдени по ЗСВНК министри. Освен това трябва да се има предвид фактът, че Тончев и Радославов „като причинители на народната катастрофа“ са „осъдени на доживотен строг тъмничен затвор, а за деянията си като нарушители на Конституцията, за които те се амнистират с настоящия закон, те са осъдени само на няколко години строг тъмничен затвор“. Не бива според министъра да се забравя и давността на извършените деяния, както и преклонната възраст на лицата, които са ги извършили. За министъра амнистията, която ще се даде, не води до никаква автоматична реабилитация на бившите министри. Според Кулев амнистията няма да заличи престъпния характер на извършените деяния, тя само ще освободи лицата, обхванати от нея, от наказателна отговорност за извършените от тях престъпления.[68] Ако тя заличава всичко, то тогава ще се заличат и последиците от гражданската отговорност, нещо немислимо в конкретния случай, а и в практиката, натрупана в резултат на амнистиите, давани през двайсетте години. Това негово разбиране не хармонира със съвременните представи за амнистия, съгласно които при този акт се заличават както престъпният характер на амнистираните престъпления, така и последиците от осъждането. Освен това посочените в амнистията деяния след нейното обявяване вече не се третират като престъпления, а техните извършители се освобождават от наказателна отговорност. Казано на съвременен език, разбирането на министъра за амнистията е твърде близко до понятието „помилване“. Така внесеният законопроект в своя чл. 4 ще доведе до амнистиране престъпленията на В. Радославов и Д. Тончев, извършени по Закона за наказанията... от 1880 г. Това според министър Т. Кулев значи пълна амнистия, тъй като той продължава да стои на неправилната си позиция, че въпросните министри са амнистирани по ЗСВНК още през юли 1924 г. и по тоя начин, без да иска, лишава двамата бивши министри от възможността да бъдат амнистирани напълно. В това отношение той влиза в задочен спор с решението на ВКС от 1924 г. По този въпрос Т. Кулев няма пълна подкрепа и в собствената си партия, където битуват и двете мнения. Освен това в Демократическия сговор има силна група, състояща се от Иван Петров, Григор Реджов, Димитър Бошняков, Ставри Андреев и др., за които е немислимо бившият премиер да се амнистира поради многобройните му престъпления. Тази група обаче е склонна да се помилва В. Радославов по хуманни съображения.[69]

Пръв против ал. 4 на законопроекта се обявява социалдемократът Кр. Пастухов. За него е немислимо да се амнистират главните виновници за националната катастрофа от 1918 г., още повече че за него те са рецидивисти, а „рецидивистът не се помилва“. Радославов и Тончев са „оръдия“ на „Стара България“ и трябва „да изпият чашата до дъно“.[70] Неговият съпартиец Гр. Чешмеджиев, освен че го подкрепя, поддържа и неправилното становище, че в 1924 г. от амнистията са изключени и К. Найденов и П. Динчев.[71]

На подобни позиции стоят и радикалите, тъй като извършените престъпления по чл. 155 от „тайфата“ на двамата горепосочени министри са „от най-голямо значение в стълбицата на престъпните деяния“ и техните последици ще се „чувстват в течение на векове“. Според Никола Андреев радославистите не трябва да се амнистират и по външнополитически съображения. Това би довело до сериозни подозрения, че в България се възражда старата политика.[72]

БЗНС се обявява за помилване по хуманни съображения на

В. Радославов. За амнистия обаче на Радославов и Тончев според съюза въобще не може да се говори, тъй като престъпленията им са напълно справедливо осъдени, а те са толкова големи, че маркират нещастията на поколения българи.[73]

Представителят на БЗНС „Врабча“ 1 Димитър Гичев от името на цялата партия се противопоставя на пълното амнистиране на Радославов и Тончев, което според него ще се направи с настоящия закон. По важния правен въпрос, дали Радославов и Тончев са амнистирани през юли 1924 г. по ЗСВНК, той стои на позицията на министъра на правосъдието.[74]

Нац.ЛП смята, че формулировката на ал. 3 от чл. 1 на Закона за амнистията от юли 1924 г. изключва Радославов и Тончев от числото на амнистираните по ЗСВНК и настояват за премахване на тая несправедливост. Това според тях трябва да стане като в сегашния проект за амнистия се направи необходимото уточнение.[75]

Тази тяхна позиция намира подкрепа в Националлибералната партия (о), представлявана в парламента единствено от бившия министър на правосъдието Б. Смилов. Последният предлага на парламента да признае антиконституционността на ЗСВНК и целия произвол при провеждането на Третия държавен съд. Това негово уместно предложение всъщност може да намери реална практическа реализация единствено ако камарата гласува закон, с който да отмени ЗСВНК, което значи, че ще се отменят автоматически и последствията от него, включително и присъдата, издадена от Държавния съд. Това би било всъщност и истинското признание, че целият процес е проведен в разрез с предписанията на Конституцията и законите.[76]

ДП, подобно на БЗНС „Врабча“ 1 и двете националлиберални партии, също е на мнение, че Радославов и Тончев не са амнистирани „по никакъв закон за народната катастрофа“ през 1924 г. и сега парламентът трябва да реши ще ги амнистира ли по тоя закон. Един от нейните дейци, Н. Мушанов, също като социалдемократа Гр. Чешмеджиев, прави тълкуване на въпросната амнистия и стига до извода, че тя не обхваща дори К. Найденов и П. Динчев. В това отношение той бърка в две неща: първо – Найденов не е осъден за користни престъпления и второ – Динчев е амнистиран през юли 1924 г.[77] Този пример показва, че и за добри юристи, като Мушанов и Чешмеджиев, Законът за амнистията от юли 1924 г. съдържа редица неясни моменти. Като цяло демократите стоят на позицията за помилване на Радославов, а не на неговото амнистиране заедно с Тончев.

Твърдо против амнистията се обявяват представителите на т.нар. занаятчийски просветно-политически ядра, тъй като Радославов „никога не е водил политика национална, държавна“ а винаги е служил според тях на чужда кауза.[78] В това отношение те са подкрепени и от депутатите на Работническата партия.[79]

Между първо и второ четене комисията по Министерството на правосъдието включва текста, отнасящ се до амнистията на Радославов и Тончев не като чл.4 от законопроекта, а като чл. 1, без да прави някаква промяна в него.[80] С това разместване всъщност тя иска да покаже, че първостепенната цел на проекта за амнистията е именно амнистирането на тези лица. По тоя начин се подчертава, че България приключва окончателно с една епоха от нейната история, донесла ѝ много нещастия.

Законът за амнистия е гласуван окончателно на 29.VI.1929 г. Той е прокаран благодарение на гласовете на голяма част от депутатите, принадлежащи към Демократическия сговор, Македонската парламентарна група, БЗНС и Нац.ЛП. За отбелязване е, че в последната, в която членуват и много бивши съпартийци на В. Радославов и Д. Тончев, се намират лица, които са против тяхното амнистиране. Твърдо против амнистията на двамата бивши министри гласуват демократите, социалдемократите, представителите на РП, занаятчийските просветно-политически ядра, както и почти целият БЗНС „Врабча“1.[81] С така приетия закон се амнистират престъпните деяния на Радославов и Тончев, извършени по Закона за наказанията, които се налагат за престъпления по чл. 155 от Конституцията. По тоя начин според по-голямата част от депутатите от XXII ОНС на двамата бивши министри се дава пълна амнистия по присъдата на Третия държавен съд, без обаче да се освобождават от гражданската отговорност, която е последица от тая присъда.

Всъщност получават ли пълна амнистия Радославов и Тончев? Това е въпрос, налагащ се от факта, че Събранието не коригира формулировката на Закона за амнистията от юли 1924 г., позволяваща тълкуване в смисъл на това, че въпросните лица тогава са изключени от амнистията. А щом тая нецелесъобразност не е отстранена и през юни 1929 г., то значи, че те не получават пълна амнистия. Вярно е, че при обсъждането на амнистията в 1929 г. в пленарната зала няколко пъти се прави тълкуване, че и Радославов и Тончев са амнистирани по ЗСВНК, но то не се оформя като официално становище на парламента. Това би могло да се направи на основание чл. 44 от ТК, постановяващ, че НС „има право да тълкува“ „истинний смисъл“ на законите и тогава нямаше да има спор по този въпрос.

Разгледаният Закон за амнистията е и последният шанс на Радославов да бъде амнистиран приживе, тъй като на 21.X.1929 г. той умира в Германия.[82] След неговата смърт единственият, върху когото остават да тежат последствията от присъдата на Третия държавен съд е Тончев. Това положение трае до началото на 1932 г., когато парламентът гласува поредния закон за амнистията, чийто чл. 4 гласи: „Амнистират се извършените от министри до края на 1923 г. деяния в нарушение на служебните обязаности без лична (за себе си) корист, както и тия, осъдени за деяния в нарушение на служебните си обязаности, които са изтърпели наказанието си“.[83] Въпросният текст е прокаран заради бившите министри от правителството на БЗНС, но така формулиран, той дава пълна амнистия и на Д. Тончев. Той е освободен и изцяло от гражданска отговорност към държавата на основание чл. 9 от закона. Така Тончев изцяло се освобождава от бремето на присъдата, наложена му от Държавния съд. Колкото до бившия премиер, то настоящата амнистия не го обхваща дори и посмъртно, тъй като не е изтърпял наказанието си (чл. 4).

Гласуваният през януари 1932 г. „Закон за амнистията“ е последният, имащ отношение (макар и косвено) към Третия държавен съд – съд, оказал се от изключително значение за българската политическа и правна история.

БЕЛЕЖКИ

[1] Казасов, Д. Преживелици, С., 1979, с. 45

[2] Пешев, П. Пос. съч., с. 744; Защо и как бе осъден..., пос. съч.

[3] Стоянов, В., Тепавичаров, В. Политическата алтернатива юни 1923 – 4.I.1926 г., С., 1992 г., с. 67; в-к „Слово“ от 26.VI.1923 г.; в-к „Епоха“ от 28.VI., 2.VII., 3.VII. и 9.VII.1923 г.; в-к „Независимост“, бр. 655 от 27.VI.1923 г.

[4] Лечев, В. Възстановяването на Народнолибералната (Стамболова) партия в България 1924–1925 г., В. Търново, 1995, с. 9.

[5] Държавен вестник, бр. 40/1896 г.

[6] В-к „Слово“ от 23.VI. и 27.VI.1923 г.

[7] В-к „Народ“ от 27.VI.1923 г.; 4.VII.1923 г.; в-к „Епоха“ от 3.VII.1923 г.

[8] Вж. с. 8.

[9] Методиев, В., Стоянов, Л. Българските държавни институции 1879–1986 г., С., 1987, с. 305.

[10] Методиев, В., Стоянов, Л. „Български конституции...“, с. 25.

[11] „Защо бе осъден...“, пос. съч.; Държавен вестник, 6.VI.1923 г.

[12] Баламезов, Ст., „Сравнително и българско...“, пос. съч., с. 223.

[13] Държавен вестник, бр. 4 от 1904 г.; Пак там, бр. 173 от 1914 г.

[14] В-к „Епоха“ от 21.VI., 28.VI., 2.VII., 3.VII., 27.VII.1923; в-к „Народ“ от 12.VI., 27.VI., 4.VII.1923 г.

[15] В-к „Мир“ от 26.VI.1923 г.

[16] Пешев, П. Пос. съч., с. 744; „Защо бе осъден...“, пос. съч.; Дневници на XX ОНС, II р. с., 113 зас., с. 2621, 11.VI.1929 г.; в-к „Независимост“, от 7.VIII.1923 г.

[17] Дневници на XIX ОНС, I р. с., 4.I.1924 г., с. 372.

[18] Пак там, с. 184 и сл.

[19] Пак там,

[20] Пак там, с. 390 и сл.

[21] Пак там.

[22] Пак там.

[23] Пак там, с. 883, 23.II.1924 г.

[24] Пак там, 71 зас., с. 1667, 22.IV.1924 г.

[25] Приложение към стенографските дневници на XXI ОНС, т. I, с. 43, 1924 г.

[26] Дневници на XXI ОНС, I р. с., 38 зас., с. 892 и сл., 23.II.1924 г.

[27] Пак там, с. 883 и сл.

[28] Пак там; Парламентарният правилник (чл. 38 и 39) предвижда, че предложения, променящи смисъла на закона, могат да се правят само на първо четене, а именно това е основната цел на предложението на Д. Кьорчев, направено на второ четене. Дн. на XIV ОНС, II р. с., 27 зас., 23.XI.1909 г., с. 995.

[29] Дневници на XXI ОНС, I р. с., 38 зас., с. 887 и сл., 23.II.1924 г.; Държавен вестник, бр. 286/1924 г.

[30] Дневници на XXI ОНС, I р. с., 130 зас., с. 3440 и сл., 15.VII. 1924 г.

[31] Пак там, с. 3437.

[32] Пешев, П. Пос. съч., с. 754.

[33] Пак там.

[34] Дневници на XXI ОНС, I р. с., 126 зас., с. 3250 и сл.; 3278 и сл.

[35] Пак там.

[36] Пак там, с. 3256.

[37] Пак там, 130 зас., 15.VII.1924 г.

[38] Пак там.

[39] Пак там, 126 зас., с. 3267; 130 зас., с. 3445.

[40] Пак там, 126 зас., с. 3268; 130 зас., 3451.

[41] Пак там, 130 зас., с. 3440.

[42] Пак там, с. 3449.

[43] Пак там, 126 зас., с. 3253 и сл.

[44] Пак там, 130 зас., с. 3454.

[45] Пак там, 130 зас., с. 3431 и сл.

[46] Дн. на XXII ОНС, 116 зас., 14.VI.1929 г., с. 2717 и сл.

[47] Дн. на XXI ОНС, I р. с., 130 зас., с. 3422 и сл., 15.VII.1924 г.

[48] Държ. вестник, бр. 92/1924 г.

[49] Дн. на XXII ОНС, 116 зас., I р. с., 14.VI.1924 г., с. 2717 и сл.

[50] Дн. на XXII ОНС, II р. с., 112 зас., 10.VI.1929 г., с. 2599.

[51] Приложения към стенографските дневници на XXI ОНС, III р. с., т. I; Дневници на XXI ОНС, III р. с., 29 зас., с. 427, 24.XII.1925 г.

[52] Дневници на XXI ОНС, III р. с., 32 зас., с. 551 и сл., 28.XII.1925 г.

[53] Пак там, 30 зас., с. 496 и сл., 25.XII.1925 г.; 32 зас., с. 523 и сл., 28.XII.1925 г.

[54] Пак там, 38 зас., с. 644, 26.I.1926 г.

[55] Пак там, 39 зас., с. 687 и сл., 27.I.1926 г.

[56] Пак там.

[57] Пак там, с. 692 и сл.

[58] Пак там, 40 зас., с. 704 и сл., 28.I.1926 г.

[59] Пак там, 41 зас., с. 718 и сл., 29.I.1926 г.

[60] Пак там, с. 721.

[61] Пак там, с. 723 и сл.

[62] Държ. вестник, бр. 257 от 13.II.1926 г.

[63] Дневници на XXII ОНС, II р. с., 67 зас., с. 1254.

[64] Пак там, 91 зас., с. 2066, 25.IV.1929 г.

[65] Пак там, с. 2067 и сл.

[66] Пак там, 97 зас., с. 2211 и сл.,

[67] Пак там, 98 зас., с. 2234; Държ. вестник, бр. 52 от 5.VI.1929 г.

[68] Дн. на XXII ОНС, II р. с., 110 зас., с. 2540.

[69] Пак там, 112 зас., с. 2599 и сл.

[70] Пак там, 111 зас., с. 2568 и сл.

[71] Пак там, 124 зас., с. 2936.

[72] Пак там, 112 зас., с. 2593 и сл.

[73] Пак там, 115 зас., с. 2676 и сл.

[74] Пак там, 112 зас., с. 2595 и сл.

[75] Пак там, 115 зас., с. 2667 и сл.

[76] Пак там, 116 зас., с. 2697 и сл.

[77] Пак там, 115 зас., с. 2683 и сл.

[78] Пак там, 112 зас., с. 2602 и сл.

[79] Пак там, 114 зас., с. 2654 и сл.

[80] Пак там, 123 зас., с. 2878 и сл.

[81] Пак там, 127 зас., с. 3025; Държавен вестник, бр. 77 от 6.VII.1929 г.

[82] В-к „Народни права“, бр. 267/1929 г.

[83] Дн. на XXIII ОНС, I р. с., 38 зас., с. 787.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За голямо съжаление Третият държавен съд не можа да изпълни своето предназначение, а именно не само да даде справедливо възмездие на министрите, отговорни за националната катастрофа през Първата световна война, но и да даде урок на бъдещите кабинети относно това, как трябва да се спазват Конституцията и законите.

Провеждането на Третия държавен съд съвпада с един от най-трудните за България периоди от новата ѝ история. Страната е икономически разорена и поставена на колене пред държавите победителки в Първата световна война. В тази ситуация напълно нормално е да се потърси отговорност от виновниците за това положение. След като главният виновник за погрома – цар Фердинанд, вече е абдикирал и се намира извън страната, а и съгласно Търновската конституция той не носи отговорност за своите действия, напълно нормално е стрелите да се насочат към кабинета на д-р В. Радославов, управлявал България през периода 1913–1918 г. В резултат на това през ноември 1919 г. българският парламент приема „Закон за съдене и наказване на виновниците за народната катастрофа“, специално насочен срещу бившите радославистки министри. Конкретната насоченост на закона е и неговата първа голяма слабост. Именно това, съчетано с обявяването за престъпления на деяния, които по време на тяхното извършване не са считани за такива, и предвиждането на нови – по-тежки наказания за регламентирани дотогава престъпления, плюс ретроактивното действие на ЗСВНК дават основание той да бъде окачествен като закон-присъда. С неговото приемане фактически се нарушават принципите за законоустановеност на престъпленията и наказанията, осветени с Конституцията и законите. Трябва да се отбележи, че в ЗСВНК за пръв път в българската правна история за министерски престъпления се предвиждат санкциите „смърт“ и „доживотен затвор“. Това е нещо изключително опасно, особено що се отнася до смъртното наказание, тъй като някои от действията на Радославовите министри могат да бъдат предмет най-вече на парламентарно политическата отговорност и доста пресилено може да послужат като основание за съдебно преследване. Също така за пръв път в първоначалния проект на ЗСВНК се издига и идеята за народен съд над виновните министри. Всичко това придава на този закон един „новаторски

дух“, повлиян от силно променените след войните представи за законност и право, както в български, така и в европейски аспект.

Паралелно със ЗСВНК се обсъжда и приема процесуалният „Закон за съдене на министрите“, с който се уточнява процедурата по предаването министрите на съд, органите, които ще проведат и контролират следствието, както и съставът на Държавния съд (в който за пръв път е включен народен елемент). На него също му се придава ретроактивно действие, т.е. отменя се ЗСМ от 1880 г. и съгласно тълкуването, направено от парламента, се решава предстоящите министерски процеси да се проведат именно по процедурата, предвидена в него. Впоследствие през 1921 г. и през 1922 г. ЗСМ претърпява някои важни промени, касаещи кворума на Държавния съд и статута на съдебните заседатели, участващи в неговата работа. Те получават равни права с коронните съдии – нещо непознато в дотогавашното българско право. Всъщност цялото приложение на ЗСМ от 1919 г. и неговите последващи промени при съденето на радославистките министри е неправомерно, тъй като се пренебрегва принципът, че е по-логично престъпниците, пък били те и министри, да се съдят по тези правила, които са действали по време на извършване на деянието, а не да се създават закони ad hok. Освен това неколкократните промени на ЗСМ по време на следствието и при провеждането на самия процес предварително подронват престижа на присъдата, издадена от съда. Всичко това води до ситуация, при която бившите министри се съдят едновременно по процесуален закон, който не действа по време на извършване на престъпленията, и за престъпления, които по време на тяхното извършване не са регламентирани законодателно като такива. На всичко отгоре те са заплашени от най-тежки наказания, непредвидени в известните дотогава закони. Тези юридически нововъведения са продиктувани първоначално от желанията на политическите сили, доминиращи в България след войната, да накажат изключително сурово виновниците за националната катастрофа, но това става с цената на значителни отклонения от нормите на класически правни принципи. По този начин инициаторите на съдебното преследване продължават печалната българска традиция, изразяваща се в жестоко отношение към поваления политически опонент и противник. Новото в създалата се ситуация е, че тази разправа се облича в някаква правна форма и така се поставя своеобразно ново начало, което ще изпълва българския политически живот в следващите няколко десетилетия.

Всичко това обаче е само прелюдия към насилието, извършено от правителството на БЗНС през декември 1922 г. спрямо съдийския състав с цел издаването на присъда, желана от доминиращата политическа сила в страната през този период. В резултат на тези действия се създава трагикомичната ситуация в даден момент и обвиняемите и част от съдиите да се намират едновременно в затвора. В този контекст е напълно логично издадената на 31.III.1923 г. присъда да има слаб обществен авторитет и да позволи на радославистките министри – безспорни виновници за националната катастрофа, да се закичат с ореола на мъченици. Нормално е и след такава присъда да се появи силно настроение сред тогавашния политически елит за амнистиране на осъдените, което довежда през юли 1924 г. до гласуването на закон за амнистията. Той дава пълна амнистия на всички министри без В. Радославов и Д. Тончев. Последният получава пълна амнистия едва през 1932 г., а бившият премиер така и умира в изгнание през 1929 г. без последствията на присъдата, издадена от Третия държавен съд, да са напълно заличени.

Третият държавен съд е показателен и за равнището на конституционно-правните разбирания на политическите сили. Докато една част от тях – привърженици на традиционната демокрация като ДП, НП, ПЛП, НЛП, Нац.ЛП, се придържа като цяло към принципите на конституционализма, то партии като РП, БРСДП (о), БКП (т.с.), БЗНС са готови да жертват тези принципи, оправдавайки се с променилите се разбирания за конституционно управление след войните.

По време на делото българският монарх Борис III не изразява по никакъв начин своето отношение към него. Всъщност по тая причина той носи и голяма отговорност за безобразията, извършени по време на Държавния съд. При арестите на радославистките министри от страна на правителството през ноември 1919 г. Борис III запазва мълчание и това на практика значи, че се солидаризира с действията на кабинета. Без всякаква съпротива той утвърждава и обнародва ЗСВНК и ЗСМ от 1919 г., както и всичките им промени впоследствие и по тоя начин поема голяма морална отговорност за тяхното въвеждане в действие. В конкретния случай, ако той не е съгласен с основните принципи на тези закони, то би могъл да се възползва от правото си на вето, дадено му от чл. 10 на Конституцията.[1]

Никаква реакция няма от страна на Цар Борис III и при насилията, извършени спрямо съдийския състав през декември 1922 г. от страна на изпълнителната власт, а той е глава на тая власт! Всъщност причината за пасивността на царя е достатъчно ясна. Провеждането на Третия държавен съд съвпада с периода на Земеделския режим, по време на който до голяма степен е заплашено самото съществуване на монархическата институция и това довежда до положение, при което Борис III „само царува, но не управлява“. Що се отнася до управлението на Демократическия сговор, то и тогава монархът не изразява по никакъв друг начин отношението си към присъдите, издадени от Третия държавен съд, освен с актовете на одобрение на всички правителствени проекти, отнасящи се до заличаване последиците от дейността на съда, както и с утвърждаването и обнародването на всички закони, приети от НС и имащи отношение по тоя въпрос.

Интерес представлява въпросът, какво би се получило, ако кабинетът на В. Радославов бе съден по действащите от 1880 г. закони, касаещи конституционно-наказателната отговорност на министрите. Фактите показват, че основните престъпления на радославистите се обобщават в понятието „Нарушение на Конституцията“ и само за В. Радославов и П. Динчев може да се каже, че са извършили престъплението „вреда, причинена на Царството за лична полза“ (чл.155), като за П. Динчев това е малко пресилено.[2] За първото престъпление максималното наказание е 5 год. строг тъмничен затвор и е несъмнено, че министрите В. Радославов, Д. Тончев, П. Пешев, К. Найденов, Хр. Г. Попов, Хр. Ив. Попов, Н. Апостолов, Ж. Бакалов, П. Динчев, Д. Петков, обявили войната без санкцията на камарата и въвели по аналогичен начин раздел III от ВНЗ, щяха да го получат предвид изключително тежките последствия от тези актове. Заради вредата, причинена на държавата за лична полза, на В. Радославов и П. Динчев щеше да се наложи и наказание по съвкупност на престъпленията. По тоя начин най-вероятно първият щеше да получи присъда не по-голяма от 8–9 г. затвор, а вторият 6–7 г. От наказателна отговорност по първото главно обвинение – обявяването на войната на 1.X.1915 г., без санкцията на НС щеше да бъде освободен Н. Жеков, тъй като по това време той вече не е военен министър, а главнокомандващ армията. Следователно неговото наказание щеше да варира между 1 и 5 години затвор, тъй като той играе значителна роля в изменението на раздел III от ВНЗ. Третият държавен съд нямаше да обхване Кл. Бояджиев, тъй като той е министър до 1.IX.1914 г. и следователно не е могъл да извърши никое министерско престъпление по време на участието на България в Първата световна война.[3] По-малко наказание би получил и В. Козничи, министерствал в периода 14.III.1917–21.VI.1918 г., тъй като въпреки че съда го признава за виновен в нарушения на Конституцията през това време, неговите нарушения са от такова естество, че едва ли би получил максималните за случая 5 години.[4] Евентуално издадените присъди обаче по законите, касаещи конституционно-наказателната отговорност на министрите от 1880 г., биха имали значението на стабилни съдебни актове и малцина биха се осмелили да оспорват конституционността на проведения процес. Вместо това доминиращият в България политически елит след войните налага Третия държавен съд да се проведе по ЗСВНК и новия ЗСМ, което е и първопричината за неговото окарикатуряване.

В заключение може да се каже още, че провеждането на Третия държавен съд в разрез с конституционните предписания, както и прекомерната му политизация, нанесоха удар върху самата идея за прилагане в действие принципите на конституционно-наказателната отговорност на министрите. Като се има предвид, че по подобен начин се започна и Четвъртият държавен съд 1922–1923 г. (останал незавършен поради преврата на 9.VI.1923 г.), то става ясно защо след падането на БЗНС от власт в България повече не се проведе нито един Държавен съд спрямо провинили се министри.

БЕЛЕЖКИ

[1] Методиев, В., Стоянов, Л., Български конституции..., с. 21.

[2] Пак там, с. 35.

[3] Дневници на XIX ОНС, I р. с., 63 зас., с. 2321, 24.III.1921 г.; Андреев, М. Пос. съч., с. 210; Методиев, В., Стоянов, Л. Българските държавни..., пос. съч., с. 319.

[4] Методиев, В., Стоянов, Л., Българските държавни..., пос. съч, с. 318–319.

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение 5

Глава първа
ПРАВНА И ПОЛИТИЧЕСКА ПОДГОТОВКАТА НА СЪДЕБНОТО ПРЕСЛЕДВАНЕ СРЕЩУ РАДОСЛАВОВИТЕ МИНИСТРИ

1. Парижката мирна конференция и арестуването на бившите министри 17
2. Законопроектът за съдене и наказване виновниците за народната катастрофа и проблемът за обратната сила на законите 21
3. Кой да бъде съден и за какво? 26
4. Нови наказания за министерските престъпления 35
5. Нови виждания за процедурата по съдене на министрите 38
6. Народен или Държавен съд? 45
7. Гласуването на Закона за съдене и наказване виновниците за народната катастрофа и Закона за съдене на министрите 52

Глава втора
ПРЕДВАРИТЕЛНОТО СЛЕДСТВИЕ СРЕЩУ МИНИСТРИТЕ ОТ „ЛИБЕРАЛНАТА КОНЦЕНТРАЦИЯ“

1. Възбуждане на съдебно преследване срещу Радославовите министри 58
2. „Усъвършенстване“ на законодателството и промените в държавното обвинителство и особената следствена комисия 69
3. Задържаните министри и техните протести 72
4. Нов опит на комунистите да наложат концепцията си за „Народен съд“ 78
5. Окончателното решение на парламента за съдене на бившите министри 78
6. В навечерието на процеса. Нови промени в законодателството, касаещо министерската отговорност 90

Глава трета
ТРЕТИЯТ ДЪРЖАВЕН СЪД

1. Откриване на заседанията и главните действащи лица 99
2. Обвинителният акт 104
3. Разпитът на подсъдимите и показанията на свидетелите 170
4. Обвинителната реч на П. Стоянов и гражданският иск на държавата спрямо подсъдимите 185

5. Защитата на подсъдимите 196
6. Съдът се оттегля на съвещание........................... 199
7. Насилието над съдийския състав и поредните промени в ЗСМ... 201
8. Присъдата 208

Глава четвърта

ЕПИЛОГЪТ НА СЪДЕБНОТО ПРЕСЛЕДВАНЕ СРЕЩУ РАДОСЛАВОВИТЕ МИНИСТРИ

1. Превратът на 9. VI. 1923 г. и съдбата на осъдените либералски министри.. 220
2. Амнистия на част от осъдените 227
3. Освобождаване амнистираните министри от гражданска отговорност 236
4. Епилогът на съдебното преследване........................ 240

Заключение 250

Sl. 1,00